

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ НАПН
УКРАЇНИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НЕНЬКО ЮЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК 378.147:355.233:355.58

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО
ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Ю. П. Ненько

Науковий консультант:

Хомич Лідія Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор

Рівне – 2018

АНОТАЦІЯ

Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Київ, Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2018.

У дисертації розроблено й теоретично обґрунтовано концепцію професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України; визначено педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів (формування ціннісного ставлення до майбутньої професії; активізація інтерактивних методів навчання; удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування).

Розроблено, теоретично обґрунтовано й апробовано структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. Виявлено та схарактеризовано критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний), показники й рівні сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Представлено авторське трактування поняття «готовність майбутнього офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності». Розроблено дидактико-методичний супровід «Комунікативного практикуму», удосконалено наповнення навчальних дисциплін професійно орієнтованим комунікативним змістом.

Ключові слова: концепція, професійно орієнтована комунікативна підготовка, структурно-функціональна модель, офіцер, курсант, служба цивільного захисту, заклади вищої освіти, педагогічні умови, готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

ABSTRACT

Nenko Y. P. Theoretical and methodological principles of professionally oriented communicative training of future officers of civil protection service. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Rivne State University of Humanities, Rivne, 2018.

In the dissertation the author analyzes terminological concepts of research: «communication», «communicative activity», «professionally oriented communicative activity», «readiness», «readiness for activity», «training», «professional training»; the author's interpretation of the concept «readiness of the future officer of civil protection service for professionally oriented communicative activity» is presented as an integrative state of the person of a general, long-term character, which includes possession of special knowledge, skills and abilities, stable motives and positive attitude towards communicative activities that ensure the full-fledged ability of a graduate of the higher education institution of the State Emergency Service of Ukraine to conduct professionally oriented communicative activities to solve professional tasks.

The specifics of professional training of cadets in departmental institutions of higher education of the State Emergency Service of Ukraine are substantiated; the professionally important qualities of a modern officer of civil protection service are analyzed.

It was established that the branch system of institutions of higher education of the State Emergency Service of Ukraine in the relevant fields and specialties is represented by: National University of Civil Protection of Ukraine (Kharkiv); Lviv State University of Life Safety; Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of the National University of Civil Protection of Ukraine.

The system of professionally oriented communicative training of personnel in departmental institutions of higher education was developed and theoretically substantiated. The components of the pedagogical system combine the following elements: methodological approaches and principles of professional training of future officers of civil protection service; components, criteria, indicators and levels of readiness for professionally oriented communicative activities; forms and methods of professional training of cadets; the main stages of the implementation of the pedagogical system of professionally oriented communicative training of personnel; the result of training – formed readiness for a professionally oriented communicative activity.

The component structure, criteria (motivational-value, cognitive, activity) and levels (high, medium, low) of the readiness of future officers of civil protection service to the professionally oriented communicative activity are characterized.

The structural-functional model of the system of professionally oriented communicative training of future officers of civil protection service is developed. The structural components include: target, conceptual-strategic, organizational-designing, procedural-technological, control-evaluative, resultative subsystems.

The pedagogical conditions of effective professionally oriented communicative training of future officers of civil protection service are identified: formation of a value attitude to the future profession; introduction of interactive teaching methods; improvement of teaching and methodical provision of professionally oriented communicative training of future officers of civil protection service; optimization of the subject-subjective interaction of participants in the educational process during simulated situations of professional communication.

The scientific and methodological providing for the implementation of the pedagogical system of professionally oriented communicative training of the future officers of the civil protection service in the departmental institutions of higher education was experimentally tested and implemented in the educational process.

The general methodology of professionally oriented communicative training of future officers is determined, implemented and experimentally verified.

In practical terms, it is important to mention the development of teaching-methodical complex of the discipline of the compulsory cycle of training «Ukrainian Language (professionally orientated)», didactic-methodical support for conducting «Communicative Training», Methodical Recommendations on Conducting Practical Classes of the Following Disciplines «Fundamentals of Management» (module «Communicative Activities of the Chief»), «Fundamentals of Information Technologies» (module «Information and Communications»), «Organization of Emergency Rescue Works» (module «Communicative Aspects of the Activities of the Head of the Emergency Rescue Squad»), «State Supervision in the Field of Fire Safety» (module «Fundamentals of Communication of the State Inspector»), an electronic manual on the educational discipline «Ukrainian Language (professionally orientated)», publication of «Terminology Dictionary on Rescue Service (Ukrainian-Russian-English)» (in co-authorship).

Key words: concept, professionally oriented communicative training, structural and functional model, officer, cadet, civil protection service, institutions of higher education, pedagogical conditions, readiness for professionally oriented communicative activities.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту: монографія. Черкаси: Видавець Олександр Третьяков, 2017. 380 с.
2. Ненько Ю. П. Мовлення викладача як фактор формування мовленнєвої культури майбутнього фахівця у сфері пожежної безпеки. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Спецвипуск 6. Ч. 1. Слов'янськ, 2012. С. 151–157.
3. Ненько Ю. П. Оптимізація процесу вдосконалення професійної мовленнєвої культури курсантів у фаховій підготовці. *Вісник національного університету оборони України: зб. наук. пр.* Київ: НУОУ, 2013. Вип. 1 (32). С. 115–119.
4. Ненько Ю. П. Актуальність проблеми культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежного спрямування. *Гуманитарные научные исследования*. Апрель, 2013. URL: <http://human.snauka.ru/?p=2626> (дата звернення 18.04.2015).
5. Ненько Ю. П. Основні тенденції розвитку культури мовлення майбутніх офіцерів у ВНЗ радянського періоду. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей*. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 38. Ч.1. С. 131–136. (Серія «Педагогіка і психологія»).
6. Ненько Ю. П. Деякі практичні аспекти формування професійної мовленнєвої культури курсанта ВНЗ МНС України. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2013. № 2 (74). С. 99–102.
7. Ненько Ю. П. Профессиональный дискурс будущего специалиста в области пожарной безопасности. *Современная педагогика*. 2013. № 8

(Август). URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2013/08/1886> (дата звернення 08.12.2016).

8. Ненько Ю. П. Організаційно-педагогічні аспекти підготовки офіцерських кадрів за кордоном. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. Вип. № 21 (274). С. 12–17. (Серія «Педагогічні науки»).

9. Ненько Ю. П. Деякі аспекти підготовки командного та професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів до формування культури професійного мовлення курсантів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України* / гол. ред. Потапчук Є. М. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2013. № 1(66). С. 138–147. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).

10. Ненько Ю. П. До проблеми формування професійного мовлення майбутнього фахівця у сфері цивільного захисту. *Научно-практический журнал «Современная педагогика»*. 2014. №11. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/?p=3012>

11. Ненько Ю. П. Гуманитаризация высшего технического образования как социально-педагогическая проблема. *Научно-практический журнал «Гуманитарные научные исследования»*. 2014. № 12. URL: <http://human.snauka.ru/?p=8601>

12. Ненько Ю. П. Культура речи как залог успешной профессиональной коммуникации. *Научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика»*. 2014. №12. URL: <http://psychology.snauka.ru/?p=4054>

13. Ненько Ю. П. Використання інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі вищої школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ: БДПУ, 2014. № 4. С. 205–210. (Серія «Педагогічні науки»).

14. Ненько Ю. П. Психолого-педагогічні підходи до проблеми професійного спілкування офіцерів служби цивільного захисту. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького. № 3 (336), 2015. С. 140–144. (Серія «Педагогічні науки»).

15. Nenko Yuliya. Ways to improve cadets' professional speech culture during their training in higher educational establishment. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. Praha, 2015. № 4 (17). P. 22–26.

16. Nenko Yuliya. The concept of learning principles. Psycho-pedagogical principles of formation and development of cadets' language culture. *News of Science and education*. Science and Education Ltd, Sheffield, UK, 2015. P. 5–11.

17. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійної комунікативної взаємодії майбутніх працівників служби цивільного захисту України. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*: зб. наук. пр. / ред. колегія: Доброскок І. І. (голов. ред.) та ін. Київ: Педагогічна думка, 2016. Вип. 3. С. 141–150.

18. Ненько Ю. П. Phenomenon of professional speech culture of the future officers of civil protection service of Ukraine. *Теоретична і дидактична філологія*: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. Вип. 23. С. 48–56. (Серія «Педагогіка»).

19. Ненько Ю. П. Професійно-орієнтована комунікативна підготовка офіцерів служби цивільного захисту як об'єкт наукового дослідження. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: зб. наук. пр. Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. № 2 (16). С. 177–186.

20. Ненько Ю. П. Професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту: сучасний стан, проблеми, суперечності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2016. Вип. 2. С. 144–150. (Серія «Педагогічні науки»).

21. Ненько Ю. П. Професійно важливі якості як складова готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Наукові записки* / ред. кол.: В. Черкасов, В. Радул, Н. Савченко та ін. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 156. С. 91–95. (Серія «Педагогічні науки»).

22. Ненько Ю. П. Організація професійно орієнтованої комунікативної підготовки на позааудиторних заняттях. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького. № 8. 2017. С. 77–82. (Серія «Педагогічні науки»).

23. Ненько Ю. П. Створення ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2017. Вип. 1. С. 165–171. (Серія «Педагогічні науки»).

24. Ненько Ю. П. Система підготовки професорсько-викладацького складу ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій до професійно орієнтованого комунікативного навчання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Науковий вісник Миколаївського університету ім. В. О. Сухомлинського*: зб. наук. пр. / за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. № 3 (58), вересень 2017. С. 263–268. (Серія «Педагогічні науки»).

25. Ненько Ю. П. Підготовка фахівця як предмет психолого-педагогічного аналізу. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*: зб. наук. праць. Київ: ПІТО НАПН України, 2017. Вип. 12. С. 41–46.

26. Ненько Ю. П. Логіко-семантичний аналіз поняття «комунікація» та його похідних у контексті професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. / гол. ред. Лабунець В. М. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України, 2017. Вип. 23 (2-2017). Ч. 1. С. 149–153.

27. Nenko Yuliya. Professional training of the officers of civil protection service in Ukraine. *News of Science and Education*. Science and Education Ltd, Sheffield, UK, 2017. № 5 (53). P. 73–78.

28. Ненько Ю. П. Аналіз результатів констатувального експерименту з дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів вищих навчальних закладів ДСНС України. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Вип. LXXVII. Том 2. С. 89–95.

29. Ненько Ю. П. Модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2017. № 3 (91). С. 10–14.

30. Ненько Ю. П. Педагогічні умови забезпечення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». №11, 2017. С. 81–87.

31. Ненько Ю. П. Концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Вип. LXXIX. Том 1. С. 162–167.

Опубліковані праці апробаційного характеру

32. Ненько Ю. П. Культура професійного спілкування та її складові. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: матеріали II-ої Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 15–16 лютого 2013). Одеса: видавець Букаєв В. В., 2013. С. 102–104.

33. Ненько Ю. П. Основні тенденції підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України в контексті розвитку культури їх професійного мовлення. *Achievement of high school – 2014: матеріали 10-ї Міжнародної науково-практичної*

конференції (м. Софія, 17–25 листопада 2014 р.). Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД. Том 9. С. 53–55. (Серія «Педагогічні науки»).

34. Ненько Ю. П. Активные формы организации и проведения коммуникативно-направленного педагогического взаимодействия. *Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Гомель, 22–23 травня 2014 р.). Гомель, 2014. Секція 3. С. 367–368.

35. Ненько Ю. П. Організаційні аспекти підготовки офіцерських кадрів закордоном (на прикладі США). *Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 3–4 квітня 2014 р.). Черкаси: ЧПБ, 2014. С. 152–154.

36. Ненько Ю. П. Професійний дискурс і мовна особистість курсанта-першокурсника – майбутнього фахівця ДСНС України. *Wspolczesna nauka. Nowe perspektywy: zbior raportow* (м. Варшава, 30–31 січня 2014 р.). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. С. 96–99.

37. Ненько Ю. П. Розвиток мотивації курсантів до вдосконалення культури професійного мовлення у ВНЗ ДСНС України. *Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2–3 жовтня 2014 р.). Харків, 2014. С. 323–325.

38. Ненько Ю. П. Функції процесу формування та розвитку культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежної безпеки. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Черкаси, 9–10 жовтня 2015 р.). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2015. С. 418–420.

39. Nenko Yuliya. The active and communicative aspects of competence-based approach as a basis for the formation of foreign language competence of future professionals. *Scientific horizons – 2015: materials of the XI International scientific*

and practical conference (м. Шеффілд, 30 вересня–7 жовтня 2015 р.). Sheffield. Science and education LTD. Vol. 5. P. 3–5. («Pedagogical sciences»).

40. Ненько Ю. П. Практичні проблеми формування професійного мовлення майбутніх фахівців служби цивільного захисту. *Образованието и науката на XXI век*: матеріали 11-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, 17–25 жовтня 2015 р.). Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. Том 4. С. 46–48. («Педагогически науки»).

41. Ненько Ю. П. Деякі практичні аспекти професійно-комунікативної підготовки курсантів у профільних ВНЗ ДСНС України. *Вісник гуманітарного наукового товариства*: матеріали Міжвузівської наукової інтернет-конференції молодих науковців, курсантів, студентів та слухачів «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Черкаси, 23 квітня 2015 р.). Вип. 16. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. С. 36–38.

42. Ненько Ю. П. Формування комунікативної компетенції майбутніх рятувальників через практичне оволодіння англійською мовою. *Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів та здобувачів (м. Черкаси, 11 березня 2016 р.). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. С. 110–111.

43. Ненько Ю. П. Formation of foreign language competence of future officers of civil protection service. *Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 1–2 березня 2017 р.). Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2017. С. 147–149.

44. Ненько Ю. П. Сутність та зміст фахової підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Сучасна гуманітаристика*: зб. матеріалів I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-

Хмельницький, 28 квітня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. Вип. 1. С. 73–78.

45. Ненько Ю. П. Критерії сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2017»*: матеріали XIX Всеукраїнської наукової конференції молодих учених (м. Черкаси, 27–28 квітня 2017 р.). Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017. С. 297–300.

46. Ненько Ю. П. Professional qualities as an important component of the readiness of officers of civil protection service to professionally oriented communicative activity. *Особистість в екстремальних умовах*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 12 травня 2017 р.). Львів: ФОП Корпан Б. І., 2017. С. 156–157.

47. Ненько Ю. П. Professionally oriented communication during training as a condition of forming cadets' readiness to professionally oriented communicative activity. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 18–19 травня 2017 р.). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2017. С. 301–302.

48. Ненько Ю. П. Readiness for professional communication as a part of general readiness of future civil protection service officers for work in practical divisions. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 21 квітня 2017 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 110–112.

49. Ненько Ю. П. Сущность и характеристика профессионального общения офицеров службы гражданской защиты. *Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы*: сб. материалов XI Международной научно-практической конференции молодых ученых:

курсантов (студентів), слушателів магістратури и адьюнктов (аспірантів) (м. Мінськ, 18–19 травня 2017 р.). Минск: УГЗ, 2017. С. 206.

50. Ненько Ю. П. Програма експериментального дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного. *Сучасна гуманітаристика*: зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 13 жовтня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. Вип. 3. С. 63–67.

51. Ненько Ю. П. Змістовий аналіз поняття «готовність» у системі професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту. *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії*: зб. наук. робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20–21 жовтня 2017 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. С. 108–111.

52. Ненько Ю. П. Порівняльний контекст професійної підготовки майбутніх офіцерів сфери цивільного захисту у країнах-сусідах. *Тенденції розвитку психології та педагогіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 3–4 листопада 2017 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 45–47.

53. Ненько Ю. П. Методика реалізації моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості*: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 12–13 січня 2018 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 54–58.

***Праці, що додатково відображають наукові результати
дисертації***

54. Костенко В. К., Ненько Ю. П., Покалюк В. М., Майборода А. О., Нуянзін О. М., Нестеренко А. А. Термінологічний словник із рятувальної

справи (українсько-російсько-англійський). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. 130 с.

55. Ненько Ю. П. Теоретичні аспекти вдосконалення процесу формування та розвитку культури професійного мовлення майбутніх офіцерів ДСНС України. *Вісник гуманітарного наукового товариства*. Черкаси: Вид-во ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2015. Вип. 15. С. 119–121.

56. Ненько Ю. П. Поняття професійної компетентності фахівців в теорії та практиці педагогів. *Проблемы современного педагогического образования*: сб. статей. Ялта: РИО ГПА, 2016. Вып. 51. Ч. 4. С. 296–302. (Серия «Педагогика и психология»).

57. Єремєєва Н. Ф., Ненько Ю. П., Іващенко О. А., Добрянська Т. В. та ін. Англійська мова за професійним спрямуванням (практичний курс). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2013. 152 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	35
1.1. Дефінітивний аналіз категоріального базису дослідження	35
1.1.1. Логіко-семантичний аналіз поняття «комунікативна діяльність» та його складників.....	35
1.1.2. Професійна підготовка фахівців як предмет психолого- педагогічного аналізу.....	43
1.2. Порівняльний контекст розвитку професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту.....	57
1.3. Методологічні підходи і принципи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.....	82
Висновки до першого розділу.....	100
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	104
2.1. Специфіка фахової підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.....	104
2.2. Аналіз сучасного стану професійно орієнтованої комунікативної підготовки в Україні	123
2.3. Сутність професійної діяльності офіцера служби цивільного захисту в сучасних умовах	136
2.4. Система професійно важливих якостей офіцера служби цивільного захисту	150
Висновки до другого розділу	172

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	175
3.1. Концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.....	175
3.2. Структурно-функціональна модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.....	187
3.3. Структура готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.....	210
3.4. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.....	232
Висновки до третього розділу.....	251
РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	254
4.1. Педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.....	254
4.2. Методика поетапної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.....	268
4.3. Підготовка професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованого комунікативного навчання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту	281
Висновки до четвертого розділу.....	292
РОЗДІЛ 5. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	295

5.1. Програма експериментального дослідження.....	295
5.2. Аналіз результатів констатувального етапу.....	304
5.3. Хід експериментальної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту	323
5.4. Порівняльний аналіз результатів перевірки ефективності моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту	356
Висновки до п'ятого розділу.....	376
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	380
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	387
ДОДАТКИ.....	436

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій

МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій

С.ц.з. – служба цивільного захисту

НС – надзвичайна ситуація

ПВЯ – професійно важливі якості

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна програма

ВСТУП

Актуальність дослідження. Обов'язковим компонентом державної діяльності є забезпечення захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій. Безпеку громадян і соціальних об'єктів уможливорює провадження в цій галузі єдиної державної політики, що передбачає реалізацію системи економічних, організаційних, освітніх і інших заходів. Завдання формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту покладено на Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України).

У Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України та Концепції розвитку сектора безпеки і оборони України органічним складником підвищення національних безпекових і оборонних спроможностей визначено модернізацію системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для сектора безпеки і оборони України. Така модернізація покликана гарантувати мирне майбутнє України як суверенної, демократичної і правової держави, а також забезпечити кадрами функціонування національної системи своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці.

Шляхом аналізу законодавства України з'ясовано, що перед викладачами закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку офіцерських кадрів для служби цивільного захисту України, поставлено принципово нове завдання цілеспрямованого вдосконалення їхньої професійної підготовки з усіх напрямів діяльності, з-поміж них – продуктивна організація професійно орієнтованої комунікативної підготовки.

Водночас практика фахової підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту дає підстави стверджувати про домінування в частини курсантів прагматично-меркантильних мотиваційних чинників, бездуховності та несформованої потреби особистісного зростання, незнання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності,

невміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності.

Розширення міжнародної сфери професійної взаємодії фахівців ДСНС України, широке застосування новітньої техніки, вузька професіоналізація таких фахівців, зумовлені активним упровадженням досягнень науково-технічного прогресу, що детермінує необхідність опанування офіцерами різноманітних способів професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

На сучасному етапі конкурентоспроможність курсанта закладу вищої освіти безпосередньо залежить від опанування ним засобів уходження в освітній, інформаційний, професійний, науковий і культурний простори, що вимагає створення спеціальних педагогічних умов ефективного формування готовності майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. З огляду на це значно активовано педагогічні та психологічні дослідження, спрямовані на покращення підготовки особового складу служб, підрозділів, частин, загонів ДСНС України.

Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу органів і підрозділів ДСНС України розглянуто в роботах О. Бикової, Г. Васяновича, В. Гори, Г. Грибенюка, О. Євсюкова, А. Каплі, М. Ковалю, Л. Мохнар, М. Нещадима, О. Стельмах, О. Островерх, В. Ягупова. Науковий інтерес становлять психологічні дослідження професійно важливих якостей фахівців екстремальних видів діяльності, зокрема: начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (В. Асоцький), газодимозахисників-рятувальників (В. Бут), кінологів-рятувальників (С. Мордюшенко), фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (М. Фомич) та ін.

Професіографічному аналізу діяльності працівників органів і підрозділів ДСНС України присвячено наукові розвідки Н. Гонтаренка (діяльність працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику), М. Кришталя, В. Бута, В. Садкового, О. Тімченка (діяльність начальників

караулів оперативно-рятувальної служби), Ю. Середи (діяльність працівників служби психологічного забезпечення).

Психологічні чинники, мотиваційно-ціннісні детермінанти успішності професійної діяльності у надзвичайних умовах і шляхи формування готовності до неї виступали предметом дисертаційного опрацювання: психологічна готовність до професійної діяльності в екстремальних умовах (О. Колесніченко), психологічна готовність у майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (Є. Школяр).

У педагогічній площині належно осмислено такі аспекти проблеми професійної підготовки офіцерів служби цивільного захисту, як: застосування засобів мас-медіа у професійній підготовці майбутніх державних інспекторів з пожежної безпеки (І. Гуріненко), формування готовності до виховної роботи у підрозділах (А. Демченко), формування психолого-педагогічної компетентності (О. Іващенко), виховання професійної відповідальності (Н. Кибальна), формування акмеологічної компетентності (А. Майборода), формування професійної готовності до профілактичної роботи (А. Нестеренко), формування соціально-моральної готовності до професійної діяльності (М. Омельченко), формування готовності до самозбереження в екстремальних умовах професійної діяльності (М. Пелипенко), педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності (В. Покалюк) та ін.

Утім, аналіз наукового фонду дає підстави констатувати про недостатній рівень розробленості концептуального й прикладного аспектів професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. Поза увагою вчених залишаються питання сутнісних характеристик готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в типових та екстремальних ситуаціях, критерії виявлення рівня її сформованості й умови становлення. Значущість досліджуваного питання увиразнює специфіка навчально-виховного процесу

в закладах, що здійснюють підготовку зазначених фахівців, як-от: режимність, дотримання вимог статуту, обмеженість певних свобод.

У контексті актуалізації проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту потребує розв'язання низка суттєвих **суперечностей** між:

- об'єктивною необхідністю суспільства в офіцерах із високим рівнем готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності та традиційно технічною спрямованістю фахової підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України, що не повною мірою забезпечує формування таких якостей;

- усвідомленням у педагогічній науці значущості професійно орієнтованої комунікативної підготовки офіцерських кадрів для системи ДСНС України та недостатнім висвітленням у науковій літературі проблеми теоретичного й організаційно-методичного забезпечення їхньої професійно орієнтованої комунікативної підготовки внаслідок специфіки діяльності та закритості служби;

- доцільністю врахування тенденцій розвитку професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту в зарубіжних країнах у ракурсі входження України до світового та європейського освітнього простору та недостатньою увагою до вивчення й узагальнення відповідного досвіду у вітчизняній науці;

- потребою професійно орієнтованої комунікативної підготовки та недостатньою розробленістю комплексу сучасних технологій і методик, спрямованих на формування готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в закладах вищої освіти ДСНС України.

Нормативно-правовими підставами для подальшого розроблення теоретико-методологічних засад і концептуальних підходів до професійно орієнтованої комунікативної підготовки особового складу органів і підрозділів служби цивільного захисту та подолання зазначених

суперечностей є прогностичний аналіз низки державних документів: закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про правові засади цивільного захисту», укази Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Про Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті», Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні, Кодекс цивільного захисту України, Положення про порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту й ін.

Актуальність, теоретичне та практичне значення, а також соціальна значущість проблеми зумовили вибір теми дослідження: **«Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну працю виконано відповідно до Кодексу цивільного захисту України, зокрема розділу VII «Навчання осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та рятувальників, керівного складу, фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, підготовка органів управління та сил цивільного захисту».

Дослідження є складником науково-дослідної теми Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України «Формування моральної культури начальницького складу підрозділу ДСНС України» (РК № 0115U000977).

Дисертація відповідає вимогам ст. 3, 5 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III. Тему дослідження затверджено Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол № 6 від 26.05.2016 р.) і узгоджено

в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 14.06.2016 р.).

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити дієвість моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

Відповідно до мети дослідження сформульовано такі **завдання:**

1. Здійснити дефінітивний аналіз термінологічного апарату проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

2. З'ясувати сучасний стан професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту на основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду.

3. Схарактеризувати сутність професійної діяльності офіцера служби цивільного захисту й особливості професійної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти України.

4. Обґрунтувати концепцію професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

5. Визначити критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

6. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти.

7. Розробити модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту та науково-методичне забезпечення її реалізації.

8. Експериментально перевірити ефективність моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

Предмет дослідження: модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

Концепція дослідження ґрунтується на положенні про те, що готовність офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є неодмінним складником його професійної компетентності.

Така ідея зумовлює потребу якісно нової спеціально організованої професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, підвалини якої – теоретичні й методичні засади вітчизняної та зарубіжної педагогіки, органічна єдність цільових, змістових, процесуальних характеристик загальної професійної підготовки офіцерів служби цивільного захисту.

Концепція наукового пошуку охоплює три взаємопов'язані компоненти-концепти, що оптимізують реалізацію пріоритетної наукової ідеї про професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

Методологічний концепт постає фундаментом побудови теоретичних засад наукового пошуку. Його стрижень – цілісна сукупність інтегративного, гуманістичного, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, професіографічного, професійно орієнтованого, компетентнісного, культурологічного й інформаційно-комунікаційного підходів і принципів свідомості, практичної спрямованості фахової підготовки, системності та

послідовності, міцності засвоєння знань, умінь і навичок, професійної мобільності.

Теоретичний концепт передбачає обґрунтування та уточнення дефініцій основних понять дослідження («готовність», «готовність до діяльності», «готовність офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності»); визначення специфіки фахової підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України і педагогічних умов ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів.

Технологічний концепт розглянуто в площині пошуку методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у відомчих закладах вищої освіти, зорієнтованої на забезпечення якості результатів фахової підготовки курсантів.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення педагогіки, психології про теорію наукового пізнання; інтегративний, гуманістичний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, професіографічний, професійно орієнтований, компетентнісний, культурологічний, інформаційно-комунікаційний підходи до дослідження різних аспектів професійної підготовки фахівців загалом і професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту зокрема; психологічні та педагогічні наукові студії щодо формування професійних якостей фахівця, його готовності до професійної діяльності; ідеї та концепції сучасної науки про особливості освітнього процесу.

Теоретичну основу дослідження становлять: сучасні теорії професійної готовності до діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Г. Балл, Л. Виготський, В. Войтко, С. Дибін, К. Дурай-Новакова, І. Кондаков, Г. Костюк, В. Крутецька, С. Максименко, С. Мул, О. Отич, Ю. Пелех, С. Рубінштейн, В. Сластьонін); напрацювання педагогічної науки щодо

загальної та професійної педагогіки (Ю. Бабанський, Н. Волкова, У. Гончаренко, О. Діденко, І. Зязюн, В. Кремень, М. Марусинець, О. Москаленко, Н. Ничкало, І. Підласий, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хомич, В. Ягупов); теорії, у яких розкрито поняття «комунікація» і «спілкування» (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, П. Блонський, В. Конєцька, А. Леонтєв, Б. Ломов, А. Панфілова, О. Садохін, В. Якунін та ін.), «комунікативна діяльність» (Б. Ломов, Б. Паригін, Л. Соколова й ін.); концептуальні ідеї та наукові праці з питань підготовки та професійної діяльності особового складу органів та підрозділів ДСНС України (О. Бикова, В. Бут, О. Євсюков, О. Іващенко, М. Козяр, М. Кришталь, Л. Мохнар, В. Покалюк, В. Садковий, М. Фомич та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети роботи і вирішення визначених завдань розроблено програму дослідження, виконання якої передбачало застосування таких методів:

теоретичних (дедукція, індукція, аналіз, синтез; осмислення, зіставлення й порівняння філософської, соціологічної та психолого-педагогічної, довідково-енциклопедичної, методичної літератури, нормативно-програмної документації з теми дослідження; систематизація й узагальнення відповідних концептуальних положень і теорій), які дали змогу висвітлити сутність проблеми, сформувані базовий понятійно-термінологічний апарат, обґрунтувати структурно-функціональну модель системи та педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; методу теоретичного моделювання – для розроблення моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України;

емпіричних (дослідницькі бесіди, анкетування, тестування, метод експертних оцінок) – для виявлення рівнів сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

експериментальних – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та узагальнюючий етапи) – для верифікації дієвості запропонованої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України;

математичної статистики – t-критерію Стюдента – для поєднання якісного та кількісного аналізу отриманого емпіричного матеріалу, критерію Пірсона – для перевірки статистичних гіпотез, кореляційного аналізу даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу проводили на базі відомих закладів вищої освіти ДСНС України – Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, Національного університету цивільного захисту України, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. До експерименту на різних етапах залучено 422 курсанта, 163 викладача закладів вищої освіти ДСНС України, 87 фахівців територіальних органів і підрозділів ДСНС України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

уперше обґрунтовано концепцію професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України; визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомих закладах вищої освіти; розроблено й апробовано структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомих закладах вищої освіти; виявлено та схарактеризовано критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності; представлено

авторське трактування поняття «готовність майбутнього офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності»;

уточнено феноменологічну сутність термінів «професійно орієнтована комунікативна діяльність офіцера служби цивільного захисту», «професійно орієнтована комунікативна підготовка офіцера служби цивільного захисту»; стан розробленості проблеми формування готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в закладах вищої освіти ДСНС України; основні напрями та функції професійної діяльності офіцерів служби цивільного захисту;

удосконалено наповнення навчальних дисциплін професійно орієнтованим комунікативним змістом (модуль «Комунікативна діяльність керівника», «Інформаційні та комунікаційні технології», «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону», «Загальні питання комунікації державного інспектора»); дидактико-методичний супровід проведення «Комунікативного практикуму»; діагностувальний інструментарій для виявлення динаміки сформованості основних критеріїв і показників сформованості готовності майбутнього офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

набули подальшого розвитку наукові уявлення про теорію і методику професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, що збагачує і конкретизує професійну педагогіку з напрямку «Підвищення якості фахової підготовки».

Практичне значення дослідження полягає в розробленні та впровадженні в закладах вищої освіти ДСНС України структурно-функціональної моделі системи та навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів, зокрема навчально-методичного комплексу навчальної дисципліни обов'язкового циклу підготовки «Українська мова (за професійним спрямуванням)», дидактико-методичного супроводу проведення практичних занять із

навчальних дисциплін «Основи управління» (модуль «Комунікативна діяльність керівника», «Комунікативний практикум»), «Основи інформаційних технологій» (модуль «Інформаційні та комунікаційні технології»), «Організація аварійно-рятувальних робіт» (модуль «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»), «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки» (модуль «Загальні питання комунікації державного інспектора»), укладення електронного посібника з навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», видання «Термінологічного словника із рятувальної справи (українсько-російсько-англійський)» (у співавторстві), тестових завдань.

Матеріали дослідження може бути використано у процесі фахової підготовки здобувачів освіти в закладах вищої освіти ДСНС України, в системі підвищення кваліфікації офіцерів служби цивільного захисту, органами та підрозділами ДСНС України в ході службової підготовки офіцерів, а також самоосвітньої діяльності. Результати дослідження мають широкий спектр застосування в ракурсі моделювання відповідного процесу для здобувачів освіти за іншими напрямками.

Основні результати, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дослідженні, упроваджено в освітній процес Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (довідка № 542/03 від 04.01.2018 р.), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (довідка № 8/592/04-27 від 11.01.2018 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 411/03-а від 22.12.2017 р.), використано в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту (довідка № 219-0250-19/1 від 03.01.2018 р.) для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації особового складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендовано для застосування під час службової підготовки особового складу в управліннях ДСНС України в Черкаській

області (довідка № 01-1266/01-20 від 05.01.2018 р.), Кіровоградській області (довідка № 79/5-а від 09.01.2018 р.), Дніпропетровській області (довідка № 94/01 від 26.12.2017 р.), Хмельницькій області (довідка № 566 від 20.12.2017 р.), залучено до проведення курсів удосконалення керівних кадрів у Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Тернопільської області (довідка № 4 від 04.01.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення дослідження викладено в доповідях на науково-практичних конференціях різних рівнів:

міжнародних: «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (м. Одеса, 2013); «Wspolczesna nauka. Nowe perspektywy» (м. Варшава, Польща, 2014); «Achievement of high school – 2014» (м. Софія, Болгарія, 2014); «Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации» (м. Гомель, Республіка Білорусь, 2014); «Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи» (м. Харків, Україна, 2014); «Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект» (м. Харків, Україна, 2014); «Scientific horizons» (м. Шеффілд, Великобританія, 2015); «Образование и наука на XXI век» (м. Софія, Болгарія, 2015); «Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців» (м. Кривий Ріг, Україна, 2017); «Сучасна гуманітаристика» (м. Переяслав-Хмельницький, 2017); «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (м. Черкаси, Україна, 2017); «Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы» (м. Мінськ, Республіка Білорусь, 2017); «Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (м. Одеса, Україна); «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (м. Київ, Україна, 2017);

усеукраїнських: «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (м. Черкаси, Україна, 2014); «Надзвичайні ситуації: безпека та захист»

(м. Черкаси, Україна, 2015); «Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)» (м. Черкаси, Україна, 2016); «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2017»» (м. Черкаси, Україна, 2017); «Особистість в екстремальних умовах» (м. Львів, Україна, 2017); «Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки» (м. Київ, Україна, 2017); «Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Харків, Україна, 2018);

регіональних: «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Черкаси, Україна, 2014, 2015).

Обговорення матеріалів і результатів дослідження відбувалося на засіданнях кафедри іноземних мов, на заняттях зі службової підготовки, засіданнях Ученої ради факультету цивільного захисту, методичної ради Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України та науково-практичних семінарах Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях полягає в тому, що: в «Термінологічному словнику з рятувальної справи (українсько-російсько-англійському)» (у співавторстві з В. Костенко, В. Покалюком, А. Майбородою, О. Нуязніним, А. Нестеренко) (2016) виконано англomовний переклад 381 галузевого терміна (1,5 авт. арк.); у посібнику «Англійська мова за професійним спрямуванням (практичний курс)» (у співавторстві з Н. Єремєєвою, О. Іващенко, Т. Добрянською) (2013) розроблено блок IV «Вправи на розвиток мовлення» (1,2 авт. арк.).

Матеріали кандидатської дисертації на тему «Формування творчої самореалізації курсантів вищих навчальних закладів пожежної безпеки у фаховій підготовці» (спеціальність 13.00.04 – теорія та методика професійної

освіти), захищеної 2012 р. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, у тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 57 публікаціях автора (55 – одноосібних), серед яких 31 відображає основні наукові результати дисертації (1 монографія, 22 статті у вітчизняних наукових фахових виданнях, 9 статей у зарубіжних періодичних фахових виданнях), 22 праці апробаційного характеру, 4 праці додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Наукова робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (435 найменувань, зокрема 38 – іноземними мовами), 19 додатків. Роботу ілюстровано 42 таблицями, 28 рисунками. Загальний обсяг дисертації становить 512 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 390 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Дефінітивний аналіз категоріального базису дослідження

Сучасна педагогіка у своєму понятійному апараті має багато традиційних термінів, що по-різному потрактовуються залежно від контексту їхнього застосування, що зумовлює проведення дефінітивного аналізу категоріального базису дослідження.

Ураховуючи багатоаспектність наукової розвідки й необхідність системного бачення проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України, для аналізу виокремлено такі основні напрями: логіко-семантичний аналіз дослідницьких, нормативних та енциклопедичних джерел для визначення значення поняття «комунікативна діяльність» та його складників; професійна підготовка фахівців як предмет психолого-педагогічного аналізу; порівняльний контекст розвитку професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту.

1.1.1. Логіко-семантичний аналіз поняття «комунікативна діяльність» та його складників

Незважаючи на підвищений інтерес до обраної проблематики, аналіз наукових досліджень дає змогу зробити висновок, що проблема комунікативної діяльності у процесі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України не була об'єктом та предметом окремого наукового дослідження.

Дослідження поняття «комунікативна діяльність», визначення сутності цього поняття й основних його складників ґрунтується на вагомих

теоретичних положеннях та передбачає розмежування таких базових дефініцій, як «спілкування» й «комунікація» та обґрунтування їхнього взаємозв'язку та ролі в процесі означеної діяльності.

До висвітлення сутності комунікативної діяльності, особливостей її вияву звертаються багато дослідників, як-то Г. Андрєєва [7], Н. Драгомирецька [76], М. Каган [102], Д. Кіслов [109], Б. Ломов [160], С. Максименко [162], О. Проскурняк [292], О. Сидоренко [234] та ін. Теоретичний аспект розгляду дефініцій «комунікація» та «спілкування» перебуває у фокусі дослідницьких пошуків Б. Ананьєва [5], Ф. Данса [405], В. Конецької [128], О. Садохіна [317], О. Яковлівої [394], Н. Формановської [369], В. Якуніна [395] та ін. Дослідження структурних елементів комунікативної діяльності представлено в працях Н. Волкової [43], В. Сластьоніна [330], С. Шатилова та ін.

Є цілком очевидним, що дефініції понять «комунікація» і «спілкування» не набули сталості й витлумачуються в різних сферах і контекстах по-різному, свідченням цього є їх надмірна кількість: Ф. Данс (F. Dance) у статті «Поняття комунікації» зафіксував понад 120 базових тлумачень «комунікації» на 1972 р.; дослідниця Х. Валінська де Хакбейл (H. Walińska de Hackbeil) у своїй науковій розвідці «Поняття комунікація в американській теорії масової комунікації» [428] занотувала понад 200 дефініцій «комунікації».

Комуніколог Т. Гобан-Клас (T. Goban-Klas) наводить типові тлумачення поняття «комунікація»: «трансмсія (трансляція, передавання) інформації, ідей, емоцій, умінь»; «розуміння інших, коли ми й самі прагнемо, щоб нас зрозуміли (комунікація як порозуміння)»; «вплив на людей за допомогою знаків і символів»; «об'єднання (створення спільноти) за допомогою мови чи знаків»; «взаємодія за допомогою символів; комунікація як обмін значеннями між людьми, які мають спільне в сприйманні, прагненнях і позиціях»; «складник суспільного процесу, який виражає групові норми, здійснює

громадський контроль, розподіляє ролі, досягає координації зусиль тощо» [407].

Здійснивши аналіз поданих визначень, доходимо висновку, що вони не є полярними один до одного, а навпаки взаємодоповнюють, розкривають різні аспекти сутності поняття.

У сучасних наукових розвідках щодо поняття «комунікація» зафіксовано чимало визначень і загальнонаукового, і різногалузевого спрямування. Простежимо трактування цього поняття у науково-довідкових джерелах, для розуміння досліджуваних понять розпочнемо науковий пошук із словникових джерел.

У філософському енциклопедичному словнику акцентовано увагу на походження поняття «комунікація» від латинського слова *communicatio*, *communico* – «роблю загальним, зв'язую, спілкуюся», що значить «спосіб повідомлення»; «спілкування, передавання інформації»; «особлива форма взаємодії людей у їхній пізнавально-трудої діяльності, що здійснюється головним чином засобом мови (рідше за допомогою інших знакових систем)» [361, с. 207].

Новітній філософський словник дифініює «комунікацію» як «смісловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії людей» [238, с. 497]. У Філософському словнику підкреслюється знаковий аспект процесів соціальної взаємодії в комунікації (мова, пара- і екстралінгвістичні, оптико-кінетичні знакові системи), а також вказується на важливість взаєморозуміння і дискусії як основи цих процесів [362, с. 248].

У Словнику іншомовних слів «комунікацію» потрактовано як «спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями і так далі; специфічна форма взаємодії людей в процесі їх пізнавально-трудої діяльності; найважливіший механізм становлення індивіда як соціальної особистості, провідник установок даного соціуму, які формують індивідуальні та групові установки; як засіб корекції асоціального вияву індивіда або групи» [335].

Інший словник іншомовних слів трактує «комунікацію» як «спілкування, для якого характерним є передавання інформації від однієї людини до іншої» [334].

У словнику української мови термін «комунікація» потрактовано як «зв'язок» і ототожнено з спілкуванням [336, с. 254].

У «Великому тлумачному словнику української мови» поняття «спілкування» дефініюється як «процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального або емоційно-оцінного характеру» [4, с. 378].

У психологічному словнику І. Кондакова «спілкування» витлумачується як «зв'язки і взаємодії людей у процесі духовного і матеріального виробництва; спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, здійснюваних безпосередньо або через опосередковані контакти» [127].

Отже, здійсненим аналізом лексикографічних джерел підтверджено, що поняття «комунікація» дефініюється по-різному. Аналіз сучасного наукового контенту також дає підстави стверджувати, що, попри широку репрезентованість понять «спілкування», «комунікація», категорійний статус і зміст цих понять не є єдино визначеним серед науковців. Простежено декілька підходів у розумінні означених понять.

Перший підхід полягає в *ототожненні* цих понять.

Окремі вчені (Л. Виготський, О. Леонт'єв, Б. Паригін, А. Спіркін, О. Яковліва) вважають синонімічними поняття «комунікація» і «спілкування» – процес передавання інформації між людьми, а також передавання й обмін інформацією для впливу на соціальні процеси.

Ф. Бацевич теж розглядає «комунікацію» як синонім «спілкування» і наголошує на соціальній взаємодії в їхньому знаковому втіленні [2, 27–28].

Базуючись на результатах історико-лінгвістичного аналізу значень понять «спілкування» і «комунікація» український дослідник Ю. Прилюк дійшов висновку про етимологічну і семантичну тотожність цих термінів.

На противагу ототожненню понять «комунікація» і «спілкування» *другий підхід* пов'язаний з їхнім розрізненням.

Дослідники (Б. Ананьєв, Г. Дрідзе, Л. Мітіна, К. Платонов) вважають «спілкування» процесом взаємодії декількох осіб, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального й емоційно-оцінного характеру, а комунікацію тлумачать як «повідомлення», «передавання інформації», підкреслюючи її однобічний, вузький характер.

М. Каган також розрізняє «спілкування» і «комунікацію», розуміючи «спілкування» як процес практичного, матеріального, духовного, інформаційного характеру, тоді як «комунікація» є суто інформаційним процесом, пов'язаним із передаванням тих або інших знань, відомостей, повідомлень [102, с. 144–145].

Друга відмінність полягає у способі зв'язку. Спілкування є «суб'єкт-суб'єктною взаємодією співрозмовників, рівноактивних співучасників, спрямованою не на передавання інформації, а на вироблення партнерами спільних поглядів, уявлень, понять для досягнення духовної спільності» (спілкування немає відправника й одержувача повідомлень) [102, с. 146].

Комунікація є інформаційним зв'язком суб'єкта з тим або іншим об'єктом (людиною, твариною, машиною) задля передавання певної інформації (знань, ідей, повідомлень, фактичних відомостей, вказівок, наказів, розпоряджень тощо). Одержувач або приймальний пристрій повинен прийняти інформацію, зрозуміти або правильно декодувати, засвоїти та взяти до виконання [102, с. 145].

Інформація в комунікації є однобічно направленою, в спілкуванні ж вона циркулює між рівноправними активними, свідомими партнерами, а отже, інформація інтерпретована співрозмовником, збагачена. Метою спілкування є

«не обмін інформацією..., а... пошук деякої спільної позиції» [102, с. 147], створення спільності людей [102, с. 149], «залучення суб'єкта до суб'єкта» [102, с. 149]. Комунікація, на думку М. Кагана, монологічна, а спілкування – діалогічне [102, с. 150].

За Б. Ананьєвим, ключовим завданням інформаційного обміну у ході комунікації є «вироблення загального сенсу, спільного погляду на різні аспекти ситуації спілкування» [5, с. 48]. Однак, на думку автора, комунікацію неможливо розглядати лише в межах теорії інформації, оскільки за такого підходу нівелюються важливі характеристики людської комунікації, зокрема:

- у комуникативному процесі здійснюється не лише рух інформації, а активний обмін нею, її сприйняття та осмислення;
- обмін інформацією зумовлює психологічний вплив на партнера для зміни його поведінки;
- учасники спілкування послуговуються спільною системою кодування і декодування;
- спілкування передбачає постійне подолання комуникативних бар'єрів як психологічного, так і соціального характеру [5].

Аналізуючи поняття «спілкування», Г. Андрєєва [7] та Є. Мелібруда [167] також відмежовують його від поняття «комунікація». Останню вони тлумачать як «повідомлення», «передачу комунікації», підкреслюючи її однобічний, вузький характер, указуючи на зв'язок з теорією інформації, технічними системами тощо. Спілкування визначається як «процес взаємодії кількох осіб, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального та емоційно-оцінного характеру, під час якого суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої».

Г. Андрєєва дотримується позиції, що «спілкування» є ширшим поняттям, аніж комунікація та пропонує виділяти в його структурі три взаємопов'язані сторони:

- комунікативну, або власне комунікацію, яка полягає в обопільному обміні інформацією між суб'єктами спілкування;

- інтерактивну як організацію взаємодії між індивідами, що передбачає обмін не лише знаннями, ідеями, але й діями;

- перцептивну, яка є процесом обопільного сприйняття і пізнання партнерами по спілкуванню один одного і встановлення на цій основі взаєморозуміння [7, с. 97 – 98].

Протилежну точну зору висловлює В. Якунін і під «комунікацією» розуміє «будь-який зв'язок між людьми, всі існуючі способи соціальних зв'язків і взаємозв'язків» [395, с. 163]. При такому широкому визначенні «комунікація» є загальнішим поняттям порівняно зі «спілкуванням», якщо останнє позначає лише безпосередні форми взаємодії між людьми [22; 361; 36].

О. Садохін акцентує увагу як на спільних (процес обміну та передавання інформації безпосередньо пов'язаний із мовою як засобом передавання цієї інформації), так і відмінних ознаках «комунікації» і «спілкування». Останнє науковець розуміє як «процес обміну пізнавальної та оцінної інформації для задоволення потреби людини в контакті з іншими» [317, с. 69].

У контексті досліджуваної проблеми погоджуємось із дослідницею В. Конецькою, що обмін інформацією не свідчить про комунікацію, оскільки інформація, що передається, може бути незрозумілою для того, хто її отримує [128, с. 112].

Отже, ґрунтуючись на наукових розвідках дослідників, можна виокремити певні відмінності між поняттями «спілкування» та «комунікація»:

- спілкування є суб'єкт-суб'єктною взаємодією, тоді як у комунікації партнери є засобами стосовно певної мети, що знаходиться поза ними;

- для комунікації характерним є субординація, підпорядкованість, що вказує на неоднаковий статус партнерів; у спілкуванні переважають зв'язки координації, тобто визначеної узгодженості партнерів.

Третій підхід до проблеми співвідношення понять ґрунтовано на думці, що «спілкування» є однією з форм комунікативної діяльності.

Н. Формановська вважає «комунікативну діяльність» ширшим за «спілкування» і «комунікацію» поняттям, оскільки охоплює способи передавання повідомлення, форми зв'язку та власне спілкування. У ході комунікативної діяльності відбувається взаємний вплив людей, обмін ідеями, настроями, почуттями; передавання навичок, умінь, знань [369, с. 7].

О. Леонтьєв визначає «спілкування» як активність, яка розгортається у ході спільної діяльності комунікантів та у межах якої здійснюється обопільний вплив засобами знаків (у тому числі й мовних) [28; 89].

Такої ж думки дотримується й О. Яковліва, яка називає «спілкування» «особливим різновидом комунікативної діяльності» та розглядає терміни «комунікація» та «спілкування» як синоніми [394, с. 14–15].

Погоджуємося з О. Агавеляном, Н. Драгомирецькою [76], О. Леонтьєвим, Б. Ломовим, В. Печерським [292, с. 118] та ін. у розумінні поняття «комунікативна діяльність» як ширшого, більш масштабного порівняно з поняттями «комунікація» або «спілкування» з огляду на можливість розгляду їх як окремих видів комунікативної діяльності та у витлумаченні комунікативної діяльності як процесу обопільного обміну інформацією, що зумовлює взаєморозуміння і забезпечує зворотній зв'язок між учасниками.

Л. Соколова розглядає комунікативну діяльність можна розглядати як «особливий різновид діяльності, що має предмет, мотиви, цілі». Мета комунікативної діяльності, її загальна спрямованість відіграють вирішальну роль у вирішенні специфічного (комунікативного) завдання за конкретних умов здійснення цієї діяльності. Зміна умов певною мірою призводить до зміни мети комунікативної діяльності, зауважує Л. Соколова [341].

Н. Драгомирецька та Л. Кайдалова зазначають, що головною метою комунікативної діяльності є цілеспрямований процес обміну інформацією при

існуванні зворотного зв'язку [76; 104], при цьому комунікативна діяльність може мати одразу декілька цілей (розважання, інформування, роз'яснення, розповідь, попередження, переконання тощо), які, за О. Проскурняк, формуються відповідно до потреб людини: особистісних, соціальних, економічних, творчих тощо [292].

У психолого-педагогічній літературі вчені подають різні класифікації функцій (цілей) комунікативної діяльності. У Словнику практичного психолога розрізнено такі цілі комунікативної діяльності:

- контактну – прийняття і передавання інформації та підтримка взаємозв'язку;
- інформаційну – сприймання та передавання інформації, відповідь на запит, обмін думками тощо;
- спонукальну – стимулювання активності партнера з комунікативної взаємодії на виконання певних дій;
- координаційну – взаємоорієнтування і узгодження спільних дій;
- розумову – адекватне сприйняття повідомлення, розуміння його сенсу;
- емотивну – забезпечення взаємообміну емоціями, почуттями;
- стосункову – встановлення відносин для усвідомлення і фіксації власної позиції в системі ролей та міжособистісних зв'язків;
- впливальну – здійснення впливу для зміни стану, настанов, думок партнера, його особистісно-сміслових утворень [331].

Б. Ломов визначає такі цілі комунікативної діяльності:

- інформаційно-комунікативні – сприймання й передавання інформації;
- регулятивно-комунікативні – пов'язані з взаємним коригуванням дій у ході здійснення спільної діяльності);
- афективно-комунікативні – задовольняють потреби емоційної сфери людини [160].

Комунікативна діяльність може бути спрямована на задоволення індивідуальних потреб людини: потреба спілкування з оточуючими, співчуття,

емпатії, набуття психологічного комфорту, самоствердження, домінування над іншими, маніпулювання, отримання та передавання інформації, усвідомлення себе в оточуючому середовищі, творчої реалізації [272]; на зміну відносин: гармонізацію, зняття напруги, досягнення компромісу тощо.

Отже, з-поміж усіх функцій комунікативної діяльності найбільш доведеною є інформаційна, сутність якої полягає в обміні повідомленнями, міркуваннями, оцінками, зауваженнями, роздумами тощо.

Науковцями наголошено на існуванні певних чинників, що впливають на перебіг комунікативної діяльності та сприяють вирішенню комунікативних завдань (цілей): зовнішніх і внутрішніх. До зовнішніх чинників віднесено навколишнє середовище, партнерів із комунікативної діяльності, екстралінгвістичні умови спілкування; до внутрішніх – прийняття, усвідомлення суб'єктом комунікативної діяльності комунікативного завдання, спрямованість пізнавальних процесів комунікантів, особливості їх психофізичного, емоційно-вольового розвитку та самооцінки [341]. Отже, впливаючи на внутрішні й зовнішні чинники комунікативної діяльності можна певною мірою позитивно вплинути на її ефективність.

Узагальнення поглядів науковців та аналіз понять «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність» дали змогу розглядати «комунікативну діяльність» як сукупність послідовних комунікативних дій, актів діяльності, підґрунтя яких – процес спілкування і комунікації між суб'єктами взаємодії, що передбачають активність таких суб'єктів, вироблення спільного погляду й відзначаються наявністю цілеспрямованої мети, мотиву (потреби) та конкретного результату.

Професійно орієнтовану комунікативну діяльність офіцера с.ц.з. розглядаємо як активність, спрямовану на досягнення певних усвідомлюваних цілей, змістом якої є взаємне пізнання і обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації для встановлення взаємозв'язків, необхідних для професійної діяльності.

З огляду на складний, багатогранний характер і специфіку професійної діяльності офіцера с.ц.з., готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у повсякденному житті й екстремальних ситуаціях є невід’ємним складником його професійної компетентності, а її формування повинно здійснюватися під час професійної підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти ДСНС України.

З’ясування філософського, психолого-педагогічного змісту поняття «професійна підготовка», визначення його сутності в контексті професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцерів с.ц.з. розглянуто у наступному підрозділі.

1.1.2. Професійна підготовка фахівця як предмет психолого-педагогічного аналізу

У «Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2011–2015 роки» наголошено на потребі суспільства у високоосвічених, мобільних, динамічних фахівцях, здатних до самостійного вирішення складних професійних завдань. Відтак, одним із ключових завдань сучасності є вдосконалення якості професійної підготовки в Україні для формування нової генерації фахівців, здатних до комунікативної взаємодії, провадження ефективної професійної діяльності в типових та нетипових ситуаціях, виконання завдань службової діяльності із застосуванням фахівцем власного індивідуального стилю діяльності [308].

Для розуміння сутності поняття «підготовка» звернемося, насамперед, до словникових джерел. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «підготовка» представлено як «обсяг знань, навичок, досвіду і т.ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [38, с. 952].

В аспекті педагогічного тлумачення поняття «підготовка» у словнику трактується як «діяльність, спрямована на навчання, надання необхідних знань» [342, с. 202].

Зміст поняття «підготовка» в педагогічній енциклопедії розглядається як сукупність спеціальних знань, умінь й навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують ефективність виконуваної професійної діяльності; як процес повідомлення відповідних знань й умінь [311].

За педагогічним словником «підготовка» є збагаченням знаннями та вміннями, необхідними фахівцю для успішного виконання професійних завдань [269].

Енциклопедія професійної освіти визнає «підготовку» загальним терміном освіти й потрактовує поняття як «засвоєння певного соціального досвіду для подальшого його застосування під час виконання завдань практичного, пізнавального чи навчального характеру» [83]. Сенс поняття «підготовка» розкривається у двох його значеннях:

- як навчання, тобто як «спеціально організований процес формування готовності до виконання майбутніх завдань»;
- як готовність, під якою розуміють «наявність компетенцій (знань, умінь та навичок), необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань» [83].

В Українському педагогічному словнику зазначено, що термін «підготовка» походить від слова «підготувати», сутнісним значенням якого є «надання необхідних знань» та означає «сукупність попередніх дій, які полегшують реалізацію подальших дій чи процесів» та «запас знань» [50].

У Великій радянській енциклопедії «підготовка» визначається як «сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, що дозволяють виконувати роботу в певній сфері діяльності» [326].

Поняття «підготовка» пов'язується з навчанням як «формуванням готовності до виконання майбутніх завдань» та готовністю як «наявністю

компетентності, знань, умінь, необхідних для виконання поставлених завдань» [83, с. 272].

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що проблема підготовки фахівця до професійної діяльності була та є в центрі наукових пошуків багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників різних наукових напрямків, однак єдиного погляду на розуміння сутності поняття «підготовка» не зафіксовано.

М. Васильєва під терміном «підготовка» розуміє «процес формування, удосконалення знань, умінь, навичок, якостей особистості, необхідних для виконання діяльності, здійснюваний в ході навчання, самоосвіти або професійної освіти» [36].

С. Головін висловлює думку, що «підготовка» є оволодінням людиною певним фахом та виконання нею професійної діяльності на високому рівні [48]

У педагогічній науці «підготовка» досить часто розглядається у площині *«професійної підготовки»*, остання переважно потрактовується дослідниками як освітній процес, спрямований на опанування здобувачем спеціальних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, досвіду та усвідомлених норм поведінки, що забезпечують успішність професійної діяльності у певній сфері [1; 13; 40; 59 та ін.].

Підготовку студентів гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності на засадах інтерактиву В. Бережна розуміє «соціально та педагогічно організований процес формування особистості, спрямований на опанування професії, необхідного рівня кваліфікації, безперервне зростання компетентності, майстерності й розвитку навичок і вмінь, а також на створення умов для самореалізації та самоактуалізації особистості» [17].

Професійна підготовка розглядається як «система професійного навчання, що має на меті прискорене набуття здобувачем освіти навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт» [268, с. 223].

За Великою радянською енциклопедією, професійна підготовка є «системою професійного навчання, метою якої є прискорене набуття тими, хто навчається, навичок, необхідних для виконання певної роботи або ж групи робіт» [26].

В «Українському педагогічному словнику» поняття «професійну підготовку» визначено як «сукупність спеціальних знань, навичок та умінь, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії» [50]. Таке трактування професійної підготовки має інтегративний характер і передбачає формування стійкої морально-психологічної й практичної готовності здобувача до діяльності.

Педагогічний енциклопедичний словник поняття «професійна підготовка» визначає як «систему професійного навчання, метою якого є прискорене набуття студентами навичок, необхідних для виконання певної роботи або ж групи робіт» [268, с. 223].

Словник-довідник сучасної російської професійної освіти поняття «професійна підготовка» визначає як «організацію навчання професійних кадрів» [332, с. 11].

У педагогічній енциклопедії професійну підготовку представлено як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією; процес повідомлення учням відповідних знань і вмінь» [267].

Проте деякі сучасні дослідники визнають, що такі характеристики недостатньо увиразнюють сутність поняття «професійна підготовка фахівця» та вважають за доцільне розглядати її як «систему організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування професійної спрямованості знань, умінь, навичок і професійної готовності особистості до певної діяльності» [191; 271].

Досить часто розглядають професійну підготовку як «сукупність набутих знань, умінь та навичок, особистісних якостей, власного досвіду роботи та усвідомлених норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії» [25].

Зокрема, у педагогічному словнику «професійна підготовка» представлено як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією» [40, с. 262].

Серед основних підходів до наукової інтерпретації сутності поняття «професійна підготовка» вагоме місце займають міркування й погляди вчених-педагогів, які у своїх дослідження неодноразово підкреслювали необхідність і важливість розгляду процесу професійного становлення фахівця як педагогічної проблеми.

Професійна підготовка, за авторитетною думкою Н. Ничкало, є «процесом формування сукупності фахових знань, умінь і навичок, атрибутів, трудового досвіду й норм поведінки, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності» [234].

За визначенням О. Абдулліної, професійна підготовка – це «процес формування та збагачення настанов, знань і вмінь, що необхідні майбутньому фахівцю для адекватного виконання специфічних професійних завдань» [1, с. 40].

Дослідниця М. Кулакова розглядає підготовку до професійної діяльності фахівців із позицій управлінського підходу й зазначає, що така підготовка є «керованим навчально-виховним процесом, який спрямований на опанування курсантами освітньо-кваліфікаційних характеристик певної спеціальності відповідного рівня» [142, с. 17].

Т. Танько наводить таке визначення: професійна підготовка – це «система організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань,

навичок, умінь і професійної готовності, що, в свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати» [348, с. 16].

Учений О. Лейбович трактує професійну підготовку як «процес і (або) результат професійного становлення і розвитку особистості, який супроводжується набуттям наперед визначених знань, умінь і навичок за конкретними професіями і спеціальностями» [150].

На думку Н. Мукач, «система професійної підготовки – багатогранний феномен, що передбачає розвиток професійних знань, встановлення мінімальних меж компетентності на етапі завершення підготовки, а також реалізацію відповідної системи опанування компетентності» [181].

Професійна підготовка за В. Бондаренко є «складним структурним і динамічним утворенням, центральним ядром якого є позитивні настанови, мотиви, цінності професії». Сюди також віднесено ПВЯ особистості, її здібності, сукупність професійних знань, умінь і навичок і досвід їхнього практичного застосування. Підготовка, на думку дослідника, завжди є професійно спрямованою [28].

Л. Хомич головними компонентами системи підготовки майбутнього фахівця називає мету, функції, структуру, зміст, форми і методи, контроль, а рівень їхньої розробленості, взаємодії, на погляд автора, визначає ефективність його підготовки [376].

Проблему військово-педагогічних засад професійної підготовки до умов професійної військової діяльності вивчали М. Горліченко, В. Павлушенко, А. Пилиповський та ін. У працях дослідників обґрунтовано концепцію професійної підготовки за умов військової служби, що імponує нам із огляду на предмет дослідження та схожість служби в органах і підрозділах цивільного захисту з військовою службою. У межах цієї концепції професійна підготовка курсантів трактована, насамперед, як «процес формування особистості через

засвоєння нею зразків реальної поведінки, норм, цінностей, вимог актуального соціально-педагогічного й соціально-психологічного середовища» [290].

Аналіз традиційної моделі професійної підготовки як педагогічного явища дає змогу представити його зміст у вигляді сукупності компонентів, запропонованих Н. Голованою: гностичного (пізнавального), поведінкового, комунікативного та ціннісного [48].

Гностичний (пізнавальний) компонент пов'язаний із потребою пізнання у здобувачів і передбачає опанування ними певного обсягу знань; набуття соціальних уявлень, узагальнених образів фахівця; сприяє розвиткові дослідницького підходу. Гностичний компонент реалізований переважно у спілкуванні в ході професійної підготовки та виявляється, насамперед, у під час самоосвітньої діяльності, коли здобувач засвоює інформацію, керуючись власними потребами та ініціативою.

Поведінковий компонент охоплює широкий спектр засвоюваних здобувачем актів діяльності, правил, норм, звичаїв, моделей поведінки (від навичок гігієни, поведінки в побуті до навичок загальної трудової діяльності та діяльності в межах конкретного фаху).

Комунікативний компонент пов'язаний з урегулюванням взаємин у соціумі, соціальній групі та передбачає опанування мови та інших способів комунікації, необхідних у різноманітних ситуаціях професійної діяльності.

Ціннісний компонент розглядають як систему виявів мотиваційно-потребнісної сфери особистості, його ціннісних орієнтацій, соціальних і професійних установок, які зумовлюють ставлення здобувача до цінностей суспільства загалом та цінностей обраного фаху зокрема.

Слідом за В. Горою, Л. Петровською схилиємося до думки, що процес професійної підготовки курсанта в освітньому просторі закладу вищої освіти ДСНС України має бути «керованою випереджальною системою, яка б передбачала й задовольняла потреби нинішніх і майбутніх поколінь». Ця система повинна бути зорієнтованою, насамперед, не на теперішні, а на

перспективні цінності суспільства. Це твердження дає змогу окреслити фактори, які вмотивовують необхідність переходу до нової моделі освіти з урахуванням професійно орієнтованого комунікативного аспекту підготовки фахівця:

- традиційна система вищої освіти передбачає підготовку фахівця до професійного спілкування за сталих умов, проте сьогодні заклади вищої освіти зобов'язані готувати фахівця до активного життя й успішного професійно орієнтованого спілкування в надзвичайно динамічному, суперечливому соціальному середовищі [152; 168; 272];

- традиційна система зорієнтована на сталу систему знань, умінь і навичок, на певні норми життя; у сучасних умовах, коли період здобуття знань скоротився до 3–5 років, трансформуються й видозмінюються особистісні цінності здобувачів, відтак програмування традиційної сукупності знань, ідеалів і норми професійної діяльності вже не може слугувати провідною метою професійної підготовки здобувача;

- традиційна модель спрямована на засвоєння здобувачами певного алгоритму дій для виконання професійного завдання та ігнорує творчий потенціал здобувача. Загальновідомо, що довгий час метою вищої освіти «була не підготовка творчого фахівця, а фахівця, здатного репродукувати уже здобуті знання та норми поведінки» [32; 100; 124]. Реалії сьогодення засвідчують, що навички користування комп'ютерною технікою суттєво прискорюють, полегшують та сприяють успішності виконання професійних завдань, розкривають творчий потенціал здобувача, відтак сучасна система професійної підготовки має спрямовуватись на підготовку фахівця, здатного до творчої діяльності, нестандартного мислення, адекватної спонтанної поведінки [168; 272].

Інші науковці [13] зазначають, професійну підготовку слід розглядати крізь призму її результату або процесу його досягнення як сукупності

спеціальних знань, навичок і вмінь, ПВЯ, професійного досвіду, засвоєння норм поведінки, які обумовлюють успішність професійної діяльності.

В. Афонін поняття «професійна підготовка» пропонує розглядати з таких позицій:

- з позиції її організаторів професійна підготовка є процесом створення науково-педагогічними працівниками й керівниками закладів вищої освіти умов для цілеспрямованого формування і розвитку компетентності майбутніх фахівців та їх здатності до професійної діяльності;

- із позиції здобувачів освіти професійна підготовка є процесом досягнення ними достатнього виконання дій за призначенням рівня підготовленості;

- як результат професійної підготовки професійна підготовка є готовністю її суб'єктів до виконання службових обов'язків [13].

Розглядаючи професійну підготовку в аспекті її педагогічного забезпечення вчені, перш за все, звертають свою увагу на її зміст та наголошують на необхідності опанування здобувачами наукових основ та технологій майбутнього фаху, набуття ними спеціальних практичних навичок і вмінь, особистісно-психологічних, моральних якостей, необхідних для роботи в обраній сфері [50].

Окремо слід наголосити, що зміст професійної освіти обумовлений не тільки сферою майбутньої професійної діяльності, але й потребами й станом розвитку суспільства. Тому перед закладами вищої освіти постають завдання цілеспрямованого розвитку найважливіших ПВЯ фахівця, залучення його до активного набуття соціального, наукового, культурологічного й професійного досвіду для його подальшого використання у практичній професійній діяльності.

Настанова, затверджена Наказом МНС України від 01.07.2009 р. № 444, визначає систему професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту.

Особами начальницького складу с.ц.з. (далі – офіцери с.ц.з.) – це громадяни, яких у добровільному порядку прийнято на службу цивільного захисту за контрактом і яким присвоєно спеціальні звання [189].

Курсантами вважаються громадяни, яких в установленому порядку зараховано до навчальних закладів цивільного захисту за денною формою навчання для здобуття вищої освіти за певним ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем) і яким присвоєно спеціальні звання рядового та молодшого начальницького складу або які мають спеціальні звання.

Відповідно до Настанови з організації професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, професійна підготовка є організованим і цілеспрямованим процесом опанування особами рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту знань, умінь та навичок, необхідних для виконання професійно-службових завдань [189].

Професійна підготовка офіцерів с.ц.з. здійснюється за напрямками, спеціальностями (спеціалізаціями) професійного спрямування усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів у системі закладів відомчої освіти, яку утворюють: Національний університет цивільного захисту України, Львівський університет безпеки життєдіяльності, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Терміни та зміст професійної підготовки визначено Галузовими стандартами вищої освіти з конкретних напрямків та спеціальностей, а організація навчально-виховного процесу – нормативно-правовими актами МОН і ДСНС України.

Визначення обсягів прийому до закладів вищої освіти ДСНС України за всіма напрямками підготовки на поточний рік здійснює кадровий орган у складі центрального апарату ДСНС з урахуванням потреби у фахівцях із вищою

освітою, що надається підрозділами роботи з персоналом головних управлінь ДСНС України [189].

Відповідно до визначеного обсягу підготовки орган управління освітою в складі центрального апарату ДСНС формує план із відбору кандидатів на навчання та пропозиції до проекту державного замовлення на підготовку кадрів, що подаються до Міністерства економіки України (готує проект державного замовлення) [189]. Після затвердження Кабінетом Міністрів України державного замовлення на підготовку кадрів ДСНС України доводить до відомчих вищих навчальних закладів обсяги набору і випуску фахівців за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями [189].

Особи рядового та начальницького складу, які здобувають вищу освіту за денною формою навчання та освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр» на весь період навчання забезпечуються всіма видами утримання відповідно до норм та в порядку, визначеному чинними законодавчими та нормативно-правовими актами України [189].

Професійна підготовка офіцерів с.ц.з. є складною багатогранною системою, яка, на переконання В. Наумчук, повинна базуватися на таких принципах, як-то:

- принцип безперервності освіти, що зумовлює поєднання базової та подальшої професійної підготовки в цілісний освітній процес, який сприяє формуванню стійкого інтересу й потреби постійного розвитку, оновлення знань та удосконалення практичних умінь і навичок;

- принцип інтегративності, що зумовлює планування безперервного процесу підготовки здобувачів з урахуванням вимог вищої школи, суспільства та майбутнього фаху;

- принцип фундаменталізації, що передбачає окрім засвоєння здобувачами традиційних навчальних дисциплін широту та ґрунтовність здобутих знань, що в подальшому забезпечує професійну мобільність фахівця,

його професійну компетентність та готовність до оперативного реагування на можливу зміну сфери професійної діяльності;

- принцип гуманізації зумовлює зміщення акцентів із засобів професійної підготовки (методів, форм, способів) на її суб'єкт (студент, курсант) та врахування його особистісних цілей, мотивів й інтересів, наповнення навчальних дисциплін новим змістом, застосування активних методів і форм навчання для опанування знань під час активної взаємодії учасників освітнього процесу, зіткнення їхніх думок, поглядів, позицій тощо;

- принцип самостійності надає можливість здобувачам визначати власну траєкторію опанування фаху; самостійна робота здобувача передбачає пізнавальне завдання та необхідність його виконання без допомоги викладача або з мінімальним його втручанням, при цьому самостійна роботи має бути творчого характеру, а не відтворювального [191, с. 8].

Базисом професійної підготовки фахівця слугує кваліфікаційна характеристика, в якій зафіксовано призначення робочого посту (посади), основний характер діяльності, перераховано необхідні знання, вміння, особистісні та професійні якості майбутнього фахівця. Зазначене є підставою для створення моделі фахівця. Першим кроком переходу від моделі фахівця до моделі його професійної підготовки є визначення та опис типових завдань майбутньої професійної діяльності, ієрархія яких є одночасно й ієрархією цілей професійної підготовки [266, с. 25].

Отже, дослідження авторських трактувань поняття «професійна підготовка» дозволяє узагальнити основні позиції, що визначають сутність означеного поняття: професійна підготовка як система змістових і організаційних заходів не обмежена лише формуванням знань, умінь, навичок, а й зорієнтована на особистісний розвиток здобувача; метою і кінцевим результатом професійної підготовки є формування готовності здобувача до майбутньої професійної діяльності.

У нашому дослідженні поняття *«професійна підготовка офіцера с.ц.з.»* визначено як цілеспрямований процес опанування сукупності світоглядних, загальнокультурних і спеціальних знань, умінь, навичок і досвіду для успішного виконання завдань за призначенням.

За результатами наукового пошуку сформовано авторську позицію щодо поняття *«професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутнього офіцера с.ц.з.»* як комплексу форм, методів і засобів навчання та виховання майбутніх офіцерів с.ц.з. в умовах відомчого закладу вищої освіти ДСНС України, які забезпечують розвиток інтегративного стану особистості майбутнього фахівця, вираженого в готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Інші науково-педагогічні поняття, важливі для наукової ровідки, розкрито в наступних підрозділах.

1.2. Порівняльний контекст розвитку професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту

ДСНС України реалізує державну політику в сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від НС та запобігання їх виникненню, ліквідації НС, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності [288]. Виконання покладених на ДСНС України завдань безумовно залежить від професіоналізму фахівців с.ц.з. [372].

Євроінтеграційні процеси в Україні, наближення до єдиної європейської системи освіти зумовлюють перегляд утверджених підходів до професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту. Система цивільного захисту в Україні має усталені історичні традиції, проте сьогодні перебуває на стадії реформування [373] та потребує відповідних змін у національній системі професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту згідно з

європейськими стандартами, оновлення освітніх стандартів для підвищення якості підготовки офіцерських кадрів, модернізації цілей, змісту, форм і методів їхньої підготовки, оновлення дидактико-методичного супроводу, впровадження інноваційних форм і технологій навчання [51; 84; 306; 373 та ін.]. Відтак удосконалення системи комунікативної підготовки особового складу органів та підрозділів ДСНС України стає нагальною потребою. А отже, доцільним є вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки, визначення головних стратегічних напрямів удосконалення цілей, змісту, методів, форм і засобів навчання.

Окремі аспекти професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки у зарубіжних країнах перебувають у фокусі наукових розвідок таких дослідників, як-то: Н. Григоренко [57], В. Садковий [315], О. Труш [356], Ю. Харламова [372; 373] та інші.

Деякі позиції професійно орієнтованої комунікативної діяльності представників різних силових структур і відомств та особливості їхньої професійної підготовки до цієї діяльності висвітлено в наукових працях таких учених, як: В. Бондаренко та В. Журавльов [28], Н. Калинюк та О. Діденко [105], О. Москаленко [179], Л. Мохнар [180], С. Полторак [278], В. Рудницький та Г. Яворська [390], В. Шубнякова [382], В. Ягупов [389] та ін.

Специфіку спілкування у напружених, особливих ситуаціях професійної діяльності розкрито у дослідженнях Д. Лебедева [151], Б. Фурманця [371], Г. Хлипавки [374], Є. Школяра [380], С. Яковенко [391] та ін. Однак аналізу літературних джерел засвідчив, що досвід зарубіжних країн щодо організації професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту предметом спеціальних педагогічних досліджень ще не був.

Для дослідження нами обрано країни, різні за державним устроєм, історією та менталітетом – Республіка Польща, Російська Федерація, Республіка Білорусь, Сполучені Штати Америки, Великобританія, Молдова.

У контексті нашого дослідження значний інтерес становить досвід **Польської Республіки**, де професійна підготовка фахівців у сфері цивільного захисту має давню історію й багаті традиції.

Головна Школа Пожежної Служби (пол. Szkoła Główna Służby Pożarniczej) у м. Варшава (далі – Школа) – це єдиний в Польщі та один із небагатьох у світі заклад вищої освіти, що здійснює професійну підготовку фахівців у галузі пожежної безпеки та цивільного захисту.

Школа є державним технічним закладом вищої освіти, підпорядкованим Міністерству внутрішніх справ Республіки Польща, що спеціалізується на професійній підготовці пожежних державної протипожежної служби, співробітників інших спецслужб і охоронних відомств. Школа входить до структури Державної протипожежної служби.

Підготовка фахівців у Школі здійснюється на двох факультетах: «Інженерний факультет пожежної безпеки» та «Інженерія безпеки цивільного населення», структурними підрозділами яких є такі кафедри: кафедра рятувальних робіт; кафедра пожежної техніки; кафедра безпеки споруд; кафедра основ процесів горіння, вибуху і гасіння; кафедра точних наук; кафедра інженерії безпеки; кафедра внутрішньої безпеки; кафедра соціально-гуманітарних аспектів безпеки. Окрім перерахованих кафедр, у Школі функціонують міжфакультетські структурні підрозділи, як-то школа іноземних мов та школа фізичного виховання.

Здобувачі за денною та заочною формою підготовки навчаються за однаковими програмами. У Школі також функціонує аспірантура та різноманітні спеціалізовані курси для тих, хто бажає удосконалити свої знання або опанувати нові.

Навчальний заклад має сучасну дидактичну базу, оснащену новітнім науково-дослідним устаткуванням, комп'ютерною та аудіовізуальною технікою, димову камеру, а також симулятор для навчання і відпрацювання практичних навичок управління підрозділом під час рятувальних операцій.

Цілеспрямована професійно орієнтована комунікативна підготовка здобувачів освіти у Головній Школі Пожежної Служби у м. Варшава здійснюється двома структурними підрозділами: кафедрою соціально-гуманітарних аспектів безпеки та школою іноземних мов.

Аналіз програм навчальних дисциплін, що викладаються у Школі, дає підстави стверджувати про комунікативний підхід до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів, упровадження в навчальний процес сучасних інтерактивних форм і методів навчання, значну практичну спрямованість підготовки офіцерських кадрів, що, безумовно, значно підвищує її ефективність.

Сказане підтверджено низкою заходів, що проводить кафедра соціально-гуманітарних аспектів безпеки, зокрема семінари з комунікації, у ході яких обговорюються питання, пов'язані з напрямом навчання, відтреновується основна професійна термінологія галузі цивільного захисту, пожежної охорони, охорони праці, попередження пожеж, природних та техногенних катастроф, пожежогасіння, аварійно-рятувального та протипожежного обладнання, першої медичної допомоги, тактики рятування тощо.

Під час фахової підготовки у Школі здобувачі набувають практичних вмінь та навичок виступу на професійну тематику, ведення дискусії, ділової документації, написання звичайних та електронних листів, смс повідомлень тощо як польською, так і іноземною мовою [430].

Окрім професійно орієнтованої комунікативної підготовки здобувачів державною мовою (польською) у Школі іноземних мов здійснюється іншомовна комунікативна підготовка здобувачів (викладається англійська, російська та німецька мова), метою якої є набуття майбутніми випускниками навичок опрацювання професійної літератури іноземною мовою, використання іншомовних електронних ресурсів, розуміння інформації, що міститься в радіо- та телевізійних програмах, та навичок усного й письмого спілкування іноземною мовою на професійну тематику.

Для цього під час практичних занять у Школі іноземних мов здобувачі повторюють вивчені у середній школі граматичні та лексичні основи, синтаксичні конструкції та опановують професійний дискурс (тематика охоплює питання, пов'язані з загрозами та проблемами сучасного світу: тероризм, дорожньо-транспортні пригоди, масові заворушення, демонстрації тощо).

Варто зацентувати, що деякі лекції та заняття з низки профільних дисциплін також викладаються англійською мовою.

Отримати диплом бакалавра зі спеціальності «Пожежна безпека» також можна у *Вищій школі безпеки* у м. Познань (пол. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa). Висококваліфіковані випускники цього закладу освіти є затребуваними фахівцями у міжнародних організаціях громадської безпеки (наприклад, Інтерпол), поліції, пожежних бригадах, органах кризового управління, військових, прикордонних, митних та тюремних службах, антитерористичних службах, службах безпеки як державних, так і приватних інституцій, різноманітних установах Європейського союзу.

Заклад здійснює професійну підготовку здобувачів за такими напрямками: «Національна безпека», «Громадська безпека», «Менеджмент та психологія» [435].

У ході дослідження встановлено, що у Вищій школі безпеки передбачає викладання широкого кола навчальних дисциплін, зокрема й тих, що безпосередньо спрямовані на професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх фахівців. Вважаємо за необхідне перерахувати деякі з них: «Психологія конфлікту та мистецтво переговорів», «Посередництво та переговори», «Переговори в кризових ситуаціях», «Кризове управління» та ін.

Слід зазначити, що у всіх польських закладах освіти значну увагу приділено вивченню англійської як мови міжнародного спілкування, оскільки членство країни в Європейському союзі передбачає такі види службової діяльності, які безпосередньо вимагають знань іноземної мови.

Відтак, окрім опанування дисциплін польською мовою, здобувачі мають змогу отримати професійно орієнтовану комунікативну підготовку в Академії іноземних мов «Future» (з англ. «майбутнє»), що є структурним підрозділом Вищої школи безпеки та пропонує для вивчення такі мови: англійська, німецька, іспанська, французька, італійська, російська, хорватська, сербська, турецька, голландська, боснійська. Підготовка здобувачів на мовних курсах в Академії іноземних мов здійснюється відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. По завершенню мовних курсів здобувач може ефективно виконувати професійну діяльність з використанням іноземної мови, брати участь у програмі Erasmus, проходити співбесіди для прийому на роботу в міжнародні організації тощо.

Отже, як бачимо, одним із пріоритетних напрямів становлення професійної компетентності фахівця у сфері цивільного захисту в закладах вищої освіти Республіки Польща є формування їхньої готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, адже від якості спілкування цих фахівців залежить не лише імідж держави та відомства, але й, насамперед, безпека усієї країни.

У **Російській Федерації** функціонує Міністерство Російської Федерації у справах цивільної оборони, НС та ліквідації наслідків стихійних лих (далі – МНС Росії), до складу якого входять навчальні центри Федеральної протипожежної служби та заклади вищої освіти МНС Росії.

Систему відомчих закладів вищої освіти Російської Федерації утворюють такі заклади, як-то: Академія цивільного захисту МНС Росії (рос. Академия гражданской защиты МЧС России), Академія Державної протипожежної служби МНС Росії (рос. Академия Государственной противопожарной службы МЧС России), Уральський інститут Державної пожежної служби МНС Росії (рос. Уральский институт Государственной противопожарной службы МЧС России), Санкт-Петербурзький університет Державної протипожежної служби МНС Росії (рос. Санкт-Петербургский

университет Государственной противопожарной службы МЧС России), Уральський Інститут Державної протипожежної служби МНС Росії у м. Воронеж (рос. Уральский институт Государственной противопожарной службы МЧС России), Івановська пожежно-рятувальна Академія МНС Росії (рос. Ивановская пожарно-спасательная академия ГПС МЧС России).

Означені заклади вищої освіти здійснюють підготовку офіцерських кадрів для територіальних органів МНС Росії, спеціально уповноважених на вирішення завдань у сфері цивільного захисту й захисту населення й територій від НС природного й техногенного характеру, а також рятувальних військових формувань.

Залежно від обраної спеціальності встановлено термін навчання від 4 до 6 років. При прийомі на навчання враховується придатність абітурієнта за станом здоров'я, знання ним загальноосвітньої програми, а також рівень фізичної підготовки кандидата до виконання встановлених нормативів.

Кандидатами на навчання є громадяни віком від 16 до 22 років, які не проходили військову службу та мають документи державного зразка про повну середню загальну, середню професійну освіту або початкову професійну освіту та громадяни віком до 24 років, які пройшли військову службу, й військовослужбовці, що проходять військову службу за призовом.

Професійний відбір кандидатів на навчання проводить приймальна комісія, яка визначає потенційну здатність кандидатів освоювати освітні програми відповідного рівня за станом їхнього здоров'я та рівня фізичної підготовленості; результатами вивчення їхнього соціально-психологічного стану; результатами психологічного й психофізіологічного обстеження за методиками, розробленими лабораторією психофізичного моніторингу й Медичним управлінням МНС Росії; результатами вступних випробувань.

У ході теоретичного дослідження встановлено, що вищу профільну освіту за рахунок коштів федерального бюджету Російської Федерації в згаданих закладах вищої освіти можна здобути за різними спеціальностями.

Так, *Академія цивільного захисту МНС Росії* (рос. Академия гражданской защиты МЧС России) здійснює підготовку фахівців за такими спеціальностями: «Управління персоналом (застосування підрозділів рятувальних військових формувань)», «Інфокомунікаційні технології та системи зв'язку», «Інформаційні системи та технології», «Техносферна безпека», «Експлуатація транспортно-технологічних машин і комплексів», «Пожежна безпека, техносферна безпека (спеціалізація: «Пожежна безпека») [250].

Уральський інститут Державної пожежної служби МНС Росії (рос. Уральский институт Государственной противопожарной службы МЧС России) є одним із найстаріших і найвідоміших у країні та здійснює професійну підготовку офіцерських кадрів за такими спеціальностями: «Пожежна безпека», «Техносферна безпека», «Державне та муніципальне управління» [256].

Санкт-Петербурзький університет Державної протипожежної служби МНС Росії (рос. Санкт-Петербургский университет Государственной противопожарной службы МЧС России) є одним із найпрестижніших закладів вищої освіти країни та має в своєму прямому підпорядкуванні дві великих філії, що базуються в м. Мурманськ і м. Владивосток. Підготовка фахівців здійснюється за такими спеціальностями: «Пожежна безпека», «Правове забезпечення національної безпеки», «Судова експертиза», «Системний аналіз і управління», «Техносферна безпека» [254].

Уральський Інститут Державної протипожежної служби МНС Росії у м. Воронеж (рос. Уральский институт Государственной противопожарной службы МЧС России) здійснює підготовку фахівців за спеціальностями: «Пожежна безпека», «Техносферна безпека» [252].

Івановська пожежно-рятувальна Академія МНС Росії (рос. Ивановская пожарно-спасательная академия ГПС МЧС России) проводить щорічний набір абітурієнтів для отримання вищої спеціалізованої освіти за такими

спеціальностями: «Пожежна безпека», «Техносферна безпека» (спеціалізація: «Захист у надзвичайних ситуаціях»), «Державне та муніципальне управління» (спеціалізація: «Управління в системі МНС») [253].

Проаналізувавши навчальні плани усіх вищезазначених закладів вищої освіти МНС Росії можна стверджувати, що професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки здійснюється приблизно однаковими за назвою структурними підрозділами під час аналогічних за назвою навчальних дисциплін, на які виділено переважно однакову кількість аудиторних годин.

Розглянемо на прикладі Уральського Інституту Державної протипожежної служби МНС Росії у м. Воронеж (рос. Уральский институт Государственной противопожарной службы МЧС России). Відповідно до навчального плану спеціальності «Пожежна безпека» (додаток А) до базових дисциплін професійно орієнтованого комунікативного спрямування обов'язкового циклу підготовки належать «Російська мова і культура мовлення», «Іноземна мова», «Культурологія», «Професійна етика співробітників МНС Росії», «Педагогіка і психологія», серед елективних дисциплін варто виокремити таку навчальну дисципліну як «Організація роботи з кадрами в системі МНС Росії».

У межах навчальної дисципліни «Російська мова і культура мовлення» відповідно до робочих програм дисципліни для різних спеціальностей (додаток Б) курсанти опановують такі теми: «Поняття «культура мови», «Комунікативні якості мови», «Функціональні стилі сучасної російської мови», «Усні і письмові різновиди літературної мови», «Особливості усного публічного мовлення», «Мовна норма, її роль у функціонуванні сучасної російської літературної мови», «Культура мовлення», «Основи ораторського мистецтва», «Розмовна мова в системі функціональних різновидів російської літературної мови», «Складні випадки орфографії та пунктуації», «Мовні конструкції службових документів».

Навчальна дисципліна «Професійна етика співробітників МНС Росії» (додаток В) докладно розкриває зміст професійної етики та етикету співробітника МНС Росії, а також проблемні моменти, що виникають у службовій діяльності зокрема: основні поняття професійної моралі (моральності) співробітника МНС Росії, нормативний характер професійної моралі співробітника МНС, питання взаємин і правил поведінки й спілкування співробітників МНС Росії в процесі службової діяльності та поза її межами, сутність і зміст службового етикету офіцера, особливості моральних відносин у службовій діяльності працівників МНС Росії, співвідношення цілей і засобів у службовій діяльності, проблеми професійно-моральної деформації офіцерів, система виховної роботи в системі МНС Росії, зміст державно-правового інформування особового складу та його героїчно-патріотичне виховання.

Метою викладання навчальної дисципліни «Організація роботи з кадрами в системі МНС Росії» (додаток Д) є формування у курсантів знань, умінь та навичок, необхідних для організації та проведення кадрової та виховної роботи.

Отже, узагальнення результатів проведеного дослідження професійної підготовки майбутніх офіцерів МНС Росії дає підстави стверджувати про функціонування в Російській Федерації розгалуженої системи відомчих закладів вищої освіти, у яких особлива увага приділяється не лише ґрунтовній технічній, але й комунікативно спрямованій фаховій підготовці. Сказане підтверджено запровадженням інноваційних педагогічних технологій та нових навчальних дисциплін, як-то «Медійні технології в умовах НС» (додаток Е).

У **Республіці Білорусь** підготовку фахівців у сфері цивільного захисту здійснюють два заклади вищої освіти – Командно-інженерний інститут МНС Республіки Білорусь у м. Мінськ (білорус. Командно-инженерный институт МЧС Республики Беларусь) та Гомельський інженерний інститут МНС Республіки Білорусь (білорус. Гомельский инженерный институт МЧС Республики Беларусь). Випускники навчальних закладів отримують вищу

освіту за такими спеціальностями: «Попередження та ліквідація НС», «Пожежна і промислова безпека», «Інжиніринг безпеки об'єктів будівництва».

Слід зазначити, що попри жорсткі вимоги до проходження військово-лікарської комісії, фізичної підготовки, незважаючи на необхідність подати сертифікат централізованого тестування з фізики, математики, російської або білоруської мови, збільшену кількість навчальних дисциплін у згаданих відомчих закладах вищої освіти Республіки Білорусь, попит на навчання у них не зменшується.

Ефективність професійної підготовки курсантів у цих закладах освіти залежить від багатьох чинників, у тому числі й від матеріальної бази. У закладах, окрім основних корпусів із добре обладнаними аудиторіями, лекційними залами, власної навчальної пожежної аварійно-рятувальної частини, де курсанти не тільки навчаються, а й виїжджають на ліквідацію реальних пожеж та аварій, створено навчальний прес-центр. Аудиторія використовується для занять з основ журналістики, технології ділового спілкування, культури мовлення. На практичних заняттях курсанти відпрацьовують алгоритми доведення інформації фахівцями МНС з коментуванням подій та явищ із реальної практики порятунку людей, ліквідації наслідків аварій на об'єктах і територіях. У прес-центрі відбуваються навчальні прес-конференції, інтерв'ю з фахівцями, навчальні ток-шоу для набуття здобувачами навичок коментування подій за видами аварій та стихійних лих: пожежа в будівлях і спорудах, лісова пожежа, повінь, руйнування будівель, дорожньо-транспортна пригода тощо. У ході проведення згаданих навчальних заходів ведеться відеозапис, що в подальшому дозволяє провести аналіз виступу та усунути наявні помилки [255].

Навчально-лабораторна база кафедри сучасних мов представлена комп'ютерними класами, оснащеними сучасним обладнанням, яке уможливорює активне та ефективне використання програмного продукту «Діалог NIBELUNG», що перетворює комп'ютерний клас в інтерактивне

мультимедійне середовище та відкриває нові можливості для практики професійно орієнтованої комунікативної діяльності як державною, так і іноземними мовами.

На нашу думку, така комунікативна спрямованість фахової підготовки майбутніх офіцерів у поєднанні з сучасними інтерактивними формами та методами навчання, значно підвищує рівень професійної компетентності випускників Університету цивільного захисту МНС Республіки Білорусь.

У **Республіці Молдова** підготовка фахівців для сфери цивільного захисту здійснюється у єдиному державному закладі вищої освіти – *Академія імені Штефана чел Маре* (молд. Academia de Politie Stefan cel Mare), яка також здійснює підготовку кадрів для органів внутрішніх справ.

До структури Академії входять: Кадетський ліцей ім. Святого Георгія, коледж поліції ім. Дімітрія Кантемира, факультети, інститути як функціональні одиниці, кафедри, лабораторії та інші підрозділи [257]. Кадетський ліцей ім. Святого Георгія є установою ліцейської освіти з гуманітарним профілем і здійснює базову теоретичну підготовку, необхідну для продовження навчання у закладі середньої чи вищої освіти. Термін навчання у кадетському ліцеї становить 3 роки (10–12 класи).

Інститут неперервної професійної освіти та науково-прикладних досліджень є функціональним підрозділом Академії ім. Штефана чел Маре та здійснює професійну підготовку фахівців для органів і підрозділів Міністерства внутрішніх справ, а саме:

- підготовка управлінських кадрів для органів і підрозділів Міністерства внутрішніх справ, включених в резерв для висунення на посаду (1500–2000 год.);
- підвищення кваліфікації, зміна спеціалізації співробітників усіх служб Міністерства внутрішніх справ, що здійснюється через тематичні курси підвищення кваліфікації або зміни спеціалізації (до 72 год.);

- короткострокові курси підвищення кваліфікації, зміна спеціалізації (10–72 год.);

- мультидисциплінарні курси підвищення кваліфікації або зміни спеціалізації (100–500 год.);

- перепідготовка фахівців із вищою або середньою спеціальною освітою, прийнятих на службу до Міністерства внутрішніх справ для виконання нового виду професійної діяльності (500–1000 год.).

Окрім підготовки фахівців, інститут проводить науково-прикладні дослідження для наукового та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ Республіки Молдова.

Наукові дослідження проводяться в лабораторіях (відділах) наукових досліджень Інституту безперервного професійного навчання та науково-прикладних досліджень. Лабораторії (відділи) є підрозділами, що головною метою яких є наукове та інформаційно-аналітичне забезпечення всіх аспектів, що стосуються діяльності органів внутрішніх справ.

Особливість організації навчання фахівців пожежних і рятувальних служб у **Сполучених Штатах Америки** зумовлена формою державного устрою. Сполучені Штати є федеративною державою, в якій окремим штатам історично надана велика ступінь самостійності, що передбачає існування в кожному законодавства, яке регламентує організацію, діяльність та професійну підготовку фахівців у сфері цивільного захисту.

Слід відзначити, що в Сполучених Штатах Америки одночасно функціонує державна пожежна охорона та пожежна охорона окремих штатів, що зумовлює різноманіття в професійної організації підготовки фахівців цих служб.

У всіх штатах мінімальним освітнім цензом для проходження служби в муніципальній пожежній охороні Сполучених Штатів Америки є середня освіта. Однак у більшості штатів кандидати на службу в пожежній охороні

проходять додаткову підготовку. Наприклад, у штаті Флорида кандидат на посаду в муніципальній пожежній охороні проходить попередню підготовку та отримує диплом про освіту за двома спеціальностями «Пожежник» і «Медбрат/медсестра швидкої допомоги» [359].

Окремих спеціалізованих закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку фахівців для служб цивільного захисту та пожежної охорони у Сполучених Штатах Америки немає. Вищу освіту можна здобути у великих закладах вищої освіти.

Коледж Анни Марії (англ. Anna Maria College) у м. Пекстон, штат Масасчусетс здійснює підготовку магістрів зі спеціальності «Пожежні науки та управління».

Університет Великого каньйону (англ. Grand Canyon University) здійснює підготовку магістрів зі спеціальності «Керівництво пожежною службою та запобіганням пожеж і стихійних лих» [259].

Східний університет Кентуккі (англ. Eastern Kentucky University) здійснює підготовку бакалаврів із таких спеціальностей, як: «Інженерні технології пожежного захисту та безпеки», «Управління у сфері пожежної охорони», «Охорона праці», «Пожежні та екстрені служби», «Управління надзвичайними ситуаціями», «Дослідження пожежі, підпалу та вибуху» та магістрів зі спеціальності «Безпека та управління надзвичайними ситуаціями у пожежних та рятувальних службах» [260; 406].

Університет Нью-Хевен (англ. The University of New Haven) здійснює підготовку магістрів зі спеціальності «Пожежі, управління пожежами», «Розслідування пожеж, підпалу», «Управління громадською безпекою», «Інженерія пожежного захисту» [261; 411].

На ґрунті порівняльного аналізу навчальних планів та освітніх програм означених закладів вищої освіти встановлено, що повне учбове навантаження студентів у Сполучених Штатах Америки варіюються від 33 до 45 кредитів у коледжі Анни Марії (англ. College Anna Maria), у Державному університеті

штату Оклахома (англ. Oklahoma State University) та університеті Нью-Хевен (англ. University of New Heaven) – 39 кредитів, у Східному університеті Кентуккі (англ. Eastern Kentucky University) та Університеті Великого Каньйону (англ. Grand Canyon University) – 36 кредитів.

15 кредитів студенти отримують за обов'язкові навчальні дисципліни, передбачені навчальним планом закладу освіти, а саме: 3 кредити – дисципліна «Управління пожежною охороною та пожежне законодавство», 3 кредити – «Методологія дослідження», 3 кредити – «Прикладна статистика», дипломна робота – 6 кредитів [416].

Незважаючи на те, що перелік основних навчальних дисциплін у різних закладах вищої освіти може варіюватися, на прикладі навчального плану *Школи пожежних та медичних наук Коледжу Анни Марії* бачимо, що випускник закладу повинен володіти основами управління надзвичайними ситуаціями, демонструвати практичні вміння, лідерські якості, аналітичні здібності, навички прийняття рішень та вирішення завдань, навички співпраці та комунікації, знання елементів соціального контексту [258].

Відтак, очевидно, що на відміну від навчальних дисциплін у закладах вищої освіти на пострадянському просторі, дисципліни в закладах вищої освіти Сполучених Штатів Америки є вузько спрямованими. Професійно орієнтована комунікативна підготовка здобувачів здійснюється під час опанування таких дисциплін, як-то «Управління людськими ресурсами для надзвичайних служб», «Управління поведінкою людей в умовах пожежі», «Керівництво та адміністрування аварійних служб» [425], «Етика державної служби», «Ділова комунікація», «Міжкультурні комунікації» [427] та ін.

Метою навчальної дисципліни «Міжкультурні комунікації» (додаток Ж) є дослідження ролі контексту (соціального, культурного та історичного) в міжкультурній взаємодії, вивчення складних стосунків між культурою та спілкуванням в контексті трьох концептуальних перспектив: соціально-психологічної, інтерпретаційної та критичної.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок про те, що у системі професійно орієнтованої комунікативної підготовки американських фахівців активно використовуються проблемні ситуації реального професійного спілкування для формування готовності фахівців до ефективної професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Інтеграція теорії з практикою, усвідомлення здобувачами можливості подальшого використання здобутих знань, умінь та навичок у подальшій професійній діяльності, на нашу думку, значно підвищує мотивацію до навчання.

Упродовж дослідницького пошуку опрацьовано відомості щодо системи професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту у **Великобританії**. Встановлено, що пожежні департаменти власної бази для підготовки кадрів не мають та рекрутують випускників британських коледжів та університетів, що отримали фахову освіту за певними спеціальностями.

Так, наприклад, *Единбурзький університет* (англ. The University of Edinburgh) [431] та *Ольстерський університет* (англ. Ulster University) здійснюють підготовку фахівців за спеціальностями «Інженерія пожежної безпеки» та «Конструкційна та протипожежна техніка» [432], *Університет Вулверхемптона* (англ. University of Wolverhampton) – за спеціальністю «Розслідування на місці НС», *Тринітський коледж* (англ. Trinity College) – за спеціальністю «Практика протипожежної безпеки», *Стаффордширський університет* (англ. Staffordshire University) за спеціальністю «Пожежна безпека» [429] та ін. [415; 433].

Вищеперераховані заклади вищої освіти є організаційно та фінансово самостійними центрами первинної підготовки цивільних фахівців пожежно-рятувальних служб. На наш погляд, варто розглянути на прикладі одного з цих закладів освіти особливості професійної підготовки фахівців загалом та професійно орієнтованої комунікативної підготовки зокрема.

Факультет природничих наук та інженерії *Університету Вулверхемптона* здійснює підготовку магістрів за спеціальністю

«Розслідування на місці пожежі» [434]. Навчання відбувається у трьох основних напрямках: теоретичному, практичному та тактичному.

У межах теоретичної підготовки студенти вивчають широкий діапазон навчальних дисциплін, як-то: «Основи правознавства», «Методи розслідування НС та проведення розвідувальної діяльності на місці НС», «Техніка проведення опитувань свідків», «Основи діловодства», «Хімія горіння», «Вплив вентиляції, фізичних властивостей горючих матеріалів та джерел займання», «Онтогенез та розвиток процесу горіння» тощо. Теоретична частина підготовки передбачає також вивчення основ етики, психології, педагогіки та інших соціальних і поведінкових наук.

У межах практичної велика увага приділяється відпрацюванню студентами практичних навичок діяльності в обстановці, максимально наближеній до реальної професійної. Викладач ставить комплексне завдання, наприклад розслідування певної НС, яке студенти поетапно вирішують, починаючи з первинних дій: одержання повідомлення про НС, огляд місця події, опитування свідків, постраждалих та ін. Відпрацювання практичних навичок відбувається на тактичному полігоні пожежної служби м. Вест Мідлендс (англ. West Midlands); останній слугує зоною практичного навчання діям за умови виникнення реальних екстремальних ситуацій.

Тактична підготовка передбачає усі види профільної підготовки, необхідної майбутньому фахівцю пожежно-рятувальних служб для ефективного виконання завдань за призначенням: пожежну тактику, спеціальну фізичну підготовку, тактику управління процесом ліквідації НС. Студенти проходять серйозну фізичну підготовку, щоб бути всебічно готовими до реальних викликів.

На випускному курсі здобувачі виконують дослідницький проект та роблять його усну презентацію. Дослідницький проект є невід'ємною частиною навчання та спрямований на розвиток критичного мислення і навичок дослідницької роботи із застосування наукового підходу до

дослідження та статистичною перевіркою результатів дослідницьких методів. Дослідження проводиться на конкретних випадках НС.

Таким чином, на підставі теоретичного дослідження простежено певну подібність теоретичних, методичних принципів і провідних підходів до професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у вітчизняних відомчих закладах вищої освіти й зарубіжних закладах. Водночас, зафіксовано і певні розбіжності, що є логічним, оскільки система підготовки фахівців прямо пропорційна державному устрою, економічному та політичному розвитку країн [372].

Порівняння основних аспектів організації та змісту професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у вітчизняних та зарубіжних закладах освіти висвітлено в таблицях 1. 1–1. 4.

Таблиця 1. 1

Підрозділи, що здійснюють професійно орієнтовану комунікативну підготовку

Країна / Назва закладу
Україна
<i>Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (м. Черкаси):</i> • кафедра іноземних мов
<i>Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (м. Львів):</i> • кафедра українознавства • кафедра гуманітарних дисциплін та соціальної роботи • кафедра технічного перекладу
<i>Національний університет цивільного захисту України (м. Харків):</i> • кафедра мовної підготовки
Республіка Польща
<i>Головна Школа Пожежної Служби (м. Варшава)</i> • кафедра соціально-гуманітарних аспектів безпеки • школа іноземних мов
<i>Вища школа безпеки (м. Познань)</i> • кафедра гуманітарних наук • кафедра педагогіки і психології • Академія іноземних мов «Future» («Майбутнє»)

Російська Федерація
<i>Академія цивільного захисту (м. Москва):</i> • кафедра педагогіки та психології • кафедра філософії, історії та культурології • кафедра іноземних мов • кафедра державного і муніципального управління <i>Академія Державної протипожежної служби МНС Росії у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій і ліквідації наслідків стихійних лих (м. Москва):</i> • кафедра російської мови та культури мовлення • кафедра іноземних мов • кафедра кадрового, правового і психологічного забезпечення <i>Уральський інститут Державної пожежної служби МНС Росії</i> • кафедра іноземних мов • кафедра управління в кризових ситуаціях <i>Санкт-Петербурзький університет Державної протипожежної служби МНС Росії:</i> • кафедра іноземних мов та культури мовлення • кафедра психології та педагогіки • кафедра психології ризику, екстремальних та кризових ситуацій • кафедра управління та інтегрованих маркетингових комунікацій <i>Інститут Державної протипожежної служби МНС Росії (м. Воронеж):</i> • кафедра гуманітарних дисциплін • кафедра природничо-наукових дисциплін • кафедра основ цивільної оборони та управління в надзвичайних ситуаціях <i>Івановський інститут Державної протипожежної служби МНС Росії:</i> • кафедра іноземних мов та професійних комунікацій
Республіка Білорусь
<i>Університет цивільного захисту (м. Мінськ, м. Гомель)</i> • кафедра гуманітарних наук • кафедра сучасних мов • кафедра організації служби, нагляду і правового забезпечення
Республіка Молдова
<i>Академія імені Штефана чел Маре</i>
Сполучені Штати Америки
<i>Національна Академія Протипожежної Служби (м. Еммітсбург, штат Меріленд)</i> • короткострокові курси для працівників практичних підрозділів <i>Коледж Анни Марії (м. Пекстон, штат Массачусетс):</i>

• школа пожежних та медичних наук центр успішності студентів <i>Східний університет Кентуккі:</i> • коледж юстиції та безпеки <i>Університет Великого каньйону:</i> • Коланджело бізнес коледж <i>Університет Нью-Хевен:</i> • коледж кримінального правосуддя та правових наук
Великобританія
<i>Единбурзький університет:</i> • школа інженерії <i>Університет Вулверхемптона:</i> • факультет природничих та технічних наук <i>Ольстерський університет:</i> • факультет обчислювальної техніки, інженерії та навколишнього середовища <i>Тринітський коледж Дубліна:</i> • школа інженерії

Як видно з таблиці 1. 1, у закладах вищої освіти на пострадянському просторі професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту здійснюється переважно мовними кафедрами; у зарубіжних закладах вищої освіти – технічними структурними підрозділами, що дозволяє орієнтувати навчання на практичні аспекти майбутньої професійної діяльності фахівця.

Таблиця 1. 2 засвідчує, що розвиток загальнокультурної грамотності з акцентом на професійно комунікативний аспект підготовки є обов’язковою частиною професійного навчання фахівця у всі розглянутих закладах вищої освіти. В окремих закладах освіти стандартні програми ораторського мистецтва, письмового і усного ділового спілкування доповнені спеціальними курсами для вироблення навичок ефективної мовної поведінки у кризових ситуаціях.

Дисципліни, на яких прямо чи опосередковано здійснюється професійно орієнтована комунікативна підготовка

Країна / Назва дисципліни
Україна
• Українська мова (за професійним спрямуванням) • Іноземна мова
Республіка Польща
• Психологія конфлікту та мистецтво переговорів • Посередництво та переговори • Переговори в кризових ситуаціях • Кризове управління • Іноземна мова
Російська Федерація
• Російська мова і культура ділового спілкування • Російська мова і культура мовлення (російська мова в діловій процесуальній документації) • Російська мова в діловій документації • Риторика • Правова риторика • Тренінг професійно-орієнтованої риторики, дискусій та спілкування • Риторика і культура мовлення • Лінгвістичний супровід ділового спілкування • Психолінгвістичні основи ділової комунікації • Управління підрозділами • Лекція як метод навчання (факультатив) • Управління персоналом організації • Іноземна мова (англійська – обов'язкова, німецька, французька) • Іноземна мова в професійній сфері • Іноземна мова в діловому спілкуванні • Ділова іноземна мова в професійному спілкуванні • Іноземна мова в діяльності державних та муніципальних службовців • Професійна етика (співробітника МНС Росії) • Етика і культура управління • Кадрова і виховна робота в пожежній охороні • Медійні технології в умовах НС • Основи інформаційно-аналітичної діяльності • Професійна етика і службовий етикет • Ділова комунікація

• Організація роботи зі ЗМІ • Соціологія комунікацій і суспільних зв'язків
Республіка Білорусь
• Соціологія комунікацій і суспільних зв'язків • Соціологія управління • Технології ефективної комунікації
• Професійна культура і ділова етика • Практика іншомовної комунікації • Іноземна мова • Іноземна мова. Професійна лексика • Російська мова. Професійна лексика • Білоруська мова. Професійна лексика • Іноземна мова в професійній діяльності • Організація діяльності органів і підрозділів із НС
Сполучені Штати Америки
• Управління надзвичайними ситуаціями • Прийняття рішень в умовах надзвичайної ситуації • Етика • Лідерство • Управління людськими ресурсами для надзвичайних служб • Управління поведінкою людей в умовах пожежі • Етика державної служби • Ділова комунікація • Міжкультурні комунікації • Професійне письмо • Письмо для кар'єри та творчості
Великобританія
• Пожежна безпека, техніка та суспільство • Поведінка людини під час пожежі

Що стосується форм організації професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців (табл. 1. 3), засобів та методів професійної підготовки (табл. 1. 4), то у всіх розглянутих закладах простежено багато спільного, відмінності пояснюються рівнем фінансування закладів та відповідно їхньою матеріально-технічною базою.

Водночас, слід наголосити, що у вітчизняних відомчих закладах освіти здійснюється ґрунтовніша професійно орієнтована комунікативна підготовка

особового складу на відміну від закордонних закладів, де комунікативна підготовка фахівців базується на спеціально розроблених, нетривалих за часом курсах, завданням яких є формування базових навичок спілкування в обмежених професійних ситуаціях.

Специфікою процесу професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Республіки Польща є викладацький склад, що постійно оновлюється, тобто існує практика ротації викладачів із практичних підрозділів на викладацькі посади і навпаки.

Таблиця 1. 3

Форми організації професійно орієнтованої комунікативної підготовки

Країна / Форми підготовки
Україна
Практичні та лекційні заняття, виїзні заняття, індивідуальна робота, консультації, самостійна робота
Республіка Польща
Практичні заняття, групова, парна, індивідуальна робота, самостійна робота, консультації, дистанційне навчання, мовні курси при навчальних закладах
Російська Федерація
Практичні та лекційні заняття, самостійна робота, консультації on-line та off-line, інтерактивній форми навчання в режимі on-line (вебінари, відео-лекції, чат), в режимі off-line (форум, поточний контроль у формі тестування), дистанційне опрацювання електронного контенту
Республіка Білорусь
Практичні та лекційні заняття, індивідуальна робота, консультації, самостійна робота
Сполучені Штати Америки
Практичні заняття, рольові та командні ігри, майстер класи, тестування, вікторини, дослідницький проект, case study, обговорення повідомлень, презентації, рефлексивне есе, інтерв'ю, опрацювання фахової літератури, участь у національних конференціях (конференція інструкторів пожежних відділень та конференція міжнародної пожежної асоціації), короткотривалі курси
Великобританія
Лекційні та практичні заняття, курсова робота, майстер класи, короткотривалі курси

Таблиця 1. 4.

Засоби та методи навчання

Країна / Засоби та методи навчання
Україна
Методичні розробки, посібники, аудіовізуальні засоби навчання (не у всіх закладах вищої освіти). Започатковано, але ще не набуло системності використання комунікаційних та інформаційних технологій, традиційні методи навчання
Республіка Польща
Посібники, підручники, аудіовізуальні засоби навчання. Широкого застосування набули інформаційні й комунікаційні технології: Інтернет, інтерактивна дошка. Перехід від традиційних методів «chalk and talk», спрямованих на репродуктивне засвоєння знань, до інноваційних, які передбачають індивідуалізацію навчального процесу, надання йому форм активного творчого співробітництва всіх учасників. Зосередження уваги на розвитку фундаментальних навчальних навичок (читання, письмо, навички мислення, соціальні навички спілкування, адаптації). Оптимізація інфраструктури освітньої сфери
Сполучені Штати Америки
Коледж Анни Марії: центр успішності студентів проводить майстер класи з письма та комунікації, надає студентам допомогу в опануванні різних навчальних програм. Східний університет Кентуккі проводить навчання фахівців на базі лабораторії пожежної безпеки корпорації Ashland
Великобританія
Науково-дослідний центр з інженерної пожежної безпеки

Варто зазначити, що для зарубіжних закладів вищої освіти характерною є чітка регламентація дій усіх суб'єктів навчального процесу. Керівництвом закладів детально розроблено послідовність дій кожного викладача та доведено їхню діяльність до певного алгоритму послідовних дій.

З огляду на мету нашого дослідження вважаємо засадничими такі особливості професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у зарубіжних країнах:

- практико-орієнтованість, високий відсоток практичної складової у професійній підготовці фахівців;

- чітка регламентація дій всіх суб'єктів педагогічного процесу, потужне методичне та матеріально-технічне забезпечення;

- «зворотній зв'язок» (англ. feedback) між здобувачами освіти, викладачами, адміністрацією, практичними працівниками на всіх рівнях навчання (за допомогою анкетування, опитувань і т.д.), що дозволяє вдосконалювати процес професійної підготовки із урахуванням висловлених пропозицій;

- тестування студентів для виявлення рівня сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної підготовки;

- жорстка система контролю знань за допомогою комп'ютерного тестування або тестування групою екзаменаторів, що унеможливорює протекціонізм; пропуск занять навіть з поважної причини може спричинити виключення із закладу або вимогу повторити вивчення курсу;

- використання активних методів навчання: дискусії, рольові та імітаційні ігри, спільне вирішення завдання, обговорення реальних випадків із практичної діяльності підрозділів, взаємонавчання, застосування демонстрацій, презентацій у ході виконання вправ тощо;

- значна кількість колишніх і діючих працівників, що поєднують службу з викладанням;

- складання навчальних планів і програм із урахуванням пропозицій керівництва практичних підрозділів.

Результати наукового дослідження професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки у зарубіжних закладах вищої освіти дозволили виявити особливості професійно орієнтованої комунікативної підготовки здобувачів у закладах вищої освіти Республіки Польща, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Сполучених Штатів Америки, Великобританії, урахування яких дозволить гармонізувати професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України.

1.3. Методологічні підходи і принципи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

З огляду на існування в сучасній педагогіці значної кількості традиційних і сучасних методологічних підходів, як-то системний, особистісний, діяльнісний, професіографічний, культурологічний, етнопедагогічний, компетентнісний, інтерактивний тощо, вважаємо за необхідне у межах дослідження виокремити такі, що, на нашу думку, є найбільш ефективними з огляду на мету наукової розвідки – формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Поняття «методологічний підхід» є загальновживаним у науковому обігу, а його змістове наповнення варіабельне і залежить від того чи іншого дослідника.

У словнику з методології «підхід» представлено як «певний вихідний принцип, позицію, основне положення чи переконання (цілісний, комплексний, системний, синергетичний та ін.)», з одного боку, а з іншого – як «напрямок вивчення предмета дослідження (історичний, логічний, змістовий, формальний та ін.)» [237, с. 117–118].

За Н. Дюшеєвою, методологічний підхід є «стратегією, базованою на основних положеннях відповідної теорії, яка окреслює напрями пошуку стосовно предмета дослідження» [78, с. 19].

Аналіз сучасних наукових розвідок, певною мірою дотичних до проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців, професійна діяльність яких відбувається в екстремальних і небезпечних умовах [45; 151; 166; 170; 179; 182 та ін.] дає підстави розглянути професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти ДСНС України з позицій взаємодії таких наукових підходів:

• *інтегративного*, який забезпечує обґрунтоване взаємопроникнення різних галузей знань із метою органічного синтезу психолого-педагогічних і технічних знань;

• *гуманістичного*, спрямованого, насамперед, на розвиток комунікативної особистості, інтелектуальної свободи курсанта, виховання терпимості, толерантності до його сьогодення і майбутніх партнерів з комунікації, створення максимально сприятливих умов для розкриття його особистості, визнання пріоритетності інтересів і потреб майбутнього офіцера в ході фахової підготовки;

• *особистісно орієнтованого*, що уможливив створення умов для цілісного вияву й розвитку особистісних якостей курсантів, активізації його внутрішніх резервів: особистого досвіду, усвідомлення себе як учасника комунікативних ситуацій, власних «бар'єрів» у професійно орієнтованій комунікативній діяльності, вироблення курсантами активної позиції в процесі навчання;

• *комунікативно-діяльнісного*, що постає на трактуванні професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера як одного із важливих видів його професійної діяльності, скеровує освітній процес на розвиток здатності курсантів застосовувати теоретичні знання на практиці, формування інтересу до майбутньої професії та мотивації до самоосвіти;

• *професіографічного*, який ураховує результати професіографічних аналізів професійно важливих якостей фахівців екстремальних видів діяльності;

• *професійно орієнтованого*, який зумовлює відбір змісту навчальних предметів з огляду на специфіку майбутньої професійної діяльності;

• *компетентнісного*, реалізація якого охоплювала відхід від інформаційного вектора навчання і зміщення акценту із засвоєння нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування та розвиток у курсантів

готовності звертатися до індивідуального досвіду в реальних ситуаціях професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- *культурологічного*, який передбачає формування готовності майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності крізь призму загальнолюдських цінностей, оскільки у своїй професійній діяльності офіцери здійснюють комунікативну взаємодію із різними категоріями населення;

- *інформаційно-комунікаційного*, який полягає в постійному розширенні інформаційного-комунікативного простору майбутнього офіцера за допомогою всіх можливих ресурсів закладу вищої освіти, насамперед, за допомогою безпосередньої професійно орієнтованої комунікативної взаємодії викладача і курсанта.

Така інтеграція підходів, на нашу думку, є оптимальною для формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у закладах вищої освіти ДСНС України.

До інтегративного підходу в професійній підготовці фахівця прикута увага багатьох вітчизняних і зарубіжних учених ([234; 241; 274; 300; 312; 376 та ін.]. На думку дослідників, удосконалення системи професійної підготовки сучасного фахівця потребує такого методологічного підходу, за якого б відбувалось взаємопроникнення (об'єднання) технічних і гуманітарних наук, створення нових галузей та поява нових навчальних дисциплін.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. [192] одним із шляхів реалізації неперервності освіти визначено інтеграцію навчальних планів і програм.

Таким чином, інтегративний підхід у професійній підготовці здобувачів забезпечує цілісність освітнього процесу, зумовлює формування цілісних, комплексних знань та вмінь фахівця, сприяє усвідомленню ним глибинних взаємозв'язків знань з різних дисциплін та їх інтеграції в єдину наукову систему знань.

У результаті застосування інтегративного підходу до фахової підготовки майбутніх офіцерів можна уникнути прогалин у їхніх знаннях в ході вивчення різних навчальних дисциплін; дублювання навчального матеріалу; порушення логічної послідовності вивчення дисциплін; а також неузгодженості термінологічного апарату тощо.

Виходячи з пріоритетів державної політики щодо безперервності освіти особливої актуальності набуває *гуманістичний підхід* до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Попри існування численної кількості високорозвинених технологій, гуманістичне спрямування професійної підготовки фахівця, професійна діяльність якого відбувається у форматі «людина-людина» залишається пріоритетним.

Гуманістична парадигма освіти визнає людину, її особистість, свободу, щастя, право на задоволення потреби самоствердження, вияв своїх здібностей найвищою соціальною цінністю [65]. Відтак у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. невідмінними є вияв науково-педагогічними працівниками закладів освіти поваги, толерантності, розуміння та врахування індивідуальних комунікативних особливостей здобувачів, визнання пріоритетності їхніх інтересів і потреб. На противагу традиційному формуванню нормативних знань за гуманістичного підходу метою педагога стає розвиток механізмів саморозвитку та самовдосконалення кожного здобувача.

Застосування цього підходу, на нашу думку, зумовлює гуманістичну зорієнтованість фахівця, розвиває у ньому такі ПВЯ, як емпатія, конгруентність, врівноваженість, терпимість, толерантність до партнерів з комунікації, що є безумовно важливим із огляду на специфіку професійної діяльності офіцера с.ц.з. та необхідність його щоденного контакту з представниками різних соціальних груп.

Гуманістичний підхід апелює до вільного розвитку особистості кожного фахівця, що, на думку І. Чічікіна, можливе за таких умов:

- можливість вільного висловлювання власних думок і почуттів у ході комунікативної діяльності;
- пріоритетність самовираження особистості порівняно з демонстрацією мовних знань;
- заохочення будь-яких суджень, в тому числі і «неправильних», які можуть слугувати показником самостійності і свідчити про активне ставлення особистості до навчальної діяльності;
- відсутність покарання та критики як засобів контролю учасників спілкування;
- адаптування здобувачами мовного матеріалу для своїх комунікативних потреб;
- адаптування науково-педагогічними працівниками навчального матеріалу до рівня підготовленості здобувачів;
- базування відносин між учасниками комунікативної діяльності на взаєморозумінні та співпраці;
- сприйняття випадкових помилок, які не ускладнюють процес комунікації, як норми (не є приводом для негативної оцінки) [384].

Особистісно орієнтований підхід у професійно орієнтованій комунікативній підготовці майбутніх офіцерів, на наш погляд, теж є необхідним і доречним. За такого підходу зміщується традиційний акцент із викладача як головної дійової особи в навчальній діяльності на курсанта, при цьому завданням викладача стає не передавання знань і контроль за їх засвоєнням, а розкриття особистісного потенціалу кожного курсанта, допомога йому у виборі стратегії розвитку готовності до комунікативної діяльності, яка б найповніше відповідала його індивідуальним особливостям.

У наш час застосування особистісно орієнтованого підходу особливо актуальне через виникнення нових технічних можливостей здійснення такого

підходу, адже розвиток технічних засобів комунікації дає можливість перебудувати традиційний процес професійної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з., збільшити обсяг індивідуальної роботи комунікативного спрямування з курсантами, здійснювати індивідуальне ознайомлення з новим матеріалом та його перевірку.

Поза-як групові форми роботи можна спрямувати на практичне відпрацювання навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Таким чином, особистісно орієнтований підхід, на сьогоднішній день, має новий контекст застосування і велике значення в процесі формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу дає змогу забезпечити саморозвиток особистості здобувача; можливість вибору завдань різного рівня складності для оволодіння навичками професійно орієнтованої комунікативної діяльності в будь-яких ситуаціях професійного спілкування; застосування власного життєвого досвіду та особистісних цінностей для інтерпретації комунікативних ситуацій.

У методиці викладання мовних дисциплін діяльнісний підхід інтерпретовано як *комунікативно-діяльнісний* (особистісно-діяльнісний) підхід до навчання. Погоджуємось із С. Сейдаметовою, що діяльність є «основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості» [320]. Цей факт зумовив необхідність у межах започаткованого дослідження переорієнтації фахової підготовки курсантів із традиційного засвоєння і запам'ятовування готових знань на процес їх отримання і функціонування.

Ефективний розвиток готовності офіцера до майбутньої професійно орієнтованої комунікативної діяльності зумовлює коригування його комунікативної діяльності ще на стадії професійної підготовки у закладі освіти, активне залучення курсанта до повноцінної в соціальному і моральному контекстах комунікативної діяльності [98].

Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає зміщення акценту з процесу засвоєння знань, умінь та навичок на власне комунікативну діяльність здобувачів [177; 244; 236]. Комунікативно-діяльнісний підхід апелює до внутрішньої активності курсантів, яка, за О. Саприкіною, «пробуджується не примусом, а особливим чином організованим змістом і методами навчання» [319].

Досліджуючи проблему підготовки фахівців у закладі вищої освіти технічного спрямування, О. Капітанець обґрунтував необхідність запровадження зазначеного підходу, вказуючи на його системотвірний фактор, оскільки головним у процесі професійної підготовки науковець вважає тріаду «діяльність – свідомість – особистість» [106].

Від професорсько-викладацького та начальницького складу вимагали такої організації фахової підготовки курсантів, яка б дозволила активізувати і перевести курсантів у позицію суб'єкта пізнання, співпраці та спілкування, що, своєю чергою, забезпечило б усвідомлення ними значущості навчання [280].

Засобами здійснення окресленої професійно орієнтованої комунікативної підготовки з урахуванням комунікативно-діялісного підходу слугували:

- рольові ігри, у ході яких відбувалась навчальна комунікативна взаємодія відповідно до змодельованої ситуації, розподілених між курсантами ролями та міжрольовими відносинами;

- проблемні ситуації, активні форми навчання, як-то: «мозковий штурм», «активні дебати», дискусія, «прес-конференція», які передбачали виконання курсантами певних комунікативних дій для вирішення завдання, ґрунтованих на критичному мисленні, припущенні, інтерпретації фактів, висновку та ін.;

- вільна (спонтанна) професійно орієнтована комунікативна діяльність.

Вище окреслене зумовило становлення курсанта як суб'єкта різноманітних видів професійно орієнтованої комунікативної діяльності, вияв

його творчого потенціалу, активної життєвої позиції у відстоюванні власних поглядів, комунікативної активності, готовності конструювати нові продуктивні цілі уже в процесі професійно орієнтованої комунікативної діяльності в практичному підрозділі [365].

Розв'язання проблеми модернізації вищої освіти здійснюється на основі різних концепцій і підходів, із-поміж яких варто зупинитися на *професіографічному підході*, за якого підґрунтям для організації професійної підготовки та подальшого оцінювання її якості слугує не кваліфікаційна характеристика, а професіограма [48; 78].

Професіограма є всебічним описанням відомостей, що дають загальні уявлення про професію та динаміку її зміни у контексті розвитку науки та техніки; соціальне та економічне значення професії; виробничі характеристики професії з описанням процесу професійної діяльності, зазначенням рівня фізичного та психологічного напруження тощо; санітарно-гігієнічні умови праці та медичні протипоказання до неї; обсяг необхідних знань, умінь та навичок; види та тривалість професійної підготовки та підвищення кваліфікації; характеристику психологічних вимог, а також психофізіологічних протипоказань [38; 332; 360 та ін.].

Професіографічний підхід до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України дає можливість системно описати їхню професійну діяльність з урахуванням не лише індивідуально-психологічних характеристик фахівця, а й ціннісних орієнтацій та представити еталонну модель фахівця у сфері цивільного захисту.

Отже з вищевикладеного можна зробити висновок, що урахування професіографічного підходу до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з, дослідження особливостей їхньої професійної діяльності, психологічних, фізіологічних і комунікативних якостей, якими повинні володіти означені фахівці, можуть сприяти

подальшому вдосконаленню професійної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, а також підвищити ефективність діяльності фахівців у практичних органах і підрозділах цивільного захисту.

Дотичним до професіографічного підходу є *професійно орієнтований підхід*, що обумовлює професійну направленість комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Дослідження сучасного стану професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. засвідчило, що формування готовності цього фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності буде результативним з урахуванням не лише лінгвістичних, психологічних, культурологічних чинників аспектів, а й за рахунок реалізації позитивних мотиваційних настанов, формування інтересу, позитивного ставлення до майбутнього фаху, схильностей та здібностей до нього та включення відомостей про значення комунікації в службовій діяльності офіцера.

Урахування вимог професійно орієнтованого підходу зумовлює активне використання у ході професійно орієнтованої комунікативної підготовки сукупності навчальних завдань, вирішення яких моделює ситуації, з якими зіткнуться курсанти в майбутній професійній діяльності. Професійно орієнтовані завдання спонукають курсантів до актуалізації знань, набутих під час вивчення професійних дисциплін, до самостійного пошуку та опрацювання літературних джерел тощо.

Метою використання професійно орієнтованих завдань є не лише сформованість орфографічної та пунктуаційної грамотності, а й обізнаність з основними поняттями, видами та функціями професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера с.ц.з, морально-етичними нормами і правилами офіційно-ділового стилю, здатність до вільної комунікації, ознайомлення із фаховим термінологічним апаратом тощо.

Розвиток новітніх технологій та сучасних інформаційних мереж обумовлюють необхідність підготовки курсантів до використання мовних

ресурсів у будь-яких типових і нетипових ситуаціях професійного спілкування.

Аналіз теоретичних і методичних аспектів дослідження проблеми підготовки курсантів закладів вищої освіти різного профілю переконує, що обґрунтованим і перспективним є *компетентнісний підхід*.

З його позицій, основним результатом професійної підготовки офіцерів с.ц.з. є формування компетентного випускника, здатного застосовувати набуті знання, уміння та навички для ефективного виконання завдань за призначенням та вирішувати на високому рівні типові та нестандартні завдання, що повсякчас виникають у їхній професійній діяльності.

А отже, особливістю фахової підготовки здобувачів на засадах компетентнісного підходу можна вважати зміщення акценту з власне освітнього процесу на його результати – сформованість системи компетентностей [307]. Останні, за В. Громовим, є «інтегрованою особистісно-діяльнісною категорією», сформованою під час навчання внаслідок поєднання особистого досвіду, знань, вмінь, навичок, особистісних цінностей та здатності до їх застосування в певній галузі людської діяльності [62]. Компетентності, на думку В. Олексенко, не є «ізольованими одиницями навчальних планів»; вони втілюють елементи професійної освіти, оцінку попереднього досвіду навчання та тенденції до подальшого розвитку [241].

На відміну від традиційних підходів, де навчально-виховний процес зводиться до набуття знань, фахова підготовка курсантів на засадах компетентнісного підходу в межах започаткованого експерименту передбачала зосередженість освітнього процесу не на поінформованості курсантів, а на формуванні їхнього вміння знаходити, осмислювати, обробляти, використовувати інформацію для вирішення завдання.

Слід підкреслити, що вказаний підхід в жодному разі не зменшує роль знання, а, навпаки, передбачає засвоєння курсантом знань та вмінь у комплексі. Визнання компетентності результатом навчання відобразилося й на оцінюванні результатів професійної підготовки. Слідом за О. Овчаруком вважаємо, що важливим є не лише наявність знань, особистих якостей та здібностей, а здатність застосовувати компетентності у житті та навчанні [239].

Реалізація компетентнісного підходу до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів сприяє розвитку здібностей діяти в типових і нестандартних ситуаціях професійного спілкування, навичок комунікативної діяльності в інформаційному суспільстві, формуванню власного індивідуального стилю професійно орієнтованої комунікативної діяльності, сучасного стилю мислення, професійної мобільності, закладає основу активної участі в різних сферах життя.

Теоретичним базисом реалізації *культурологічного підходу* до професійної підготовки фахівця слугують напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників, які розуміють культуру фахівця як системне утворення, що містить фізичні, інтелектуальні, світоглядні, моральні та чуттєво-емоційні якості, професійні знання, вміння, належний рівень розвитку мовлення, професійну етику, здатність до творчої праці, професійно значущі якості, активну життєву позицію та потребу самовдосконалення [29; 328; 372 та ін.].

У розумінні сучасників дослідників культурологічний підхід спрямований на трансляцію цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію майбутнього фахівця, допомагають йому зорієнтуватися у комунікативних нормах; у виборі прийнятних форм комунікативної взаємодії у різноманітних ситуаціях професійного спілкування.

Культурологічний підхід до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. передбачає тісне переплетіння мови і

культури її носіїв та дає змогу розглянути готовність цих фахівців до професійно орієнтованої комунікативної діяльності не тільки в площині необхідних комунікативних знань, умінь та навичок (процесуальний аспект), але й загальну культуру офіцера.

Ми поділяємо думку М. Омельченко, що застосування культурологічного підходу до процесу формування готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності сприяє усуненню комунікативних бар'єрів, створенню умов для творчості та самореалізації, формуванню позитивних ціннісних орієнтацій у курсантів, вихованню толерантного ставлення до відмінностей між людьми, подоланню негативних стереотипів [242].

Останнім часом помітно зросла кількість досліджень, предметом яких став *інформаційно-комунікаційний підхід* до професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти [114; 121; 132; 321 та ін.], що все більше свідчить про необхідність використання у навчальному процесі інформаційно-комунікативних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології за визначенням, поданим в Українському педагогічному словнику [50], є сукупністю методів, засобів і прийомів, що використовуються для отримання, опрацювання, зберігання, передавання різноманітних даних, необхідних для підвищення ефективності різних видів діяльності, за допомогою новітніх засобів і пристроїв зв'язку (телебачення, комп'ютер, Інтернет, мобільні мережі зв'язку тощо).

Сучасний стан розвитку суспільства вимагає від фахівця досвіду існування та провадження професійної діяльності в інформаційному просторі. У контексті формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності видається таким, що є на часі, застосування поряд із традиційними навчальними матеріалами та видами професійної підготовки можливостей та ресурсів інформаційно-комунікативних технологій та навчальних матеріалів нового покоління.

У проаналізованих наукових студіях виокремлено перспективні способи використання інформаційно-комунікативних технологій в навчальному процесі, серед яких:

- використання електронних лекторів, підручників, посібників, словників, енциклопедій, довідкової літератури тощо;
- розроблення ситуаційно-рольових ігор із використанням штучного інтелекту;
- моделювання процесів і явищ;
- дистанційне навчання;
- інтерактивні освітні телеконференції, вебінари;
- побудова систем перевірки знань та умінь здобувачів за допомогою комп'ютерних програм, он-лайн тестів;
- створення і підтримка сайтів навчальних закладів, окремих кафедр, факультетів;
- створення мультимедійних презентацій навчального матеріалу та ін. [114; 121; 236; 241; 243].

Осмислення наукових праць дає підстави констатувати, що застосування інформаційно-комунікаційного підходу значною мірою сприяє ефективній професійно орієнтованій комунікативній підготовці майбутнього офіцера с.ц.з., а оволодіння ними сучасними інформаційно-комунікативних технологій на усіх етапах навчання – є неодмінною вимогою часу.

Обґрунтування теоретичних засад формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності буде недостатньо повним без аналізу принципів організації навчальної діяльності, дотримання яких забезпечує максимально ефективне формування вказаного феномену.

Серед сучасних тлумачень принципів навчання прийнятним видається пропонуване В. Ягуповим: «нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм

та впливають із його закономірностей» [389, с. 291]. Підпорядковані меті та завданням фахової підготовки у вищій школі, методологічні принципи скеровують процес педагогічного проектування на розробку системи методів, прийомів, засобів і форм спільної продуктивної діяльності викладача та здобувача як суб'єктів навчально-виховного процесу [116].

Принципи професійної підготовки підпорядковані сучасним вимогам, а саме:

- 1) відповідність змісту професійної освіти сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки;
- 2) раціональне застосування сучасних методів і засобів навчання на всіх етапах професійної підготовки фахівців;
- 3) відповідність результатів підготовки вимогам, які висуваються конкретною сферою діяльності [9].

Аналіз робіт, присвячених досліджуваній проблемі, дає змогу дійти висновку, що актуального значення для формування готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності набувають такі принципи:

- *принцип свідомості* передбачає засвоєння комунікативних знань і умінь із усвідомленням їх необхідності для майбутньої професійної діяльності;
- *практичної спрямованості* полягає в розумінні здобувачами значення теорії та вмілому оперуванні нею для виконання практичних завдань;
- *принцип системності і послідовності* зумовлює цілеспрямоване планування процесу фахової підготовки з урахуванням оптимальної послідовності вивчення навчальних дисциплін і найбільш раціонального розподілу навчального матеріалу за темами, використання засвоєних знань як основи опанування новими;
- *принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок* спрямований на ґрунтовне засвоєння комунікативних знань, розвиток необхідних

комунікативних умінь і навичок, а також набуття майбутніми офіцерами практичного досвіду професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- *професійної мобільності* спроектований на постійне корегування змісту професійної підготовки, його оновлення та адаптацію до суспільних змін і перетворень для підготовки фахівця, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, розвитку вміння швидко вдосконалювати професійні вміння та навички й орієнтуватися в незвичайних умовах.

Розглянемо докладніше позначені вище принципи.

Принцип практичної спрямованості фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. набуває особливого значення, оскільки саме від ефективності професійно орієнтованої комунікативної діяльності таких фахівців значною мірою залежить успішність ліквідації пожеж, техногенних аварій, стихійних лих, рятування людей, профілактика надзвичайних ситуацій та інших надзвичайних ситуацій.

Відтак завданням професійної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти є не тільки пояснення мовних норм, правил, фактів і процесів, а насамперед – сформулювати вміння на практиці використовувати набуті знання, тобто зміщення акценту з власне процесу навчання на його результат – готовність випускника до подальшої професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Така підготовка потребує пошуку найбільш досконалих методичних шляхів організації навчально-виховного процесу, який би дозволив курсантам усвідомити зв'язок і залежність між пізнанням теорії та ефективністю подальшої служби в практичних підрозділах. Ще Я. Коменський акцентував на важливості поєднання навчання з життям і відзначав, що «за умов ілюстрування корисності навчального матеріалу у повсякденному житті він засвоюється легше» [125].

У ході теоретичних занять курсанти опановують професійні знання, а на практичних заняттях відпрацьовують навички ефективної комунікативної діяльності в різних ситуаціях професійного спілкування.

Основними вимогами до професорсько-викладацького складу, задіяного до професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів (які одночасно слугували й показником їх педагогічної майстерності) були такі:

- знати сучасні вимоги до організації і проведення навчальних занять [159];
- висока наукова культура професійної діяльності [426];
- добирати навчальні завдання, які б давали змогу закріплювати набуті знання, а також формувати практичні вміння й навички;
- дотримуватися як наукової, так і методичної основ надання конкретного змісту кожній складовій дидактичного процесу [300];
- забезпечувати дисципліну навчального процесу, не допускати спрощень і послаблень під час занять;
- використовувати рекомендації психологічної, педагогічної та інших наук;
- розвивати у курсантів бажання набувати та вдосконалювати навички професійно орієнтованої комунікації;
- створювати комфортну атмосферу для вільного вияву курсантами мовних, когнітивних і творчих здібностей курсантів;
- організовувати індивідуальні та колективні форми комунікативної роботи в аудиторії, стимулювати таким чином активність та творчість курсантів;
- використовувати науково обґрунтовані та методично конкретні критерії оцінювання тощо [379].

Необхідною умовою ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки є врахування *принципу свідомості* навчання.

Свідоме оволодіння комунікативними знаннями та опанування навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності забезпечує сталість, глибину та міцність набутих знань, комунікативних умінь та навичок, активності, що дає майбутнім офіцерам с.ц.з. можливість їх легко актуалізувати в подальшій практичній діяльності.

Цей принцип має чимале значення для організації професійно орієнтованої комунікативної підготовки та зумовлює інтенсифікацію навчання, активну позицію кожного його учасника, надання курсантам умов і можливостей для самостійного опанування знань, використання власного досвіду.

Для започаткованого експерименту важливим є *принцип системності та послідовності фахової підготовки*, спрямований на забезпечення цілісності професійної підготовки у закладі вищої освіти як взаємопов'язаного комплексу гуманітарних і технічних наук.

Принцип системності та послідовності у фаховій підготовці, згідно з позицією дослідників, вимагає дотримання педагогами таких правил:

- чітка логіка та системність вивчення змісту навчальних дисциплін [14];
- послідовний та внутрішньо узгоджений розподіл навчального матеріалу з різних дисциплін за семестрами та роками навчання;
- урахування вимог нормативних документів (стандартів освіти, навчальних планів, навчальних програм, професіограм і т.д.) до необхідних знань, навичок і вмінь, змістового компонента, кінцевого результату професійної підготовки курсантів [20];
- цілеспрямоване планування освітнього процесу та урахування оптимальної послідовності вивчення навчальних дисциплін;
- раціональне розподілення навчального матеріалу за темами [346];
- перехід від простих систем і структур до складних, від конкретних до загальних і навпаки [37];

- перехід до вивчення наступного навчального модуля після ґрунтовного засвоєння попереднього;

- оптимальне врахування структур, характерних для більшості навчальних предметів [305];

- чітке виокремлення головного, суттєвого у навчальному матеріалі, його систематизація, узагальнення та класифікація;

- врахування особливостей майбутньої професійної діяльності [117];

- передування теоретичних занять практичним, методично обґрунтоване чергування теоретичних і практичних занять [321];

- активне впровадження сучасних технологій навчання [91];

- пошук можливостей комплексного відпрацювання знань, навичок і вмінь під час різних форм навчальної діяльності [117];

- керування самостійною роботою курсантів тощо [379].

Принцип міцності засвоєння знань базовано на усвідомленні майбутніми офіцерами с.ц.з. важливості міцного засвоєння знань. Проте, відповідно до комунікативного підходу, формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності повинно відбуватись в умовах природної комунікації, коли навчальний матеріал засвоюється на основі довільного невимушеного запам'ятовування. Таким чином досягається міцність та ґрунтовність набутих знань, умінь та навичок.

Принцип професійної мобільності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є не просто даниною моді, а назрілою необхідністю, оскільки професійна мобільність сучасного фахівця є одним із важливих компонентів його кваліфікаційної структури.

Засобом реалізації даного принципу в професійно орієнтованій комунікативній підготовці курсантів є активне відтренування зразків діалогічного та монологічного мовлення, типових мовленнєвих моделей, стандартизованих нормам для вільної комунікації в типових і нетипових ситуаціях професійного спілкування.

До чинників, що сприяють формуванню професійної мобільності майбутніх офіцерів в аспекті їхньої комунікативної діяльності, відносимо:

- створення комунікативного середовища з імітацією, моделюванням ситуацій професійного спілкування, максимально наближених до реалій майбутнього фаху;
- сприяння активній участі здобувачів у різноманітних проектах, культурно-виховних і наукових заходах, олімпіадах, конференціях, змаганнях, обмінах тощо;
- організація тематичних зустрічей, бесід із працівниками практичних підрозділів (вважаємо, що реальні комунікативні ситуації сприяють розвитку основних мовних навичок, швидкому й міцному запам'ятовуванню навчального матеріалу).

Таким чином, ми обґрунтували ключові методологічні підходи і принципи формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, які сприятимуть ефективності даного процесу. Зазначені підходи і принципи безпосередньо пов'язані з метою, методами, засобами і формами фахової підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України і сприятливо впливають на професійно орієнтовану комунікативну підготовку курсантів.

Висновки до першого розділу

У розділі схарактеризовано результати аналізу наукових джерел із проблеми дослідження; висвітлено результати дефінітивного аналізу категорійного базису дослідження; представлено порівняльний контекст розвитку професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту; обґрунтовано методологічні підходи та принципи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

З'ясовано, що окремі вчені (Л. Виготський, О. Леонт'єв, Б. Паригін, А. Спіркін, О. Яковліва) вважають синонімічними поняття «комунікація» і

«спілкування» – процес передавання інформації від однієї людини до іншої, а також передавання й обмін інформацією для впливу на соціальні процеси. Інші дослідники (Б. Ананьєв, Г. Дрідзе, Л. Мітіна, К. Платонов) не ототожнюють їх, вважаючи спілкування процесом взаємодії кількох осіб, що полягає в обміні між ними інформацією пізнавального й емоційно-оцінного характеру, а комунікацію тлумачать як «повідомлення», «передавання інформації», підкреслюючи її однобічний, вузький характер. Третій підхід до проблеми співвідношення понять ґрунтовано на думці, що «спілкування» постає однією з форм комунікативної діяльності. Погоджуємося з О. Агавеляном, Н. Драгомирецькою, О. Леонтьєвим, Б. Ломовим, В. Печерським та ін. у розумінні поняття «комунікативна діяльність» як ширшого, більш масштабного порівняно з поняттями «комунікація» або «спілкування» з огляду на можливість розгляду їх як окремих видів комунікативної діяльності та у витлумаченні комунікативної діяльності як процесу обопільного обміну інформацією, що зумовлює взаєморозуміння і забезпечує зворотній зв'язок між учасниками.

Узагальнення поглядів науковців та аналіз понять «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність» дали змогу розглядати «комунікативну діяльність» як систему послідовних комунікативних дій, актів діяльності, підґрунтя яких – процес спілкування і комунікації між суб'єктами взаємодії, що передбачають активність таких суб'єктів, вироблення спільного погляду й відзначаються наявністю цілеспрямованої мети, мотиву (потреби) та конкретного результату.

Сформульовано визначення *професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту* як активності, спрямованої на досягнення певних усвідомлюваних цілей, змістом якої є взаємне пізнання і обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації для встановлення взаємозв'язків, необхідних для професійної діяльності.

Внаслідок аналізу проблеми професійної підготовки фахівця поняття *«професійна підготовка офіцера служби цивільного захисту»* визначено як цілеспрямований процес опанування сукупності світоглядних, загальнокультурних і спеціальних знань, умінь, навичок і досвіду для успішного виконання завдань за призначенням.

За результатами наукового пошуку сформовано авторську позицію щодо поняття *«професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутнього офіцера служби цивільного захисту»* як комплексу форм, методів і засобів навчання та виховання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в умовах відомчого закладу вищої освіти ДСНС України, які забезпечують розвиток інтегративного стану особистості майбутнього фахівця, вираженого в готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Наголошено, що результатом професійної підготовки фахівця має стати готовність особистості до професійної діяльності, тривала, усталена, ґрунтована на досвіді, легко актуалізована без потреби поновлення через нетипову чи надзвичайну професійну ситуацію.

Осмислено досвід професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у закладах вищої освіти Республіки Польща, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Сполучених Штатів Америки та Великобританії. Виявлено, що розвиток загальнокультурної грамотності з акцентом на професійно комунікативний аспект підготовки є обов'язковою частиною професійного навчання.

Аналіз теоретичних і практичних здобутків дав підстави розглянути професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти ДСНС України з позицій взаємодії таких наукових підходів: інтегративного, гуманістичного, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, професіографічного, професійно орієнтованого, компетентнісного, культурологічного, інформаційно-комунікаційного.

Дослідження зорієнтоване на інтеграцію таких принципів: принцип свідомості, практичної спрямованості, принцип системності і послідовності, принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок, професійної мобільності.

Зміст розділу висвітлено у публікаціях дослідника: [200], [201], [203], [204], [205], [221], [224].

Розділ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

2. 1. Специфіка фахової підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України

Відповідно до Закону «Про освіту» [94], «Про професійно-технічну освіту» [96], Національної доктрини розвитку освіти [192], Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні [130], Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки [129] пріоритетним завданням вищої школи в Україні є «підготовка висококваліфікованого фахівця, який не лише володіє певною системою знань та умінь, а й здатен оперативно реагувати на потреби сучасного технологічного та інформаційного суспільства» [287, с. 58].

Професійна підготовка будь-яких фахівців є складним, багатоплановим процесом, успішність якої зумовлена великою кількістю чинників: це і кадровий, викладацький потенціал закладів вищої освіти, його матеріально-технічна база та аудиторний фонд, і організація навчально-виховного процесу, і можливості для проведення дозвілля та участі в роботі спортивних гуртків і секцій, наукових товариств і гуртків самодіяльності та ін.

Акцентування на особливостях професійної підготовки майбутнього офіцера с.ц.з зумовлене специфікою її організації в закладах вищої освіти ДСНС України порівняно з підготовкою будь-яких інших фахівців (медиків і вчителів, економістів і психологів). Тому на сьогодні поглибленість зазначених досліджень повинна бути всебічним підходом до вирішення проблемного питання – підготовки фахівців до діяльності в екстремальних умовах.

Оскільки ефективна діяльність фахівців в екстремальних умовах можлива лише за умови повноцінної підготовленості до цього, а дії в таких ситуаціях для них мають бути звичною нормою, то професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах має враховувати сучасні світові тенденції, принципи розвитку вітчизняної та світової системи освіти, її теоретико-методологічні та методичні аспекти, зміст і складність завдань, фізичне й психічне навантаження, а також специфічне призначення професійної діяльності офіцерів с.ц.з. [84].

Ураховуючи всеохоплюючий характер дії сфери цивільного захисту держави, Кабінет Міністрів України своєю постановою [284] визначив завдання та порядок підготовки кадрів із числа цивільних осіб, діяльність яких передбачає виконання обов'язків у сфері цивільного захисту.

Зокрема постановою визначено, що «підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців проводиться для забезпечення потреб центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких поширюється дія законів у сфері цивільної оборони, захисту населення і територій від НС техногенного та природного характеру, а також аварійно-рятувальних служб у працівниках, здатних компетентно та відповідально виконувати функції управління техногенною та природною безпекою населення, територій та об'єктів господарської діяльності, впроваджувати технології, спрямовані на зменшення ризиків виникнення та пом'якшення наслідків НС та їх ліквідацію» [164].

Ефективна підготовка персоналу для органів, служб та підрозділів служби цивільного захисту України можлива лише за умови існування системи відомчої освіти ДСНС України [60, с. 55]. Остання забезпечує належну професійну підготовку майбутніх працівників органів і підрозділів цивільного захисту з питань проведення профілактичних заходів із забезпечення пожежної й техногенної безпеки виробництв, захисту населення

від НС, пов'язаних із хімічним, радіологічним, біологічним та іншим забрудненням навколишнього середовища, проведення аварійно-рятувальних робіт на воді, зруйнованих, висотних та хімічно-небезпечних об'єктах, а також психологічного супроводження діяльності персоналу ДСНС України та психологічної роботи з населенням під час ліквідації наслідків надзвичайної ситуації [270].

Галузеву систему закладів вищої освіти ДСНС України за відповідними напрямками та спеціальностями утворюють: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків), Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.

Для рівномірного географічного розподілу абітурієнтів в основу розташування закладів вищої освіти ДСНС України покладено принцип регіонального розміщення.

За висновками керівництва ДСНС України, сучасна система відомчих закладів освіти сприяє повноцінному комплектуванню органів та підрозділів цивільного захисту кадрами з вищою освітою та уможливорює безперервне підвищення рівня їхньої професійної освіти [326, с. 27].

Згідно з Законом України «Про професійно-технічну освіту» заклад вищої освіти цивільного захисту – це «освітня установа зі специфічними умовами навчання, що здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу для задоволення потреб центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту» [96].

Відомчі заклади вищої освіти ДСНС України є складовою частиною загальної системи освіти України, підпорядковуються основним її закономірностям і діють в її законодавчому полі [164]. Водночас на

законодавчому рівні заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання виокремлено з-поміж інших, що зумовлює необхідність дослідження особливостей професійної підготовки фахівців у них.

Професійна підготовка майбутніх офіцерів с.ц.з. у відомчих закладах вищої освіти регламентується такими законодавчими актами та нормативно-правовими документами з питань професійно-технічної освіти кадрів для сфери цивільного захисту: Положенням про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 910 [283], Дисциплінарним статутом служби цивільного захисту, Порядком організації внутрішньої, гарнізонної і караульної служб в органах управління і підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, Наказом МНС від 08.11.2010 № 979 «Про затвердження Примірною положення про відділ (сектор) професійної підготовки та післядипломної освіти ГУ МНС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь» та ін.

За результатами наукового пошуку можна виокремити певні особливості професійної підготовки у відомчих закладах вищої освіти. По-перше, відомчі заклади вищої освіти є винятково державними, а, отже, вони несуть відповідальність за організацію навчально-виховного процесу, наукових досліджень, підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів.

По-друге, професорсько-викладацький склад, співробітники, курсанти перебувають на службі, тобто належать до постійного та перемінного атестованого особового складу. Отже, управлінська, навчально-методична, наукова, виховна діяльність здійснюються на підґрунті розвиненої відомчої нормативної бази.

По третє, у відомчих закладах вищої освіти, на відміну від цивільних, орієнтованих на підготовку фахівців широкого профілю, здійснюється підготовка фахівців для конкретних сфер діяльності с.ц.з. Цьому відповідає

перелік спеціальностей, яких набувають курсанти в процесі підготовки у освітніх закладах: «Пожежна безпека», «Цивільна безпека (цивільний захист)», «Цивільна безпека (охорона праці)», «Психологія (практична психологія)», «Екологія (екологія та охорона навколишнього середовища)», «Кібербезпека (управління інформаційною безпекою)», «Транспортні технології (транспортні технології (автомобільний транспорт))», «Цивільна безпека (інженерне забезпечення саперних, піротехнічних та вибухових робіт)».

Аналіз досліджень науковців (О. Бикової, А. Каплі, В. Гори, В. Покалюка, М. Кришталя, О. Іващенко, Л. Мохнар, М. Козяра та інших) дає підстави зробити висновок, що для професійної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. в умовах профільного закладу вищої освіти характерним є:

- особливий соціальний статус курсанта;
- постійне перебування в курсантських колективах, що відзначаються спеціальною організацією, своєрідним побутом, статутними відносинами;
- чітка регламентація всієї життєдіяльності;
- службово-професійна спрямованість – підготовка фахівців до виконання спеціальних обов’язків із захисту населення і територій від НС і їх наслідків;
- визначення виховання органічною частиною професійної підготовки особового складу.

Проаналізуємо їх.

Особливий соціальний статус курсанта. Перш за все, вважаємо за необхідне надати обґрунтування поняття «курсант». У військовому енциклопедичному словнику зазначено, що курсант – це «військове звання військовослужбовця, який навчається у військово-навчальному закладі та не має офіцерського військового звання» [42, с. 807].

Поняття «курсант» окреслено й у нормативно-правових актах – Законі України «Про вищу освіту», «Положенні про вищі навчальні заклади МВС»,

«Дисциплінарному статуті органів внутрішніх справ України» тощо. Згідно з цими документами «курсантом» визначено особу, яка в установленому порядку зарахована до військового закладу вищої освіти (або закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання) для здобуття вищої освіти за певним ступенем. Заклади вищої освіти ДСНС України належать до категорії закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

У Положенні про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу зазначено, що статус курсанта невійськового закладу вищої освіти надається громадянам, яких в установленому порядку зараховано до закладів вищої освіти за денною формою навчання для здобуття вищої освіти за певним ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем) і яким присвоєно спеціальні звання рядового і молодшого начальницького складу [283].

Саме це визначення найбільш глибоко розкриває відмінності між поняттями «курсант» і «студент». Перш за все, відмінності між курсантом і студентом полягають у їх правах, по-друге, в їх обов'язках.

За законом України «Про вищу освіту» і студент, і курсант мають такі права:

- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою закладу вищої освіти;
- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, подання своїх робіт до публікацій;
- участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідній роботі, призначенні стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
- моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи в навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі;

- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
- безкоштовне користування у закладах вищої освіти бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів закладу вищої освіти;
- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту [183].

Крім зазначеного переліку, студенти мають право обирати навчальні дисципліни в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом, брати участь у формуванні індивідуального навчального плану, обирати форму навчання. Перераховані права є й у курсантів, але ті самі права дещо обмежені іншими відомчими нормативно-правовими документами та потребують обов'язкового узгодження вибору курсанта з керівництвом закладу або факультету [96].

Для студента існують ще права за Законом «Про вищу освіту», тоді як для курсантів існує обмеження цих прав іншими нормативно-правовими документами, а саме: студенти мають право на участь в об'єднаннях громадян, курсантам участь у будь-яких об'єднаннях заборонено законом України «Про міліцію» (ст.3). Крім цього студенти мають право на трудову діяльність у позанавчальний час, проте курсантам заборонено здійснювати будь-яку оплачувану або підприємницьку діяльність (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) безпосередньо або через інших осіб [183].

Зовсім іншу тенденцію простежено під час порівняння обов'язків студентів та курсантів. За Законом України «Про вищу освіту» обов'язки всіх осіб, які навчаються, обмежені. До їх основних обов'язків входить тільки виконання законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти і графіку навчального процесу та вимог навчального плану. Перелік обов'язків курсантів, які визначено у відповідних нормативних документах, набагато більший, а саме:

- виконувати вимоги законів України, Кодексу цивільного захисту України, Дисциплінарного статуту служби цивільного захисту, Присяги, контракту, накази командирів;

- захищати життя, здоров'я та майно громадян у разі виникнення НС;
- бути чесним, відважним і дисциплінованим;
- стійко переносити всі труднощі та обмеження, пов'язані із службою, не шкодувати сил під час виконання поставлених завдань;

- постійно вдосконалювати професійну майстерність, підвищувати свій професійний рівень;

- дотримуватись професійної та службової етики, не вчиняти дій, що можуть призвести до неналежного виконання службових обов'язків;

- бути готовим у будь-який час надати допомогу людям;

- сприяти зміцненню службової дисципліни, з повагою ставитись до старших за званням, бути ввічливим, дотримуватись правил внутрішнього розпорядку, носити встановленої форми одяг;

- берегти та підтримувати в належному стані передані у користування майно і техніку [93; 118; 284].

За зразкове несення служби курсанти підлягають заохоченню, а за порушення службової дисципліни – несуть дисциплінарну відповідальність згідно із Дисциплінарним статутом, а також цивільну, адміністративну, кримінальну відповідальність згідно із законом [93].

Отже, коло прав студента набагато більше за коло обов'язків, тоді як у курсантів все навпаки.

Перебування курсантів у колективах, що мають спеціальну організацію, своєрідний побут, статутні відносини.

У період навчання курсанти перебувають на державному утриманні, тобто у закладі (крім канікулярного періоду, вихідних та святкових днів, коли курсанти можуть перебувати у закладі за бажанням), проживання у

гуртожитках казарменого типу (на першому та другому курсах), носіння спеціальної форми та безоплатне забезпечення харчуванням.

Досліджуючи особливості курсанта як суб'єкта педагогічного процесу, слід зауважити, що курсанти стикаються з різними соціально-побутовими (великі фізичні навантаження, завантаженість по службі, дефіцит особистого часу, побутова невпорядкованість) та психологічними труднощами (труднощі, пов'язані з молодшими командирами й офіцерами, необхідність діяти суворо за Статутом, укладатися в розпорядок дня).

Курсанти відрізняються від студентів ще й способом життя, що впливає на їх індивідуальну та колективну діяльність. Адже найважливішим середовищем навчання й виховання курсанта є колектив закладу вищої освіти загалом, факультету, курсу, навчального взводу й ті соціальні відносини і процеси, що властиві цим групам.

За період навчання курсант «проживає» у колективі закладу вищої освіти значний етап становлення особистості, набуває фахових знань, умінь, навичок [183]. У колективі відбувається формування важливих особистісних якостей курсанта, його світогляду, фахової компетентності майбутнього офіцера с.ц.з. Відносини, що складаються в курсанта в колективі, відіграють важливу роль у його адаптації до фахового середовища [345]. особливістю взаємин у курсантському колективі є їх типовість, регламентованість основними вимогами законів України та підзаконними актами у сфері діяльності ДСНС України, обмеженість в особистісному спілкуванні та домінування моностатевого спілкування.

У продовження думки Л. Мандрик вказує, що в курсантському колективі існує двобічна система внутрішніх взаємовідносин – формальна (офіційні стосунки між курсантами, що визначаються принципом дотримання суворої субординації, регламентуються відповідними статутами, наказами, інструкціями, розпорядженнями і здійснюються шляхом нормування поведінки) і неформальна (стосунки, зумовлені існуванням неформальної

структури колективу, наявністю неформальних груп, як соціально позитивних, так і соціально негативних) [165, с. 4].

Серед аналізованих особливостей варто виокремити високий рівень колективності професійного спілкування курсанта у закладі вищої освіти: курсант постійно перебуває в середовищі однокурсників, в умовах переплетіння індивідуальних моделей спілкування, утвердження домінантної моделі особистісного спілкування, розвитку стратегії професійного спілкування під впливом лідера групи [51].

Крім того, особливістю професійної підготовки курсантів є соціально-референтна депривація: обмеження безпосереднього контакту із соціально значущими людьми – батьками, родичами, друзями [327].

Погоджуємося із авторитетною позицією В. Гори, що такі умови ускладнюють активність курсантів стосовно висловлення власної думки, що варто визнати своєрідною особливістю професійної підготовки, зокрема, підготовки до професійно орієнтованої комунікативної діяльності [51].

В умовах суворої регламентації й режиму, безумовно, формується дисциплінованість, самоорганізованість, відповідальність курсантів, однак з іншого боку, як слушно зазначає Л. Фрідман: «...традиційна педагогіка розглядає і вирішує питання виховання й навчання не конкретних суб'єктів, які мають свій темперамент і характер, а абстрактних об'єктів педагогічного впливу, які покірно виконують усі вказівки вчителів» [370, с. 5].

У цьому контексті С. Кравець вважає, що «... превалювання «повинності» породжує внутрішній супротив особистості, обмежуючи її свободу щодо вибору способів задоволення внутрішніх потреб, гальмує розвиток позитивної «Я-концепції», мотивації досягнення успіху, професійної мотивації, деформує самооцінку тощо». Означені індивідуально-психологічні утворення, власне, і є рушіями, основою, адже забезпечують позитивну динаміку рівнів розвитку професійної компетентності як у межах навчальної

діяльності, так і поза нею – у професійному саморозвитку й навчанні впродовж життя [133, с. 47].

Чітка регламентація всієї життєдіяльності.

Важливо наголосити, що професійна підготовка особового складу у закладах вищої освіти ДСНС України ґрунтується на кількох організаційних засадах військової сфери – єдиноначальність, субординація (централізація), статут, службова дисципліна, особиста відповідальність, а тому дуже схожа на діяльність інших силових структур: внутрішніх військ, внутрішніх справ, прикордонників тощо [70]. Специфіка організації навчально-виховного процесу характеризується режимністю, дотриманням уставу, обмеженням певних свобод, притаманних іншим категоріям студентів тощо.

Характерною особливістю системи загальної професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України є регламентоване Положенням про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу, Дисциплінарним статутом служби цивільного захисту, Порядком організації внутрішньої, гарнізонної і караульної служб в органах управління і підрозділах оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та іншими законодавчими та нормативно-правовими актами імперативно-правове регулювання взаємин у закладі вищої освіти.

Так, загальні права та обов'язки курсантів відповідно до їх спеціального звання та службового положення визначаються згідно з законами України, загальновійськовими статутами, дисциплінарним статутом ДСНС України, іншими нормативними актами, що втілює принцип єдиноначальності й декларативності спілкування.

Єдиноначальність полягає в праві командира особисто ухвалювати рішення, віддавати накази, розпорядження, забезпечувати їх виконання. Необхідно наголосити на вимозі беззаперечного підпорядкування наказам командирів (начальників).

Професійна підготовка і спілкування курсантів відбуваються в умовах суворої регламентації й чітких часових інтервалів. Розподіл часу від підйому до відбою жорстко структурований розпорядком дня, порушення якого є порушенням дисципліни та призводить до дисциплінарної відповідальності. Особливий режим організації життєдіяльності, виконання різних видів чергування в умовах жорсткої регламентації сприяє розвитку навичок і вмінь внутрішньої самоорганізованості, відповідальності курсанта, уміння правильно й раціонально планувати час для всіх видів професійної діяльності.

Специфіка професійної підготовки курсантів полягає також в обмежених можливостях для добровільного вибору навчальних і поза навчальних видів діяльності, самореалізації, творчого розвитку.

Службово-професійна спрямованість.

Перш за все, слід відзначити, що завдання та функції служби цивільного захисту обумовлюють особливості відбору кандидатів на навчання та змісту освітньо-професійної підготовки. Відбір кандидатів на навчання до закладів освіти покладається на апарати по роботі з особовим складом ДСНС України, тому комплектуючі органи забезпечують їх попередній професійно-психологічний відбір, проходження лікарської комісії. Відбір до закладів вищої освіти ДСНС України здійснюється комплексно, ретельно, за багатьма соціально-моральними та психологічними параметрами, на основі психофізіологічного обстеження з урахуванням моральної та інтелектуальної сфер, а також фізичного розвитку. Результати вивчення та перевірок залучаються до особових справ кандидатів [189].

Така система відбору спрямована на те, щоб з самого початку формувати якісний особовий склад. Курсанти приймають присягу, мають звання, забезпечені правовим захистом і несуть всю повноту відповідальності, виконуючи функції цивільного захисту населення. Їх залучають до вирішення оперативних завдань як за місцем дислокації закладів вищої освіти, так і за необхідності в інших регіонах України. Крім того, кожний навчальний заклад

з урахуванням чисельності особового складу оснащено спеціальними засобами, автомобільним парком, яким слід забезпечити спеціальні умови для зберігання.

Система навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти ДСНС України спрямована на максимально ефективну адаптацію випускників до умов служби, що, своєю чергою, визначає специфіку викладання кожного блоку дисциплін навчального плану. Під час стажування курсанти залучаються до діяльності основних органів та підрозділів органів цивільного захисту, ознайомлюються з наказами, рішеннями колегій ДСНС України, опановують нові методи забезпечення пожежної безпеки та цивільного захисту, закріплюють набуті під час навчання знання.

Погоджуємося з думкою О. Євсюкова, що фахова підготовка суб'єктів освіти у відомчих закладах вищої освіти передбачає органічну єдність теоретичної й практичної підготовки, а також зумовленість цілей і завдань служби соціальним замовленням суспільства і закріплення їх у законах, статутах і наказах [85, с. 74].

Навчальна діяльність не є для курсанта єдиною, центральною і найбільш значущою сферою. Професійна підготовка майбутнього офіцера с.д.з поєднує низку аспектів:

- навчання (заняття за програмою професійної підготовки),
- праця (різні види господарських робіт),
- несення служби,
- спортивні заняття та практика бойових дій в екстремальних умовах із порятунку людей, гасіння пожеж, ліквідації аварій на промислових підприємствах, в інших надзвичайних ситуаціях.

Спектр діяльності курсантів є більш широким за спектр діяльності студентів, адже курсант займається не тільки навчальною діяльністю, а й службовою. В умовах закладів вищої освіти ДСНС України службову діяльність (несення служби у складі добових нарядів із забезпечення

діяльності закладу вищої освіти та його структурних підрозділів) розглядають як один із видів навчальної діяльності та практичної підготовки курсантів до майбутньої професії [183]. Курсанти постійно несуть службу, поєднують службу і навчання, що зумовлює менше вільного часу та часу на самопідготовку, ніж у студентів [396, с. 735].

Професійна підготовка курсанта ускладнена щоденним навчальним і фізичним навантаженням [314, с. 320], що виявляється в багаторазовому моделюванні екстремальних ситуацій, як-от: гасіння пожеж, розмінювання, реагування на НС техногенного та природного походження різного рівня складності [374].

Невід’ємною складовою частиною практичної підготовки курсантів є практика в органах та підрозділах ДСНС. Перелік видів практики для кожного напрямку, їх форми, тривалість і терміни проведення визначаються у робочих навчальних планах, а зміст – відповідними програмами практик. Основними видами практик майбутніх офіцерів с.ц.з. є ознайомча практика, навчальна практика, стажування. Додатковими видами практики є участі у перевітках протипожежного та техногенного стану об’єктів, несення служби в оперативно-рятувальних підрозділах ДСНС України [277]. Так, наприклад, курсанти, що навчаються за напрямом підготовки 170203 «Пожежна безпека», проходять навчальну практику на посаді пожежного-рятувальника, навчальну практику на посаді начальника караулу, інспектора державного пожежного нагляду, переддипломну виробничу практику.

Виховання як органічна частина професійної підготовки особового складу.

Найважливішими компонентами педагогічного процесу в закладі освіти є навчання й виховання, які зумовлюють суттєві зміни освіченості, професійної підготовки, вихованості й розвитку молоді, а також рівня сформованості їхніх особистісних якостей [180]. Виховання у закладах вищої освіти ДСНС України є органічною частиною професійної підготовки

особового складу та працівників для органів і підрозділів цивільного захисту, і підпорядковується основним вимогам держави і відомства. Виховання курсантів у відомчих закладах освіти відрізняється складністю та комплексністю, воно вплетене в контекст навчання, службової діяльності та життя курсантів і відображає в собі їх особливості відповідно до вимог професійної діяльності. Цілі, методи та засоби виховної діяльності у профільному закладі освіти детерміновані соціальними та відомчими установками, вимогами держави і суспільства, потребами учасників освітнього процесу [247].

Заходи з реалізації виховної діяльності спрямовані на формування патріотів, свідомих громадян держави, соціально компетентних майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України та відповідають Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр. (Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015).

Виховний процес у профільних закладах вищої освіти полягає у проведенні широкого спектру заходів, спрямованих на виховання і розвиток у майбутніх фахівців національної свідомості та громадянської відповідальності, ПВЯ, культурних і фізичних здібностей, забезпечення статутного порядку і згуртованості колективів: організаційних, патріотичних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких та соціальних заходів [188].

Основні положення виховання майбутніх офіцерів с.ц.з. відображені в статутах, наказах та інших нормативно-правових актах. Так у Дисциплінарному статуті служби цивільного захисту закріплені ідеї виховання високих професійних і морально-психологічних якостей осіб рядового і начальницького складу на національно-історичних традиціях, засадах патріотизму, свідомого ставлення до виконання службових обов'язків, вірності Присязі, особистої відповідальності за додержання вимог статутів,

наказів, інших нормативно-правових актів, виконання наказів начальників [93].

На підставі аналізу досліджень дисертаційних робіт і монографій, присвячених різним аспектам професійної підготовки особового складу для органів управління та підрозділів цивільного захисту ДСНС України, зокрема, О. Бикової, О. Іващенко, А. Каплі, М. Ковалю, М. Козяра, М. Кришталю, Л. Мохнар, М. Фомича, можна зробити припущення, що фахову підготовку майбутніх офіцерів с.ц.з. можна умовно поділити на декілька етапів, кожен із яких характеризується певними новоутвореннями [228] (останні український тлумачний словник трактує як «форму, елемент, слово тощо, що утворилися заново» [360]).

Перший, адаптаційний, етап відбувається на першому курсі навчання у закладі вищої освіти. На цьому етапі курсанти усвідомлюють себе як суб'єкта конкретної діяльності, відбувається прийняття професії та розкриття особистісного змісту професійної діяльності у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки. Протягом першого року фахової підготовки у свідомості курсантів формується образ професійної діяльності, засвоюється її специфіка та значення. Найбільш характерним для першого етапу є суперечності між звичними формами поведінки курсанта, які є рушійною силою розвитку особистості та уставними вимогами [228].

Істотними ознаками адаптаційного періоду є те, що курсанти першого курсу не одразу усвідомлюють сутність уставних вимог та їх важливість для людини, яка носить погони, не вміють, не звикли виконувати чітко та швидко все, що вимагають від них устава, розпорядок дня, командири [228]. М. Киряшов відзначає: «Будь-яке відхилення від установлених нормативів діяльності, надмірне навантаження на перших порах навчання, спотворення дисциплінарної практики викликають у молодих курсантів негативну психологічну реакцію, неправильне розуміння сутності рятувальної

діяльності. З таких відчуттів у курсанта може скластися стійке негативне ставлення до професії офіцера» [112].

Відтак, стиль роботи начальницького та професорсько-викладацького складу закладу вищої освіти, їхня власна професійно орієнтована комунікативна компетентність значною мірою впливає на весь подальший процес фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. Однак, як засвідчує практика, у навчально-виховному середовищі закладів освіти, що здійснюють підготовку майбутніх офіцерських кадрів ще досі має місце традиція вирішення усіх питань виховання адміністративно-командними методами; неповністю здолані дистанції відчуження й авторитарного стилю у спілкуванні між учасниками навчально-виховного процесу [374].

В адаптаційний період у процесі формування особистості курсанта також виникає багато труднощів, пов'язаних із фізичними навантаженнями та труднощами в навчанні [228]. Як показують дослідження С. Желтобрюх, кожен п'ятий курсант військово-економічного закладу вищої освіти бачить труднощі у безумовному підкоренні та подоланні негативних звичок характеру [89, с. 44–45]. Якщо в адаптаційний період активно підтримати професійні та творчі прагнення курсанта, допомогти йому усвідомити, що труднощі служби та навчання – необхідний етап в оволодінні професією фахівця с.ц.з., то він сприйме це як певний рубіж, котрий необхідно подолати, в результаті відбувається зниження психічного навантаження, пов'язаного з подоланням труднощів під час засвоєння ними професійних обов'язків [143].

Другий етап фахової підготовки курсантів охоплює, як правило, другий курс навчання у закладі вищої освіти. На цьому етапі інтенсивно закладається пожежно-професійна спрямованість майбутніх офіцерів. Він характеризується формуванням мотиваційної сфери професійної діяльності: схильностей, інтересів, ідеалів і становленням світогляду [228]. Ідеалами курсанта можуть бути високі моральні якості або конкретні особистості, яким притаманні ці

якості. Ідеали стимулюють курсанта до активної діяльності, якісного виконання свого службового, професійного обов'язку [149, с. 7–9].

Світоглядні погляди та переконання, ідеали, професійні інтереси та схильності курсанта, будучи мотивами діяльності, становлять мотиваційну систему, стрижень його професійної спрямованості [3]. А. Карпов відзначає, що «у результаті співвідношення мотивів із цілями в суб'єкта формується особлива і найважливіша психологічна освіта – особистісний зміст діяльності», який характеризує загальне ставлення особистості до діяльності, показує її значення для особистості [107].

Професійна спрямованість особистості курсанта охоплює також систему життєво важливих для нього та суспільно значущих цілей щодо опанування психолого-педагогічних та спеціальних знань, вмінь, навичок. У більшості курсантів цілі, які формуються на цьому етапі, мають високу особисту та суспільну значущість, професійний характер та пов'язані, як правило, з майбутньою службою.

Близькою метою на вказаному етапі є, наприклад, прагнення досягти відмінних показників у навчанні, стати спортсменом-розрядником, одержати кваліфікацію тощо. Близькі цілі відповідають віддаленим (закінчити навчальний заклад, отримати підвищення по службі тощо) та є лише ступенем, засобом їх досягнення [318].

Інтенсивність професійної спрямованості в цей період визначається ступенем усвідомлення курсантом потреб, мотивів та цілей службової діяльності [64, с. 70]. Основним професійно-психологічним новоутворенням є підвищення активності діяльності та досягнення певного рівня стабільності та постійності в результатах [298].

Третій етап фахової підготовки курсантів містить часовий відрізок навчання на третьому та четвертому курсі навчання у закладі вищої освіти. Він характеризується набуттям професійних знань, умінь, навичок, розвитком професійно значущих якостей та властивостей особистості [228].

Цьому етапу властиві такі особливості: активно формуються та розвиваються, вдосконалюються психічні пізнавальні процеси; відбувається розвиток і формування професійних рис характеру офіцера (цілеспрямованість, активність, ініціативність, сміливість, рішучість, відповідальність за доручену справу тощо); набуваються професійні знання, вміння та навички; розвиваються здібності, особливо пов'язані з пожежно-професійною діяльністю (комунікативні, інтелектуальні, організаторські тощо); удосконалюється емоційно-вольова сфера особистості, загартовується воля [228], закріплюється нервово-психічна стійкість у процесі морально-психологічної підготовки [99]; формуються професійні якості особистості офіцера с.ц.з. Основним професійно-психологічним новоутворенням, яке характеризує самореалізацію курсанта, є адекватність самооцінки та функціональна ідентифікація.

Четвертий етап передбачає власне реалізацію та подальше вдосконалення сформованого особистісного потенціалу у сфері пожежно-професійної діяльності. Він охоплює четвертий курс навчання у закладі вищої освіти та продовжується в перші роки офіцерської служби. Сферами реалізації особистісного потенціалу є навчальна та громадська діяльність; службово-бойова діяльність; управлінська та адміністративна діяльність; навчально-виховна діяльність.

Для цього етапу фахової підготовки характерним є: набуття професійного досвіду, формування та вдосконалення професійних рис особистості, реалізація знань, умінь, навичок на практиці та їх подальше вдосконалення, досягнення перспективних цілей, самооцінка себе як професіонала, самопізнання, самовираження.

Головними засобами задоволення потреб на цьому етапі, включаючи духовні, є знання, набуті під час фахової підготовки. Основним професійно-психологічним новоутворенням, характерним для цього етапу, є прагнення до професійного вдосконалення. Перехід від одного етапу фахової підготовки до

іншого значною мірою залежить від ефективності педагогічного стимулювання цього процесу.

Отже, професійна підготовка курсантів традиційно розгортається в умовах імперативного пресингу нав'язаних стереотипів поведінки, регламентації її дій. Зазначене, поєднуючись із труднощами процесів професійної підготовки курсанта, засвоєння ним соціальних цінностей і норм поведінки, може ускладнювати розвиток готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з.

Саме на подолання означених труднощів і вдосконалення системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки зорієнтована наша наукова розвідка.

2.2. Аналіз сучасного стану професійно орієнтованої комунікативної підготовки в Україні

За даними досліджень, зокрема проекту «Компас-2012» та «Випускники українських вищих навчальних закладів очима роботодавців», представленого компанією СКМ і Київським міжнародним інститутом соціології, роботодавці неоднозначно оцінюють якість підготовки сучасних випускників українських закладів вищої освіти: близько чверті (26%) вказали на погіршення якості підготовки випускників в українських за останні 5 років, 30% респондентів вважають, що якість освіти не змінилася, і 20% роботодавців впродовж останніх років побачили покращення якості підготовки фахівців [39].

Серед загальних тенденцій респонденти під час експертних інтерв'ю відзначали падіння за останні роки середнього рівня знань, маючи на увазі не тільки про знання за фахом, але й недостатній рівень базової грамотності: неволодіння усною і письмовою українською мовою, про загальну ерудицію, знання в галузі загальноосвітніх дисциплін тощо. Серйозною перешкодою в роботі стає відсутність (або недостатній рівень розвитку) загальних навичок

комунікації: спілкування, ведення переговорів, розв'язання конфліктів, роботи в команді, роботи із персоналом тощо [39].

Невдоволення роботодавців якістю комунікативної підготовки майбутніх фахівців зумовлює необхідність виявити причини цього явища.

Проблема сталого розвитку української освіти, а отже, і її мовного сегменту, набуває особливої актуальності, оскільки зумовлює «необхідність адаптації вітчизняної освіти до загальноєвропейського освітньо-науково культурного простору при збереженні та розвитку здобутків та пріоритетів національної системи освіти» [169]. Комунікативна підготовка є одним із засобів формування інтелектуального потенціалу суспільства, вона як невід'ємний компонент освіти не може функціонувати окремо від середовища, в якому розвивається. Освітні ж процеси в країні повинні відповідати соціально-економічним змінам, сприяти трансформаційним перетворенням, адаптуватися до них [169].

Аналіз фахової літератури, державних нормативних документів, різноманітних публікацій в пресі, он-лайн-видань тощо, дозволяє стверджувати, що в Україні відбувається поступальний розвиток професійно-орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців, викликаний інтеграційними процесами, розширенням міжнародного співробітництва, активізацією наукових та професійних обмінів тощо, тобто всіма процесами, актуальними для сучасного суспільного життя, для сталого розвитку [375].

Великий внесок у становлення системи сучасної професійно орієнтованої комунікативної підготовки роблять вітчизняні вчені, закладаючи своїми дослідженнями фундаментальну базу для її подальшого розвитку. Зокрема, питання підвищення ефективності комунікативної підготовки у відомчих закладах вищої освіти за рахунок надання їй професійно орієнтованої і профільної спрямованості розглядаються у роботах С. Тарасенка, П. Лозинського, І. Ковальчук, Г. Анохіна, О. Шаблія, С. Барсук та інших.

Перелік позитивних зрушень у теорії та практиці професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів, безперечно, можна було б продовжити. Проте, незважаючи на видимі досягнення в цій галузі, проблеми залишаються, спричиняючи низький рівень професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців, а отже, її невідповідність сучасному соціальному замовленню суспільства.

Професійна підготовка фахівців у сфері цивільного захисту здійснюється у закладах вищої освіти ДСНС України і спрямована, насамперед, на виконання державних та кваліфікаційних стандартів освіти. Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки; вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти [262, с. 2].

Кваліфікаційні (професійні) стандарти визначають кваліфікаційну структуру в певній діяльності, правильний підбір, розстановку й атестацію кадрів на основі єдності та визначення посадових обов'язків робітників і вимог, що висуваються до їх компетенцій, знань, умінь та рівня освіти [263, с. 1].

Першочергово проаналізуємо Галузевий стандарт вищої освіти України в галузі знань 1702 «Цивільна безпека», затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України № 320 від 10.04.2009 р., складниками якого є освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми за такими напрямками підготовки бакалавра: 17020 «Цивільний захист» та 170203 «Пожежна безпека».

ОПП є державним документом, що визначає нормативний зміст підготовки, встановлює вимоги до його змісту, обсягу та рівня професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Цей стандарт є складником галузевої компоненти державних стандартів вищої освіти. Стандартом послуговуються для розробки та корегування навчальних

планів і програм навчальних дисциплін; розробки складової галузевого стандарту вищої освіти (засобів діагностування якості вищої освіти); визначення змісту підготовки як бази для опанування нових спеціальностей, кваліфікацій; визначення змісту підготовки в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації. Цей стандарт установлює нормативну частину змісту навчання у залікових одиницях, засвоєння яких забезпечує формування компетенцій відповідно до вимог ОКХ; рекомендований перелік навчальних дисциплін і практик; нормативний термін навчання за денною формою навчання; нормативні форми державної атестації [179, с.198].

Чинними Стандартами передбачено опанування випускниками відомчих закладів вищої освіти ДСНС України теоретичними знаннями та практичними вміннями та навичками, достатніми для успішного виконання завдань за призначенням за обраною спеціальністю та подальшої професійної підготовки.

У змісті ОКХ окреслено, що здатність виконувати певний вид діяльності на основі використання необхідного обсягу й рівня знань та досвіду визначає компетентність випускника. У цьому контексті вважаємо за доцільне представити перелік компетентностей випускника (табл. 2. 1), які, на переконання Н. Ничкало, є «... не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й вміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації» [71, с. 96].

Таблиця 2. 1

Перелік компетентностей випускника

Інтеграційна компетентність
Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання під час практичної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів проведення моніторингу, запобігання виникненню аварій, надзвичайних ситуацій, нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, оцінювання їх можливих наслідків та їх ліквідування і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності
1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. 2. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. 3. Здатність користуватись іноземною мовою. 4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. 5. Здатність застосовувати знання та навички використання інформаційних і комунікаційних технологій у практичній діяльності. 6. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. 7. Навички міжособистісної взаємодії. 8. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. 9. Здатність діяти на основі етичних та моральних міркувань (мотивів). 10. Здатність працювати як в команді так і автономно. 11. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
Професійні компетентності
1. Знання та розуміння: функцій держави, форм реалізації цих функцій; правових основ цивільного захисту, охорони праці; основних принципів здійснення цивільного захисту та основних принципів державної політики в галузі охорони праці. 2. Здатність до розуміння термінів та визначень понять у сфері цивільного захисту, охорони праці, номенклатури класифікації та параметрів уражальних чинників джерел надзвичайних ситуацій. 3. Здатність до організації нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сферах цивільного захисту, техногенної, промислової безпеки та охорони праці. 4. Здатність до оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, ризиків у сфері охорони праці, джерела надзвичайних ситуацій та їх впливу, до класифікації надзвичайних ситуацій. 5. Обирати та застосовувати методи визначення та контролю фактичних рівнів негативного впливу на людину і довкілля, а також робіт підвищеної небезпеки. 6. Здатність до спостереження, аналізу й оцінювання потенційної небезпеки об'єктів підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктів, виробничих і технологічних процесів і устаткування для людини й навколишнього середовища. 7. Здатність до участі у проведенні сертифікації виробів, машин, матеріалів на відповідність вимогам безпеки. 8. Здатність обґрунтовувати необхідність та розробляти заходи, спрямовані на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечення захисту населення і територій від них та небезпеки, а також створення умов для забезпечення сталого функціонування суб'єктів господарювання і територій, заходи щодо забезпечення безпечної праці та запобігання нещасних випадків і професійних захворювань. 9. Здатність прогнозувати і оцінювати обстановку в зоні надзвичайної ситуації (аварії) та тактичні можливості підрозділів, що залучаються до ліквідування надзвичайної ситуації (аварії).

10. Здатність обґрунтовано обирати та застосовувати методи й засоби спрямовані на припинення дії небезпечних чинників, що виникають під час аварії, надзвичайної ситуації, рятування життя і збереження здоров'я людей і довкілля від небезпек.
11. Здатність до використання основних методів та засобів управління, зв'язку та оповіщення у надзвичайних ситуаціях
12. Готовність до застосовування та експлуатації технічних систем захисту, засобів індивідуального та колективного захисту людини від негативного впливу однієї або кількох видів небезпеки, дії небезпечних і шкідливих виробничих чинників.
13. Здатність до організації безпечної експлуатації техніки, устаткування, спорядження та засобів автоматики у сфері професійної діяльності, створення безпечних і здорових умов праці.
14. Здатність інформувати громадськість про стан техногенної безпеки, надавати консультації працівникам і населенню з практичних питань безпеки життєдіяльності та захисту у надзвичайних ситуаціях.
15. Мати навички надання домедичної допомоги постраждалим особам.
16. Здатність відтворювати методи і процедури, основні поняття, правила, розуміти і інтерпретувати вивчене та шляхом самостійного навчання опановувати нові галузі знань.

За нашим переконанням, кожна професія має певні вимоги до комунікативної компетентності фахівця. Комунікативна компетентність майбутнього офіцера с.ц.з. хоч і не є провідною, однак діяльність такого фахівця не можна розглядати ізольовано від основ комунікації, що й відображено у чинних стандартах.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти сформульований у термінах результатів навчання. Випускники повинні досягти кінцевих, підсумкових та інтегративних результатів навчання, що визначають нормативний зміст підготовки (наведено у табл. 2. 2).

Таблиця 2. 2

Зміст результатів навчання

Здобувач вищої освіти повинен:
1. Аналізувати складні питання історії, факти, проблеми та тенденції розвитку культури України в їх діалектичному взаємозв'язку.
2. Демонструвати культуру мислення та виявляти навички щодо організації культурного діалогу.

3. Використовувати усно і письмово грамотну професійну українську мову.
4. Виявляти знання і вміння спілкуватися іноземною мовою.
5. Готувати професійні тексти та документи, дискутувати та вести міжособистісний і соціальний діалог.
6. Використовувати інформаційні технології, сучасні операційні системи, комп'ютерну техніку, системи управління базами даних та стандартні пакети прикладних програм.
7. Застосовувати уміння розробляти ескізи, комп'ютерні креслення деталей та наочні зображення об'єктів.
8. Визначати фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні шкідливі виробничі чинники.
9. Визначати технічний стан зовнішніх та внутрішніх інженерних мереж та споруд.
10. Класифікувати речовини, матеріали, продукцію, процеси, послуги та суб'єкти господарювання за ступенем їх небезпечності.
11. Ідентифікувати небезпеки та можливі її джерела, оцінювати ймовірність виникнення небезпечних подій та їх наслідків.
12. Знати номенклатуру, класифікацію та параметри чинників впливу джерел техногенних і природних надзвичайних ситуацій та їх впливів.
13. Обирати способи та застосовувати засоби захисту від впливу негативних чинників хімічного, біологічного і радіаційного походження.
14. Оцінювати технічні показники та визначати стан аварійно-рятувальної техніки, устаткування та інструменту.
15. Знати концептуальні основи моніторингу та характеристики систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій, систем централізованого спостереження, оповіщення працівників та населення.
16. Застосовувати отримані знання правових основ цивільного захисту, охорони праці у практичній діяльності.
17. Обирати оптимальні заходи і засоби, спрямовані на зменшення професійного ризику, захисту населення, запобігання надзвичайним ситуаціям.
18. Аналізувати безпечність виробничого устаткування.
19. Демонструвати достатні вміння щодо проведення заходів з ліквідування надзвичайних ситуацій та їх наслідків та проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.
20. Демонструвати достатні знання законів вищої математики, фізики, електротехніки, технічної механіки, механіки рідини та газів, методів і технологій у сфері цивільного захисту та охорони праці, використання яких надає можливість вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми.
21. Аналізувати і обґрунтовувати інженерно-технічні та організаційно-технічні заходи щодо цивільного захисту, техногенної та промислової безпеки на підприємствах, в організаціях, установах та на небезпечних територіях.

22. Знати та розуміти: вимоги щодо убезпечення та захисту суб'єктів господарювання; вимоги щодо безпечності об'єктів підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктів; основні положення та вимоги щодо ідентифікації та паспортизації об'єктів підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктів; основні положення та вимоги до порядку ведення Реєстрів потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки.
23. Знати та застосовувати: вимоги щодо заходів з інформування та провіщування населення; вимоги до засобів індивідуального захисту населення; вимоги до засобів колективного захисту населення; вимоги щодо евакуації населення із зони надзвичайної ситуації; вимоги щодо життєзабезпечення населення у надзвичайній ситуації; основні положення та вимоги щодо організування та проведення навчання населення діям у надзвичайній ситуації.
24. Знати вимоги щодо систем управління, зв'язку та оповіщення у надзвичайних ситуаціях.

На підставі проаналізованого змісту компетентностей та змісту результатів навчання курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України виявлено, що від випускника у практичному підрозділі очікують уміння демонструвати культуру мислення та виявляти навички щодо організації культурного діалогу, використовувати усно і письмово грамотну професійну українську мову, виявляти знання і вміння спілкуватися іноземною мовою, готувати професійні тексти та документи, дискутувати та вести міжособистісний і соціальний діалог.

Реалізація вимог, прописаних в стандартах професійної підготовки фахівця початкової ланки освіти, відбувається під час опанування змісту навчання у закладі вищої освіти України. Систему закладів вищої освіти, що забезпечує підготовку фахівців у галузі знань «Цивільна безпека» для органів і підрозділів цивільного захисту, утворюють:

- Національний університет цивільного захисту України (м. Харків);
- Львівський державний університет безпеки життєдіяльності;
- Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (згідно з наказом ДСНС України від 11 грудня 2013 р. № 752 навчальний заклад увійшов до складу Національного університету цивільного захисту України).

Ознайомлення з напрацюваннями сучасної педагогічної теорії та практики показало, що цілісної дидактичної системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. станом на 2017 р. у системі неперервної професійної освіти не існує.

У контексті порушеної проблеми нами проаналізовано робочі навчальні плани підготовки за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціальності 263 «Цивільна безпека» та 261 «Пожежна безпека» у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України. Відповідно до зазначених навчальних планів, комунікативна підготовка курсантів станом на 2017–2018 навчальний рік включає такі базові дисципліни циклу загальної (обов'язкової) підготовки:

- «Українська мова (за професійним спрямуванням)» – 120 годин (із них 10 годин – лекції, 50 годин – практичні заняття, 60 годин – самостійна робота);
- «Іноземна мова» – 105 годин (із них 40 годин – практичні заняття, 65 – самостійна робота).

У руслі дослідження наголосимо на надзвичайно важливій ролі професійно орієнтованої комунікативної підготовки офіцерів с.ц.з. Навчальна програма дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» за своїм змістом передбачає підготовку суб'єктів освіти до ефективної комунікативної діяльності у професійному середовищі.

Оскільки навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є визначальною у професійно орієнтованій комунікативній підготовці курсантів, вважаємо за необхідне розглянути мету та завдання навчальної дисципліни. Отже, метою викладання навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» відповідно до програми нормативної навчальної дисципліни (додаток К) є формування навичок правильного оформлення службових документів, що базується на підвищенні рівня орфографічної та пунктуаційної грамотності курсантів за рахунок осмислення мовних явищ сучасної української літературної мови з

урахуванням принципів правопису, морфемного складу мовних одиниць різних лексико-граматичних розрядів слів, а також докладного розбору речення як синтаксичної одиниці.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є:

- надати курсантам необхідних теоретичних знань і практичних навичок усного професійного спілкування, аналізу особливостей писемного мовлення, складання ділових документів;
- сформувати навички усвідомленого аналізу особливостей писемного мовлення, розвивати логічне мислення курсантів шляхом проведення розумових операцій аналізу орфограми та пунктограми, порівняння лінгвістичних умов їх вияву, встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- сформувати навички огляду наукової літератури;
- удосконалити вміння користуватися орфографічним, тлумачним та перекладним словниками.

Головним завдання викладання навчальної дисципліни «Іноземна мова» є підготовка курсантів до успішної комунікативної діяльності на повсякденну тематику. Дисципліна передбачає опанування курсантами англійської мови на рівні B1, який є проміжним етапом досягнення рівня B2 відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, що є мінімально необхідним для освітнього рівня «бакалавр».

У листі Міністерства освіти і науки України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін» окреслено рекомендації для розроблення навчальних планів, робочих навчальних планів на 2015–2016 навчальний рік, а саме: «створити умови для вивчення англійської мови, як мови міжнародного академічного спілкування, задля досягнення випускниками закладів вищої освіти рівня B2 відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти» [289]. Без знання загальної англійської мови неможливо орієнтуватися у сучасному професійному середовищі, з іншого боку, ведення професійно

орієнтованої комунікативної діяльності без професійної термінології та лексики. Дисципліна «Іноземна мова» є фундаментом для професійної англійської мови, вони пов'язані між собою та повинні вивчатись протягом усього періоду навчання у закладі вищої освіти.

Водночас, починаючи із 2015–2016 навчального року навчальними планами не передбачено вивчення у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України навчальних дисциплін «Іноземна мова за професійним спрямуванням» та «Професійна іноземна мова», як це було у попередні роки.

Варто акцентувати, що світове суспільство потребує нових шляхів запобігання катастрофам, що сприяє широкому вживанню англійської мови. Це стосується, насамперед, фахівців у сфері цивільного захисту та інших силових відомств.

Окремо слід відзначити, що під час бесід із науково-педагогічним складом підрозділів, що здійснюють мовну підготовку курсантів, було з'ясовано, що низький рівень інтенсивності професійно орієнтованої комунікативної підготовки спричинений недостатньою кількістю часу на активне тренування й практику професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Незважаючи на посилення уваги до професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у всьому світі, у відомчих закладах вищої освіти спостерігається тенденція до зменшення аудиторних годин для мовних дисциплін або їх повне скасування (як-то «Іноземна мова (за професійним спрямуванням» та «Професійна іноземна мова»)), що можна оцінити як негативний факт.

У ході дослідження зафіксовано ще одну негативну тенденцію у професійно орієнтованій комунікативній підготовці майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту: співвідношення кількості годин для самостійної та аудиторної роботи складає близько 50%. Тенденція до зростання ролі

самостійної роботи курсантів, на нашу думку, не сприяє якісному та повноцінному засвоєнню знань.

На рисунку 2. 2 продемонстровано, як змінювалась кількість годин, передбачених на опанування дисципліні «Українська мова (за професійним спрямуванням)» майбутніми фахівцями у сфері цивільного захисту протягом останніх п'яти років. До 2016 р. на вивчення дисципліни передбачалось 108 годин, із них 48 годин – практичні заняття, 60 годин – самостійна робота курсанта.

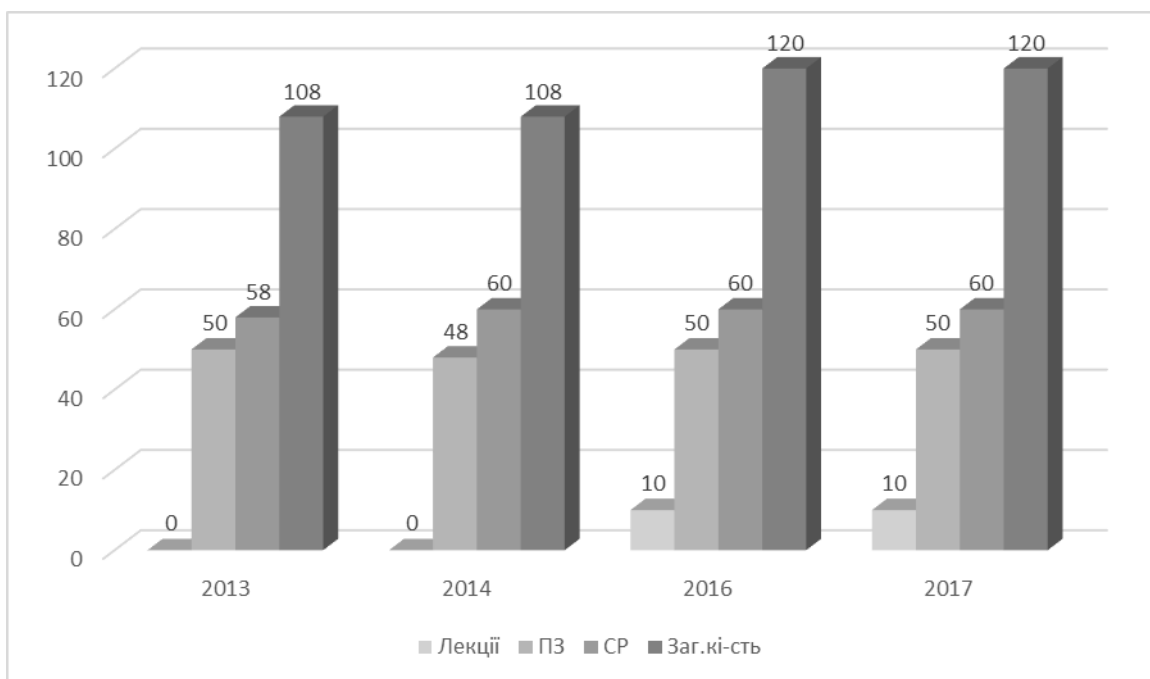

Рис. 2. 2. Зміни кількості годин для вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

У 2016 році кількість годин дещо збільшилась та було введено лекції: загальна кількість годин – 120, 10 годин – лекції, 50 годин – практичні заняття, 60 годин – самостійна робота.

Матеріали проведеного нами анкетування, у якому взяли участь 280 курсантів, дозволяють стверджувати про недостатній рівень цілеспрямованої професійно орієнтованої комунікативної підготовки у закладах вищої освіти, на що вказали 159 (56,8%) курсантів. Як задовільну її оцінили 83 (29,6%) опитаних; 31 (11,1%) осіб визнали, що професійно

орієнтована комунікативна підготовка здійснюється на високому рівні. Решта респондентів не дали відповідь на це запитання – 7 осіб (2,5 %).

Водночас, проаналізувавши Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України бачимо, що для деяких посад передбачена обов'язкова робота з підготовки різної документації. Виявлено, що командир (начальник) пожежно-рятувальної частини здійснює загальне керівництво роботою особового складу, готує проекти наказав, доповідна записки, огляди та інші аналітичні документи, що стосуються діяльності частини, розробляє службову документацію, контролює її ведення та зберігання у встановленому порядку, вносить необхідна корективи до документації, проводить індивідуально-виховну роботу з особовим складом [75].

Таким чином, кваліфікаційні вимоги передбачають, насамперед, добре знання української мови, володіння усним і писемних мовленням, прийомами і методами аналітичної роботи. Необхідні також знання теорії та практики спілкування, оскільки інженер з аварійно-рятувальних робіт із-поміж іншого готує проекти планів, наказів, інструкцій, нормативно-методичних документів із запобігання (профілактики) виникненню надзвичайних ситуацій на потенційно небезпечних об'єктах, організовує проведення занять з особовим складом, налагоджує взаємовідносини у колективі та підтримує високий морально-психологічний стан особового складу. Інженер з пожежної безпеки взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, добровільними протипожежними об'єднаннями та громадськими формуваннями [75].

Отже, навіть невеликий витяг із кваліфікаційного довідника свідчить про необхідність професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

На основі здійсненого аналізу навчальних планів та навчально-методичних комплексів (навчальної та робочої програм) дисциплін було встановлено, що професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх

офіцерів с.ц.з. відбувається лише під час мовних дисциплін, до завдань фахових дисциплін взагалі не входить спеціальна професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів.

Однак, серед навчальних дисциплін, що входять до переліку обов'язкових, на нашу думку, можна виокремити ті, що можуть бути безпосередньо спрямовані на формування знань про комунікацію, умінь і навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з., тобто ці дисципліни є комунікативно-орієнтованими та найбільшою мірою сприяють формуванню готовності майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. До таких навчальних дисциплін відносимо: «Основи управління», «Основи інформаційних технологій», «Організація аварійно-рятувальних робіт», «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки». Вважаємо, що зазначені дисципліни становлять значний навчальний ресурс для формування готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Усебічний аналіз сучасного стану професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. дозволяє стверджувати, що існують певні труднощі, пов'язані з проблемою мовної підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України, зокрема:

- відсутність професійно спрямованих підручників з мовних дисциплін;
- суперечності між обсягом інформації та обсягом навчального часу, що відводиться на його засвоєння;
- розрив між рівнем підготовки фахівців та вимогами ринку праці.

Отже, цілком очевидним є необхідність вдосконалення професійно орієнтованої комунікативної підготовки у галузевих закладах вищої освіти. Це скеровує вектор дослідження у напрямі обґрунтування методологічних підходів і принципів до фахової підготовки майбутніх фахів у сфері цивільного захисту.

2.3. Сутність професійної діяльності офіцера служби цивільного захисту в сучасних умовах

Професійна діяльність фахівців у сфері цивільного захисту є однією з найскладніших (за родом своєї діяльності рятувальники зіштовхуються з різноманітними критичними та екстремальними ситуаціями, техногенними та природними катастрофами, масштабними аваріями та екологічними кризами тощо) і відбувається в надзвичайних та динамічних обставинах при значному психологічному і фізичному напруженні, у складних природних та погодних умовах [315].

Підтримання органів та підрозділів ДСНС України в постійній готовності до виконання покладених на них професійних завдань вимагає подальшого вдосконалення системи їх підготовки. Це зі всією очевидністю вимагає узагальнення і систематизації змісту професійної діяльності офіцера с.ц.з., що, в свою чергу, передбачає здійснення аналізу її змісту, мети, засобів, умов, а також дослідження зв'язку особистісних характеристик людини і діяльності.

Діяльність офіцерів с.ц.з. чітко регламентується законодавчими та нормативно-правовими актами:

- законом України «Про правові засади цивільного захисту» [95],
- постановою Кабінету Міністрів України «Про єдину державну систему запобігання і реагування на НС техногенного та природного характеру» [281],
- наказами МНС України «Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України» [187],
- «Про затвердження Настанови з організації професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового та начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» [189],
- «Про введення в дію Тимчасового Статуту дій у надзвичайних ситуаціях (Органи управління, аварійно-рятувальні підрозділи оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Гасіння пожеж. Органи управління,

пожежно-рятувальні підрозділи оперативно-рятувальної служби цивільного захисту)» [185; 186],

- «Про затвердження Тимчасового порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб МНС України» [190] та ін.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 593 Служба цивільного захисту є «державною службою особливого характеру, яка забезпечує пожежну охорону, захист населення і територій від негативного впливу НС, вживає заходів до запобігання і реагування на НС, ліквідації їх наслідків у мирний час та в особливий період».

Основними завданнями ДСНС України, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052, є: захист населення і територій від НС, запобігання їх виникненню; ліквідація наслідків НС; рятувальна справа; гасіння пожеж; ліквідація пожежної та техногенної безпеки; діяльність аварійно-рятувальних служб; гідрометеорологічна діяльність.

У Кодексі цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI визначено, що професійна діяльність сил цивільного захисту спрямована на захист об'єктів від НС шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період. Залежно від характеру, НС можуть бути техногенного, природного, соціального та військового характеру.

В Україні на сьогодні основними документами сфери праці, гармонізованими з Міжнародною Стандартною Класифікацією Занять (ISCO-88) та Міжнародною класифікацією занять для країн-членів ЄС (ISCO-88 (COM)), є Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності» ДК009:2005, Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК003:2010 і галузеві випуски «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників», у якому встановлено професійні назви робіт та відповідні кваліфікації працівників сфери

цивільного захисту. Для кожного виду професійної діяльності працівників ДСНС України розроблені та затверджені кваліфікаційні характеристики професій, які визначають завдання та обов'язки працівника, рівень його професійних знань та кваліфікаційні вимоги, що висуваються до нього при призначенні на відповідну посаду.

Спираючись на результати досліджень науковців (О. Євсюков, С. Миронець, А. Снісаренко, В. Солнцев, О. Тімченко, М. Фомич та ін.), у дослідженні дотримуємося думки, що діяльність фахівців цивільного захисту – це особливий різновид професійної праці, який у сучасних умовах є процесом розв'язання різноманітних, складних і різнопланових завдань, спрямованих на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим. Її головні особливості становить суспільно важливий характер, різноманітність розв'язуваних завдань, наявність дефіциту часу, нерівномірність навантажень, наявність стресових ситуацій, підвищений фактор ризику, індивідуально-колективний характер тощо [111, с. 83].

Установлено, що професія офіцера с.ц.з. – це рід трудової діяльності (занять) людини, що володіє комплексом спеціальних теоретичних знань та практичних навичок (у сфері пожежної профілактики, тактики і т.д.), набутих в результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи в сфері цивільного захисту.

Таким чином, професійна діяльність особового складу органів і підрозділів ДСНС України – це складний, цілеспрямований процес суспільно важливої діяльності, зміст якої визначається трьома складовими: запобігти, врятувати, допомогти [296, с. 73].

У більш вузькому розумінні діяльність фахівців у сфері цивільного захисту – це процес виконання ними завдань служби, робота з пожежною та аварійно-рятувальною технікою, пожежно-технічним та аварійно-

рятувальним обладнанням, несення оперативного чергування, ведення безпосередніх оперативних дій з ліквідації НС та їх наслідків, евакуація в безпечну зону та забезпечення першочергових потреб потерпілого населення, проведення рятувальних робіт на водних та гірських об'єктах, на об'єктах транспорту, робота в задимленому середовищі та в зоні дії високих температур, робота на висотах та від'ємних висотах. Ця діяльність характеризується специфікою взаємовідносин (суворістю субординації), необхідністю великого фізичного, морального та розумового напруження сил фахівців [296, с. 73].

На основі аналізу нормативно-правових актів і керівних документів ДСНС України виокремлено основні сфери комунікативної діяльності офіцерів служби цивільного захисту – службово-функціональну, суспільну (соціально-комунікативну) та соціально-побутову [246, с. 10].

Службово-функціональна діяльність безпосередньо спрямована на виконання завдань, поставлених перед фахівцем як професіоналом. *Суспільна (соціально-комунікативна)* діяльність пов'язана зі сферою виробничих стосунків фахівця у трудовому колективі. *Соціально-побутова* притаманна повсякденному життю й домашньому господарству, відпочинку, родинному спілкуванню, фізичному та культурному розвитку тощо й може впливати на якість виконання фахівцем професійних та соціально-комунікативних завдань.

Службово-функціональна діяльність офіцера охоплює:

- *командну*, що набуває актуалізації в ході бойових дій із гасіння пожеж, ліквідації наслідків аварії або стихійного лиха, а також виявів під час організації гасіння пожежі та проведення рятувальних робіт, оцінювання обстановки та розроблення тактичного плану гасіння чи рятувальних робіт, постановки завдань підлеглим, керівництва ними в ході бойових дій, проведення заходів із дотримання правил безпеки праці, спілкування із постраждалими, оформлення документів, доповіді старшому начальникові про стан справ тощо;

• *виховну*, що полягає в навчанні та вихованні підлеглих, згуртуванні колективу підрозділу й зміцненні дисципліни, організації та проведенні виховної роботи, тактичних навчань, тренувань, заняття у підпорядкованому підрозділі, складання оперативних планів, оглядів, інформаційних листів, наказів, вказівок, рекомендацій, табелів бойових розрахунків, телефонограм тощо;

• *господарську*, що передбачає виконання завдань життєзабезпечення служби, встановлення і забезпечення виконання підлеглими правил безпеки праці, організацію виконання заходів із протипожежної охорони, із захисту навколишнього середовища тощо.

Виокремлені елементи становлять єдину систему професійної діяльності фахівця і зумовлюють високі вимоги до професійно важливих якостей офіцера, потребують не лише фізичної та професійної підготовки, а й сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Результати аналізу нормативно-правових актів, у яких містяться вимоги до професійної діяльності офіцерів с.ц.з., вказують на те, що офіцер повинен забезпечити відповідний морально-психологічний клімат у підрозділі. У наш час суттєво змінились вимоги до діяльності офіцерів як керівників, зокрема в їхні функції стали входити питання вдосконалення відносин усередині підрозділу, формування міжособистісних відносин, організації продуктивного індивідуально-професійного розвитку персоналу [52], здійснення впливу на поведінку окремих офіцерів [63; 64].

Офіцер як керівник повинен бути спроможним здійснювати вплив на соціально-психологічні процеси у підпорядкованому колективі, формування статутних взаємовідносин, попереджати виникнення негативних явищ взаємодії при організації різних видів оперативно-службової діяльності. Іншими словами, офіцер повинен бути обізнаним із особливостями міжособистісних стосунків, сутністю та змістом управлінської діяльності

щодо згуртування підрозділів, мати навички керування підрозділом і мікрогрупами, уміти здійснювати оцінку діяльності різних категорій персоналу [52].

Командна діяльність полягає у організації гасіння пожежі, ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха, НС, організації та здійсненні підготовки особового складу до дій за призначенням, раціональній та ефективній організації праці на робочому місці.

Офіцер с.ц.з. ставить завдання підлеглим, керує ними під час бойової роботи, підтримує підлеглих у постійній мобілізаційній готовності, сприяє їх психологічному відновленню.

У межах командної діяльності, офіцер с.ц.з. здійснює комунікативну взаємодію з іншими відомчими органами держави, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, із засобами масової інформації, при організації і проведенні роботи з місцевим населенням, організації попереджувально-профілактичних заходів тощо [52]. Офіцер с.ц.з. повинен володіти стратегією і тактикою промови і публічного виступу, спілкуватися державною і, щонайменше, однією з іноземних мов, застосовувати елементи ділової етики, ділового спілкування, психології та культури спілкування [105].

Виконуючи свої обов'язки офіцер с.ц.з. часто перебуває в полі зору постраждалих, їх близьких, очевидців, свідків, спостерігачів, рятувальників та інших учасників надзвичайної ситуації, то ж повинен вміти запобігти виникненню несприятливих реакцій, що виникають внаслідок події, попередити та припинити прояви виражених масових емоційних реакцій, зокрема, паніки, здійснити консультування постраждалих, їх рідних і близьких, фахівців, що працюють над ліквідацією наслідків надзвичайної ситуації [388; 391; 412]. Таким чином, комунікативна діяльність офіцера с.ц.з. дозволяє не лише надавати необхідну підтримку людині, яка опинилась в

незвичних для неї умовах, а й провести запобіжні заходи, що спрямовані на збереження психічного здоров'я людини.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що професійна діяльність офіцера с.ц.з. відбувається в умовах постійної та безперервної комунікації. Це зумовлено тим, що офіцери виконують професійні завдання при взаємодії з усім персоналом підпорядкованих підрозділів та у тісному контакті з представниками інших силових структур та органів місцевого самоуправління [52], що підтверджує важливість дослідження професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів.

Ураховуючи, що комунікативна діяльність офіцера с.ц.з. класифікується за сферами її вияву (службово-функціональна, суспільна (соціально-комунікативна) та господаврська), то правомірно враховувати, що кожен із цих видів має характерні риси.

До особливостей професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцерів с.ц.з. віднесено:

- регламентація комунікативної діяльності вимогами статутів, інструкцій і настанов, заснованих на принципах єдиноначальності та суворой субординації;

- категоричність, стислість;

- цільова спрямованість;

- владний характер професійних повноважень;

- реалізація статутних категорій, понять і термінів;

- вимушений характер комунікації;

- за умов надзвичайної ситуації – підвищена стресогенність; спонтанність і ситуативність, часові обмеження, що створює додаткове психологічне навантаження, робота в засобах захисту органів дихання та шкіри, які обмежують огляд, рухи, наявність технічних (дим, полум'я, шум, висока температура та вологість) і психологічних бар'єрів (страх за життя постраждалих, загроза вибуху та руйнування приміщень).

Нормативна регламентація. Службова діяльність офіцера с.ц.з. чітко регламентована нормативними документами (Кодекс цивільного захисту України, Указ Президента України від 15.05.2013 № 265 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 березня 2013 року «Питання протидії загрозам і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій», Наказ МВС України від 03.07.2014 № 631 «Про затвердження Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій», відомчі нормативні акти тощо).

Нормативні межі, в яких офіцер с.ц.з. здійснює свою професійну діяльність, визначають відповідні стереотипи поведінки і спілкування, забезпечують дотримання визначених норм. З одного боку, нормативна регламентація полегшує професійно орієнтовану комунікативну діяльність фахівця, визначає соціальні ролі, права й обов'язки учасників. З іншого боку, це ускладнює виконання професійних обов'язків, оскільки вимагає від офіцера постійного контролю за своїми діями, змушує приймати рішення в чітко визначений термін та дотримуватись суворої субординації. Усе це припускає наявність визначеного набору ПВЯ (емоційно-вольових, інтелектуальних) і умінь ефективно здійснювати професійно орієнтовану комунікативну діяльність.

Часові обмеження. Ця характеристика професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера пов'язана з його цільовою спрямованістю і нормативною регламентованістю.

Ситуації професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера с.ц.з. орієнтовані на досягнення конкретних професійних цілей і завдань, час на вирішення яких визначено нормативними актами. Часові і нормативні рамки обмежують свободу професійно орієнтованої комунікативної діяльності, підвищують її інтенсивність. Відтак, офіцер, що знаходиться в умовах дефіциту часу, повинен визначити і реалізувати

найбільш ефективну для даної ситуації тактику професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Владний характер професійних повноважень. Закон наділяє офіцера с.ц.з. досить широкими владними повноваженнями, реалізація яких нерідко може мати конфліктний характер. Прийняття рішень у ситуаціях конфліктної взаємодії вимагає від офіцера с.ц.з. володіння ефективними засобами професійно орієнтованої комунікативної діяльності, здатності аналізувати і прогнозувати наслідки своїх дій; емоційної урівноваженості і разом із тим рішучості; за необхідності – твердості в діях і поважного ставлення до людей.

Вимушений характер спілкування. Ситуації професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера часто мають вимушений характер для його співрозмовників (як правило, це постраждалі, особи, на чий території проводиться перевірка протипожежного стану тощо).

Рольовий характер спілкування. Офіцер с.ц.з. є носієм цілком конкретної соціальної ролі, що передбачає широке коло прав і обов'язків, та накладає на професійно орієнтовану комунікативну діяльність офіцера вже розглянуті характеристики (регламентованість, вимушений характер, відповідальність тощо). Однак, очевидно, що для досягнення цілей професійно орієнтованої комунікативної діяльності, залежно від партнера по професійно орієнтованій комунікативній діяльності і від ситуації офіцер повинен уміти грати різні психологічні ролі.

Підвищена стресогенність. Професійна діяльність офіцера с.ц.з. носить дуже напружений, відповідальний характер. Нерідко нервово-психічні перевантаження призводять до розвитку стійких станів психічної напруженості, емоційної нестійкості, появи невротичних реакцій, психосоматичних функціональних розладів і різних захворювань [7, с. 130–134].

Як відомо, професійно орієнтована комунікативна діяльність в офіцерських колективах характеризується регламентацією змісту і видів спілкування характером професійної діяльності, вимогами статутів, інструкцій і настанов, заснованих на принципах єдиноначальності та суворой субординації, відрізняється категоричністю, стислістю, реалізацією статутних категорій, понять і термінів, а її головним змістом є питання організації службової, бойової та іншої діяльності, службової підготовки, дисципліни та ін.

Окрім того, професійно орієнтованій комунікативній діяльності в умовах НС притаманні спонтанність та ситуативність, обмеженість часу, що створює додаткове психологічне навантаження; наявність технічних (дим, полум'я, шум та перешкоди) та психологічних бар'єрів (страх за життя постраждалих).

У той же час необхідно підкреслити, що закладені в статутних вимогах принципи не суперечать загальновизнаним нормам і правилам комунікативної діяльності в суспільстві, а доповнюють і конкретизують їх відповідно до вимог принципу єдиноначальності.

На наш погляд, доцільно виділити такі особливості праці фахівця у сфері цивільного захисту.

1. *Автономність розміщення частин і підрозділів*, що вимагає від фахівців самостійності, ініціативи, самокритичності в оцінці своїх рішень, активності в службовій і суспільній роботі, високих організаторських якостей і компетентності у комунікативній діяльності.

2. *Тривалість і тіснота взаємодії з підлеглими* визначає вміння фахівця переборювати психологічні бар'єри у спілкуванні, знімати зайве напруження і формувати позитивний соціально-психологічний настрій у колективі.

3. *Регламентованість* (статути, настанови, інструкції, накази, розпорядження, підпорядкованість відповідним командирам, суворе дотримання вимог нормативних документів) [139, с. 90–91].

4. *Велика самотійність у проведенні заходів* (культурних, масових, спортивних і господарських), яка потребує від фахівців широкої ерудиції, культури, вміння зацікавити людей, грамотно та ясно сформулювати свою думку і говорити експромтом, без попередньої підготовки.

5. *Колективний характер праці*. Всі фахівців у сфері цивільного захисту працюють згідно з табелем обов'язків, тобто їх праця є колективною, а помилка одного часто призводить до невиконання оперативного завдання цілим підрозділом, що накладає велику відповідальність на фахівців.

6. *Надзвичайна відповідальність за результати особистих дій* у процесі вирішення складних завдань практичної діяльності створює певний емоційний фон, домінування негативних емоцій, напруженість, вимагає високої свідомості і підвищеного почуття особистої відповідальності як за власне життя й здоров'я, так і за життя товаришів та постраждалих. Особливе значення має оптимальна організація спілкування у процесі виконання бойових завдань, в однорідних умовах, обмежених і одночасно надмірних міжособистісних контактах.

7. *Динамічність у змінах умов оперативно-тактичної роботи*, яка зумовлена різкою і раптовою зміною обстановки при виникненні й розвитку НС, постійними переходами від оперативного чергування до безпосереднього ведення оперативно-тактичних дій. Виникнення НС завжди є неочікуваним, раптовим; час, інтенсивність або сила впливу негативних факторів непередбачувані. Ця обставина вимагає від фахівця рішучості та хоробрості, уміння оволодіти ситуацією, внести чіткість і порядок в організацію, не допустити паніки і дезорганізації. Розвиток подій при ліквідації наслідків НС є також непередбачуваним, отже розв'язання такої ситуації може вимагати від фахівця різноманітних вмінь та навичок, якими він може не володіти.

8. *Складність та небезпека умов професійної діяльності*. Особовий склад виконує службові обов'язки у напружених, екстремальних умовах: дефіцит часу для прийняття рішення та його реалізації, вплив надзвичайно

сильних подразників (робота в зонах високих або низьких температур, задимлення, наявність у повітрі сильнодіючих отруйних речовин, можливість вибуху легкозаймистих речовин чи газу, можливість обвалу будівельних конструкцій, робота в замкнутому просторі, робота на висотах (або від'ємних висотах), робота в різних кліматичних та погодних умовах, в індивідуальних засобах захисту органів дихання та зору, наявність у небезпечних зонах осіб, які кличуть на допомогу і потребують негайної евакуації та ін.) [162].

9. До особливостей професії також відносимо *високу психологічну «ціну» діяльності, високу «вартість» рішень*, що приймаються з огляду на необхідність врахування великої кількості обставин при їх прийнятті та переважно незворотності результатів, що настають внаслідок їх реалізації [276, с. 225].

10. *Не всі підлеглі в умовах екстремальної ситуації розуміють сенс подій, які відбуваються*, тому що отримують лише ту інформацію, яка потрібна для виконання їх обов'язків. Для ефективного виконання функцій управління в цих умовах велике значення мають: вміння говорити логічно точно, не допускати двозначного тлумачення отриманих розпоряджень, а також вміння тоном, емоційним наповненням команди або розпорядження вселяти впевненість в успішному виконанні завдань підлеглими.

На нашу думку, додаткові уявлення про особливості професійної діяльності фахівців с.ц.з. можна отримати аналізуючи роботи, що вивчають чинники, які з великою ймовірністю можуть знижувати успішність професійної діяльності фахівця органів та підрозділів ДСНС України. У сучасних наукових доробках вітчизняних та зарубіжних учених можна виокремити: інформаціні, суб'єктивні та супутні чинники [297].

До основних інформаційних чинників відносять:

- семантичний (суб'єктивне оцінювання завдання, як складного; високий рівень відповідальності; ситуація загрози життю; неможливість повністю

контролювати розвиток подій в ситуації; елементи неуспішного виконання необхідного блоку завдання тощо);

- операційний (отримання недостатньої кількості інформації; надлишковість інформації; хаотичність надходження необхідних даних);

- часовий (необхідність виконувати завдання дуже швидко; значний вплив робочого навантаження; аритмічність подання інформації; невизначеність часу надходження інформації);

- організаційний (об'єктивна складність завдання; відвернута увага; перебої в отриманні інформації тощо) та інші.

До основних суб'єктивних чинників відносять:

- моральні (недисциплінованість; безвідповідальність; недбалість);

- професійні (низький рівень знань; недоліки в розвитку навичок та вмінь; відсутність необхідного досвіду роботи);

- фізіологічні (зниження резервів організму в результаті гострих і хронічних захворювань; несприятливі функціональні стани; незадовільний рівень чутливості аналізаторів тощо);

- психологічні (низька або надмірно висока мотивація діяльності; недоліки в розвитку професійно важливих психічних якостей; несприятливі особливості людини й психічні стани).

Основні супутні чинники виявляються в організації професійної діяльності (нераціональний режим праці та відпочинку; надмірне професійне навантаження; неадекватне оцінювання діяльності й оплати праці; недоліки в професійному відборі тощо) та в умовах професійної діяльності (несприятливий психологічний клімат у підрозділі; недостатня міжособистісна сумісність, згуртованість особового складу; міжособистісні конфлікти; загроза для власного життя тощо).

Таким чином, складний вид професійної діяльності, якою є служба в ДСНС України, висуває жорсткі вимоги до кожного фахівця. У всіх варіантах службової діяльності фахівець зазначеного профілю не може схибити, зробити

помилку, виявити непрофесіоналізм, тому що від його дій залежить не тільки успішність виконання завдання, а й життя та здоров'я інших людей. Окрім того, на відміну від багатьох професій, діяльність офіцерів с.ц.з. проходить в умовах загрози для власного життя та здоров'я. Перераховані умови здійснення службової діяльності вимагають від офіцера не лише хорошого стану здоров'я, достатньої фізичної підготовки, специфічних індивідуально-психологічних особливостей та спеціальних знань та умінь, формування яких відбувається в період підготовки фахівців до екстремальної діяльності [122, с. 143].

Окрім того, варто зауважити, що усі виокремлені види професійної діяльності офіцера с.ц.з. та особливості їхнього виконання актуалізують потребу фахівця у знаннях, уміннях, навичках професійно орієнтованої комунікативної діяльності взаємодії, які надають можливість установлювати контакт із постійним складом та цивільним населенням, домагатися точного сприйняття та розуміння в процесі комунікативної взаємодії, прогнозувати поведінку підлеглих, спрямовувати їхню поведінку на ефективне виконання завдань, допомагає офіцерам зразково нести службу у різноманітних видах нарядів, відповідним чином організовувати службу, приймати відповідні рішення при виникненні різних НС тощо.

Отже, проаналізовані ключові питання теорії та практики професійної діяльності офіцерів с.ц.з. можуть слугувати підґрунтям для опису особистісних якостей фахівців ДСНС України.

2.4. Система професійно важливих якостей офіцера служби цивільного захисту

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми професійної підготовки фахівців, надає можливість зробити висновок, що сьогодні пріоритет надається не формуванню готових знань у суб'єктів учіння, а всебічному розвитку їх як творчих особистостей,

професіоналів, які здатні креативно мислити, здійснювати ефективну комунікацію з іншими людьми і приймати на основі врахування її результатів компетентні управлінські рішення [105]. Частково ці здатності відображаються в понятті «професійно важливі якості», що зумовлює актуальність вивчення зазначеного явища в контексті професійної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з.

У нормативно-правових документах (загальнодержавна цільова програма розвитку цивільного захисту на 2013-2017 роки, схвалена Законом України від 07.06.2012 № 4909-VI; Закон України «Про професійно-технічну освіту» №103/98-ВР [96]; Наказ МНС України від 01.12.2009 р. №808 «Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України» [187], Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та ін.) визначені кваліфікаційні характеристики посад, встановлені завдання, обов'язки та вимоги до фахівців, технічних службовців та працівників, які є специфічними для фахівців ДСНС України. Зазначені акти достатньо відображують професійні чинники діяльності працівників цих підрозділів, однак, в жодному з них не зазначено перелік ПВЯ та необхідних особистісних вимог, що висуваються до фахівців ДСНС України.

При цьому необхідно зазначити, що на сьогодні існують лише окремі дослідження особистісних якостей фахівців, які працюють в різних службах ДСНС України (пожежні, водолази, піротехніки тощо). Зокрема, у публікаціях М. Фомича висвітлено шляхи розвитку ПВЯ фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту [367], В. Буга – формування ПВЯ газодимозахисників-рятувальників МНС України [33], Н. Кучеренко – питання прогнозування успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю на основі їхніх ПВЯ [145], А. Снісаренка – ПВЯ начальника караулу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту [337], С. Мордюшенка – структура ПВЯ кінологів-рятувальників ДСНС

України [178], Є. Школяр обґрунтував ПВЯ фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в контексті формування його психологічної готовності до діяльності в особливих умовах [380], М. Кришталь, В. Садковий, А. Снісаренко, О. Тімченко здійснили професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України [296].

Вивчення опублікованих матеріалів свідчить, що зазначена проблема була предметом широкого кола досліджень переважно у психологічній теорії і практиці. У контексті професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцерів с.ц.з. професійно важливі якості у вітчизняній педагогічній науці залишається поза увагою науковців.

Для успішного виконання професійної діяльності фахівець повинен мати низку характеристик, як-то сформованість професійного досвіду (знань, умінь і навичок), готовності до визначеного виду діяльності та ПВЯ. Наявність останніх визначається як професійна придатність, а їхній розвиток – як умова становлення фахівця [294, с. 262].

У сучасному науковому контенті є велика кількість тлумачень поняття «ПВЯ». На основі аналіз літературних джерел можна виокремити декілька підходів до визначення поняття «ПВЯ».

Прихильники першого підходу вважають ПВЯ особистісними психофізіологічними, психологічними характеристиками особистості, її здібностями та здатностями, базованими на природній біологічній основі. Ці характеристики визначають успішність і рівень пристосованості людини до діяльності.

Прихильники другого підходу (І. Алексєєва, О. Батаршев, Є. Майорова та ін.) наголошували, що ПВЯ – індивідуально-психологічні особливості суб'єкта діяльності, необхідні й достатні для реалізації цієї діяльності на нормативно заданому рівні.

Науковці (В. Вареник, О. Волков, Ю. Ірхін, О. Сегеда, В. Чирков та ін.) – прихильники третього підходу – стверджували, що ПВЯ є уміннями, здібностями й властивостями особистості, що формуються впродовж навчання. Тож, визначаючи перелік ПВЯ, виокремлюють, крім властивостей, здібностей, здатностей, ще й уміння. Це пояснюється тим, що у науковій, методичній літературі часто зустрічаються взаємовизначення понять: «уміння», «здатності», «здібності», «якості», наприклад: уміння – «це ті ПВЯ суб'єкта діяльності, через які реалізується процес регуляції трудової діяльності» [295].

У психології порівняно часто поняття «професійні здібності» містить не лише характеристики здібностей, а й специфічні для конкретної професії ПВЯ. Здібності ж розглядають як властивості, що розвиваються.

Разом з тим, у «Комплексі нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти» ці поняття також взаємопов'язанні: «уміння – здатність людини виконувати певні дії на основі відповідних знань та навичок». Здатність визначено як «властивість індивіда здійснювати, виконувати що-небудь, поводити себе певним чином; у тому числі психічний та фізичний стан індивіда, в якому він спроможний виконувати певний вид продуктивної діяльності» [126, с. 17]. Через властивості особи визначаються і якості особистості випускника закладу вищої освіти, а саме: це «...цілісна сукупність характеристик особистості, що визначає зміст соціально значущих і ПВЯ особи...» .

Тож під ПВЯ фахівця будемо розуміти систему індивідуальних, соціально значимих фізіологічних, психологічних характеристик та якостей особистості, які формуються і розвиваються у процесі професійної підготовки, впливають на успішність професійної діяльності та дають майбутньому фахівцю можливість найбільш повно реалізувати себе.

Узагальнюючи дослідження ПВЯ фахівця можемо підсумувати:

- кожна професійна діяльність вимагає певних ПВЯ;

- упродовж професійної підготовки особистості її ПВЯ формуються, розвиваються, вдосконалюється їхня структура;

- ПВЯ фахівця є закономірно організованою системою. Між окремими якостями встановлюються взаємозв'язки компенсаторного та сприяючого типу і ПВЯ є певним симптомокомплексом властивостей суб'єкта професійної діяльності;

- у ході професіоналізації успішність діяльності визначається не окремими якостями, а всією структурою ПВЯ.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що ПВЯ впливають:

- на ефективність діяльності індивіда з освоєння професійної діяльності в ході навчання у профільному закладі вищої освіти;

- на ефективність виконання майбутньої професійної діяльності;

- на результативність професійної адаптації;

- та інші форми професійної активності.

Таким чином, випускник закладу вищої освіти повинен мати сформовані базові ПВЯ, які впродовж професійної діяльності зазнають змін та набудуть більш високого рівня розвитку.

Для виокремлення найбільш значущих ПВЯ фахівця вважаємо за необхідне звернутись до психолого-педагогічних джерел. Перш за все, зазначимо, що кожна професія вимагає від фахівця своєрідної системи ПВЯ. Так, Є. Клімов зазначав, що ПВЯ не є рядоположними, а утворюють дещо цілісну систему, яка складається з п'яти базових компонентів:

- громадянські якості – ідейні, моральний образ людини як члена колективу, суспільства; ставлення до праці, професії, інтереси і схильності до певної діяльності (добросовісність, інтерес до роботи);

- дієздатність – фізична й розумова дієздатність, самодисципліна, розвинений самоконтроль, ініціативність, активність, фізична витривалість, сила та ін.;

- одиничні, конкретні, спеціальні здібності – такі особистісні якості, що важливі для певної роботи, професії чи для відносно вузького їх кола;
- навички, звички, знання, досвід [115, с. 83].

Для побудови моделі особистості фахівця Т. Бушуєва базується на структурі особистості, яка складається з чотирьох ієрархічно пов'язаних між собою рівнів: індивідуально-виконавчого, індивідуально-психологічного, соціально-психологічного та духовно-культурного. Авторка викоремлює чотири рівні ПВЯ:

- діяльнісні та поведінкові,
- індивідуально-психологічні,
- соціально-психологічні,
- духовно-моральні [34].

Системний підхід до побудови структурної моделі відкриває можливість не тільки виділити комплекс ПВЯ, а й визначити їхню ієрархічну підпорядкованість. Діяльнісні, поведінкові якості разом із індивідуально-психологічними якостями є другорядними, периферійними характеристиками особистості. Натомість духовно-моральні та соціально-психологічні якості особистості є глибинними характеристиками, оскільки «саме ціннісно-сміслова спрямованість життя людини надає її активності професійну гуманність та зумовлює успіх у професійній діяльності» [34].

Н. Ничкало розрізняє загальні та специфічні якості фахівця. До загальних якостей спеціаліста відносяться: ставлення до навчання роботи, концентрація уваги, ставлення до порядку і дисципліни, правил техніки безпеки, ставлення до устаткування і матеріалів, інших цінностей, відповідальність, розуміння інструктажу, ставлення до інших членів колективу, поводження і манери, здатність спрацюватися з членами колективу, здатність планувати роботу, здатність планувати і виконувати роботу, здатність працювати у стресовій ситуації, здатність пристосовуватися до нових умов, завзятість і зібраність у професійній діяльності [71, с. 105].

До спеціальних якостей фахівця науковець відносять: вправність у користуванні інструментом, проведення вимірів, діагностики, під час роботи на верстатах (обладнанні), складанні, монтажу схем, проведення випробувань, а також розуміння технічних креслень, електричних схем, інструкцій, графіків і діаграм, сформованість навичок обчислення тощо [71, с. 105].

Цікавим для нашого дослідження є розмежування військово-професійних умінь, зроблене С. Полотраком:

- організаційно-управлінські уміння, що виявляються у здатності планувати, приймати рішення, впорядкувати, регулювати роботу офіцерів, прапорщиків і сержантів, контролювати та надавати їм необхідну допомогу; обирати найбільш доцільну позицію і стиль спілкування з підлеглими у тій чи іншій конкретній ситуації; попереджати і розв'язувати міжособистісні конфлікти в підрозділі; визначати оптимальну соціально-психологічну дистанцію у взаємодії з підлеглими і командирами, забезпечувати необхідний рівень персоналізованості й статусної регламентованості спілкування; впливати на підлеглих, виявляти впевненість у собі, поєднувати вимогливість з наданням свободи для вияву особовим складом ініціативи та самостійності; налагоджувати відносини взаємної поваги і довіри, бути доброзичливим і тактовним у відносинах з підлеглими;

- військово-педагогічні, до яких належать уміння систематизувати інформацію про цілі виховання, дані діагностичних досліджень курсантів і військового колективу, аналізувати виховні ситуації та оцінювати виховні чинники; визначати систему виховних завдань, конкретизувати і прогнозувати результати виховання; моделювати майбутні суб'єкт-суб'єктні виховні відносини, визначати провідну ідею та основні види діяльності, їхню виховну спрямованість, забезпечувати взаємозв'язок між окремими ланками виховного процесу; планувати зміст виховної діяльності, її послідовність, проводити розподіл роботи в просторі й часі; розробляти виховну діяльність на рівні форм і методів педагогічної взаємодії; виявляти й аналізувати

результати виховання, коригувати виховні впливи, оцінювати ефективність своєї педагогічної діяльності;

- військово-спеціальні уміння, тобто уміння організовувати військовослужбовців, організовувати діяльність підрозділу, підтримувати його постійну бойову і морально-психологічну готовність, управляти підрозділами як у звичайних, так і в екстремальних умовах; забезпечувати умови безпеки діяльності військовослужбовців; підтримувати статутний порядок, дисципліну та високий рівень матеріально-технічної забезпеченості підрозділу; уміння працювати з сучасними видами озброєння і техніки; забезпечувати особовий склад належними видами постачання [278, с. 12].

В останні роки активно досліджується проблематика вивчення ПВЯ фахівців с.ц.з. Так, С. Миронець, досліджуючи діяльність рятувальників аварійно-рятувальних підрозділів, виділив таку структуру їхніх ПВЯ: психологічні, медичні (фізіологічні), ергономічні, соціально-психологічні та інженерно-психологічні. До психологічних ним віднесено увагу, пам'ять, мислення та волю. Медичними ПВЯ є відповідність організму змістові та умовам виконання аварійно-рятувальних робіт. До ергономічних якостей належать стан центральної нервової системи, стійкість до моногонії та імпульсивність. Соціально-психологічними якостями є комунікабельність і емпатія. Стан опорно-рухової системи і рівень самоконтролю віднесені автором до інженерно-психологічних ПВЯ [170].

В. Шубнякова ПВЯ і властивості рятувальників розподіляє на три групи: фізичні, психічні і діяльнісно-практичні. Перша група якостей залежить від рівня здоров'я майбутнього спеціаліста та його загальної фізичної підготовки. Друга група включає в себе когнітивні і емоційно-вольові якості та здібності особистості. Вони визначаються особливостями розвитку і типом нервової системи людини, рівнем її освіти та виховання, соціальним середовищем. До діяльнісно-практичних якостей відноситься рівень

володіння фахівця професійними вміннями та навичками (спритність, швидкість), його професійна компетентність [382, с. 49–52].

Досліджуючи особливості поведінки рятувальників ДСНС України у стресових ситуаціях, О. Собченко виокремлює ПВЯ, які зазнають найбільшого навантаження під час професійної діяльності і відносить до них такі, як: емоційно-вольові, комунікативні якості, а також агресивність та самооцінка. Їхні деформації під впливом стресових чинників зовнішнього і внутрішнього професійного середовища призводять до розвитку негативних посттравматичних розладів [338].

Вивчаючи соціально-психологічні чинники помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів, Д. Лебедев [151] виділив три рівні у структурі особистості фахівця-водолаза, які обумовлюють безпомилковість здійснення ним своєї професійної діяльності: соціально-психологічний, індивідуально-психологічний, нейродинамічний.

При цьому автором справедливо відмічається, що для кожної конкретної спеціальності в межах підрозділу ДСНС України співвідношення складових у структурі ПВЯ особистості, повинно бути своїм, специфічним, оскільки конкретний вид діяльності висуває цілком конкретні вимоги до тих або інших фахівців.

Дослідження чинних стандартів освіти, Національної рамки кваліфікацій [282], затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.11 № 1341, освітньо-кваліфікаційної характеристики бакалавра у галузі знань 1702 «Цивільна безпека» та інших нормативних документів засвідчило, що у них на високому науково-професійному рівні окреслено комплекс знань і вмінь, якими має володіти фахівець у сфері с.ц.з., однак лише оглядово описано якості, які необхідні для продуктивної професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Серед низки вимог до рівня професійних якостей суб'єктів с.ц.з., зазначених у Положенні про порядок проходження служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7.12.2016 № 910, визначено, що особи рядового і начальницького складу повинні мати високу професійну підготовку, постійно підвищувати рівень професійних знань й удосконалювати свою майстерність [283].

Водночас, вивчення професійної діяльності офіцерів с.ц.з. та наукових праць дослідників, у яких сформульовано систему вимог до фахівця з вищою освітою, проаналізовано складники, що відображають сутність і спрямованість підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійної діяльності, дозволив виявити значно ширший спектр вимог, що висуваються до ПВЯ офіцерів с.ц.з.

Структурування ПВЯ офіцера с.ц.з., обґрунтованих у науковій літературі, дозволяє представити їх у таких структурно-змістових блоках:

- інтелектуальні;
- духовно-моральні;
- характерологічно-мотиваційні;
- діяльнісні та поведінкові;
- фізіологічні;
- індивідуально-психологічні;
- комунікативні.

Водночас, зауважимо, що авторське структурування ПВЯ офіцера с.ц.з., представлене як опис конкретних якостей фахівця, вимог до його особистості, є гіпотетичним, варіативним та потребує подальшого дослідження. На його фундаменті сформовано концепцію професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, а відтак – обґрунтовано показники, критерії та рівні сформованості у майбутніх офіцерів с.ц.з. готовності до професійно орієнтованої комунікативної

діяльності. Яскравіше структурування ПВЯ офіцера с.ц.з. представлено у таблицях 2. 3–2. 9.

Таблиця 2. 3

Інтелектуальні якості офіцера служби цивільного захисту

Знання
• мобільність знань; • критичність та гнучкість мислення; • гармонійна інтеграція теоретичних знань і практичних навичок у галузі професійної діяльності; • висока технічна грамотність; • високий рівень розвитку загального, соціального та вербального інтелекту; • знання посадових обов’язків, нормативно-правових актів; • постійно оновлювати знання шляхом ознайомлення з новітніми напрацюваннями й досягненнями; • універсальна функційна грамотність передбачає здатність до нормативного виконання соціальних ролей, що ґрунтоване на успішному засвоєнні теоретичних знань і практичного досвіду в різних сферах суспільного життя (технологія, економіка, політика, культура); • знання особливостей міжособистісного спілкування; • знання посадових обов’язків, нормативно-правових актів
Уміння
• здатність швидко орієнтуватися в новій і незнайомій обстановці при ліквідації пожеж; • здатність оцінити ступінь важливості інформації, що надходить; • оперативність розумових процесів; • здатність приймати рішення за недостатності інформації; • розвинуте просторове мислення; • здатність об’єктивно оцінювати свої досягнення, сили і можливості; • вміння вибирати при спостереженні дані (інформацію), необхідні для вирішення поставленого завдання; • вміння дати об’єктивну оцінку діям інших людей; • здатність до розв’язання проблем (своїх і чужих); • вміння робити висновок з суперечливої інформації; • вміння переробляти інформацію; • вміння накопичувати знання; • вміння в дуже термін приймати нові рішення і швидко коригувати їх у мінливій обстановці надзвичайної ситуації;

- вміння передбачати, прогнозувати розвиток ситуації, що склалася, продукувати ймовірне вирішення або невирішення в ній проблеми, а також можливі наслідки;
- уміння аналізувати, планувати й виконувати розрахунки;
- вміння виділити в інформації істотне, головне і прийняти рішення при її нестачі;
- вміння прогнозувати розвиток подій з урахуванням їх ймовірності;
- вміння застосовувати теоретичні знання до практичних завдань

Офіцер с.ц.з. повинен мати глибокі знання, уміння, навички, бути компетентним для підтримання на необхідному рівні бойової готовності підрозділу. Офіцер повинен застосовувати на практиці набуті знання, уміння та навички, опановувати нові знання, уміння і навички, необхідність у яких викликана життям.

Компетентний офіцер служби цивільного захисту відзначається розвинутим тактичним мисленням, глибокими знаннями закономірностей діяльності у сфері цивільного захисту; здатністю глибоко аналізувати та обмірковувати; умінням знаходити, підтримувати та втілювати у практику управління все нове, передове; знаннями та суворим виконанням вимог статутів, настанов, наказів, директив та інших керівних документів; умінням максимально використовувати сучасну техніку.

Таблиця 2. 4

Характерологічно-мотиваційні якості

- мотиваційна спрямованість;
- позитивна самооцінка;
- стиль міжособистісного поведінки;
- виразність лідерських рис;
- аналітичність,
- активність;
- помірна схильність до ризику;
- прагнення до самовдосконалення;
- професійна спрямованість;
- високий рівень суб'єктивного контролю;

- емоційна стабільність;
- толерантність до стресу;
- кмітливість;
- здатність обдумувати дії (не діяти імпульсивно);
- гнучкість,
- ініціативність,
- відкритість,
- тактовність

Зазначені якості беззаперечно впливають на професійну компетентність фахівців у сфері цивільного захисту та на успішність їхньої професійної діяльності. Емоційна стійкість, уміння мобілізуватися, самовідданість, сміливість сприяють адекватному оцінюванню ситуації та успішному виконанню поставленого бойового завдання в екстремальних умовах професійної діяльності, які є звичними для офіцерів с.ц.з. Відсутність цих якостей у майбутнього офіцера ставить під загрозу не лише успішність виконання бойових завдань, а й життя підпорядкованого йому особового складу [47, с. 59].

Таблиця 2. 5

Діяльнісні та поведінкові якості та вміння офіцера с.ц.з.

- енергійність; активність; ініціативність;
- гнучкість поведінки;
- вміння працювати в команді;
- здатність до систематизованої, планомірної, методичної інтелектуальної діяльності;
- здатність передбачати дії інших людей,
- вміння працювати у високому темпі зміни умов екстремальної обстановки;
- вміння швидко і правильно виконувати конкретні дії;
- уміле використання засобів інформування підлеглих;
- здатність до урахування психологічних особливостей підрозділу, партнера з комунікації тощо;

- володіння навичками роботи з пожежною та спеціальною технікою й засобами, способами і прийомами ліквідації надзвичайної ситуації тощо;
- наполегливість у використанні найбільш ефективних методів, форм і прийомів управління і впливу на особовий склад;
- психологічний такт, що виражається в умінні знайти підхід до людей, тобто вибирати правильний тон і спосіб відносин з підлеглими, психологічно виправданий виховний та управлінський вплив;
- виконавча дисципліна, цілеспрямованість, витримка, наполегливість, сміливість, уміння долати труднощі, висока вимогливість у поєднанні із турботою, справедливістю та повагою до людської гідності, відсутність дратівливості, запальності, погорди;
- володіти психолого-педагогічними засобами

Діяльнісні та поведінкові якості майбутнього офіцера, його зібраність та зосередженість безпосередньо впливають не лише на прийняття рішень, а й передаються підлеглим, що може як позитивно, так і негативно вплинути на перебіг бойових подій та ефективність виконання поставленого завдання.

Оскільки одним із важливих завдань командирів є забезпечення бойової готовності особового складу, очевидно є потреба у відповідності командного складу органів та підрозділів ДСНС України високим вимогам, які до них ставляться. В активній життєвій позиції, ідеалах, мотивах вчинків та моральних рисах офіцера відбиваються відповідальність командира перед суспільством, його відданість справі.

Крім того, зростання культурного рівня та технічної підготовки молоді, що приходить на службу, також вимагають від керівників удосконалення методів навчання та виховання особового складу підпорядкованих підрозділів. Усе це обумовлює формування у офіцерів с.ц.з. високих духовних і моральних якостей. Саме духовно-моральні якості впливають на ставлення до громадського та професійного обов'язку, впевненість у значущості праці.

Духовно-моральні якості офіцера служби цивільного захисту

- доброзичливість;
- толерантність;
- любов до людей;
- здатність до співчуття, співпереживання, милосердя;
- вимогливість до себе і підлеглих;
- відповідальність;
- розвинуте почуття обов'язку;
- чесність;
- відданість справі, відданість професійному обов'язку;
- дотримання загальноприйнятих моральних норм і стандартів;
- незалежність поглядів;
- професійна совість, професійна честь, професійна гідність та професійна справедливість;
- принциповість;
- тактовність;
- активність у досягненні кінцевої мети та виконанні повсякденних завдань;
- потреба та здатність до морального самовдосконалення;
- любов до Батьківщини

Сформованість духовно-моральних якостей майбутнього офіцера залежить від сформованості національно-етнічних, військових та особистісно-гуманістичних цінностей. Їх відсутність робить майбутнього офіцера безпринципним, жорстоким як стосовно своїх підлеглих, так і цивільного населення, здатним на порушення присяги, зраду Вітчизни тощо. Усе це є неприпустимим для офіцера [47, с. 59].

Професійна діяльність офіцера с.ц.з. корисна для суспільства, проте загрозна для власного здоров'я та життя діяльності [81, с. 84]. Особовий склад виконує службові обов'язки у напружених, екстремальних умовах, відтак, офіцер повинен мати певні професійно важливі фізіологічні якості:

висока фізична підготовленість, витривалість, сила, спритність та швидкість в діях тощо.

Таблиця 2. 7

Фізіологічні якості офіцера служби цивільного захисту

- гарне здоров'я,
- фізична підготовленість;
- гострота зору;
- слух;
- реакція і координація рухів;
- спостережливість;
- здатність розрізняти кольори;
- просторова уява; окомір на відстань, швидкість, розмір;
- пам'ять;
- тонкість дотику;
- загальна витривалість, швидкісна витривалість, швидкість (у поєднанні з виконанням складнокоординаційних дій);
- здатність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники;
- вміння орієнтуватися у темряві;
- уміння розподіляти увагу при виконанні кількох дій, функцій, завдань;
- стійкість до статичних навантажень;
- здатність зосередити протягом досить тривалого періоду часу увагу на одному предметі;
- здатність швидко переключати увагу з одного виду роботи на інший;
- узгодженість рухів з процесами сприйняття (зором, слухом, дотиком, нюхом та ін.);
- здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу

Розглядаючи вплив складних умов праці на особистість пожежних М. Кришталь звертає увагу на те, що найбільшого навантаження зазнають увага, пам'ять, мислення, як правило, їхні показники суттєво знижуються. Спостерігається також порушення точності рухів та дій, їхньої послідовності, загальне зниження активності. ремальних умовах.

Відтак, професійна підготовка фахівців у сфері цивільного захисту повинна бути спрямована, з-поміж іншого, на формування їхньої готовності до своєчасного подолання морально-психологічних і ситуаційно-кризових труднощів, які постійно виникають, розвитку необхідних індивідуально-психологічних якостей офіцера с.ц.з.

Таблиця 2. 8

Індивідуально-психологічні якості офіцера

- стійка психологічна готовність до діяльності в надзвичайній ситуації;
- позитивна Я-концепція;
- самопізнання;
- самоприйняття;
- здатність до особистісного розвитку;
- помірний рівень тривожності;
- емоційна зрілість та стійкість;
- самодостатність;
- самотійність;
- усвідомлення відповідальності за підтримання боєздатності особового складу підрозділу тощо

Психологічні якості офіцерів, їхня морально-бойова стійкість також чинить вплив на ефективність функціонування підрозділу. Відомо, що професійна діяльність фахівців у сфері цивільного захисту надзвичайно складна, відповідальна і пов'язана з величезним фізичним та морально-психологічним напруженням, обмеженим часом для виконання бойових завдань, суворо регламентованим побутом. Виокремлені індивідуально-психологічні якості виявляються в здатності швидко опановувати страх, утому, зберігати присутність духу для виконання отриманого завдання.

Що стосується уміння приймати рішення, то майбутній офіцер повинен уміти не лише швидко розмірковувати в екстремальних умовах, пов'язаних із ризиком для життя і обмеженими в часі на прийняття рішення, а й обирати найбільш ефективне рішення та брати на себе відповідальність як за свої дії,

так і за дії своїх підлеглих. Оскільки найчастіше фахівцям у сфері цивільного захисту доводиться працювати в екстремальних умовах, розвинені індивідуально-психологічні якості є необхідними для офіцера-професіонала.

Таблиця 2. 9

Комунікативні якості та вміння офіцера

- вільне володіння мовленням;
- потреба в співробітництві;
- здатність налагоджувати довірчі стосунки;
- розуміти вербальні та невербальні ознаки поведінки;
- комунікабельність;
- креативність професійного спілкування;
- здатність викликати прихильність до себе людей, викликати у них довіру;
- вміння давати чіткі, ясні формулювання при стислому викладі думки (при відповідях і постановці питання);
- вміння зв'язно і логічно викладати свої думки в розгорнутій формі (доповідь, звіт, виступ);
- вміння вести бесіду, переговори, суперечку, діалог;
- вміння аргументувати, доводити свою точку зору;
- сильний, звучний і витривалий голос;
- відсутність дефектів мовлення, хороша дикція;
- здатність до передачі своїх уявлень, емоцій або почуттів за допомогою жестів, міміки, зміни голосу
- здатність розуміти підтекст мовлення (іронію, жарт, «задні» думки);
- вміння доступно довести до слухача свої думки і наміри;
- здатність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника;
- здатність до швидкого встановлення контактів з новими людьми;
- здатність розумно поєднувати ділові та особисті контакти з оточуючими;
- вміння узгоджувати свої дії з діями інших осіб;
- знання основних принципів письмових комунікацій;
- знання психології й етики професійного спілкування;
- вміння дати об'єктивну оцінку діям інших людей

Офіцер с.ц.з. повинен швидко орієнтуватися за будь-яких обставин, логічно мислити, чітко висловлювати свої рішення, а це можливо лише за наявності у нього високо розвинутих комунікативних якостей. Компетентний фахівець повинен мати високий рівень загальної культури та добре розвинуту командирську мову: ясну, чітку, лаконічну, енергійну та переконливу.

Уміння спілкуватися, знання та ефективне використання методів взаємодії у процесі діяльності необхідні для майбутнього офіцера, оскільки вони дають можливість згуртувати ввірений йому підрозділ, вплинути на їхню поведінку, сформувати відповідний світогляд підлеглих та ін. Погано сформовані комунікативні вміння не дозволяють офіцеру донести повною мірою до підлеглих поставлене завдання, «заразити» їх власною впевненістю в успішній реалізації бойової операції, що може негативно відбитися не лише на виконанні поставленого завдання, а й на професійній реалізації офіцера загалом [47, с. 54].

Добре розвинені комунікативні якості та організаторські вміння дозволяють майбутньому офіцеру швидко та надійно організовувати підлеглих на виконання певної справи, вірно розподілити обов'язки між ними, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного, зрозуміти внутрішній стан підлеглих, їхній настрій та налаштованість на виконання поставленого завдання. Оскільки все це входить до основних професійних обов'язків командира підрозділу, погано розвинені організаторські вміння будуть свідчити про недостатньо сформовану професійну компетентність майбутнього офіцера [47, с. 55].

Відмітимо, що зазначені в таблицях 2.3–2.9 ПВЯ офіцера с.ц.з. по різному виявляються залежно від специфіки виконуваних завдань і по різному сформовані в офіцерів с.ц.з.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що серед ПВЯ офіцерів с.ц.з. найбільшу групу становлять інтелектуальні та індивідуально-психологічні якості особистості. Перевага інтелектуальних якостей

пояснюється, перш за все, специфікою професійних завдань, що відображають зміст діяльності офіцера. Останні повинні бути підготовлені до виконання таких видів професійної діяльності: інтелектуальної, технологічної; дослідницької; експлуатаційної і обслуговування; технагляду; організаційно-управлінської, психолого-педагогічної. На нашу думку, кожен із зазначених видів діяльності передбачає здійснення офіцером с.ц.з. професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Високий рівень інтелекту може забезпечити сприйняття різної інформації, її аналіз, систематизацію та узагальнення; дозволяє швидко схоплювати зміст нових ідей, форм і методів, прогнозувати розвиток ситуації, оцінювати наслідки своїх і чужих рішень і дій при ліквідації пожеж; організовувати свою діяльність і діяльність інших людей, переконувати, за необхідності, оточуючих у своїй правоті, вибудовуючи логічну систему доказів; продукувати нові ідеї, вміти бачити елементи новизни і творчості в професійній діяльності інших, що демонструє високий розвиток креативності мислення.

У технологічній діяльності необхідно вміти формулювати цілі вирішення завдань, критерії і показники досягнення цілей, будувати структури їхніх взаємозв'язків, виявляти пріоритети вирішення професійних завдань; розробляти узагальнені варіанти вирішення проблеми, аналізувати ці варіанти, прогнозувати наслідки, відшукувати компромісні рішення в умовах багатокритеріальності, невизначеності, планувати реалізацію технологічного процесу; розробляти проекти технічних умов, стандартів, технічних описів, а також описів технологічних процесів і регламентів.

У дослідницькій діяльності необхідно вміти аналізувати особливості професійної діяльності при ліквідації пожеж; створювати теоретичні моделі, що дозволяють прогнозувати властивості і поведінку об'єктів професійної діяльності; розробляти плани, програми і методики гасіння пожеж; застосовувати методи аналізу, синтезу та оптимізації процесів забезпечення

протипожежної безпеки; використовувати комп'ютерні технології моделювання та обробки результатів.

В організаційно-управлінській діяльності з протипожежної безпеки необхідно вміти знаходити компроміс між різними вимогами, як при довготривалому, так і при короткостроковому плануванні; здійснювати технічний контроль засобів протипожежної безпеки і т.д.

Психолого-педагогічний аспект професійної діяльності офіцера охоплює організацію офіцером навчань особового складу підрозділу, проведення ним службової підготовки, інструктажів, профілактичних навчальних заходів серед населення з протипожежної охорони та захисту навколишнього середовища та ін.

Індивідуально-психологічні якості, на думку експертів, украй важливі в професійній діяльності рятувальників. Перебування в екстремальних ситуаціях призводить до емоційного напруження. Емоційна стійкість, врівноваженість, самовладання відіграють вирішальну роль у професійній діяльності офіцера с.ц.з. Від рівня розвитку таких якостей залежить здатність діяти в умовах, що несуть загрозу людям.

Діяльнісні та поведінкові якості передбачають вміння офіцера працювати у високому темпі зміни умов екстремальної обстановки, пошук нестандартних дій, виважених рішень, оскільки на ньому лежить відповідальність за життя та здоров'я людей.

На нашу думку, усі перелічені нами групи якостей є професійно важливими і вкрай необхідними для виконання професійних завдань за призначенням. Однак, особливе наукове зацікавлення для нас становлять ПВЯ якості, віднесені до комунікативного блоку. На основі оцінювання заданого переліку якостей, які можуть бути важливими для службового виконання своєї діяльності офіцерами с.ц.з., з урахуванням основних типових елементів професійної діяльності рятувальників, з метою виявлення факторів, що визначають ефективність професійно орієнтованої комунікативної діяльності

офіцерів с.ц.з., було проведено опитування респондентів (фахівців територіальних органів та підрозділів ДСНС України, науково-педагогічний склад закладів вищої освіти та ін.). Результати опитування представлені в таблиці 2. 10.

Перераховані вміння дозволяють простежити та виявити головне, стрижневе комунікативне вміння, що об'єднує всі складові готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності – знаходити ефективні форми професійно орієнтованої комунікативної діяльності для виконання завдань за призначенням.

Таблиця 2. 10

Рангова структура факторів, що визначає ефективність професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцерів с.ц.з.

місце	Фактори	показник (%)
1	Уміння давати чіткі, ясні формулювання при стислому викладі думки (при відповідях і постановці питання)	21,1
2	Знання морально-етичних норм і правил професійної комунікації	20,7
3	Уміння вести ділову бесіду, переговори	19,3
4	Уміння налагоджувати та підтримувати професійні контакти	18,5
5	Добре розвинені управлінські навички керівництва підлеглими під час ліквідації пожежі та порятунку людей	17,2
4	Здатність до швидкого встановлення контактів з новими людьми	14,3
6	Здатність розуміти підтекст мовлення (іронію, жарт, «задні» думки)	10,7
7	Уміння узгоджувати свої дії з діями інших осіб	9,5
8	Уміння відстоювати свої позиції, але при цьому зважати на думку інших	7,8

9	Уміння зв'язно і логічно викладати свої думки в розгорнутій формі (доповідь, звіт, виступ)	6,5
10	Уміння дати об'єктивну оцінку діям інших людей.	5,8

Таким чином, нами проаналізовано основні пимоги до ПВЯ фахівця у сфері цивільного захисту. Відповідно, у процесі фахової підготовки курсанта у закладі вищої освіти ДСНС України необхідно навчальний процес побудувати таким чином, щоб відбувався розвиваючий вплив на розглянуті інтелектуальні; духовно-моральні; характерологічно-мотиваційні; діяльнісні та поведінкові; фізіологічні; індивідуально-психологічні; комунікативні якості майбутнього офіцера с.ц.з.

Таким чином, з'ясування сутності професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки в сучасних умовах, аналіз особистісних і професійних якостей офіцерів с.ц.з., а також узагальнення специфіки підготовки кадрів у сфері цивільного захисту у закладах вищої освіти ДСНС України зумовило необхідність обґрунтування концептуальних засад професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів, методичних основ формування їхньої готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, створення й апробації моделі формування досліджуваного феномену.

Висновки до другого розділу

У розділі проаналізовано специфіку фахової підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України; досліджено сучасний стан професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; обґрунтовано сутність професійної діяльності офіцера служби цивільного захисту та представлено його професійно важливі якості.

З'ясовано, що *заклад вищої освіти цивільного захисту* – це освітня установа зі специфічними умовами навчання, що здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів для подальшої служби на посадах

офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу для задоволення потреб центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. Охарактеризовано специфіку професійної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України.

З'ясовано спектр очікуваних від випускника знань, умінь і навичок, як-от: уміння демонструвати культуру мислення та виявляти сформованість навичок організації культурного діалогу, знання усної та письмової форм професійної української мови, знання і вміння спілкуватися іноземною мовою, навички підготовки професійних текстів і документів, дискутування та ведення міжособистісного та соціального діалогу.

Опрацювання змісту навчальних програм дисциплін обов'язкового циклу підготовки і нормативно-правових документів, що регламентують професійну підготовку здобувачів у відомчих закладах освіти ДСНС України, дає підстави стверджувати про недостатнє відображення в них вимог до комунікативної підготовки сучасного фахівця означеного профілю.

Простежено тенденцію до зменшення кількості аудиторних годин на засвоєння мовних дисциплін або їхнє скасування в закладах вищої освіти ДСНС України, що зумовлює зниження рівня інтенсивності професійно орієнтованої комунікативної підготовки через недостатність часу на активне тренування й практику професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Констатовано несформованість цілісної системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в системі неперервної професійної освіти.

У дослідженні дотримуємося думки, що *діяльність фахівців цивільного захисту* – це особливий різновид професійної праці, який за сучасних умов є процесом виконання різноманітних, складних і різнопланових завдань, спрямованих на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким

ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим. До її найбільш істотних особливостей діяльності належать суспільно важливе значення, широкий спектр виконуваних завдань, дефіцит часу, нерівномірність навантажень, наявність стресових ситуацій, підвищений фактор ризику, індивідуально-колективний характер тощо.

Виокремлено *основні сфери комунікативної діяльності офіцерів служби цивільного захисту* – службово-функціональну, суспільну (соціально-комунікативну) та соціально-побутову.

Схарактеризовано специфічні особливості професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцерів служби цивільного захисту, серед яких – регламентація комунікативної діяльності вимогами статутів, інструкцій і настанов, заснованих на принципах єдиначальності та суворой субординації; категоричність, стислість; цільова спрямованість; владний характер професійних повноважень; реалізація статутних категорій, понять і термінів; вимушений характер комунікації; за умов надзвичайної ситуації – підвищена стресогенність; спонтанність і ситуативність, часові обмеження, що створює додаткове психологічне навантаження, робота в засобах захисту органів дихання та шкіри, які обмежують огляд, рухи, наявність технічних (дим, полум'я, шум, висока температура та вологість) і психологічних бар'єрів (страх за життя постраждалих, загроза вибуху та руйнування приміщень).

Професійно важливі якості офіцера служби цивільного захисту потрактуємо як систему індивідуальних, фізіологічних, соціальних, психологічних характеристик та якостей особистості, формування і розвиток яких відбувається у процесі професійної підготовки, які впливають на успішність професійної діяльності та дають майбутньому фахівцю змогу найбільш повно реалізувати себе.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [194], [197], [198], [200], [210], [211], [214], [217], [221], [223].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

3.1. Концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

Відсутність у науковому обігу концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з., здійснене нами ґрунтовне теоретичне узагальнення й науково-методологічне розв’язання актуальної проблеми формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України шляхом обґрунтування й розробки теоретичних і методологічних засад професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів та визначення перспективних напрямів її реалізації спрямовує нас до наукового обґрунтування концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

У розробленні концептуальних засад професійно орієнтованої підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. ми виокремлюємо такі аспекти розв’язання завдань наукового пошуку:

- теоретичний – для осмислення сутності ключових понять; визначення сутності й засадничих ідей концепції професійно орієнтованої підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.;
- методологічний – для з’ясування доцільності застосування методологічних підходів до розроблення авторської концепції;
- організаційно-методичний – для обґрунтування методичних засад концепції;
- практичний – для впровадження структурно-функціональної моделі професійно-орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, розробленої в межах концепції.

Обґрунтовуючи теоретичний аспект досліджуваної проблеми, передусім з'ясуємо сутність поняття «концепція», що є одним із ключових понятійно-категоріального апарату нашого наукового пошуку.

За Словником іншомовних слів, концепція – це «система поглядів на певне явище; спосіб його розуміння чи тлумачення»; «основна ідея будь-якої теорії художнього чи наукового твору» [334, с. 450]. Осмислення словникових статей засвічує, що аналізоване поняття стало предметом дослідження у багатьох наукових галузях. Зокрема, концепцію тлумачать як:

- «сукупність положень, що виникає на основі концепту та покликана його підкріпити, довести, обґрунтувати; спосіб тлумачення, ідея, задум, вчення, що ґрунтується на сукупності концептів; стислий вираз ядра певної теорії або сукупності поглядів» (у філософії) [273, с. 88];

- «внутрішнє уявлення про якийсь процес чи явище, що склалося на основі власних умовиводів або уявлень інших людей» (у психології) [18, с. 189];

- «сукупність поглядів, спосіб розуміння, тлумачення будь-яких явищ, процесів, провідна ідея їхньої системної теоретико-методологічної характеристики; провідний задум, що визначає стратегію дій у здійсненні реформ, програм, планів тощо» (у соціології) [334, с. 147].

У педагогічних словниках та посібниках автори наводять визначення таких понять:

- «концепція – система поглядів, які визначають розуміння явищ і процесів, об'єднаних фундаментальним задумом, провідною ідеєю; спосіб побудови системи засобів навчання та виховання на підставі цілісного розуміння сутності цих процесів» [144, с. 4];

- сучасна концепція навчання – «сукупність узагальнених положень або система поглядів на розуміння сутності, змісту, методики та організації

навчального процесу, а також особливостей діяльності педагогів та їхніх вихованців у процесі його здійснення» [264, с. 252];

- педагогічна концепція – «система поглядів на те чи інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; провідна ідея педагогічної теорії» [50, с. 177].

Відтак, *концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України* – це сукупність авторських ідей щодо закономірностей і сутності педагогічного процесу професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів, принципів його організації і методів здійснення, ґрунтована на певній теоретико-методологічній основі й узагальненні сучасного педагогічного досвіду, в тому числі й власного, експериментально перевіреного.

На ефективність впровадження будь-якої концепції впливає зумовлена необхідністю дотримання таких вимог, як:

- орієнтування на активне навчання;
- акцентування на глибокому вивченні та розумінні;
- підвищення відповідальності здобувача;
- зростання самостійності здобувача;
- взаємозалежність викладача та здобувача;
- взаємоповага викладача та здобувача;
- рефлексивний підхід викладача до викладання та здобувача до навчання [424, с. 28].

Отже, концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є складною, цілеспрямованою, динамічною системою теоретико-методологічних знань про об'єкт дослідження – професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх офіцерів с.ц.з., ґрунтованою на конкретних методологічних основах.

Цілеспрямованість педагогічної концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. передбачає визначення й

досягнення мети як передбачуваного результату. У нашому випадку результатом є формування готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України.

Для перевірки результату досягнення цієї мети визначено критерії зазначеного феномену та їхні показники зокрема:

- *мотиваційно-ціннісний* (інтерес до майбутньої професії, потреба спілкування, прагнення до самовдосконалення);

- *когнітивний* (знання основних понять, видів і функцій професійно орієнтованої комунікативної діяльності, знання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту, знання фахового термінологічного апарату);

- *комунікативно-діяльнісний* (уміння налагоджувати й підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, уміння вирішувати професійні конфлікти; опанування інформаційно-комунікативними технологіями).

Динамічність педагогічної концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. означає, насамперед, відносність представленого знання, тобто обґрунтована педагогічна концепція не є в подальшому абсолютно незмінною й може доповнюватися та корегуватися.

Правомірність педагогічної концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту забезпечено теоретичною та методологічною обґрунтованістю складників концепції; узгодженістю із загальновизнаними ідеями, науковим досвідом і нормативною базою педагогічної теорії і практики; комплексним використанням методів наукового пошуку, адекватних об'єкту дослідження і логіці розв'язання проблеми; тривалим усебічним вивченням досліджуваного педагогічного феномена.

Базуючись на ідеях Є. Яковлева щодо змістовно-структурної побудови педагогічної концепції як системи наукових знань [393], композиційне викладення педагогічної концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України представлено такими структурними складниками: передумовами становлення й розвитку проблеми дослідження, понятійно-категорійним апаратом, теоретико-методологічними основами, ядром концепції, її змістовно-смісловим вираженням, педагогічними умовами ефективного функціонування й розвитку досліджуваного педагогічного феномена та межами застосування концепції.

1. Становлення й розвиток проблеми дослідження представлено трьома групами передумов:

а) проаналізованим станом сформованості готовності курсантів закладів вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

б) соціальним замовленням суспільства на офіцера с.ц.з. із високим рівнем готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

в) результатами теоретичного дослідження проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутнього офіцера с.ц.з.

Сучасний науковий фонд педагогічних знань представлено дослідженнями проблеми формування готовності особистості до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у закладах вищої освіти у різних аспектах – концептуальних підходах і методологічних засадах; змісті, формах і методах, що сприяють формуванню зазначеної готовності; виявленні педагогічних умов тощо.

2. Понятійно-категорійний апарат концепції представлений двома групами:

а) основною категорією, безпосередньо пов'язаною з концептуальним напрямом – «комунікація», «спілкування», «комунікативна діяльність»,

«професійно орієнтована комунікативна діяльність», «готовність», «готовність до діяльності», «готовність майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності»;

б) групою допоміжних категорій, які забезпечують вияв окремих аспектів педагогічної концепції – «підготовка», «професійна підготовка», «професійно орієнтована комунікативна підготовка», «методологічні принципи», «підходи», «концепція» тощо.

3. Теоретико-методологічні основи концепції.

Концепція наукового пошуку охоплює три взаємопов'язані компоненти-концепти, що оптимізують реалізацію пріоритетної наукової ідеї про професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

Методологічний концепт постає фундаментом побудови теоретичних засад наукового пошуку. Його стрижень – цілісна сукупність інтегративного, гуманістичного, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, професіографічного, професійно орієнтованого, компетентнісного, культурологічного й інформаційно-комунікаційного підходів і принципів свідомості, практичної спрямованості фахової підготовки, системності та послідовності, міцності засвоєння знань, умінь і навичок, професійної мобільності.

Упровадження в навчальний процес сукупності таких підходів і принципів обумовлено наступним:

- інтегративний підхід забезпечує обґрунтоване взаємопроникнення різних галузей знань із метою органічного синтезу психолого-педагогічних і технічних знань;

- гуманістичний підхід спрямовує, насамперед, на розвиток комунікативної особистості, інтелектуальної свободи курсанта, виховання терпимості, толерантності до його сьогодення і майбутніх партнерів з комунікації, створення максимально сприятливих умов для розкриття його

особистості, визнання пріоритетності інтересів і потреб майбутнього офіцера в ході фахової підготовки;

- особистісно орієнтований підхід уможливорює створення умов для цілісного вияву й розвитку особистісних якостей курсантів, активізації його внутрішніх резервів: особистого досвіду, усвідомлення себе як учасника комунікативних ситуацій, власних «бар'єрів» у професійно орієнтованій комунікативній діяльності, вироблення курсантами активної позиції в процесі навчання;

- комунікативно-діяльнісний підхід постає на трактуванні професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера як одного із важливих видів його професійної діяльності, скеровує освітній процес на розвиток здатності курсантів застосовувати теоретичні знання на практиці, формування інтересу до майбутньої професії та мотивації до самоосвіти;

- професіографічний підхід ураховує результати професіографічних аналізів професійно важливих якостей фахівців екстремальних видів діяльності;

- професійно орієнтований підхід зумовлює відбір змісту навчальних предметів з огляду на специфіку майбутньої професійної діяльності;

- компетентнісний підхід зумовлює відхід від інформаційного вектора навчання і зміщення акценту із засвоєння нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування та розвиток у курсантів готовності звертатися до індивідуального досвіду в реальних ситуаціях професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- культурологічний підхід передбачає формування готовності майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності крізь призму загальнолюдських цінностей, оскільки у своїй професійній діяльності офіцери здійснюють комунікативну взаємодію із різними категоріями населення;

- інформаційно-комунікаційний підхід полягає в постійному розширенні інформаційного-комунікативного простору майбутнього офіцера за допомогою всіх можливих ресурсів закладу вищої освіти, насамперед, за допомогою безпосередньої професійно орієнтованої комунікативної взаємодії викладача і курсанта .

Дослідження зорієнтоване на інтеграцію таких *принципів*:

- принцип свідомості передбачає засвоєння комунікативних знань та вмінь й усвідомлення їхньої необхідності для майбутньої професійної діяльності;

- практичної спрямованості полягає в розумінні здобувачами значення теорії та вмілому оперуванні нею для виконання практичних завдань;

- принцип системності і послідовності зумовлює цілеспрямоване планування процесу фахової підготовки з урахуванням оптимальної послідовності вивчення навчальних дисциплін і найбільш раціонального розподілу навчального матеріалу за темами, використання засвоєних знань як основи опанування новими;

- принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок спрямований на ґрунтовне засвоєння комунікативних знань, розвиток необхідних комунікативних умінь і навичок, а також набуття майбутніми офіцерами практичного досвіду професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- професійної мобільності спроектований на постійне корегування змісту професійної підготовки, його оновлення та адаптацію до суспільних змін і перетворень для підготовки фахівця, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, розвитку вміння швидко вдосконалювати професійні вміння та навички й орієнтуватися в незвичайних умовах.

Звернення до окреслених підходів і принципів зумовлено такими факторами:

- 1) ускладнення організації навчального процесу з огляду на зменшення кількості годин для практичних занять;

2) збільшення обсягу інформації, що спричиняє вичерпність людських ресурсів щодо осмислення цієї інформації;

3) непередбачуваність змін навколишнього середовища, що призводять до збільшення кількості НС у вигляді стихійних лих, катастроф, аварій тощо.

Теоретичний концепт передбачає обґрунтування та уточнення дефініцій основних понять дослідження («готовність», «готовність до діяльності», «готовність офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності»); визначення специфіки фахової підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України і педагогічних умов ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів.

Технологічний концепт розглянуто в площині пошуку методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у відомчих закладах вищої освіти, зорієнтованої на забезпечення якості результатів фахової підготовки курсантів.

4. *Ядро концепції* представлено концептуальним положенням, яке полягає розумінні професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України як педагогічної системи, в якій:

- *мета* спрямована на формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- *основним завданням* є опанування майбутніми офіцерами с.ц.з. універсальних комунікативних знань, набуття ними необхідних умінь та навичок для здійснення професійно орієнтованої комунікативної діяльності за допомогою різних її видів, форм та засобів у навчальній, навчально-професійній, навчально-науковій та подальшій професійній комунікативній діяльності;

• *зміст* системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. відображає комплекс теоретичних та практичних напрямів, із-поміж яких особливу роль відіграє професійно орієнтована комунікативна спрямованість процесу фахової підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України;

• *за предметним змістом* система охоплює вивчення мовних, суспільно-гуманітарних, фахових дисциплін, навчальну практику, науково-дослідну роботу, факультативні заняття;

• *за засобами*, що використовуються, передбачається інтеграція таких способів, методів та форм організації фахової підготовки: активних методів, інтернет-технологій, інформаційно-комунікаційних технологій, а також мотиваційних та рефлексивних прийомів освітньої діяльності;

• *за організацією* професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів с.ц.з. відбувається з урахуванням специфіки фахової підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України та передбачає поєднання аудиторної та позааудиторної роботи; інтегрує індивідуальні, міжособистісні та кооперативні форми навчання, а також координацію роботи викладачів мовної підготовки, викладачів дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, викладачів фахових дисциплін, кураторів, курсових офіцерів, керівників НДР тощо.

5. *Змістовно-сміслові вираження концепції* представлено педагогічною системою професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України:

а) наукове обґрунтування та розроблення моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. здійснено на основі аналізу основних понять і відбору положень загальної теорії систем, які дозволили найбільш змістовно й точно описати формування означених цінностей як систему [309, с. 16–21];

б) на підставі аналізу існуючих моделей педагогічних систем, сформульованих нами основних положень (вимоги й критерії), на яких ґрунтується розроблення моделей систем, розгляду ієрархії педагогічних систем у контексті аналізованої наукової проблеми створено структурно-функціональної систему професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з у закладах вищої освіти ДСНС України, визначено її структурні компоненти, для кожного з яких розроблено новий зміст і встановлено взаємозв'язки.

6. Педагогічні умови ефективного функціонування й розвитку досліджуваного педагогічного феномену передбачають:

- формування ціннісного ставлення до майбутньої професії;
- активізація інтерактивних методів навчання;
- удосконалення навчально-методичного забезпечення;
- оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

7. Межі застосування концепції представлені:

а) характеристикою специфіки фахової підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, на яких поширюється дія обґрунтованих концептуальних положень;

б) складниками готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

в) змістовим наповненням процесу навчання суб'єктів педагогічного процесу – професорсько-викладацького складу – для професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.;

г) наведеними вище умовами ефективного функціонування й розвитку досліджуваного педагогічного феномену.

Запропонована педагогічна концепція слугувала теоретико-методологічним підґрунтям розроблення структурно-функціональної моделі

системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Розроблення структурно-функціональної системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. ґрунтовано на таких засадничих положеннях:

- модель має містити особистісний та професійний компоненти, що безпосередньо впливають як на ефективність професійної підготовки, так і на всебічний розвиток фахівця;

- усі складові моделі чинять рівномірний вплив на формування готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності та інтегровано поєднуються, оскільки в практичній професійній діяльності фахівця вони взаємопов'язані;

- прогностичність моделі повинна враховувати як сучасні, так і прогнозовані потреби суспільства, зокрема відображати перспективні вимоги до підготовки фахівця у конкретній галузі;

- структура моделі має бути гнучкою, містити варіативні відкриті елементи. Таким чином модель професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсанта повинна мати динамічну структуру, чого можна досягти при дотриманні різнорівневості та поетапності, що уможливило послідовне удосконалення та розвиток досліджуваного феномена шляхом оновлення змісту і структури програми його підготовки відповідно до змін у суспільстві, науці та службі;

- модель має бути діагностичною, тобто спроможною оцінювати ступінь досягнення мети [263, с. 224–225].

У наступному підрозділі обґрунтуємо структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

3.2. Структурно-функціональна модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

Необхідність попередження і ліквідації НС, що завдають суспільству та природі колосальних збитків, зумовлюють необхідність удосконалення професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців Державної служби України з НС. Окремо слід наголосити, що професійна діяльність цих фахівців відбувається в екстремальних умовах і безпосередньо впливає на безпеку як окремої особистості, так і суспільства, держави загалом, що обумовлює підвищені вимоги до професійних та особистісних якостей співробітників [347].

Удосконалення професійної підготовки фахівців служби є важливою передумовою підвищення ефективності виконання службових завдань офіцерами с.ц.з. Зміст професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту постійно змінюється, а її складність значно зростає. Водночас розвиток сучасної вітчизняної педагогічної науки та ринку освітніх послуг відбувається повільніше, тому створення інноваційних педагогічних моделей та з'ясування умов їхнього використання перебуває на часі [58, с. 113].

Концептуалізація теоретичного матеріалу, аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження, результатів констатувального етапу експерименту дають змогу дійти висновку про те, що процес фахової підготовки курсантів закладів вищої освіти ДСНС України містить у собі той потенціал, який сприяє розвитку готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Відтак для обґрунтування концептуальних засад професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. було використано метод педагогічного моделювання, що уможливив розроблення структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої

комунікативної підготовки курсантів та апробування її в дійсних умовах закладів вищої освіти ДСНС України.

Оскільки тема підрозділу потребує, насамперед, чіткого розуміння поняття «модель», вважаємо за доцільне з'ясувати його сутність. У методології сучасної науки «модельовання» потрактовано як «метод дослідження об'єктів на їхніх моделях – аналогах певного фрагмента природної чи соціальної реальності»; «побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ та конструйованих об'єктів; теоретичний метод дослідження процесів і станів за допомогою їхніх реальних (фізичних) або ідеальних, насамперед, математичних, моделей»; «метод опосередкованого практичного або теоретичного оперування об'єктом, що досліджує безпосередньо не сам об'єкт, а використовує допоміжну природну або штучну систему, здатну заміщувати досліджуваний об'єкт на певних етапах пізнання і дає, в кінцевому рахунку, інформацію про сам об'єкт, що моделюється» [29; 68; 171].

Звернімося до словникових джерел. Словник С. Ожогова витлумачує поняття «модель» як «зменшене відтворення чи макет чого-небудь; схема якого-небудь фізичного об'єкта чи явища» [240, с. 406].

У психолого-педагогічному словнику «модель» схарактеризовано як «метод дослідження об'єктів на їхніх моделях; побудова і вивчення моделей реально наявних у природі і суспільстві предметів, явищ і конструйованих об'єктів» [299, с. 255].

У багатьох галузях науки поняття «модель» розуміють як «штучно створений зразок у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібним до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає і відтворює у простішому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами цього об'єкта» [69, с. 22].

В узагальненому розумінні «модель» – це «умовний образ будь-якого об'єкта чи системи, певний спосіб вираження властивостей, зв'язків предметів

і явищ реальної дійсності на основі аналогії, встановлення між ними подібності» [16, с. 106].

З огляду на дослідницький контекст імпонує позиція М. Прокоф'євої стосовно того, що моделювання професійної діяльності в навчальному процесі – це її відображення в змісті навчання та в реальній навчальній діяльності студентів, що розв'язує два завдання: 1) формує повне і цілісне уявлення про майбутню професійну діяльність – від мети до результату; 2) допомагає в ході навчання оволодіти способами (діями, операціями) настільки всебічно й повно, що вможливорює гармонійний перехід від навчання до професійних обов'язків [291, с. 346]. Нагадаємо, що метою моделювання процесу професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України є розроблення моделі, яка б дозволила підвищити ефективність цього процесу відповідно до вимог соціального замовлення.

У нашій науковій розвідці моделювання використано як засіб створення спрощеного макета досліджуваного феномена, що дає змогу наочно представити конструкцію навчального процесу з урахуванням таких особливостей та властивостей цієї системи, які забезпечують досягнення мети побудови моделі.

З огляду на теоретичний аналіз наукової літератури, пропонуємо тлумачити *модель системи професійно орієнтованої підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.* як відтворення системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсанта у формі, відмінній від її реального існування, для оптимізації досліджуваної системи відповідно до вимог соціального замовлення.

У працях таких дослідників, як Г. Серіков [323], В. Сластьонін [329], М. Фіцула [364] та ін. зацентовано на низці загальних вимог до моделей:

- адекватність – для точного відображення властивостей об'єкта;
- повнота – для надання досліднику необхідних відомостей про об'єкт;

- гнучкість – для можливості відтворення всього діапазону змін умов і параметрів;

- трудомісткість розроблення має бути прийнятною для наявного часу й програмних засобів.

Аналіз професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. як системи повинен базуватися на певному абстрагуванні в поєднанні з емпіричними дослідженнями, відтак, об'єктом дослідження слугує не сама система, а її модель. Моделювання передбачає три основні етапи: розроблення моделі, її вивчення та висновки.

Побудова структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. мала на меті створення ідеальної системи, яка б втілювала абстраговану структуру й реальний проєктований процес і дала змогу проводити на цій адекватній формалізованій схемі спостереження за його розвитком, а також робити достовірні висновки [310, с. 201]. Характерною особливістю професійно орієнтованої комунікативної підготовки як системи є комплексний вплив кожного з її елементів на суб'єкт через застосування різних форм, способів, методів подання інформації відповідного змісту.

Розроблена нами модель професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. відображає складність цього процесу, взаємозалежність його елементів і важливість кожного складника для кінцевого результату.

Використання у дослідженні методу моделювання дало змогу створити структурно-функціональну модель професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, яка уможливила різнобічне пізнання процесу формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за допомогою схематично зображеного процесу із позиції, що безпосередньо цікавлять дослідника.

Важливою передумовою розроблення моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є аналіз їхньої майбутньої професійно орієнтованої комунікативної діяльності з урахуванням специфіки підготовки до зазначеної діяльності в процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти ДСНС України. З огляду на останні можливо передбачити конкретні шляхи, засоби, методи та критерії становлення особистісних якостей, необхідні для виконання професійних функцій.

Розроблена модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є моделлю структурно-функціонального типу. Доцільність побудови саме цього типу моделі зумовлена такими чинниками:

- виявлення сутності будь-якого об'єкта потребує визначення його структури;
- структурно-функціональним моделям властиві різні рівні абстрактності, узагальненості й застосування;
- встановлення подібності моделі й оригіналу за частиною їхніх структур надає інформацію про функції моделі на основі функцій предмета діяльності;
- цілісність моделі забезпечується сукупністю її підсистем та єдністю структурних і функціональних компонентів [312].

Доведено, що ефективність будь-якої моделі педагогічної системи зумовлена певними закономірностями функціонування цієї системи, як-то:

- усвідомлення мети, завдань і принципів моделювання педагогічної системи;
- наявність науково обґрунтованих програм та планів освітньої діяльності закладу вищої освіти ревалентних меті;
- координація дій всіх учасників педагогічного процесу;
- наявність механізмів регулювання педагогічного процесу та коригування його результатів відповідно до моделі;

• наявність механізмів оцінювання результатів діяльності та їхнє співвіднесення з прогнозованими результатами моделі [58, с. 113].

У структурі пропонованої структурно-функціональної моделі виокремлено такі підсистеми: цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну, контрольну-оцінювальну, результативну.

Наочну інтерпретацію моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутнього офіцера с.ц.з. представимо у вигляді рис. 3. 1 і обґрунтуємо її складники.

Цільова підсистема спрямована на обґрунтування й актуалізацію моделі та ґрунтується на нормативно-правових і законодавчих актах, що регламентують діяльність фахівців органів та підрозділів ДСНС України, соціальному замовленні суспільства на висококваліфікованих офіцерів с.ц.з., що мають не лише відповідні техніко-технологічні знання, уміння і навички, але й знання, навички і уміння, необхідні для здійснення організаторської, управлінської, професійно орієнтованої комунікативної, виховної та іншої діяльності [146, с. 7].

Нормативне забезпечення процесу професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у закладах вищої освіти ДСНС України становлять такі документи: Закони України «Про освіту» (2017 р.) [94], «Про професійно-технічну освіту» (2014 р.) [94], Кодекс цивільного захисту України (редакція від 01.01.2018 р.) [118], Державний стандарт професійно-технічної освіти (від 17.08.2003 р.), постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 874 «Про удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів та фахівців у сфері цивільного захисту» [284], Наказ МНС України № 444 від 01.07.2009 р. «Про затвердження Настанови з організації професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» [189].

Рис. 3. 1. Структурно-функціональна модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки офіцера

Загальновідомо, що мета навчання формується соціальним замовленням суспільства і є запланованим результатом педагогічної діяльності, якого можна досягти за допомогою змісту, методів, засобів навчання тощо.

У науковій літературі наголошено, що виконання офіцерами с.ц.з. завдань за призначенням відбувається в екстремальних, небезпечних для здоров'я та життя умовах: шкідливий вплив фізичних і хімічних чинників, як-то задимлене приміщення, висока температура та вологість, знижена концентрація кисню в повітрі, виділення токсичних продуктів горіння, сильні шуми [383, с. 11].

Складність професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту пояснюється також високою «ціною» праці, прийнятих рішень, високою відповідальністю за порятунок потерпілих, їх матеріальних цінностей, локалізацію та ліквідацію НС; нестачею часу на усвідомлення та переробку отриманої інформації, прийняття рішення і виконання конкретних дій; важкою динамікою змін функціональних станів, високим фізичним навантаженням; роботою у засобах захисту органів дихання та шкіри, які обмежують огляд, рухи рятувника; виникненням у потерпілих та інших людей тривоги, неспокою, відчаю; появою аварійних випадків, загрозою вибуху та руйнуванням приміщень палаючих будівель тощо [343].

Вищезазначені умови виконання екстремальної діяльності (екстремальна діяльність – це своєрідний вид корисної для суспільства, проте загрозової для здоров'я і життя діяльності, виконання якої відбувається у надзвичайних ситуаціях [81, с. 84]) вимагають від фахівця не лише відповідного стану здоров'я, високого рівня фізичної підготовки рятувника, а й специфічних індивідуально-психологічних особливостей, знань та вмінь.

Під час НС, офіцер виконує значну кількість завдань – спостереження, оцінювання, усвідомлення, прийняття рішень, отримання та передача інформації, співпраця з колегами тощо [122, с. 143]. Виконання перелічених

завдань буде ефективним за наявності необхідних знань та умінь, формування яких відбувається в період підготовки фахівців до професійної діяльності.

Відтак мету структурно-функціональної моделі системи доцільно окреслювати в трьох вимірах: як освітню мету, як соціальне замовлення, як практичну реалізацію. У контексті дослідження акцентовано увагу на поєднанні технічного аспекту фахової підготовки фахівців у сфері цивільного захисту з гуманітарним, що властиве технічним навчальним закладам [179, с. 288].

Отже, центральною ланкою цільової підсистеми є мета проектованої структурно-функціональної моделі – підвищити якість професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України та сформувати їх готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за всіма виокремленими у дослідженні структурними компонентами готовності: аксіологічним, знаннєвим, діяльнісним.

Мета запропонованої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. реалізована в таких завдання професійної підготовки:

- 1) засвоєння сукупності загальних теоретичних знань, необхідних для ефективної професійно орієнтованої комунікативної діяльності;
- 2) підвищення загальнокультурного рівня курсантів;
- 3) використання сучасних інноваційних технологій навчання для практичного відпрацювання навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

В основу **концептуально-стратегічної підсистеми** покладено систему методологічних підходів та принципів, кожен із яких є нормами або правилами діяльності, що визначають характер взаємозв'язку викладання та навчання і слугують орієнтирами для конструювання професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. та її здійснення.

Основними методологічними підходами, на засадах яких відбувається професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів, є такі:

- інтегративний, який забезпечує обґрунтоване взаємопроникнення різних галузей знань із метою органічного синтезу психолого-педагогічних і технічних знань;

- гуманістичний, спрямованого, насамперед, на розвиток комунікативної особистості, інтелектуальної свободи курсанта, виховання терпимості, толерантності до його сьогодення і майбутніх партнерів з комунікації, створення максимально сприятливих умов для розкриття його особистості, визнання пріоритетності інтересів і потреб майбутнього офіцера в ході фахової підготовки;

- особистісно орієнтований, що уможливив створення умов для цілісного вияву й розвитку особистісних якостей курсантів, активізації його внутрішніх резервів: особистого досвіду, усвідомлення себе як учасника комунікативних ситуацій, власних «бар'єрів» у професійно орієнтованій комунікативній діяльності, вироблення курсантами активної позиції в процесі навчання;

- комунікативно-діяльнісний, що постає на трактуванні професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера як одного із важливих видів його професійної діяльності, скеровує освітній процес на розвиток здатності курсантів застосовувати теоретичні знання на практиці, формування інтересу до майбутньої професії та мотивації до самоосвіти;

- професіографічний, який ураховує результати професіографічних аналізів професійно важливих якостей фахівців екстремальних видів діяльності;

- професійно орієнтований, який зумовлює відбір змісту навчальних предметів з огляду на специфіку майбутньої професійної діяльності;

- компетентнісний, реалізація якого охоплювала відхід від інформаційного вектора навчання і зміщення акценту із засвоєння нормативно

визначених знань, умінь і навичок на формування та розвиток у курсантів готовності звертатися до індивідуального досвіду в реальних ситуаціях професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- культурологічний, який передбачає формування готовності майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності крізь призму загальнолюдських цінностей, оскільки у своїй професійній діяльності офіцери здійснюють комунікативну взаємодію із різними категоріями населення;

- інформаційно-комунікаційний, який полягає в постійному розширенні інформаційного-комунікативного простору майбутнього офіцера за допомогою всіх можливих ресурсів закладу вищої освіти, насамперед, за допомогою безпосередньої професійно орієнтованої комунікативної взаємодії викладача і курсанта.

Для вирішення завдань дослідження для нас особливого значення набувають такі *принципи*:

Дослідження зорієнтоване на інтеграцію таких принципів:

- принцип свідомості передбачає засвоєння комунікативних знань і умінь із усвідомленням їх необхідності для майбутньої професійної діяльності;

- практичної спрямованості полягає в розумінні здобувачами значення теорії та вмілому оперуванні нею для виконання практичних завдань;

- принцип системності і послідовності зумовлює цілеспрямоване планування процесу фахової підготовки з урахуванням оптимальної послідовності вивчення навчальних дисциплін і найбільш раціонального розподілу навчального матеріалу за темами, використання засвоєних знань як основи опанування новими;

- принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок спрямований на ґрунтовне засвоєння комунікативних знань, розвиток необхідних

комунікативних умінь і навичок, а також набуття майбутніми офіцерами практичного досвіду професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- професійної мобільності спроектований на постійне корегування змісту професійної підготовки, його оновлення та адаптацію до суспільних змін і перетворень для підготовки фахівця, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, розвитку вміння швидко вдосконалювати професійні вміння та навички й орієнтуватися в незвичних умовах.

Вищеперераховані підходи та принципи відіграють важливу роль у проектуванні моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з., оскільки слугують опорою при моделюванні процесуально-технологічної підсистеми та виборі оптимальних традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів і форм організації професійно орієнтованої комунікативної діяльності, реалізації та корегування самоосвіти курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Стрижнем **організаційно-проектувальної підсистеми** є педагогічні умови реалізації проекрованої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з., під якими розуміємо чинники, що впливають на ефективність професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

На нашу думку, реалізацію структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. забезпечує сукупність педагогічних умов, пріоритетними з яких є:

- формування ціннісного ставлення курсантів до майбутньої професії;
- активізація інтерактивних методів навчання;
- удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.;
- оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

Вважаємо за необхідне обґрунтувати визначені умови. Перша педагогічна умова – *формування ціннісного ставлення курсантів до майбутньої професії*. Розуміючи провідну мету вищої школи у всебічному розвитку особистості майбутнього фахівця, вважаємо, що професійно орієнтована комунікативна підготовка повинна забезпечувати не лише ґрунтовні фахові та комунікативними знання, уміння та навички, але й сформувати ціннісне ставлення курсанта до майбутньої професії.

Ціннісне ставлення з позиції І. Когут, відображає значимість для суб'єкта того чи іншого предмета, явища, й його усвідомленими або неусвідомленими потребами, вираженими у вигляді інтересу або мети [121, с. 96].

Як відзначає О. Горова, становлення ціннісних орієнтацій фахівця є важливим елементом його професійної підготовки, а їхнє становлення – тривалий процес, у ході якого відбуваються перетворення «інтерес-цінність-ціннісна орієнтація», які закріплюється життєвим досвідом, сукупністю емоційних переживань і прагнень та підкріплюються генетично сформованою спрямованістю потреб, інтересів, цінностей суб'єктів [55].

На нашу думку, ціннісне ставлення офіцера до майбутньої професії потрібно розглядати як базовий конструкт, котрий чинить вплив на всі аспекти поведінки, відіграє важливу роль в організації міжособистісних взаємин, у формуванні й досягненні мети та виявляється в упевненості у власних здібностях, самостійності, енергійності та активній життєвій позиції.

Визначаючи педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з., ми керувались припущенням, що більшість курсантів на початковому етапі фахової підготовки у закладі вищої освіти мають несформоване усвідомлення про відповідність майбутньої професії їхнім життєвим цінностям.

Вступ до закладу вищої освіти змінює соціальний статус майбутнього офіцера с.ц.з., його соціальні функції, види діяльності, зумовлює включення їх

у різні сфери суспільних і службових відносин, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів, здібностей курсантів та призводить до переоцінки багатьох цінностей [381, с. 226–227]. Результатом відсутності ціннісного ставлення курсанта до майбутньої професії може стати дезінтеграція усіх його ціннісних орієнтацій. Зазначене спонукає до зміни пріоритетів професійного розвитку на початковому етапі професійної підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Друга умова – *активізація інтерактивних методів навчання*. Активне застосування інтерактивних форм навчання зумовлено необхідністю зміни стереотипу фахової підготовки у закладах освіти зі специфічними умовами навчання, зумовленого традиційною побудовою навчального процесу на принципах субординації та статутних відносин учасників освітнього процесу.

Організація навчального процесу на основі активного комплексного застосування інтерактивних методів навчання спрямована на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності курсантів [74, с. 17]; розвиток їхнього самостійного та конструктивного мислення; навичок брати відповідальність за прийняті рішення; активне залучення курсантів до вирішення завдань, максимально наближених до реальних професійних ситуацій; розширення та поглиблення професійних знань; розвиток практичних навичок та вмінь; вміння рефлексувати, що допомагає курсантам знайти індивідуальний стиль професійно орієнтованої комунікативної діяльності; вироблення адекватної професійно-особистісної самооцінки, навичок прогнозувати й аналізувати результати своєї діяльності; підвищення рівня самоорганізації [80, с. 77–78].

Дослідники довели, що при пасивному навчанні можна досягти меншої успішності, аніж при інтерактивному та наводять статистику ефективності різних форм навчання: лекція – 5%, читання – 10%, дискусійні групи – 50%, практика через дію – 75%, навчання інших чи практичне застосування знань – 90% [2].

Удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є третьою педагогічною умовою.

Підвищення рівня вимог до обсягу базових знань майбутніх фахівців зумовлюють необхідність інтенсифікації процесу фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України, ефективність якої значною мірою залежить від наявності достатнього навчально-методичного забезпечення: державних стандартів освіти; навчальних планів; навчальних програм нормативних навчальних і вибіркових дисциплін; програм практик; підручників і навчальних посібників; інструктивно-методичних матеріалів до семінарських, практичних і лабораторних занять; варіантів контрольних робіт для перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу; питань для самостійного опрацювання; наочного приладдя та технічних засобів навчання; дидактичних матеріалів тощо.

Віддаючи належне професіоналізму та педагогічній майстерності науково-педагогічних працівників відомчих закладів вищої освіти ДСНС України, вважаємо, що навчально-методичне забезпечення не позбавлене недоліків і потребує удосконалення з урахуванням сучасних вимог до рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Для належної професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів і реалізації задекларованих державних загальноосвітніх стандартів щодо спеціальностей, за якими здійснюється підготовка у системі відомчих закладів освіти ДСНС України удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки ґрунтувалось на таких міркуваннях:

- професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів повинна охоплювати різні форми навчання, викликати у них зацікавлення, позитивні емоції та стимулювати мотивацію до вдосконалення професійно орієнтованих комунікативних якостей;

- передбачати рефлексію суб'єктів освітнього процесу та їхню включеність у навчально-комунікативну діяльність для досягнення належного рівня сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- поєднувати традиційні та інноваційні методи і педагогічні технології для формування навичок комунікативної поведінки у ситуаціях професійного спілкування, а також для опанування майбутніми офіцерами с.ц.з. спеціальних комп'ютерних технологій та програм, які використовуються під час письмової та усної професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- надавати курсантам широкі можливості для творчого застосування набутих знань, умінь і навичок у реальних і змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

Сформулюємо методичні настанови до удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України:

- змістове навантаження науково-методичного забезпечення має відтворювати логіку професійної та професійно орієнтованої комунікативної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту;

- педагогічно доцільний відбір форм, методів і технологій навчання для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу як моделі професійних відносин, формування і розвитку готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності на цій основі;

- зорієнтованість навчальних дисциплін, окремих модулів навчальних дисциплін та інших форм професійної підготовки на максимальну комунікативну спрямованість, що уможливить в подальшому виконання ними функційних обов'язків, пов'язаних із комунікативною діяльністю, найоптимальнішим способом на основі науково обґрунтованих рішень;

- використання у професійній підготовці елементів контекстного навчання, тобто відтворення способів комунікативної взаємодії фахівця в змодельованих ситуаціях професійного спілкування;

- залучення майбутніх фахівців до самоосвіти.

Четверта педагогічна умова – *оптимізація суб'єкт–суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу* в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

Розбудова нового гуманного, демократичного суспільства, входження в європейський освітній простір зумовлюють вдосконалення та демократизацію традиційної системи освіти та передбачають зміни характеру взаємодії учасників освітнього процесу: викладач перестає виконувати звичну роль джерела або транслятора знань, механічного постачальника інформації, ключовою фігурою в навчальному процесі стає здобувач, а їхні взаємини забезпечити базуються на взаємному визнанні, незалежності та творчій співучасті.

Розвідки із проблеми суб'єкт-суб'єктних відносин учасників освітнього процесу та авторський доробок дозволяють до основних чинників, що забезпечують ефективність реалізації суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин, віднести такі:

- позитивна психологічна настанова викладача на педагогічну діяльність;

- готовність педагога брати на себе ініціативу у визначенні доцільного стилю взаємовідносин з вихованцями;

- вияв педагогом поваги до здобувачів, здатність створити позитивну атмосферу під час занять та нейтралізувати потенційні причини конфліктів;

- здатність педагога до рефлексії;

- здатність педагога до емпатії, готовність до співпереживання, допомоги та підтримки;

- здатність педагога адекватно інтерпретувати ситуації, що виникають у ході навчального процесу, і відповідно до них вносити корективи у власну педагогічну діяльність;

- гнучкість мислення педагога, готовність до зміни функціонально рольових взаємин із вихованцями у процесі конкретної пізнавальної або творчої діяльності, відмова від стереотипних дій, сформованих професійним досвідом;

- готовність до виконання ролі фасилітатора (порадника, помічника) з метою допомогти здобувачу обрати індивідуальну освітню траєкторію для повноцінної реалізації його інтелектуального та творчого потенціалу;

- вміння своєчасно локалізувати конфліктні ситуації у відносинах між окремими здобувачами або здобувачем і колективом, оскільки виникнення конфліктів є цілком закономірним явищем у ході колективного виконання завдань творчого чи пізнавального характеру [121; 161; 248; 291; 393].

Окрім обґрунтованих педагогічних умов професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України у руслі порушеної проблеми доцільним вважаємо:

- за можливості максимально нейтралізувати інгібітори – стримувальні чинники, до яких віднесено: термінологічну неузгодженість, недостатнє матеріально-технічне забезпечення закладів вищої освіти, неготовність суб'єктів навчального процесу до змін, незначний педагогічний досвід багатьох науково-педагогічних працівників, відсутність у них фахової педагогічної освіти;

- раціонально використати фасилітатори – стимулювальні фактори, серед яких: іноваційні технології (мультимедійні, інформаційні, інформаційно-комунікаційні, ігрові технології, інтернет-технології, проектна, дослідницька технологія, технологія індивідуалізації навчання тощо [30; 177; 236; 321; 323 та ін.].

З викладеного вище можна зробити висновки, що визначені педагогічні умови посідають одне з центральних місць у проєктованій структурно-функціональній моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України та корелюють з компонентами готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (аксіологічним, знаннєвим і діяльнісним).

Процесуально-технологічна підсистема визначає методи, форми, прийоми та засоби професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Навчально-змістовий ресурс розробленої структурно-функціональної моделі становлять комунікативно орієнтовані дисципліни, безпосереднім об'єктом вивчення яких є професійно орієнтована комунікативна діяльність офіцерів с.ц.з., як-то «Українська мова (за професійним спрямуванням)», окремі модулі навчальних дисциплін, зокрема «Основи управління» (модуль «Комунікативна діяльність керівника»), «Основи інформаційних технологій» (модуль «Інформаційні та комунікаційні технології»), «Організація аварійно-рятувальних робіт» (модуль «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»), «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки» (модуль «Загальні питання комунікації державного інспектора») та розробленим нами «Комунікативний практикум» (додаток Н).

Наступним важливим аспектом, що потребує розгляду, є встановлення етапів реалізації розробленої структурно-функціональної моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. Виокремлені нами етапи професійно орієнтованої комунікативної підготовки відповідають меті педагогічного експерименту – формування готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, узгоджуються з педагогічними умовами і передбачають

наступність і взаємозумовленість розвитку компонентів зазначеної готовності (аксіологічного, знаннєвого, діяльнісного).

Пропоновану структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. було реалізовано впродовж трьох послідовних етапів: підготовчого, основного, завершального.

Перший етап (1 курс) – *підготовчий* – спрямовано на формування позитивного ставлення та стійкого інтересу курсантів до обраної професії, стимулювання потреби спілкування та прагнення до самовдосконалення. На цьому етапі реалізовано таку педагогічну умову: формування ціннісного ставлення до майбутньої професії. Змістова лінія реалізації завдань першого етапу передбачала активізацію позааудиторної роботи з діалоговою взаємодією, а саме: виховні бесіди, «круглі столи», тематичні зустрічі з фахівцями із практичних підрозділів, ветеранами служби та відомими особистостями; випуск курсантської газети, екскурсії до соціально-державних і громадських установ, участь у громадських, культурно-освітніх, виховних заходах.

Другий етап (2–3 курс) – *основний* – мав на меті опанування курсантами основних понять, видів і функцій, морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту, засвоєння фахового термінологічного апарату й інформаційно-комунікативних технологій, набуття курсантами вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, розвиток їхнього вміння залагоджувати конфлікти. На другому етапі реалізовували такі педагогічні умови: активізація інтерактивних методів навчання і вдосконалення навчально-методичного забезпечення.

Арсенал сучасних технологій навчання, запропонованих у дослідженні, становлять технології колективної розумової діяльності, реалізовані за допомогою інтерактивних методів навчання («навчальні дискусії», «мозковий

штурм», «відкриті обговорення», «навчальні партнери», ситуативні, ділові ігри, дискусії, робота в групах, інтерактивні лекції (лекція-«конференція», лекція-дискусія тощо). Основний етап охоплював використання ігрового методу та комунікаційних інтернет-технологій, опрацювання термінологічного словника з рятувальної справи й іншої професійно орієнтованої літератури, перегляд відеосюжетів.

Окрім перерахованих методів навчання, на другому етапі професійно орієнтованої комунікативної підготовки (III курс) було проведено «Комунікативний практикум», спрямований на актуалізацію проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки, вироблення майбутніми офіцерами власної стратегії комунікативної поведінки в різних ситуаціях професійного спілкування та навичок раціонального використання особистісних ресурсів.

Підтверджено доцільність корегування змісту навчальних програм дисциплін обов'язкового циклу, розширення їхнього змісту шляхом уведення додаткових модулів, що посилять практичний комунікативний складник загальної професійної підготовки та сприятиме формуванню готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Метою третього (4 курс) – *завершального* – етапу реалізації моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту було закріплення знань, умінь і набуття стійких навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності. На цьому етапі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту реалізовано таку педагогічну умову: оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

На завершальному етапі передбачено виконання різних видів індивідуальних завдань: підготовка матеріалів для нарад, газет, теле- і радіомовлення; відповідей на заяви, звернення громадян; оформлення

службових документів державною мовою; «програвання» участі у прийманні громадян; підготовка до публічного виступу, бесіди, презентації за обраною темою; написання статті, тез, есе, характеристики, запиту, відповіді на запит, ділового листа; підготовка до дискусії за конкретною темою; складання плану роботи підрозділу (річного, квартального тощо) й ін.

Використовуючи загальноприйняті критерії, шкали оцінювання, а також напрацювання М. Ануфрієва, О. Бандурки, О. Ярмиша та В. Ортинського [11], у **контрольно-оцінювальній підсистемі** моделі виділяємо три індикатори:

1) критерії сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний (до кожного критерію визначено комплекс показників);

2) засоби, організаційні форми, методи оцінювання:

•засоби оцінювання:

а) тести закритої форми: альтернативні, з множинним вибором (простим множинним вибором «правильно – неправильно», ускладненим множинним вибором, відповідь яких будується за принципами класифікації, подвійної альтернативи); на відновлення відповідності частин: на відповідність (на асоціативні зв'язки); на порівняння і протиставлення; на відтворення правильної послідовності;

б) тести відкритого типу: традиційні контрольні роботи;

в) самооцінювання, опитувальники з множинними відповідями, анкетування;

г) банк запитань тощо [30, с. 92];

•види оцінювання: попереднє, поточне, періодичне, модульне, підсумкове; взаємооцінювання; самооцінювання;

•форми оцінювання:

а) усна (індивідуальне опитування, залік, екзамен, бесіда); письмова (контрольні роботи, диктанти, письмові заліки й екзамени, тестовий контроль, письмовий самоконтроль);

б) фронтальна (питання до групи); групова (для оцінювання групового завдання); індивідуальна;

- форми організації оцінювання: семінари; практичні заняття; лабораторно-практичні заняття; конференції; олімпіади з окремих навчальних дисциплін; дидактичні ігри (загально-освітні та професійні); індивідуальні завдання для самостійної роботи; контрольні роботи, завдання для семінарів, практичних занять; виконання курсових робіт, проектів (індивідуальних і групових), заліки; іспити; державна атестація;

- методи оцінювання: бесіди; тестування та анкетування, контрольні роботи, емпіричні (спостереження); експериментальні (констатувальний, формувальний, узагальнювальний); аналіз результатів діяльності;

3) рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності: низький, середній та високий (усі рівні взаємопов'язані, при цьому кожен попередній зумовлює наступний, що забезпечує послідовність розвитку досліджуваного феномена).

Логічним і невід'ємним елементом структурно-функціональної моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є **результативна підсистема**.

Результативність упровадження розробленої структурно-функціональної моделі виражається через конкретний кінцевий результат (результати), тобто різниця між прогнозованим станом сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності і тим, що отримано фактично.

Таким чином, нами розроблено та обгрунтовано структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України,

що слугує передумовою для впровадження цієї моделі в освітньо-виховний процес у закладах вищої освіти ДСНС України.

Верифікація запропонованої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України зумовлює необхідність узагальнення певних параметрів, які визначають ефективність її реалізації зокрема.

3.3. Структура готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності

У сучасних умовах розвитку освіти невід'ємним компонентом фахової підготовки здобувачів у закладах вищої освіти є формування їхньої готовності до професійної діяльності загалом та готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності зокрема.

Окремим аспектам професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти присвячено наукові розвідки В. Бондаренка та В. Журавльов [28] (особливості професійного спілкування військовослужбовців в особливих умовах діяльності), М. Георгієв [47] (професійна компетентність майбутніх офіцерів високомобільних десантних військ), В. Грішко-Дунаєвська [61] (суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі вивчення іноземної мови у вищих військових навчальних закладах), Н. Калинюк та О. Діденко [105] (формування професійно-комунікативної компетентності офіцера-прикордонника), М. Кулакова [142] (формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах), О. Москаленко [179] (підготовка курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах), В. Чернявської (формування комунікативної культури в процесі професійної освіти курсантів морського закладу вищої освіти) та ін.

Утім, осмислення наукових праць дає підстави констатувати різнобічність поглядів стосовно досліджуваної проблеми та констатувати недостатній рівень розробленості концептуального й прикладного аспектів професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. Поза увагою вчених залишаються питання сутності готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в типових та екстремальних ситуаціях, критерії виявлення рівня сформованості й умови становлення такого феномену.

Ураховуючи складність та недостатню дослідженість поняття «готовність майбутнього офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності», насамперед, розглянемо сутність поняття «готовність».

У наукових працях тлумачення сутності поняття «готовність до діяльності» варіюється залежно від галузі знань, до якої належить той чи інший вчений, і від площини дослідження поняття. У сучасних наукових розвідках поняття «готовність до діяльності» розрізняють за провідними напрямками наукових досліджень: психологічна (встановлення характеру зв'язків між станом готовності та ефективністю діяльності) та педагогічна (виявлення факторів, умов, засобів цілеспрямованого формування готовності).

Аналіз наукового фонду засвідчив, що поняття «готовність до діяльності» має числену кількість визначень та інтерпретацій, що зумовлює необхідність його конкретизації. Складність наукового аналізу цього поняття також зумовлює значне поле його перетину з іншими поняттями, як-то: «компетентність», «майстерність», «професіоналізм» та ін.

Д. Узнадзе та його колеги-однодумці зробили висновок, що у випадку існування у суб'єкта певної потреби та ситуації її задоволення у нього виникає специфічний стан, що можна схарактеризувати як «готовність, як установку суб'єкта на здійснення певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби» [358]. Переважна більшість сучасних дослідників

феномена «готовність до діяльності» послуговуються представленим визначенням для розроблення структури готовності до тієї чи іншої професійної діяльності.

У довідковій літературі також не зафіксовано єдиного трактування поняття «готовність до діяльності». У Великому тлумачному психологічному словнику «готовність до діяльності» визначено як «стан підготовленості, за якого організм налаштований на дію чи реакцію» [303].

У психологічному словнику І. Кондакова «готовність до дії» потрактовано «як форму установки, що характеризується спрямованістю на виконання тієї або іншої дії» [127, с. 46].

За визначенням, наведеним у Великому психологічному словнику, готовність до дії означає «стан мобілізації усіх психофізичних систем людини, які забезпечують ефективне виконання певних дій» [27].

У психолого-педагогічному словнику «психологічну готовність до праці» представлено як «поєднання знань, умінь, навичок із потребою праці, базованої на зацікавленості, бажанні працювати, розумінні суспільного значення праці» [312].

У сучасній психології варто виокремити два базових підходи до визначення змісту та структури готовності до діяльності, зокрема професійної: функційний та особистісний.

У межах особистісного підходу наголошено на інтегративних характеристиках готовності, остання розглядається науковцями переважно як:

- системне особистісне утворення (С. Васильєва) [36];
- цілісна система стійких інтегративних особистісних утворень (Т. Жаровцева) [87];
- складна динамічна структура, компоненти якої тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені (В. Покалюк) [276];
- комплекс здібностей (Б. Ананьєв) [5];

- синтез певних особистісних якостей (С. Дибін, В. Крутецька, В. Шаринський);

- система інтегративних якостей, властивостей, знань, навичок особистості (К. Дурай-Новакова) [77];

- суттєва передумова діяльності, яка уможлиблює успішне виконання фахівцем професійних обов'язків, базуючись на власних знаннях, досвіді, особистісних якостях, збереження фахівцем самоконтролю при виникненні непередбачених перешкод (С. Максименко, О. Пелех) [163];

- цілеспрямований вияв особистісної системи професійних знань, навичок, умінь, потреб, мотивів, психологічних якостей, настанов і станів, що дозволяє успішно включатися в професійну діяльність та оптимально її виконувати (П. Горностаї) [54];

- комплекс взаємопов'язаних рис особистості (В. Крутецький) [138].

Прибічники функційного підходу розглядають готовність до діяльності як певний стан психічних функцій для оптимального рівня досягнень у діяльності:

- тимчасовий ситуативний стан (Г. Сухобська, Ю. Кулюткін) [171];

- стан психічних функцій, достатня сформованість яких забезпечує значні досягнення в діяльності (І. Платонов) [275].

Представлені визначення свідчать про широку розгалуженість поняття «готовність до діяльності» у психологічній науці та вказують на багатоаспектність категорії.

Цікавою є думка С. Мула стосовно суттєвих відмінностей у трактуванні поняття «готовність до діяльності» вітчизняними та зарубіжними психологами. Дослідником простежено, що на пострадянських теренах базовими характеристиками готовності є знання, уміння, навички та психофізична готовність, натомість зарубіжні вчені «готовність» найчастіше досліджують у площині її емоційного компоненту, схильності особистості до виконуваної діяльності [182].

У вітчизняній педагогічній науці також простежено різні підходи до розуміння поняття «готовність до діяльності».

Сучасний словник із педагогіки дає таке визначення внутрішньої готовності до діяльності – «мотиваційні, пізнавальні, емоційні та вольові процеси особистості, колективу, високий рівень розвитку яких забезпечує ефективність майбутньої діяльності; установка на майбутню професійну діяльність» [339, с. 64].

Дослідники К. Дурай-Новакова, І. Красавін та інші вважають, що готовність до діяльності – це «цілісне психічне явище, при якому відбувається інтеграція знань і умінь, необхідних для виконання певної, конкретної діяльності» [72; 77].

З позиції М. Дяченко, Л. Кандилович готовність до діяльності є «якістю особистості, що інтегрує раніше засвоєні установки, знання, вміння, навички, досвід, характеристики та мотиви діяльності» [79]. Крім того дослідники вважають, що готовність до діяльності «може бути психічним станом» і характеризують її як «налаштування», внутрішню налаштованість на конкретну поведінку для виконання певних завдань (навчальних і трудових), установку на активні та доцільні дії [79, с. 337–338]. З позиції цих науковців, готовність до діяльності – це «психічний стан, який характеризує вибірккову активність особистості у ході її підготовки та включення в діяльність» [79].

Ці ж науковці розглядають готовність до діяльності як «первинну й фундаментальну умову успішного виконання будь-якої діяльності», як «ступінь мобілізації внутрішніх ресурсів людини для ефективного виконання певних завдань» [79].

Схожої позиції дотримується й В. Сластьонін, вважаючи готовність до діяльності «сформованою спрямованістю особистості на професійну діяльність, настановою на роботу, інтересом до предмету діяльності, потребою самоосвіти» [328–330].

А. Столярєнко співвідносить поняття «підготовленість» з досвідом і визначає його як «сукупність знань, дій, прийомів, ділових якостей, набутих особистістю у ході життєвого розвитку для досягнення життєвих і професійних цілей» [344, с. 105].

Заслуговує на увагу визначення В. Крутецького, який розглядає готовність до діяльності як «синтез особливостей, які визначають здатність особистості до діяльності». До цих особливостей науковець зараховує характерологічні та інтелектуальні риси, почуття; позитивне ставлення до певної діяльності та здатність її виконувати; наявність сприятливих для виконання діяльності психічних станів; знання, вміння, навички; психологічні особливості сенсорної та розумової сфер, що відповідають вимогам конкретної діяльності» [138].

Є. Рапацевич визначає готовність студента до діяльності як «особисту якість, істотну передумову ефективності діяльності після закінчення закладу вищої освіти» [264, с. 481].

«Цілеспрямованим вираженням особистості, що містить її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, настанови...» називають готовність до професійної діяльності вітчизняні дослідники С. Максименко і О. Пелєх [163].

В. Бондаренко та В. Журавльов тлумачать готовність особистості до діяльності як «складне, багаторівневе, різнопланове системне утворення особистісного спрямування, що передбачає наявність у фахівця відповідного рівня професійної майстерності та налаштування до певної діяльності» [28].

Проблема формування готовності фахівця до професійної діяльності знайшла своє відображення в низці сучасних дисертаційних досліджень з педагогіки. Зупинемось більш детально на тлумаченнях поняття «готовність до діяльності», представлених у цих працях.

А. Ліненко готовністю майбутніх учителів до педагогічної діяльності називає «цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну та вольову

мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в діяльність певного спрямування» [154, с. 56].

О. Отич вважає, що готовність до діяльності є «результатом і показником якості підготовки, які реалізуються та перевіряються у діяльності» [248].

У дослідженні А. Резановича готовність до діяльності трактується «як внутрішня якість, що виражає схильність особистості до виконання певної діяльності, а також ступінь засвоєння відповідного соціального досвіду та здатність його використовувати в професійній діяльності» [304].

О. Пехота визначає готовність до діяльності як «складноструктуроване утворення, яке забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного професійного саморозвитку» [274, с. 216].

Готовність до інноваційної професійної діяльності, вважає І. Гавриш, є «інтегративною якістю особистості, що виявляється в діалектичній єдності усіх структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин; складне особистісне утворення, наявність якого зумовлює є та регулює успішність професійної діяльності» [44, с. 46].

Г. Троцько вважає готовність до діяльності «цілісним, складним, особистісним утворенням, що забезпечує високий рівень професійної діяльності, й містить професійні погляди, переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці та професійно самовдосконалюватися» [355, с. 15].

С. Литвиненко вважає готовність до діяльності «результатом професійної підготовки, інтеграційним багаторівневим динамічним особистісним утворенням» [156, с. 16].

Т. Жаровцева називає готовність до роботи «цілісною системою стійких інтеграційних особистісних утворень (якостей), індивідуальних ієрархічних особливостей» [87, с. 11–12].

Не обмежуючись розглядом загальних підходів до розуміння змісту готовності до діяльності, вважаємо за доцільне проаналізувати погляди сучасних українських дослідників на сутність готовності фахівця до діяльності в особливих та екстремальних умовах, оскільки професійна діяльність офіцерів с.ц.з. відбувається саме за таких умов.

Вивчаючи готовність майбутніх офіцерів пожежної охорони до професійної діяльності О. Бикова розуміє її як «психолого-педагогічну таксономію необхідного та достатнього комплексу ПВЯ та властивостей особистості» [19].

Здійснивши теоретичний аналіз проблеми готовності офіцерів до професійної діяльності по роботі з персоналом, В. Бондаренко зазначає, що готовність є «не лише результатом, але й метою професійної підготовки, початковою та основною умовою ефективної реалізації можливостей майбутнього фахівця». Науковець акцентує на діалектичному характері готовності до професійної діяльності як якості, стану, а також динамічного процесу [28].

Згідно з поглядами Г. Грибенюка, готовність курсантів і слухачів закладу вищої освіти до професійної діяльності є «системою ПВЯ, властивостей, необхідних і достатніх для ефективної професійної діяльності» [56].

За І. Платоновим, готовність до правоохоронної діяльності є «складною, інтегрованою властивістю, яка характеризує придатність фахівця до виконання загальних вимог професійної діяльності» [275]. Структура готовності до професійної діяльності, за І. Платоновим, містить три взаємопов'язані компоненти, як-то:

- мотиваційний, що ґрунтується на сукупності мотивів, які скеровують, посилюють та обумовлюють активність в професійній діяльності;

- загально професійний, що зумовлює необхідність достатнього рівня професійних знань, навичок і вмінь та сформованості психічних пізнавальних процесів для початкового етапу професійної діяльності;

- емоційно-вольовий, що передбачає здатність фахівця до свідомої регуляції власної поведінки, до дій у різноманітних ситуаціях професійної діяльності у межах чинного законодавства та відповідно до вимог суспільства [285].

Л. Матохнюк виокремлює трикомпонентну структуру психологічної готовності прикордонників до успішного виконання професійної діяльності:

- мотиваційно-ціннісний компонент, що репрезентує спрямованість на професійну діяльність та містить потребу ефективно вирішувати професійні завдання, стійку позитивну мотивацію до професії, переконання в важливості обраного фаху, бажання досягати успіху, прагнення самовдосконалення та самореалізації;

- когнітивний компонент, що охоплює сукупність необхідних для ефективно професійної діяльності знань, зокрема знання професійних обов'язків, особливостей службової діяльності, розуміння її суспільної значущості, знання способів, методів, засобів вирішення професійних завдань, усвідомлення власних можливостей, здібностей та ін.;

- операційно-діяльнісний, що має у своєму складі сукупність здібностей фахівця до ефективного виконання службових функцій, таких як: продуктивне мислення, навички емоційно-вольової саморегуляції, організованість, комунікабельність та ін. [166].

Наукова розвідка М. Логачова присвячена оптимальній бойовій готовності офіцера, яку дослідник умовно поділяє на психічну (загальну й спеціальну), технічну та фізичну готовність [158].

З позиції Б. Фурманця, психологічна готовність працівників МНС України є «цілеспрямованим процесом, у ході якого формуються емоційно-

вольова стійкість, морально-психологічні якості для успішного вирішення службових завдань в екстремальних умовах» [371, с. 302].

Психологічну готовність до льотної діяльності О. Керницький вважає інтегрованою властивістю та складним психологічним утворенням особистості військового пілота, що виявляється «у вигляді психічного стану його готовності до льотної діяльності та забезпечує оптимальне функціонування психіки, надійність знань, навичок і вмінь керування технічними системами бойового літака за різноманітних умов польоту». Як інтегрована властивість, психологічна готовність курсантів до льотної діяльності, на думку дослідника, є комплексом мотиваційного, когнітивного, операційного, емоційно-вольового компонентів та ПВЯ військового пілота [110].

С. Кушнарьов та О. Резнікова дослідили, що формування професійної готовності майбутніх фахівців органів внутрішніх справ є «динамічним процесом, спрямованим на формування стійких професійних інтересів, стійкого бажання творчої діяльності в обраній сфері, поглиблення уяви про сутність та зміст професії; розвиток професійних умінь; виховання впевненості в правильності професійного вибору, відповідності їхніх психічних властивостей та особистісних якостей вимогам професії та ін. [147].

Результати теоретичного аналізу переконливо свідчать, що формування готовності до професійної діяльності набуває особливої актуальності для фахівців, професійна діяльність яких відбувається в специфічних умовах. Водночас представлені визначення поняття «готовність до діяльності» свідчать про широку розгалуженість його розуміння. Узагальнення досліджуваних матеріалів дозволило підсумувати, що найчастіше «готовність до діяльності» дефініюють як інтегроване утворення, складниками якого є короткочасна та тривала готовність, яке забезпечує здатність фахівця діяти в особливих умовах та слугує запорукою ефективності професійної діяльності будь-якого фахівця.

На думку більшості сучасників дослідників (І. Гавриш та І. Дичківська [74], С. Литвиненко [156] та ін.) сформованість готовності до діяльності є результатом професійної підготовки у закладі освіти. Зокрема І. Дичківська зауважує, що готовність до діяльності є «закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання» і виявляється у психічному, активно-дієвому стані, системі інтегрованих властивостей, які регулюють діяльність фахівця та забезпечують її ефективність [74, с. 277].

Подібну точку зору поділяє С. Кубіцький, вважаючи, що готовність до діяльності є «результатом всебічного розвитку особистості з урахуванням вимог, зумовлених специфікою фаху» [140, с. 17]. На думку дослідника, саме готовність забезпечує регуляцію, сталість, ефективність професійної діяльності та необхідна людині для успішного виконання своїх професійних обов'язків, використання знань, досвіду, особистих якостей, збереження самоконтролю та зміни траєкторії своєї діяльності при виникненні непередбачених перешкод [140, с. 17].

А. Линенко у своїх дослідженнях акцентує, що саме під час професійної підготовки в закладі вищої освіти закладаються підвалини професійної майстерності, формується готовність до майбутньої професійної діяльності. Остання, з позиції науковця, є «поєднанням знань, умінь та навичок практичної діяльності» та містить самосвідомість, інтерес, потребу, мотиви та здібності до професійної діяльності, теоретичні знання та знання способів діяльності, навички та вміння, ПВЯ майбутнього фахівця [153].

О. Тимченко дійшов висновку, що основою формування готовності до діяльності є «цілеспрямований педагогічний вплив на здобувачів для посилення суспільних мотивів, вищих почуттів і сильної волі курсантів; покращення їхньої професійної підготовки та прискорення адаптації до умов навчального закладу з урахуванням індивідуальних особливостей» [353].

Відповідно можна зробити припущення про можливість формування у закладах вищої освіти достатнього рівня готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до виконання професійних завдань за призначенням, як поєднання їхньої психічної та професійної готовності, професійної культури, навичок саморегуляції та самоосвіти, уміння мобілізувати свій досвід на вирішення професійних завдань у складних ситуаціях.

На думку вчених [79; 330; 363], слід виокремлювати дві взаємопов'язані форми готовності фахівця до професійної діяльності:

- потенційну (попередню, завчасну) готовність, що є професійною підготовленістю до професійної діяльності, та інтегрує низку достатньо стійких компонентів, психічних утворень, знань, умінь та навичок професійної діяльності, ПВЯ, цінностей особистості, тобто певний рівень професійно необхідного потенціалу особистості;

- безпосередню (миттєву, ситуативну) готовність як стан мобілізованості, функційної налаштованості психіки фахівця на вирішення конкретних завдань за певних обставин і умов. Особливістю такої форми готовності є висока динамічність, рухливість та зумовленість ситуативними обставинами, станом психічного та фізичного здоров'я, морально-психічною атмосферою в колективі, соціальному середовищі тощо.

Цілком очевидно, що безпосередня готовність є наслідком актуалізації попередньої, завчасної готовності, недостатній рівень якої знижує вияви першої [368, с. 116].

На підставі аналізу літератури з проблеми формування готовності до професійної діяльності, О. Мажаровська вказує на існування психологічної, теоретичної та практичної готовності до діяльності. Психологічна готовність до діяльності, на думку дослідниці, є «загальною психологічною сталістю, спрямованістю на діяльність», що охоплює якості, інтерес до навчання, професійно-розвинуте мислення тощо, сформованість яких уможливорює самовдосконалення фахівця в майбутньому [172, с. 22].

Водночас теоретична готовність до професійної діяльності потрактована О. Можаровською як «засвоєння законів, правил, понять, теорій, широке використання знань суміжних дисциплін, знання інноваційних технологій» [172, с. 22].

Практична готовність до професійної діяльності, вважає О. Можаровська, є «сформованістю професійних знань, умінь, навичок та уміння узагальнювати власний та світовий досвід» [172, с. 22].

П. Горностай під поняттям професійна готовність до діяльності розуміє «загальну (як психологічну, так і фізичну) готовність людини до професійної діяльності», і наголошує, що готовність може бути як тривалою (професійна підготовленість), так і короткочасною [54]

У нашому дослідженні було зроблено орієнтир на такі позиції вітчизняних і зарубіжних учених: довготривала готовність – це готовність загального, тривалого характеру, ґрунтована на ідейних переконаннях, спрямованості особистості, її знаннях, досвіді, здібностях і ПВЯ, усвідомленні значущості майбутнього фаху в суспільстві, соціальної відповідальності, прагненні самостійного та творчого вирішення професійних завдань, актуалізації отриманих знань. Достатня сформованість цих компонентів засвідчує готовність фахівця до професійної діяльності.

Тимчасова (короткочасна) готовність до діяльності є активно дієвим психічним станом, який безпосередньо пов'язаний із зовнішніми чинниками (конкретною ситуацією, місцем, умовами та професійними завданнями) та не передбачає перенесення ПВЯ та станів у нову ситуацію. До зовнішніх чинників віднесено зміст, новизну та складність завдань, їхній творчий характер; обстановку діяльності; особливості стимулювання дій і результатів; мотивацію, бажання досягнення того чи іншого результату; оцінку ймовірності його досягнення; самооцінку власної підготовленості; стан здоров'я й фізичне самопочуття; особистий досвід мобілізації сил на

вирішення завдання, проблеми; уміння контролювати рівень свого стану готовності та ін. [390, с. 242–243].

На підставі аналізу сутності професійної діяльності офіцера с.ц.з. в сучасних умовах можна стверджувати, що готовність до професійної діяльності цього фахівця повинна бути тривалою, усталеною, ґрунтованою на досвіді, легко актуалізованою без потреби в її поновленні у нетиповій або надзвичайній ситуації.

Результати аналізу змістового навантаження поняття «готовність до діяльності» слугували підставою для з'ясування структурних компонентів готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

У наукових розвідках українських та зарубіжних науковців (табл. 3. 1) не зафіксовано єдиної позиції щодо компонентного складу готовності до професійної діяльності. Зауважимо, що трактування сутності готовності до професійної діяльності та компонентів варіюється залежно від предмету дослідження, методологічних засад, контексту розгляду проблеми, авторської концепції дослідження тощо.

За сучасним баченням С. Мула, структура готовності до професійної діяльності є складним синтезом взаємозалежних структурних компонентів [182, с. 45].

Слідом за Т. Садовою вважаємо, що варіації у структурних компонентах готовності до діяльності не виключають, а розширюють та поглиблюють уявлення про досліджуваний феномен [316].

Таблиця 3. 1

Інтерпретація компонентів готовності науковцями

Компонент	Тлумачення	Дослідник
мотиваційний	мотивація до саморозвитку у професійній сфері	Д. Леонтьєва, О. Ісаєва, А. Попова, Г. Цукерман
	відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку	І. Єрмакова, Г. Несен, Р. Лучечко

морально-орієнтаційний	морально-етичні норми; повага до культурно-історичної спадщини; прагнення самореалізації; самовдосконалення; самоактуалізації	В. Маригодов, С. Моторна
орієнтаційний	ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є принципи, погляди, переконання, готовність діяти відповідно до них	Л. Кондрашова, Г. Троцько
	знання особливостей та умов діяльності, вимог до фахівця	І. Єрмакова, Г. Несен
операційний	організація та вироблення напрямків професійної діяльності, сформованої психологічною системою;	Ю. Забродін
	система регуляції професійної діяльності; інтегровані якості, набуті в процесі вивчення психолого-педагогічних та фахових дисциплін, самостійної навчальної діяльності та в період спеціальних практик	Керницький О., Бойко Ю., Коберник О., Дяченко М.,
	опанування та використання на практиці способів і прийомів професійної діяльності, знань, умінь, навичок аналізу та узагальнення	Л. Кандибович
	володіння способами та прийомами професійної діяльності, ключовими компетентностями	І. Єрмакова, Г. Несен
ціннісно-мотиваційний	професійно значущі потреби, інтереси та мотиви діяльності, відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку, ставлення до професійної діяльності	К. Дурай-Новакова, Н. Горбач, Н. Кичук, А. Линенко, Т. Таскаєва, Н. Кузьміна, Л. Спірін, В. Сластьонін, О. Щербаков, Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен

потребносно-мотиваційний	мотиви: життєві цілі, усвідомлені та неусвідомлені: емоції, особистісні сенси; потреби: біологічні, соціальні, пізнавальні	В. Маригодов, С. Моторна
орієнтаційно-пізнавально-оцінний	уявлення про зміст професії та вимоги до професійних ролей, знання засобів розв'язання професійних завдань, самооцінка професійної підготовленості; наявність умінь та навичок розв'язання професійних завдань	Л. Сохань, К. Дурай-Новакова, Є. Кокшенєва
процесуальний / операційно-дієвий / поведінковий	володіння способами та прийомами діяльності, компетенціями; мобілізація та актуалізація професійних знань, умінь та навичок, адаптація до вимог професійних ролей і умов діяльності	І. Шеханіна, В. Моляко, Є. Машбиць, О. Тихомиров, Н. Кузьміна, Л. Спірін, В. Сластьонін, О. Щербаков, Л. Сохань,
	володіння способами й прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями, навичками, а також навичками аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення	І. Єрмакова, Г. Нессен, К. Дурай-Новакова, М. Рябова, В. Серіков; О. Дмитреєва, А. Грачов
психологічний	індивідуальні особливості психічних процесів	К. Платонов, Р. Лучечко
пасивно-поведінковий	настрій на доброякісну роботу	К. Дурай-Новакова
когнітивний	образ професії, знання, уміння та навички	Д. Леонтьєва, О. Ісаєва, А. Попова, Г. Цукерман
пізнавальний	відчуття, сприйняття, увага; пам'ять; мислення, мова; уява, творчість	В. Маригодов, С. Моторна

вольовий емоційно- вольовий	/ самоконтроль, самомобілізація, вміння управляти власними діями; почуття відповідальності за результати діяльності, самоконтроль	В. Моляко, Є. Машбиць, О. Тихомиров, Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен, К. Дурай- Новакова
оцінний	самооцінка своєї підготовленості та відповідність процесу розв'язання завдань оптимальним зразкам	І. Вужина, І. Гавриш, Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен
особистісний	система ставлень особистості до себе та прийняття себе як суб'єкта професійної діяльності	Ю. Бойко
особистісно- смысловий	надання виконуваній діяльності особистісного смислу	Д. Леонтьєва, О. Ісаєва, А. Попова, Г. Цукерман
професійний	досвід	К. Платонов, Р. Лучечко
функціональний	генералізований комплексний стан людини, розвиток психічних функцій	Ю. Забродін
комунікативно- організаційний	комунікативні та організаційні здібності; управлінський потенціал	В. Маригодов, С. Моторна

Таким чином, готовність до професійної діяльності має складну динамічну полікомпонентну структуру, що включає в себе інтелектуальні, емоційні, мотиваційні, вольові, поведінкові та інші компоненти.

З огляду на специфіку професійної діяльності офіцерів с.ц.з., вважаємо за необхідне звернутися до наукових розвідок, спрямованих на визначення структури готовності до професійної діяльності саме цього контингенту фахівців.

У своєму дослідженні структури психологічної готовності офіцерів пожежної охорони до професійної діяльності О. Бикова виділяє 5 базових підвидів готовності:

- морально-психологічну готовність з такими складниками: мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінно-змістовий компонент;

- командирську готовність, до складників якої науковець відносить такі компоненти: природний талант лідера, розуміння соціальної значущості бойового завдання, відповідальність, інтуїція, висока творча активність, здатність до оптимізації власної управлінської діяльності, сміливість, рішучість, урівноваженість, упевненість, переконливість, уміння давати чіткі команди, оперативність прийняття рішення, готовність до ризику;

- авторитативну готовність, до складників якої віднесено спонукальний, регулятивний, трансформативний, інформаційно-пізнавальний, регенеративний, виховально-дисциплінуючий, морально-етичний, авторитетно-престижний, посадовий, управлінський, лідерський, харизматичний компоненти;

- креативну готовність з такими компонентами: генератор ідей, евристична творча діяльність, професійне честолюбство, інсантизм, дивергентність, пошук, гнучкість розуму, наукова комунікабельність, глибина знань та ємність тезаурусу, високий науковий авторитет;

- комунікативну готовність як комплекс таких компонентів: психологічна сумісність, активна життєва позиція, відданість обов'язку, єдність поглядів із колективом, професійна товарицькість, взаємодопомога, повага до колег, до правил співжиття, здатність до самовиховання, самокритичність, відсутність егоцентризму, здатність до спілкування, володіння професійною мовою, ситуаціями професійного мовлення [19].

В. Покалюк називає готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності «складною динамічною структурою»,

яка складається з психофізіологічної, мотиваційної, орієнтаційної, операційної, емоційної, вольової та оцінювальної компоненти [276, с. 227]. На думку дослідника, сформованість готовності досліджуваних фахівців до професійної діяльності позитивно впливає на мобілізацію досвіду, почуттів, волі, слугує вміню підтримувати внутрішню рівновагу; виявляти ПВЯ, властивості фахівця; здійснює взаємовплив, формує авторитети, антипатії, взаємні оцінювання, що впливає на ефективність професійної діяльності як окремих фахівців, так і всього оперативного розрахунку загалом [276].

Сутність колективної готовності оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу, за В. Покалюком, полягає в груповій професійній підготовленості (оперативній злагожденості), стійкості, спільних ціннісних орієнтаціях, емоційній єдності, гармонії міжособистісних відносин та активності особового складу [276].

Психологічну готовність майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах І. Коваль пропонує розглядати як «активно-діючий, усвідомлений стан, ґрунтований на професійному досвіді, ціннісних настановах, психологічній культурі, особистісних якостях, знаннях, уміннях і навичках, мотиваційно-цільовій структурі, прагненні саморозвитку». Дослідник вважає його такий стан позитивно впливає на результативність виконання професійної діяльності, швидкість ухвалення рішень в кризових ситуаціях швидкодії та професійно-доцільну поведінку фахівців, а також їхню особистісну та професійну самореалізацію [120, с. 188].

Дослідником М. Омельченко процес формування соціально-моральної готовності майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби до професійної діяльності розглянуто як «інтегрований за своєю соціальною та моральною значущістю процес формування системи знань, умінь, навичок, особистісних і професійних якостей, мотивів і цінностей, спрямований на реалізацію функціональних обов'язків в екстремальних професійних і життєвих ситуаціях в соціумі, що дозволяють йому функціонувати повноправним

членом суспільства». Соціально-моральна готовність фахівця пожежно-рятувальної служби до професійної діяльності розглядається науковцем як «інтегроване динамічне утворення», структура якого містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, морально-орієнтаційний та рефлексивно-діяльнісний [242].

На підставі теоретичного аналізу науково-педагогічних джерел із проблеми підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності щодо з'ясування значення поняття «готовність до діяльності», а також осмислення різних підходів до компонентної структури готовності до діяльності визначено компоненти готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, що адекватно відповідають її сутності та враховують особливості професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту: аксіологічний, знаннєвий, діяльнісний.

Ураховуючи, що готовність майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є інтегративним станом, ми визначили основні її компоненти та конкретизували зміст кожного з них: аксіологічний, знаннєвий, діяльнісний.

Зупинимося детальніше на характеристиці кожного компонента.

У структурі готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійної діяльності центральне місце посідає *аксіологічний компонент*, який виокремлюється практично всіма дослідниками готовності до діяльності. Виокремлений компонент охоплює особистісні сенси, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, потреби, позитивне ставлення до навчання та майбутньої професійної діяльності, усвідомлення її значущості, прагнення нових знань, прагнення саморозвитку та самовдосконалення, свідоме прагнення високої ефективності виконання службових завдань, які не лише характеризують здатність майбутніх фахівців мотивувати себе на набуття необхідних фахових знань, умінь та навичок, а й відображають установку на формування готовності як особистісного необхідного та внутрішньо прийнятого.

Аксіологічний компонент, уважає О. Москаленко, спонукає курсантів до розв'язання додаткових завдань, що не є нормативно визначеними, але опосередковано впливають на успішність майбутньої професійної діяльності, зумовлює самовдосконалення, самореалізацію й самоактуалізацію особистості [179, с. 240].

Сформованість означеного компонента готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності вивляється у визнанні значущості цієї форми діяльності у повсякденній практичній діяльності фахівця в органах та підрозділах ДСНС України, його активній громадянській позиції, націленості на творче вирішення професійних завдань та проблем, готовності володіти собою в будь-якій ситуації та нести моральну відповідальність перед колегами та суспільством уцілому.

Аксіологічний компонент можна вважати пріоритетним у навчальній діяльності, оскільки саме від мотивації залежить успішність професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України й успіх їхньої подальшої професійної діяльності.

На нашу думку, пріоритетним на початковому етапі фахової підготовки курсантів є створення освітнього середовища, яке сприяє формуванню й розвитку внутрішньої позитивної мотивації до навчання, інтересу до майбутнього фаху, прагнення самовдосконалення тощо, оскільки офіцер із високою мотивацією здатний до подолання труднощів, психологічних бар'єрів та інших негативних факторів, притаманних професійній діяльності в екстремальних умовах.

У структурі готовності офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності значну роль відіграє *знаннєвий* компонент, що містить не лише загальну грамотність, а й сукупність знань, необхідних для продуктивної професійно орієнтованої комунікативної діяльності, зокрема знання засобів, способів, стратегій реалізації професійно орієнтованої

комунікативної діяльності офіцера с.ц.з., норм і правил спілкування, типів взаємодії людей, а також уміння інтерпретувати інформацію для досягнення поставлених завдань. Знаннєвий компонент охоплює не лише офіційні знання, але й також неофіційні знання, що базуються на досвіді [263, с. 9].

Пропоноване дослідження спрямоване на підвищення якості навчання професійно орієнтованих дисциплін; зміст методики викладання цих дисциплін має забезпечувати високий рівень знань, умінь і навичок, які слугують підґрунтям для знаннєвого та діяльнісного компонента готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Останнім, однак, не менш важливим у структурі досліджуваної готовності є *діяльнісний компонент*, який передбачає наявність достатнього рівня сформованості вмінь і навичок конструктивної та ефективної контактної взаємодії з людьми, з професійним середовищем, професійного спілкування зі співробітниками й керівниками, готовності до службової та особистісної взаємодії з колегами та цивільним населенням.

Діяльнісний компонент спрямований на ефективне використання набутого фонду знань, умінь і навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності, опанування сучасних технологій вирішення стандартних і нестандартних професійних завдань, аналіз та порівняння стратегій поведінки, ухвалення рішень під час виконання таких завдань.

Отже, структуру готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності ми розглядаємо як єдність аксіологічного, знаннєвого та діяльнісного компонентів. Зауважимо, що зазначені компоненти готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності не можна розглядати ізольовано, оскільки вони мають інтегративний характер та є кінцевим результатом професійної підготовки майбутнього офіцера с.ц.з. Кожен із виокремлених компонентів характеризує знання, способи діяльності і потреби майбутнього офіцера с.ц.з., виконує свою

роль в їхній взаємодії та у сукупності забезпечує високий рівень готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Аналіз категорійного апарату дослідження щодо понять «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність», «готовність до діяльності» дав змогу осмислити авторську позицію щодо змістового наповнення поняття «готовність майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності», яка полягає у його баченні як інтегративного стану особистості тривалого характеру та закономірного результату спеціальної підготовки, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання, що містить аксіологічний, знаннєвий і діяльнісний компоненти як сукупність знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей, котрі забезпечують повноцінну здатність випускника закладу вищої освіти ДСНС України до провадження професійно орієнтованої комунікативної діяльності у професійній сфері.

3.4. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності

Необхідність вивчення реального стану сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності зумовлює необхідність пошуку та обґрунтування відповідних критеріїв і показників, а також виокремлення рівнів сформованості досліджуваного феномена, оскільки вирішення цього завдання неможливо виявити ефективність розробленої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, порівняти результати, отримані на констатувальному і формувальному етапах експерименту.

Для розроблення критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної підготовки варто оперувати відомостями про зміст цих понять.

У психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених запропоновано різні визначення понять «критерій», «показник», «рівень». Наприклад, О. Барабанщиков і Н. Дерюгін дають щонайменше чотири визначення поняттю «критерій»:

- а) «показник, об'єктивний вияв»;
- б) «психологічна установка діагноста»;
- в) «мірило, яким треба користуватись при діагностуванні»;
- г) «питання опитувальника, анкети, тесту тощо».

У словнику-довіднику з професійної педагогіки А. Семенової під поняттям «критерій» розуміється «мірило, оцінка, судження, необхідна та достатня умова виявлення або існування якогось явища чи процесу» [333].

Укладачі Великого тлумачного словника сучасної української мови «критерій» дефініюють як «підставу для оцінювання, визначення або класифікації чого-небудь» [38, с. 588]. У словнику представлено тлумачення й інших понять, важливих для дослідження, як-то «показник» – «свідчення, доказ, ознака властивостей процесу» [38, с. 1024]; «рівень» – «міра величини, розвитку, значущості чого-небудь; ступінь освіти, культури, підготовки» [38, с. 1223].

У дослідженні «критерії» розуміємо як стандартну властивість педагогічного явища, яка слугує певним орієнтиром для розроблення тактики, способів і засобів професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Для визначення критеріїв сформованості готовності майбутніх фахівців с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності доцільно також установити співвідношення понять «критерій» та «показник». Грунтуючись сутність поняття «критерій», «показник» є співвідношенням окремого до загального: кожен критерій є комплексом показників, які якісно та кількісно його характеризують. Слідом за І. Клак вважаємо, що критерій є стабільною величиною, а показник – динамічною [113].

З огляду на відсутність єдиного погляду на компонентну структуру готовності фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, вважаємо за необхідне звернутись до досвіду науковців, наукові ровідки яких присвячені розробленню критеріїв готовності до різних видів діяльності.

В. Сластьонін зробив спробу розкрити поняття «готовності до професійної діяльності», дослідивши її полікомпонентну структуру на основі таких компоненти, як-от:

- психологічний – репрезентує сформовану спрямованість фахівця на професійну діяльність, настанову на роботу, інтерес до предмету діяльності, потребу самоосвіти, сформоване професійне мислення;
- науково-теоретичний – охоплює певний об'єм суспільно-політичних, психологічних та спеціальних фахових знань;
- практичний – передбачає достатній рівень сформованості професійних вмінь та навичок;
- психофізіологічний – зумовлює необхідність сформованості передбачених конкретно спеціальністю ПВЯ;
- фізичний – відображає фізичний розвиток та стан здоров'я фахівця відповідно до вимог професійної діяльності [328].

Досліджуючи комунікативну компетенцію фахівця митної служби у своїй дисертаційній праці О. Павленко виділяє такі її критерії:

- цільовий, ціннісний – представлений комплексом цінностей, що відображають соціальну, професійну й особистісну значущість професійної комунікації; системою позитивних мотивів і комунікативних установок на прийняття себе та інших, цілеспрямоване та усвідомлене опанування комунікативних знань та вмінь, стосовно вибору професії митника, просування по службі, рівня інтересу до обраної професії тощо;
- змістовий – його складниками є поняття, цінності, норми, еталони теорії комунікації, що складає здебільшого контекст професійно спрямованих, суб'єктивно-значимих комунікативних завдань; особистісний комунікативний

досвід; рефлексія власних комунікативних дій і переконань, поглядів, відносин із позиції соціальної цінності;

- технологічний – реалізується через інтегровану інформаційно-комунікаційну технологію, уможливорює набуття фахівцем нового значущого досвіду соціальної поведінки, постановку й виконання різних за рівнем складності комунікативних завдань, організацію цілеспрямованого, систематичного та поетапного удосконалення окремих комунікативних умінь, навичок, відтворення предметного й соціального змісту професійної комунікативної діяльності митника; самореалізацію у різноманітних ситуаціях професійної комунікації;

- діагностувальний – реалізований через самопізнання, самокоректування, рефлексію власних досягнень, професійне та особисте зростання за допомогою аналітико-оцінної, пошуково-практичної діяльності; діагностування та самодіагностику;

- управлінський – передбачає моделювання, керування, корегування і контроль навчальної та професійної комунікативної діяльності, спостереження [263].

Унаслідок теоретичного аналізу особливостей професійного спілкування авіаційних диспетчерів, специфіки професійної підготовки та характеру й структури їхньої професійної діяльності, С. Тимченко виокремила три критерії сформованості комунікативних умінь майбутніх диспетчерів: інформаційно-мовленнєвий, інтерактивний і когнітивний [354].

Грунтуючись на результатах проведеного теоретичного аналізу науково-педагогічних джерел із проблеми підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності, беручи до уваги особливості підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, з урахуванням структурних компонентів готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (аксіологічного, знаннєвого та діяльнісного) вважаємо, що для дослідження рівнів сформованості готовності

майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності суттєве значення мають такі критерії:

I критерій – мотиваційно-ціннісний;

II критерій – когнітивний;

III критерій – комунікативно-діяльнісний.

Розроблені критерії та їхні показники відображають та конкретизують виявлені в процесі дослідження структурні компоненти готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. У визначенні критеріїв та показників готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності також ураховано думку науково-педагогічних працівників, працівників органів та підрозділів ДСНС України шляхом застосування різних форм взаємодії з ними: бесіди, анкетування, опитування, експертні оцінки та ін.

При розробленні критеріїв сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності нами було враховано авторитетну думку А. Галімова, що критерії повинні відповідати певним вимогам, зокрема:

- бути об'єктивними, відображати стійкі та сталі ознаки, властивості предмету дослідження;
- бути незалежними від волі суб'єкта і об'єкта;
- узгоджуватись з загальними критеріями ефективності навчально-виховного процесу;
- бути простими та зручними для використання [45].

Засадним для дослідження є положення компетентнісного підходу, відповідно до якого процес формування готовності фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності не має чітко окресленого початку та закінчення, тому застосування відповідних педагогічних методів узгоджується з його кінцевими або проміжними результатами та зумовлює постійне їхнє корегування з урахуванням відомостей про його окремі компоненти. Отже,

послідовність розміщення критеріїв не має принципового значення [148, с. 113].

Запропонований багатокритеріальний підхід свідчить про поетапне оцінювання сформованості готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, в динаміці, на кожному етапі вводиться самостійний критерій або його показник, який можна легко та швидко виявити та зафіксувати. Поетапність оцінювання змін у рівнях сформованості досліджуваного феномена передбачає організацію спеціального спостереження за змінами та уточнення змісту окремих показників.

Урахування результатів професіографічних досліджень фахівців у сфері цивільного захисту, виокремлення інтелектуальних, духовно-моральних, характерологічно-мотиваційних, діяльнісних та поведінкових, фізіологічних, індивідуально-психологічних та комунікативних якостей у структурі ПВЯ майбутнього офіцера с.ц.з. та з'ясування сутності його професійної діяльності в сучасних умовах, дає змогу схарактеризувати критерії сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Критеріальна структура готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з. представлена в таблиці 3. 2.

Таблиця 3. 2

Критерії та показники готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності

Критерій	Показники
Мотиваційно-ціннісний	• інтерес до майбутньої професії; • потреба спілкування; • прагнення до самовдосконалення
Когнітивний	• знання основних понять, видів і функцій професійно орієнтованої комунікативної діяльності; • знання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера с.ц.з.; • знання фахового термінологічного апарату

Комунікативно-діяльнісний	• уміння налагоджувати й підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності; • уміння вирішувати професійні конфлікти; • опанування інформаційно-комунікативними технологіями

Сформульовані критерії та їхні показники відповідають розробленій структурно-функціональній моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Обґрунтуємо виокремлені критерії та їх показники.

Мотиваційно-ціннісний критерій пов'язаний із необхідністю урахування у процесі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутнього офіцера с.ц.з. ціннісних орієнтацій, переконань, домінуючих мотивів, що виявляються в інтересах, потребах, бажаннях, цілях та впливають на стратегію поведінки курсанта [66, с. 102], і формують його/її прагнення до успішної професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Мотиваційно-ціннісний критерій є надважливим для фахівців, чия професійна діяльність відбувається в екстремальних умовах, адже вони повинні бути здатними вирішувати складні завдання в кризових ситуаціях, долати негативний вплив стресових чинників.

Виокремлення зазначеного критерію визначатиме ступінь сформованості аксіологічного компонента готовності та дозволяє виявити інтерес здобувачів до майбутньої професії, сформованість чи несформованість потреби спілкування та прагнення до самовдосконалення, відображає сформованість внутрішньої мотивації до досягнення високих результатів у професійній та професійно орієнтованій комунікативній діяльності, а також прагнення саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації в професійній сфері, ціннісне ставлення до життя тощо.

Вважаємо, що на початковому етапі навчання курсантів у закладі вищої освіти важливим є формування їхнього інтересу до майбутньої професії та

позитивної мотивації до навчання (з огляду на завдання дослідження, останню розуміємо «поєднання зовнішніх і внутрішніх чинників, які забезпечують процес спонукання курсанта до діяльності, спрямованої на досягнення особистих і колективних цілей» [82, с. 528]). Позитивне ставлення та інтерес до обраної професії забезпечують активну позицію курсантів, спонукають до самостійного пошуку та активного опанування знань, необхідних для майбутньої професії.

Зауважимо, що мотивація не завжди формується одразу. Досвід викладацької діяльності у закладі вищої освіти ДСНС України засвідчує, що курсанти по-різному проходять період адаптації до специфіки закладу вищої освіти. Важливу роль відіграє оточення, товариші, сприйняття в колективі, налагодження контакту між курсантом і начальником курсу, командиром взводу, викладачами.

Для вивчення рівня готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм нами виокремлено такі показники:

- інтерес до майбутньої професії;
- потреба спілкування;
- прагнення до самовдосконалення.

Під «*інтересом до професії*» розуміють емоційно виражену пізнавальну спрямованість на опанування певної професійної діяльності, реалізацію власних потреб і здібностей [131].

Відповідно до теорії О. Вайсберга інтерес до професії є трикомпонентним: емоційний компонент – усвідомлення привабливості професії; інтелектуальний – готовність розуму до вивчення всіх аспектів професії; вольовий – готовність до подолання труднощів під час опанування професії [35].

Педагогічний досвід засвідчує, що низький рівень потреби спілкування утруднює формування готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно

орієнтованої комунікативної діяльності. У дослідженні «*потребу спілкування*» розуміємо як «вияв необхідності емоційних контактів, їх пошук і певна техніка задоволення даної потреби» [285]. Логічно зробити висновок, що потреба спілкування притаманна лише людині і направляє її будь-яку діяльність в напрямку спілкування з іншими людьми.

Потреба спілкування виникає у процесі накопичення досвіду міжособистісної взаємодії, а в її основі лежить потреба емоційного контакту, прагнення належати до групи, брати участь у спільній діяльності, соціалізований пошук контактів. Потреба спілкування об'єднує людину з її оточенням, забезпечує її розвиток як особистості [137].

Важливим показником готовності фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є його *прагнення до самовдосконалення*. Традиційна професійна освіта не встигає за соціальними, організаційними, виробничими, інформаційними змінами, принципово не може забезпечити людину знаннями, уміннями та особистісними якостями на все життя [385, с. 49].

Сучасна освітня парадигма за умов несприятливого впливу економічних та соціальних факторів перебуває в постійному пошуці способів та засобів удосконалення, оновлення освітнього процесу, підвищення його ефективності для забезпечення саморозвитку, самоактуалізації, самовдосконалення здобувачів [386; 387]. Погоджуємося з авторитетною думкою В. Кременя, який зауважив, що «перед сучасною освітою стоїть подвійне завдання: сформувати людину, здатну самозмінюватись та змінювати наявне буття, і таку, яка розуміє та приймає завдання наявного буття, здатна жити, самовдосконалюватись та спілкуватися в ньому» [136].

Як підтверджує практика, сучасні форми підготовки фахівців не відповідають повною мірою сучасними вимогами суспільства. Для підтримки професійної компетентності на рівні вимог сучасності фахівець повинен

самостійно вдосконалювати знання, вивчати новітні досягнення у тій галузі, в якій він працює.

Розглядаючи теоретичні засади прагнення особистості до самовдосконалення, В. Чудакова зробила висновок, що прагнення до самовдосконалення виявляється у двох взаємопов'язаних (і відносно самостійних) процесах:

- самовихованні – цілеспрямованому формуванні та розвитку в собі позитивних якостей, відповідно до усвідомлених потреб, соціальних вимог та особистісних стратегій розвитку та усуненні негативних;

- самоосвіті – оновленні та вдосконаленні знань, умінь та навичок для досягнення бажаного рівня професійної компетентності [386; 387].

Метою самовдосконалення є досягнення усвідомленого та засвоєного образу (ідеалу) висококваліфікованого, досвіченого фахівця, спроможного до інноваційної діяльності. Оскільки самовдосконалення є «безперервним процесом, що діалектично розвивається, його ціль, поняття про ідеал, постійно змінюються, а вимоги до нього постійно зростають» [385, с. 51].

На підставі виокремлених показників (інтерес до майбутньої професії; потреба спілкування; прагнення до самовдосконалення) розрізнено рівні сформованості мотиваційно-ціннісного критерію.

Курсанти із *низьким рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності відзначаються незначним інтересом до майбутньої професії або його відсутністю, низькою потребою спілкування, відсутністю прагнення до самовдосконалення.

Майбутнім офіцерам служби цивільного захисту із *середнім рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності притаманний нестійкий інтерес до майбутньої професії, ситуативне виявлення потреби спілкування та прагнення до самовдосконалення.

Для здобувачів із *високим рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності властиві поглиблений

інтерес до майбутньої професії, постійний вияв потреби спілкування та високо розвинене прагнення до самовдосконалення.

Когнітивний критерій характеризує знання су підготовку майбутніх фахівців с.ц.з. з проекцією на майбутню професійно орієнтовану комунікативну діяльність. Виокремлення когнітивного критерію зумовлено тим, що володіння знаннями, які забезпечують ефективне функціонування професійно орієнтованої комунікативної сфери професійної діяльності офіцера с.ц.з., є неодмінним складником професійної підготовки.

Показниками когнітивного критерію є такі:

- знання основних понять, видів і функцій комунікативної діяльності;
- знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування офіцера с.ц.з.;
- знання фахового термінологічного апарату.

Слушною є думка Н. Волкової про те, що «комунікативні знання є основою здійснення будь-якої комунікації, самореалізації, збагачення особистісного комунікативного досвіду, формування компетентності та здійснення комунікації» [43].

Під комунікативними знаннями Н. Волкова розуміє «узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності, відображення у свідомості людей комунікативних ситуацій у їхніх причинно-наслідкових зв'язках і відношеннях» [43].

Погоджуємося із дослідницею, що лише достатня кількість комунікативних знань дає можливість самостійно реалізовувати в практичній діяльності сучасні технології комунікації, моделювати власні комунікативні дії та збагачувати комунікативний досвід. Таким чином, опанування майбутніми офіцерами с.ц.з. комунікативних знань є основою їхньої готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Кожна галузь діяльності має свої мовленнєві особливості, що виявляються в специфічній фаховій термінології, мовних кліше,

професіоналізмах і утворюють мову галузі. Перед вищою школою стоїть завдання підготувати висококваліфікованих фахівців, які вільно володіють фаховим термінологічним апаратом, послуговуються офіційно-діловим, науковим та розмовним стилями; мають чітке уявлення про терміни та їхнє раціональне використання у професійному мовленні; уміють висловлюватися на професійну тему, мають навички складання та оформлення професійних текстів і документів, редагування і перекладу текстів професійного спрямування.

Пропоноване дослідження спрямоване на підвищення рівня якості викладання професійно орієнтованих навчальних дисциплін, зміст яких має забезпечувати високий рівень знань, які слугують підґрунтям для ефективної професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцерів с.ц.з.

Засвоїти знання, вважає О. Москаленко, означає зрозуміти сутність понять, слів, термінів, законів і зберегти їх у пам'яті [179, с. 242]. Зважаючи на особливості професійної діяльності фахівців сфери цивільного захисту, слід орієнтуватись на те, щоб ці знання були глибокими, повноцінними, усвідомленими, й охоплювали всю повноту професійної діяльності, а також утворювали підґрунтя для отримання та вдосконалення подальших знань.

На підставі виокремлених показників розрізнено рівні сформованості когнітивного критерію.

Курсанти із *низьким рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності мінімально обізнані із засобами, методами та прийомами організації професійно орієнтованої комунікативної діяльності, мають слабкі знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування, поверхові, нестійкі та несистематизовані – фахового термінологічного апарату.

Майбутні офіцери с.ц.з. із *середнім рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності мають поверхові знання про засоби, методи та прийоми організації професійно орієнтованої

комунікативної діяльності; посередні знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування; фрагментарні знання фахового термінологічного апарату.

Здобувачі з *високим рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності мають стійкі, систематизовані знання про засоби, методи та прийоми організації професійно орієнтованої комунікативної діяльності; глибокі знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування та знання фахового термінологічного апарату.

Комунікативно-діяльнісний критерій характеризує підготовленість майбутнього офіцера с.ц.з. до виконання завдань за призначенням, тобто рівень сформованості практичних навичок та умінь використовувати здобуті знання в практичній діяльності [157].

Промовистим показником повноти отриманих знань є їхнє практичне використання в ході розв'язання завдань, пов'язаних із різними аспектами професійної діяльності, і виявляється в навичках і вміннях, що не притаманні людині від народження, а сформовані в процесі фахової підготовки та в процесі виконання професійної діяльності [179, с. 242].

Під «навичками» П. Картамишов та А. Тарасов розуміють «операцію, яка унаслідок багаторазового повторення доведена до автоматизму та виконується безпомилково» [108]. Уміння – це також діяльність, спрямована на практичне застосування знань. Диференціюють загальні вміння, що стосуються всіх дисциплін, і спеціальні вміння, характерні для конкретної дисципліни.

Відмінність уміння від навички полягає в здійсненні самоконтролю під час формування вмінь. Уміння – це знання в дії, а навички – це доведені до автоматизму вміння. Вміння й навички офіцера с.ц.з. в межах професійно орієнтованої комунікативної діяльності відображають його здатність оперувати знаннями й діями в типових і нетипових ситуаціях професійного спілкування.

Успішність формування згаданих умінь та навичок залежить від багатьох чинників: чіткого розуміння виконуваних дій, свідомої та активної позиції суб'єктів навчання, інтересу та усвідомленої значущості навичок, що формуються, та професії в цілому, загального розумового та фізичного рівня підготовки курсантів, їхнього життєвого досвіду, індивідуально-психологічних особливостей, педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників, наявного матеріально-технічного та дидактико-методологічного забезпечення тощо [4, с. 153].

Виокремлення комунікативно-діяльнісного критерію дозволяє визначити спроможність курсанта закладу вищої освіти ДСНС України застосовувати набуті знання під час професійно орієнтованої комунікативної діяльності; сформованість його/її вміння налагоджувати й підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності; розвиненість уміння вирішувати професійні конфлікти, опанування інформаційно-комунікативними технологіями.

У контексті здійснюваного дослідження нами розмежовано та обґрунтовано такі рівні сформованості готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за комунікативно-діялісним критерієм: високий, середній, низький.

Курсанти із *низьким рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності демонструють фрагментарні вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, а також ініціювати та підтримувати процес спілкування; невміння вирішувати професійні конфлікти; слабкі знання інформаційно-комунікативних технологій, відсутність досвіду їхнього застосування під час виконання професійних завдань і підвищення продуктивності професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

У курсантів із *середнім рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності недостатньо сформовано вміння

налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, а також ініціювати та підтримувати процес професійно орієнтованого спілкування; вони ситуативно вдаються до вміння вирішувати професійні конфлікти; подекуди стикаються із труднощами щодо обізнаності із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, виконання професійних завдань за допомогою засобів інформаційно-комунікативних технологій за умови виникнення нових, нешаблонних завдань і комунікативних ситуацій.

У курсантів із *високим рівнем* сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності розвинуто вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, а також ініціювати та підтримувати процес спілкування; вони уміють вирішувати професійні конфлікти; обізнані із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, мають сформовані практичні вміння і навички виконання професійних завдань за допомогою засобів інформаційно-комунікативних технологій.

Усі вищезазначені критерії та їхні показники інтегруються в одне інтегроване явище – готовність майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Залежно від вияву показників зазначених критеріїв можемо стверджувати про сформованість того чи іншого рівня готовності досліджуваного явища. Рівень сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної підготовки розуміємо як шкалу вимірювання досліджуваного феномена, що визначається набором виокремлених критеріїв та показників.

Результати аналізу дисертаційних робіт та інших фундаментальних наукових праць із проблеми професійно орієнтованої комунікативної діяльності дозволили визначити, що сформованість досліджуваного феномену може виявлятися на низькому, середньому та високому рівнях.

Вираженість критеріїв на основі їхніх показників можна визначити якісно і кількісно. Якісний опис вираженості критерію ми розглядали як повноту вияву показників, кількісну оцінку вираженості критерію визначено як середнє значення його показників.

У межах компонентної структури за обґрунтованими критеріями та показниками визначено рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Пропонуємо таблицю відповідності критеріїв та їхніх показників рівням готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (табл. 3. 3).

Таблиця 3. 3

Характеристика рівнів сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності

рівні		
високий	середній	низький
Мотиваційно-ціннісний критерій		
поглиблений інтерес до майбутньої професії, постійний вияв потреби спілкування та високо розвинене прагнення до самовдосконалення	нестійкий інтерес до майбутньої професії, ситуативне виявлення потреби спілкування та прагнення до самовдосконалення	незначний інтерес до майбутньої професії або його відсутність, низька потреба спілкування, відсутність прагнення до самовдосконалення
Когнітивний критерій		
стійкі, систематизовані знання про засоби, методи та прийоми організації професійно орієнтованої комунікативної діяльності; глибокі знання морально-	поверхові знання про засоби, методи та прийоми організації професійно орієнтованої комунікативної діяльності; посередні знання морально-етичних норм і правил	мінімальна обізнаність з засобами, методами та прийомами організації професійно орієнтованої комунікативної діяльності; слабкі знання морально-етичних норм і правил професійного

етичних норм і правил професійного спілкування та знання фахового термінологічного апарату	професійного спілкування; фрагментарні знання фахового термінологічного апарату	спілкування; поверхові, нестійкі та несистематизовані знання фахового термінологічного апарату
Комунікативно-діяльнісний		
розвинуте вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, а також ініціювати та підтримувати процес спілкування; вони уміють вирішувати професійні конфлікти; обізнані із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, мають сформовані практичні вміння і навички виконання професійних завдань за допомогою засобів інформаційно-комунікативних технологій	недостатньо сформовані вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, а також ініціювати та підтримувати процес професійно орієнтованого спілкування; вони ситуативно вдаються до вміння вирішувати професійні конфлікти; подекуди стикаються із труднощами щодо обізнаності із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, виконання професійних завдань за допомогою засобів інформаційно-комунікативних технологій за умови виникнення нових, нешаблонних завдань і комунікативних ситуацій	фрагментарні вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, а також ініціювати та підтримувати процес спілкування; невміння вирішувати професійні конфлікти; слабкі знання інформаційно-комунікативних технологій, відсутність досвіду їхнього застосування під час виконання професійних завдань і підвищення продуктивності професійно орієнтованої комунікативної діяльності

Вищевикладене дозволяє вважати, що низький рівень свідчить про невідповідність сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності вимогам професії; середній рівень відповідає вимогам професії офіцера с.ц.з., але не є достатнім для здійснення продуктивної професійно орієнтованої комунікативної діяльності; високий рівень сформованості досліджуваного феномену свідчить про здатність фахівця здійснювати ефективну професійно орієнтовану комунікативну діяльність.

Таким чином констатуємо, що готовність майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є активним станом особистості.

Для діагностування рівнів сформованості показників готовності особистості до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в ході дослідно-експериментальної роботи було дібрано діагностувальний комплекс і стандартних, і адаптованих та модифікованих або спеціально розроблених відповідно до критеріїв і показників досліджуваного феномена авторських методик:

- для мотиваційно-ціннісного критерію використано: «Методика вивчення мотивів вибору професії»; «Вивчення професійної мотивації кандидатів на службу в органи внутрішніх справ» (А. Москаленко), тест для визначення потреби спілкування (Ю. Орлова, В. Шкуркіна, Л. Орлової), «Потреба самовдосконалення» (Р. Бабушкіна);

- для когнітивного критерію: спеціальні тести, модульні контрольні роботи, зрізи знань, метод експертних оцінок;

- для комунікативно-діяльнісного критерію: тест соціально-комунікативної компетентності, методика оцінювання способів реагування під час конфлікту К. Томаса, метод самооцінювання – анкета «Самоперевірка щодо відповідності знань, умінь і навичок у галузі інформаційно-

комунікативних технологій до сучасних вимог інформаційного суспільства та ринку праці», анкетування.

Окрім перерахованих методів та методик нами було розроблено анкету-відзив про проходження стажування курсанта у практичному підрозділі ДСНС (додаток М. 4). У анкеті представлені характеристики професійно орієнтованої комунікативної діяльності, які були виділені нами як критерії її успішності. Вираженість цих ознак у курсантів, що проходять стажування, оцінювалась керівниками стажування за 10-бальною шкалою, яка умовно розділена на три ступеня: відмінно – 8–10 балів; добре – 5–7 балів; середньо – 1–4 бали.

Отже, розвиток аксіологічного, знаннєвого та діяльнісного компонентів структури готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності забезпечить сформованість досліджуваного феномену та зумовить підвищення ефективності професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Схарактеризована сутність професійної діяльності офіцерів с.ц.з. та особливості фахової підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, виявленні та обґрунтовані критерії, показники та рівні сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності дозволяють перейти до розгляду організаційно-методичного забезпечення професійно-орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Висновки до третього розділу

У розділі представлено концепцію професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; структуру готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно

орієнтованої комунікативної діяльності; критерії та рівні сформованості досліджуваного феномена.

Концепція дослідження ґрунтується на положенні про те, що готовність офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є невіддільним складником його професійної компетенції.

Основні ідеї концепції дослідження відображено в *загальній гіпотезі*, підґрунтя якої – припущення, що рівень професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України зростатиме й буде стабільно високим за умови впровадження в освітній процес структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки, що відображає теоретико-методологічні положення, які забезпечують поетапну підготовку курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (поняттєво-категорійний апарат дослідження, концепція, складники системи, етапи підготовки, компоненти, критерії, показники та рівні готовності досліджуваного феномена), системотвірним чинником якої є чітка мета – формування готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Загальну гіпотезу конкретизовано частковими гіпотезами.

Композиційне викладення педагогічної концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України представлено такими структурними складниками: передумовами становлення й розвитку проблеми дослідження, понятійно-категорійним апаратом, теоретико-методологічними основами, ядром концепції, її змістовно-смісловим вираженням, педагогічними умовами ефективного функціонування й розвитку досліджуваного педагогічного феномена та межами застосування концепції.

Запропонована концепція слугувала теоретико-методологічним підґрунтям для розроблення структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

У структурі пропонованої структурно-функціональної моделі виокремлено такі підсистеми: цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну, контрольну-оцінювальну.

Визначено *компоненти готовності* майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, що адекватно відповідають її сутності та враховують особливості професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту: аксіологічний, знаннєвий, діяльнісний.

Готовність майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності – це інтегративний стан особистості тривалого характеру та закономірний результат спеціальної підготовки, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання, що містить аксіологічний, знаннєвий і діяльнісний компоненти як сукупність знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей, котрі забезпечують повноцінну здатність випускника закладу вищої освіти ДСНС України до провадження професійно орієнтованої комунікативної діяльності у професійній сфері.

Виокремлено критерії визначення рівня сформованості готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний.

За логікою дослідження та на основі виокремлених критеріїв диференційовано три рівні сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності – низький, середній і високий.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [202], [208], [209], [213], [231].

РОЗДІЛ 4

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

4. 1. Педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

Найважливішою метою професійної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України є формування їхньої готовності до виконання своїх професійних функцій. Широкий спектр видів професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту повинен знаходити відображення у всіх аспектах професійної підготовки, зокрема, й у професійно орієнтованій комунікативній підготовці, результатом якої є сформованість готовності майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Результативність формування зазначеного феномену залежить від поєднання оптимальних методологічних підходів і принципів, функціональної спрямованості навчання, використання традиційних та інноваційних форм, методів, прийомів і засобів навчання та створення педагогічних умов із урахуванням різноманітних чинників впливу на ефективність процесу.

У підрозділі відповідно до мети і завдань дослідження виявлено та обґрунтовано педагогічні умови ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України. Для цього, передусім, звернемось до науково-педагогічного значення поняття «педагогічна умова».

У довідковій літературі надаються однотипні тлумачення понять «умова» та «педагогічна умова». Як правило, їхнє дефініювання зводиться до розуміння «педагогічної умови» як певної обставини, «яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ,

процесів, систем, якостей» [31; 101] або як «чинники, що відбиваються на процесі досягнення мети».

Широкий діапазон педагогічних умов зумовлює багатоманітні підходи до їх розуміння, класифікації та типізації й відбивається в умовному поділі на зовнішні та внутрішні умови.

До зовнішніх віднесено: міжособистісні відносини учасників освітнього процесу, адаптація здобувачів до нових умов освітнього середовища, об'єктивне оцінювання, місце навчання, приміщення, клімат, особливості курсантського колективу, стосунки з друзями, з протилежною статтю тощо;

б) внутрішні (індивідуальні) характеристики курсанта як суб'єкта навчального процесу: стан здоров'я, фізична підготовленість, характер, досвід, уміння, навички, мотивація тощо [243].

З позиції В. Андрєєва, педагогічні умови є «результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення ... цілей» [6, с. 124].

Інші вчені-дослідники декларують, що педагогічні умови – це «сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети» [31; 243], або «функційна залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу чинників у різних виявах» [31].

Загальним для усіх визначень поняття «педагогічна умова» є їх спрямованість на вдосконалення освітнього процесу для досягнення конкретних дидактичних завдань.

У нашому випадку під «педагогічними умовами» будемо розуміти *комплекс педагогічних заходів, які впливають на підвищення якості професійної підготовки офіцерів с.ц.з. шляхом формування в них усіх компонентів готовності до професійно орієнтованої комунікативної*

діяльності на основі наповнення змісту навчання комунікативною спрямованістю, застосування сучасних педагогічних технологій та інтерактивних методів навчання.

Виокремленню педагогічних умов професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутнього офіцера с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України передувало врахування таких аспектів:

- визначення на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійних програм та аналізу професіографічних досліджень фахівців у сфері цивільного захисту компетентностей, ПВЯ, необхідних для професійної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з.;

- дослідження сутності професійної діяльності офіцерів с.ц.з., визначення значення комунікативної діяльності та ПВЯ офіцерів с.ц.з., які позначаються на ефективності провадження цієї діяльності.

Проведений аналіз теоретичних джерел дав змогу зробити припущення, що професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів здійснюватиметься успішно при реалізації комплексу таких *педагогічних умов*:

- формування ціннісного ставлення до майбутньої професії;
- активізація інтерактивних методів навчання;
- вдосконалення навчально-методичного забезпечення;
- оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

Охарактеризуємо сутність кожної з виокремлених педагогічних умов та її роль у формуванні готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Перша педагогічна умова – *формування ціннісного ставлення до майбутньої професії.*

Успішне опанування майбутнім офіцером с.ц.з. не теоретичних і практичних професійно-комунікативних знань, умінь і навичок їх

застосування передбачає наявність ціннісного ставлення до майбутньої професії як підґрунтя для розвитку соціально значущих якостей курсанта.

Обґрунтовуючи сутність ціннісного ставлення, зауважимо, що ціннісний складник пов'язаний, насамперед, із соціальними цінностями: толерантністю; загальнолюдською й комунікативною культурою курсанта; його ідеалами, прагненням до самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації; розвитком особистісних пріоритетів.

Процесуальний аспект ціннісного ставлення виявляється зацікавленому ставленні до суб'єктних позицій кожного з учасників освітнього (комунікативного) процесу; врахування емоційного стану співрозмовника в процесі спілкування; у творчому, ціннісному підходах до опанування комунікативних знань, формування професійно орієнтованих комунікативних умінь, набуття комунікативного досвіду, аналізу й самоаналізу комунікативних дій та їхніх наслідків.

Сутнісним аспектом ціннісного ставлення майбутнього офіцера с.ц.з. є, на наш погляд, наявність ідеалів і образів – орієнтирів у професії, уявного представлення перспективи особистісного та професійного розвитку, адекватної самооцінки та самоповаги.

Вступ до закладу вищої освіти, зміна соціального статусу, соціальної функції, видів діяльності зумовлюють переоцінення ціннісних орієнтацій та зумовлюють формування нових, професійних цінностей: соціальна відповідальність, професійна спрямованість тощо.

Ціннісне ставлення до майбутньої професії охоплює:

- первинні бажання, очікування і переваги у прийнятті життєвого вибору індивіда між орієнтаціями на найближчу мету з їхньою безпосередньою користю та орієнтацією на віддалену життєву перспективу з її життєво необхідною цінністю;

- усвідомлення здобувачем факту, що професійний вибір та ціннісні орієнтації є довгостроковий життєвим станом, що дозволяє спроби, помилкові рішення та вчинки;

- перетворення ціннісного вибору професії в основу формування інших життєвих орієнтацій, цінностей та способів їхньої реалізації [340].

Відзначимо, що ціннісне ставлення курсантів до майбутньої професії виявляється у системі цінностей комунікативних умінь і навичок, що визначають успішну професійну діяльність і розуміння необхідності пізнання самого себе, своїх позитивних та негативних сторін у ході професійно орієнтованої комунікативної діяльності, усвідомлення етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності засобами вербальної і невербальної комунікації.

Ціннісне ставлення майбутніх офіцерів с.ц.з. передбачає:

- розуміння професії офіцера с.ц.з. як цінності;
- прагнення стати висококваліфікованим фахівцем;
- інтерес і бажання застосовувати знання, досвід професійно орієнтованої комунікативної діяльності;
- прагнення вдосконалювати знання, вміння та навички професійно орієнтованої комунікативної діяльності;
- професійні наміри як перспектива для самоствердження та самореалізації [381, с. 228].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, ціннісне ставлення майбутнього офіцера до майбутньої професії визначаємо як багаторівневе утворення у структурі особистості, яке містить у собі такі взаємопов'язані компоненти: усвідомлення соціальної та особистісної значущості майбутньої професії, її цінностей, змісту, інтерес до професії, бажання займатися нею; мотивація для отримання професійних знань, умінь, якостей; усвідомлення змісту професійно орієнтованої комунікативної діяльності, засвоєння системи принципів, засобів її організації.

Ефективність процесу формування ціннісного ставлення до майбутньої професії залежить від низки чинників, серед яких: становище професійної групи в суспільстві (престижність професії, рівень доходів); суспільні вимоги до фахівця у згаданих професійній сфері; особливості організації та перебігу навчально-виховного процесу у закладі освіти, його традиції.

Окрім перерахованих чинників на успішність формування ціннісного ставлення курсантів до майбутньої професії також впливають внутрішні умови, як-то мотив вибору професії, інтерес, задатки до неї; вимоги батьків, поради, пізнавальні мотиви тощо та зовнішні умови, до яких Н. Нікітіна відносить:

- професійну насиченість і спрямованість освітнього процесу;
- зв'язок навчального матеріалу з майбутнім фахом;
- професійну спрямованість позааудиторних занять;
- застосування активних методів навчання та сучасних педагогічних технологій;
- моделювання реальних професійно орієнтованих ситуацій під час занять;
- суб'єкт-суб'єктні відносини учасників освітнього процесу та ін. [235].

Дослідники наголошують, що на формування ціннісного ставлення впливає реальний життєвий досвід здобувача [12] та сприятливе освітнє середовище в закладах вищої освіти, побудоване на засадах гуманізму, демократії та інноваційності [381, с. 228].

Узагальнюючи вищезазначене можна стверджувати, що формування ціннісного ставлення майбутніх офіцерів с.ц.з. до професії є важливим елементом професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів та є особливо актуальним на початковій стадії професійної підготовки у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України.

Друга педагогічна умова – *активізація інтерактивних методів навчання.*

Як свідчать результати нашого дослідження, використання традиційних методів професійної підготовки курсантів є недостатнім для формування їхньої готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, оскільки крім отримання необхідних відомостей про види, форми, методи комунікації в типових і нетипових ситуаціях професійного спілкування, курсанти повинні здобути навички її практичного використання. Відсутність цих навичок призводить до того, що курсант, який одержує високі оцінки під час опанування теорії, виявляється не готовим до професійної комунікативної діяльності в конкретній комунікативній ситуації.

Службова практика, яку майбутні офіцери с.ц.з. відповідно до наказу МНС України від 01 грудня 2003 року № 461 «Про затвердження Положення про організацію та проведення практичної підготовки курсантів, студентів (слухачів) вищих навчальних закладів МНС України» [277] проходять у територіальних органах управління та підрозділах ДСНС, безумовно, сприяє набуттю такого досвіду, проте, приступаючи до служби, курсант уже повинен володіти певними алгоритмами професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Аналізуючи навчально-виховний процес у закладах вищої освіти ДСНС України, ми з'ясували, що професійно орієнтована комунікативна підготовка опосередковано здійснюється на лекціях, семінарських і практичних заняттях, але не кожне заняття дозволяє успішно вирішувати завдання формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Проведене опитування курсантів різних курсів засвідчило, що 26,3% респондентів (257 осіб) наголосили на необхідності лекцій у вищій школі. 32,8% висловилися за заміну її іншими формами навчальної роботи, мотивуючи тим, що традиційна лекція «зжила себе» в еру науково-технічного прогресу.

Нова освітня парадигма по-новому ставить питання про роль освіти у професійній підготовці фахівця, підвищує вимоги до якості його підготовки та вимагає ретельного підбору освітніх технологій, які дозволяють організувати активне навчальне середовище, що стимулює самопідготовку та мобілізує здобувачів [49]. Відтак уважаємо активізацію інтерактивних методів навчання важливою умовою ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Інтерактивні методи навчання – це система методичних прийомів, для яких характерним є підвищений ступінь мотивації та емоційності, прямий та зворотній зв'язом між учасниками освітнього процесу, їх висока комунікативна та розумова активність [132; 287; 306 та ін.].

Інтерактивні методи навчання є тими інструментами навчального процесу, які дозволяють підвищити рівень фахової підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України, сприяють формуванню навичок та вмінь здобувачів (у першу чергу – комунікативних), необхідних для використання в подальшій професійній діяльності, сприяють розвитку ініціативності та незалежності курсантів, їхньої уяви, здатності до співпраці, підвищують навчальну активність майбутніх офіцерів, усувають їх природну скутість, дають змогу засвоювати матеріал у природному темпі, а також є дієвими у контексті індивідуалізації навчання [49].

Сучасна методика має великий арсенал методів інтерактивного навчання: діалог, дискусія, рольові ігри, комунікативний тренінг, робота в парах, мікрогрупах, «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Аналіз ситуації», «Ротаційні трійки», «Карусель», дебати тощо.

Лекції за традиційним методом викладання можливо частково замінити на лекції на основі інтерактивного підходу, зокрема: «Лекції-конференції», лекції з використанням візуального супроводу, інтерактивні лекції, «Лекції-консультації», «Лекції-прес-конференції» тощо.

Водночас, використання інтерактивних методів професійно орієнтованої комунікативної підготовки повинно стати не самоціллю, а засобом забезпечення постійної активної комунікативної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, створення атмосфери доброзичливості й порозуміння між ними.

Важливою педагогічною умовою професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України є *удосконалення навчально-методичного забезпечення* – третя педагогічна умова.

Організація ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів неможлива без удосконалення навчально-методичного забезпечення із відображенням у ньому запроваджених змін. Удосконалення навчально-методичного забезпечення передбачає розроблення нових навчальних і робочих програм, укладання підручників і посібників, довідкової літератури, що задовольнили б вимоги формування готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Відповідно до Державних стандартів [92], основними компонентами навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки визначено:

- навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни обов'язкового циклу підготовки «Українська мова (за професійним спрямуванням)»;
- дидактико-методичний супровід проведення практичних занять з таких навчальних дисциплін «Основи управління» (модуль «Комунікативна діяльність керівника», «Комунікативний практикум»), «Основи інформаційних технологій» (модуль «Інформаційні та комунікаційні технології»), «Організація аварійно-рятувальних робіт» (модуль «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»), «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки» (модуль «Загальні питання комунікації державного інспектора»);

- «Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-російсько-англійський)»;

- матеріали поточного та підсумкового контролю (контрольні завдання до практичних занять; контрольні роботи для перевірки рівня засвоєння курсантами навчального матеріалу);

- методичні матеріали для самостійного опрацювання курсантами фахової літератури.

Електронний посібник із навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» представляє собою єдність теоретичного та практичного матеріалу, опрацювання якого безумовно сприятиме підвищенню рівня знань основних понять, видів та функцій професійно орієнтованої комунікативної діяльності (як усної, так і письмової), опанування та відпрацювання майбутнім офіцером с.ц.з. фахового термінологічного апарату.

Для засвоєння курсантами фахового термінологічного апарату було укладено й видано (у співавторстві) «Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-російсько-англійський)» [352]. Універсальність цього словника полягає в тому, що викладачі професійно-теоретичних дисциплін можуть також використовувати його. Пропонований засіб дає змогу збагатити ерудицію, розширити лексичний запас, збільшити можливості перемінного складу в опануванні необхідної сучасної термінології.

Окрім того процес професійно орієнтованої комунікативної підготовки забезпечено наочним, роздатковим матеріалом; підготовлено в електронному форматі дидактико-методичний супровід окремих модулів таких дисциплін, як: «Основи управління», «Основи інформаційних технологій», «Організація аварійно-рятувальних робіт», «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки», розроблено сценарії ділових та рольових ігор, створено банк змодельованих ситуацій професійного спілкування, напрацьовано електронну базу текстів для перекладу та ін.

Представлене методичне забезпечення розроблено відповідно до етапів професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів та застосовується на всіх етапах професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Теоретичні й практичні дослідження з проблеми, власний практичний педагогічний досвід дозволяють зробити висновок, що ефективна професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів с.ц.з. здійснюватиметься за умови *оптимізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування* (вважаємо зазначене четвертою педагогічною умовою).

Нам імponує думка науковців, які стверджують, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу [144] та розуміємо її як комунікативну взаємодію рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямовану на формування у здобувачів особистісного досвіду професійно орієнтованої комунікативної діяльності та готовності до неї, створення емоційного підкріплення активності здобувачів та умов для проектування власного стилю комунікативної діяльності. А. Бойко вказує: «у процесі суб'єкт-суб'єктних відносин відбувається самопроектування і самотворення особистості» [23].

Взаємодія учасників освітнього процесу є невід'ємним складником ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки та реалізовується у таких формах:

- міжособистісна взаємодія (різнорівневі взаємовідносини у процесі спілкування та спільної навчальної діяльності в форматі: викладач–курсант, курсант–викладач, викладач–взвод, курсант–взвод та ін.);
- комунікативна взаємодія (обмін інформацією вербальними та невербальними засобами комунікації).

Нагадаємо, що систему відомчих закладів вищої освіти ДСНС України утворюють: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України, Національний університет цивільного захисту України, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.

Специфіка навчально-виховного процесу в зазначених вище закладах вищої освіти вирізняється переважно авторитарним, чітко регламентованим характером, статутними відносинами, що подекуди негативно впливає на перебіг професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців, результативність якої суттєво залежить від рівня взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу.

У межах започаткованого експерименту оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування видається ефективною для формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійної орієнтованої комунікативної діяльності.

Під *ситуацією професійного спілкування* розуміємо відтворення змісту майбутньої фахової комунікативної взаємодії людей однієї професії в межах фахової підготовки з метою формування комунікативних умінь та навичок здобувачів на основі професійної лексики.

Моделювання ситуацій професійного спілкування в процесі навчання дозволило відтворити зміст майбутньої фахової комунікативної діяльності курсантів, максимально мобілізувати їхні комунікативні можливості, розширити спектр активної позиції як суб'єкта комунікативної діяльності.

Змодельовані ситуації професійного спілкування дозволяють адаптувати умови фахової підготовки до критеріїв природної комунікації професійного спрямування, продемонструвати аналоги професійної комунікативної діяльності, ґрунтованої на різних типах взаємодії:

- взаємодія типу «Я–Я», що передбачає взаємодію керівника та підлеглого, взаємодію рівних за званням, взаємодію офіцера з цивільною особою;

- взаємодія типу «Я–Ми», що передбачає взаємодію керівника та колективу, взаємодію офіцера та підрозділу;

- взаємодія типу «Ми–Ми», що передбачає міжгрупову взаємодію в межах конкретної професійної спільноти та міжгрупову взаємодію учасників різних організацій.

Відпрацювання зазначених вище типів взаємодії в змодельованих ситуаціях професійного спілкування в межах започаткового експерименту відбувалося як під час занять зі спеціальних дисциплін, так і в процесі мовної підготовки, а саме – на заняттях із навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Аналіз науково-методичної літератури та досвід викладацької роботи свідчать, що здійснення оптимізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії найбільш ефективно під час таких форм навчально-комунікативної професійно орієнтованої діяльності:

- ділові, ситуаційно-рольові, сюжетні та рольові ігри (імітаційне моделювання), суть яких полягає в розіграванні певної ситуації, що має місце в реальній професійній діяльності офіцера с.ц.з., в якій курсанти виконують роль окремих дійових осіб;

- складання діалогів і монологів на професійну тематику, під час яких відбувається апробація зразків і моделей реальної комунікації, перенесення комунікативних умінь з однієї ситуації в іншу та їх закріплення, розвиток уміння імпровізувати;

- підготовка презентацій, доповідей, що сприяють глибокому засвоєнню фахового термінологічного апарату та доведенню його використання до автоматизму;

- колективна розумова діяльність, під час якої здійснюється матеріалізування та об'єктизування різних аспектів комунікативної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з.;

- групова робота для вирішення спільного завдання, прийняття спільного рішення, що навчає курсантів ефективно налагоджувати міжособистісні стосунки, аналізувати та вирішувати конфліктні ситуації, долати агресивність у стосунках, керувати емоційною сферою.

На наш погляд, Моделювання ситуацій професійного спілкування та оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників під час вищеназваних форм навчальної діяльності є ефективним і сучасним методичним прийомом, що дає змогу забезпечити високу якість та ефективність професійно орієнтованої комунікативної підготовки та дозволяє досягти триєдиної мети – створити демонстраційну основу для формування професійних комунікативних умінь та навичок; сформувати та закріпити професійно орієнтовані комунікативні знання, уміння та навички; довести до автоматизму використання набутих комунікативних умінь в нових комунікативних ситуаціях та створити умови для їх перенесення у реальну професійну діяльність.

Результати професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. в закладах вищої освіти ДСНС України засвідчили, що впровадження виокремленої педагогічної умови сприяє вдосконаленню навичок колективної роботи курсантів, їхніх комунікативних умінь; самоствердженню майбутніх офіцерів с.ц.з. в колективі, набуття ними навичок колегіальної діяльності; розвитку творчого мислення, відповідальності, здатності до аналізування ситуації, генерування ідей, аргументації та відстоювання власної позиції; вихованню індивідуальності, культури ділового спілкування; подоланню психологічного бар'єру в комунікації; формуванню самооцінки.

Отже, все сказане дає змогу зробити висновок, що визначені педагогічні умови є не декларативними, а доступними для впровадження у навчально-виховний процес у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, щоб, за

висловом П. Сікорського, «їх міг упровадити кожен педагог», а ефективність їхнього застосування була легко контрольованою [269].

Обґрунтовані педагогічні умови дають змогу перейти до розгляду методики поетапної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України, про що йтиме мова в наступному підрозділі.

4.2. Методика поетапної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

У контексті сучасних реалій проблема професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. в закладах вищої освіти ДСНС України набуває особливої актуальності. Загальноєвропейські та світові тенденції інтеграції та інтернаціоналізації вищої освіти переконливо доводять про помилковість думки щодо другорядності комунікативного аспекту підготовки в системі професійного навчання фахівців у сфері цивільного захисту та її ігнорування.

Аналіз стану професійно орієнтованої комунікативної підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України засвідчив відсутність системи, стратегії або чіткого плану. Власний педагогічний досвід та результати наукового пошуку підтвердили необхідність розроблення та впровадження спеціальної поетапної методики цілеспрямованої професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

У вітчизняній науці нам найбільше імпонує визначення, представлене в короткому словнику педагогічних термінів, за яким *методика* – це «фіксована сукупність прийомів практичної діяльності, яка зумовлює досягнення заздалегідь спланованого результату» [135]. У дослідженні за основу беремо визначення *методики навчання* як «цілісної системи проектування та організації процесу навчання, заснованої на певній дидактичній теорії та сукупності методичних рекомендацій» [135, с. 67].

Метою створення методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки вважаємо дидактичне забезпечення змісту реалізації структурно-функціональної моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України.

Створення й застосування методики передбачало реалізацію у навчальному процесі сукупності обґрунтованих принципів, методологічних підходів і педагогічних умов, які б забезпечили єдність змісту, організаційних форм і засобів.

Розроблення методики вимагає звернення до нових підходів, орієнтованих на міждисциплінарну інтеграцію, систематизацію та якісне доповнення змісту та методів професійної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. комунікативним змістом.

Тому нами розроблено експериментальну методику професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах ДСНС України.

Обґрунтування концептуальної основи методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України представлено нами разом із обґрунтуванням структурно-функціональної моделі системи (підрозділ 3.2) та методологічних підходів та принципів формування готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної підготовки (підрозділ 1.3).

Змістова основа методики містить теоретичне наповнення модулів навчальних дисциплін обов'язкового циклу підготовки професійно орієнтованим комунікативним змістом, що має на меті формування усіх структурних компонентів готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Процесуальну частину методики становлять три послідовних етапи: підготовчий, основний, заключний.

Перший етап – *організаційний* – охоплював роботу на першому курсі навчання курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України.

Метою першого етапу реалізації методики є формування позитивного ставлення та стійкого інтересу курсантів до обраної професії, стимулювання їхньої потреби спілкування та прагнення до самовдосконалення.

Реалізація мети організаційного етапу професійно-орієнтованої комунікативної підготовки курсантів зумовила активізацію позааудиторної роботи з діалоговою взаємодією.

Аналізуючи розпорядок дня курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України ми виявили, що після занять частина часу залишається незайнятою, тому було прийнято рішення використовувати потенціал позааудиторних занять з діалоговою взаємодією, які ми розглядали як важливий засіб формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Нам імпонує думка В. Коваль, котра позааудиторну роботу розглядає як «систему взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною складовою частиною їхньої професійної підготовки та здійснюється поза розкладом навчальних занять для особистісного розвитку особистості та самореалізації» [119].

Діалоговий метод найчастіше пов'язують з діалоговою взаємодією, тому ми розглядаємо його як метод, прямо співвіднесений з формуванням готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Діалог передбачає активний процес комунікації, вільний розвиток особистісних поглядів і позицій здобувачів, пробуджує в них позитивні емоції, інтерес до майбутньої професії, сприяє поступовому зміцненню взаєморозуміння.

Під час проведення позааудиторних заходів викладачі, курсові офіцери та курсанти активно взаємодіють у комунікативній площині. Це оптимізує майбутніх офіцерів с.ц.з., сприяє подоланню комунікативних бар'єрів, вони

стають відкритими до комунікації, вчать висловлювати свої думки, робити обдумані, послідовні висновки.

Серед ефективних форм позааудиторних занять з діалоговою взаємодією заслуговують на першочергову увагу такі, як-то:

- бесіда за «круглим столом» із фахівцями з практичних підрозділів, ветеранами служби, учасниками ліквідації надзвичайних ситуацій та відомими особистостями;

- випуск інститутської газети, оформлення стендів, виставок;
- екскурсії у різні типи соціально-державних і громадських установ;
- участь у громадських, культурно-освітніх, виховних заходах.

Другий етап професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів – *основний*.

У зв'язку з адаптуванням навчальних планів відповідно до міжнародних освітніх стандартів, кількість годин, відведених на мовну підготовку майбутніх офіцерів с.ц.з. у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, постійно зменшується. Зазначений недолік вважаємо за можливе частково компенсувати застосуванням передових технологій навчання [179, с. 211], над чим постійно працює професорсько-викладацький склад.

Для реалізації мети та завдань дослідження на другому етапі формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності було застосовано сукупність таких методів:

- *технології колективної розумової діяльності*, які реалізуються за допомогою *інтерактивних методів навчання*: «навчальні дискусії», метод «мозкового штурму» або «брейнстормінг», «відкриті обговорення», «навчальні партнери», дискусії, робота в групах, інтерактивні лекції тощо;

- *ігровий метод* (ситуативні, ділові, рольові ігри);
- *опрацювання сучасної професійно орієнтованої літератури*;
- *комунікаційні інтернет-технології*;
- *модулі навчальних дисциплін, доповнені комунікативним змістом*;

• *«Комунікативний практикум».*

Переважна частина названих методів професійно орієнтованої комунікативної підготовки потребує більш широкого коментування.

В Україні щороку виникають надзвичайні ситуації техногенного, природного та соціального характеру, внаслідок яких гинуть та страждають люди, наносяться величезні збитки державі. Від того, наскільки оперативно, своєчасно та професійно спрацюють аварійно-рятувальні підрозділи ДСНС України під час ліквідації наслідків аварій, катастроф, пожеж та інших стихійних лих, залежить здоров'я та життя багатьох тисяч людей. Оскільки професійна діяльність офіцера с.ц.з. вирізняється, в першу чергу, колективним характером службової діяльності, то підготовленість офіцерських кадрів до комунікації в зазначених ситуаціях умовах зростає.

Технології колективної розумової діяльності в навчальній діяльності формують та вдосконалюють вміння курсантів діяти разом для вирішення спільного завдання, вміння обґрунтовувати, відстоювати аргументовано своє рішення, розвивають пізнавальні інтереси, змушують курсантів нести персональну відповідальність за частину довіреної справи, уміння переконувати та вислуховувати думки інших учасників колективу.

Результативність застосування технологій колективної розумової діяльності полягає також у покращенні загального психологічного мікроклімату та емоційного фону в взводі, зміні ставлення курсантів один до одного: відчуженість, байдужість поступаються взаєморозумінню та співпричетності.

Процеси та явища, які відбуваються під час безпосередньої комунікативної взаємодії, завдяки якій курсанти стають активними суб'єктами своєї професійної підготовки, синтезуються та інтегруються й створюють особливі риси групової свідомості, які проявляються в її загальних структурних елементах – через домінуючі думки, настрої, спрямованість,

стосунки, традиції, об'єднані спільною метою та функціями в колективі та спрямовані на успішне вирішення навчального завдання.

На основі узагальнення педагогічних джерел було виокремлено чотири послідовних фази імплементації технології колективної розумової діяльності.

Перша фаза охоплює постановку завдання та колективне обговорення реальних способів її вирішення. Друга фаза передбачає комунікативну взаємодію та творчу діяльність учасників мікрогруп для роз'язання завдання (на цьому етап формуються індивідуальні способи комунікативної взаємодії, засвоєння навичок різних форм комунікації). Третя фаза – вирішення проблеми, загальне обговорення, захист позицій. Четверта фаза пов'язана з рефлексією через обговорення процесу та результатів вирішення завдання, виявлення причин помилок [14; 161; 184; 325 та ін.].

При використанні цієї технології для формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності можуть використовуватись методи, як-то: «мозкова атака», «снігова куля», навчальна дискусія, «килимок ідей» та ін.

Наведемо коротку характеристику методів колективної розумової діяльності.

«Мозкова атака» («мозковий штурм» або «брейнстормінг») є одним із найпоширеніших методів активізації мислення та колективного продукування значної кількості ідей майбутніми офіцерами с.ц.з. для вирішення тієї або іншої проблеми за допомогою професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

До основних правил проведення «мозкової атаки» віднесено:

- уникнення критики учасників та їх висловлювань;
- усвідомлення поліваріативності вирішення завдання та розв'язання проблеми;
- вислуховування всіх ідей, пропозицій;
- стислість та чіткість висловлювань;

- право кожного з учасників на необмежену кількість висловлювань;
- заборона попередньої підготовки до «мозкової атаки»;
- комбінування попередньо висловлених ідей, їх змінення, «покращення»;
- оптимальна тривалість – 15–30 хв. [37; 58; 80; 177 та ін.].

Іншим ефективним способом формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з до професійно орієнтованої комунікативної діяльності вважаємо такий метод колективної розумової діяльності, як метод *дискусії*.

Реалізація методу дискусій сприяє удосконаленню навичок курсантів формулювати власні думки, стимулює їхню ініціативність мислення через постійну зміну позицій, що виникають під час дискусії, активний пошук групового узгодження у вигляді спільного рішення, передбачає урахування можливості співіснування різних поглядів.

Дискусійна форма обговорення проблеми сприяє розширенню уявлень курсантів про ситуацію і можливі варіанти виходу з неї, формуванню вмінь знаходити та самостійно ставити проблему, аналізувати професійні та службові ситуації, знаходити шляхи їх розв’язання, при цьому демонструвати варіативність рішень, вміння слухати, аргументувати, доводити свою точку зору, відстоювати власні позиції та продуктивно взаємодіяти з іншими учасниками дискусії.

Практичний досвід використання методу дискусії дає змогу сформулювати загальні поради щодо уникнення комунікативних бар’єрів та створення позитивного емоційного та інтелектуального настрою.

По перше, підготовка до дискусії передбачає попереднє самостійне опрацювання курсантами рекомендованої літератури. По друге, для залучення здобувачів до дискусії слід застосовувати відкриті запитання (Як? Чому? З якою метою?) та уникати двозначних запитань.

Викладач у ході дискусії повинен дотримуватися певних правил:

- надавати учасникам дискусії час для обмірковування відповідей;

- ураховувати всі відповіді учасників дискусії;
- утримуватися від прихованого або відкритого схвалення або несхвалення висловленої позиції;

- слідкувати, щоб обговорення здійснювалось у межах теми дискусії.

Учасників дискусії також слід заздалегідь ознайомити з правилами ведення дискусії:

- пам'ятати, що дискусія слугує способом розв'язання проблеми та не є змаганням учасників у красномовстві;

- недоцільно нехтувати протилежними точками зору, адже саме вони є основою дискусії;

- необхідно поважати чужу думку, навіть якщо вона видається абсурдною, вислуховувати її;

- треба бути завжди готовим до прийняття нового життєвого і професійного досвіду.

Послугування *ігровим методом навчання* у межах фахової підготовки в закладі вищої освіти ДСНС України також є дієвим методом формування готовності майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, адже ігри спонукають курсантів до творчого мислення, надають можливість продукувати власні ідеї, гіпотези, не боячись помилок, активізують творчий потенціал, оскільки, як наголошує М. Кларін, іграм властива творчість імпровізаційного та активного характеру, емоційність, суперництво та здорова конкуренція [114].

До сказаного вище слід додати, що проведення практичних занять з використанням ігор (ділових, рольових) зумовлює формування пізнавальних і професійних мотивів і інтересів курсантів; виховання їхнього системного мислення, розуміння себе та своєї ролі у майбутній професійній діяльності; опанування способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії, набуття знань морально-етичних норм і правил професійного спілкування офіцера с.ц.з.

Ігровий метод навчання формує навички колективної розумової та комунікативної діяльності, індивідуального та спільного прийняття рішень, командної роботи, вміння налагоджувати взаємодію та співпрацю та виховує відповідальне ставлення курсантів до обраного фаху, повагу до соціальних цінностей.

Проведенню гри передуює підготовка до неї: викладач створює сюжет, оснований на конкретній ситуації з професійної діяльності офіцера с.ц.з.; розподіляє ролі між учасниками гри, ознайомлює з правилами її проведення. Після закінчення гри викладач аналізує дії учасників та підводить підсумки, вказує на прогалини у знаннях, спонукає посилення мотивації до навчання.

Метод інтерв'ю застосовувався як допоміжний метод розвитку комунікативних навичок курсантів. Інтерв'ю проводяться у формі усної бесіди. Метод передбачає побудову серії логічних запитань одного здобувача та серію змістовних відповідей іншого.

Опрацювання професійно орієнтованої літератури. Необхідно зазначити, що впродовж професійно орієнтованої комунікативної підготовки було виявлено слабкі навички самостійної роботи з фаховими джерелами, відсутність сформованих навичок стислого викладу наукового чи технічного тексту.

Водночас, наявність хороших навичок читання професійно орієнтованих текстів дозволяє майбутнім офіцерам вдосконалювати свої академічні знання, продовжувати особисту освіту та досягати професійного успіху в професійній діяльності.

У межах дослідження курсантам ЕГ було запропоновано для опрацювання *термінологічний словник із рятувальної справи* [352], а також створено репозиторій новітньої фахової літератури. Словник укладено українською мовою з наданням еквівалентних термінів російською та англійською мовами. Словник містить 398 ключових термінів в галузі цивільного захисту, пожежної безпеки та протипожежної техніки.

Універсальність словника полягає в тому, що курсанти можуть його використовувати під час опанування різних навчальних дисциплін та для саморозвитку. Пропонований словник дає змогу збагатити ерудицію, розширити запас професійної лексики, збільшує можливості перемінного складу для опанування необхідної сучасної термінології та понятійного апарату.

Упроваджуючи визнані й виправдані часом традиційні форми навчання (лекції, практичні, семінарські заняття), вважаємо за можливе й актуальне дещо змінити технологію їх проведення, зацентрувавши увагу на діалогічній взаємодії. З метою активізації розумової та комунікативної діяльності курсантів, забезпечення умов для перетворення їх діяльності з репродуктивної на творчу, професорсько-викладацьким складом, задіяним до викладання у ЕГ, використовувався інноваційний підхід до лекцій та запроваджено *інтерактивні лекції*.

Передбачено застосування таких різновидів лекцій, як-то: проблемна лекція (проблемно-орієнтована), лекція-«конференція», лекція-дискусія тощо, змістивши акцент із засвоєння понять і фактів як готових результатів на їх пошук, аналіз та обґрунтування.

Розгляньмо їх більш детально. При *проблемній лекції (проблемно-орієнтованій)* нові знання вводяться через проблемні запитання, завдання, ситуації [49], тобто визначальною рисою таких лекцій є постановка проблеми, проблемної ситуації та її розв'язання. Постановка проблемних питань чи створення викладачем проблемних ситуацій зумовлює активізацію розумової діяльності суб'єктів освіти у ході професійної підготовки, стимулює пошук ними недостатніх знань для вирішення пізнавальної суперечності.

На наше переконання, проблемна лекція – є засобом інтенсифікації навчального процесу, забезпечує об'єктивний контроль знань курсантів, що сприяє підвищенню ефективності і якості навчальної, пізнавальної та виховної

роботи, розвитку пізнавальних інтересів майбутніх фахівців і набуттю ними навичок самостійного поповнення знань.

На старших курсах, згідно з рекомендаціями сучасних дослідників, ефективним вбачається впровадження *«лекції-конференції»*. Остання проходить як науково-практичне заняття, проблематика якого є попередньо окресленою, а її складові висвітлюються майбутніми софіцерами служби цивільного захисту в підготовлених виступах. З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів обирається група опонентів та експертів, які доповнюють та поглиблюють інформацію доповідачів, висловлюючи критичні зауваження. В кінці лекції викладач узагальнює результати виступів та оцінює їх. Сукупність підготовлених та проголошених доповідей сприяє глибокому висвітленню теоретичних питань дисциплін [245; 357; 366] та формуватиме навички професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів. Водночас, недоліком таких лекцій є те, що не усі курсанти активно працюють як на етапі підготовки, так і на етапі проведення такої лекції.

Проблемна лекція допомагає курсантам засвоїти теоретичні знання, розвиває теоретичне мислення, формує пізнавальний інтерес до змісту навчального предмета та професійну мотивацію майбутнього фахівця. У ході такої лекції курсантів залучають до діалогу, вони мають змогу висловити власну думку стосовно порушеної проблеми.

Проблемній лекції властива певна структура, а саме: створення проблемної ситуації, аналіз проблеми, формулювання гіпотез, перевірка гіпотез, узагальнення результатів. Проблемна лекція – це загострення протиріч, що мають розв'язати курсанти та викладач. Для проблемної лекції характерним є словесний виклад матеріалу, що не нівелює живого спілкування. Що вищий ступінь діалогічності лекції, то більший її педагогічний ефект.

Лекція-дискусія відрізняється від академічної тим, що викладач, надаючи інформацію не тільки використовує елементи фронтальної бесіди,

але й організовує вільний обмін думками. Дискусія вимагає постійного підтримання цікавості та взаємодії між курсантами. У контексті розвитку психолого-педагогічної компетентності лекція-дискусія вкрай необхідна, оскільки обмін думками слугує індикатором засвоєння інформації, що робить її незамінною [186].

Лекційне бінго [186], або гру застосовують для переключення уваги курсантів із проблемних питань, для уникнення монотонності, посилення активності тих, хто навчається. У той час як учасники гратимуть у бінго, можна обговорити ключові положення.

Сьогодні неможливо уявити учасників освітнього процесу без активного використання сучасних комп'ютерних засобів, як-то: планшет, мобільний телефон, смартфон, ноутбук і т.д. Актуальний стан розвитку комп'ютерних технологій дає можливість використовувати у професійно орієнтованій комунікативній підготовці офіцерів с.ц.з. сучасних комунікаційних інтернет-технологій, які надають безмежні можливості для розроблення широкого спектру електронних підручників, навчальних матеріалів, окремих модулів навчальних дисциплін залежно від конкретних освітніх потреб.

Особливістю створеної методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України є активне застосування ресурсів мережі Інтернет (тематичні форуми, книги та посібники з бібліотечних фондів он-лайн бібліотек), засобів пакету Microsoft Office, Microsoft Office PowerPoint для створення презентацій та багато іншого.

Третій – заключний – етап.

У фаховій підготовці майбутніх офіцерів с.ц.з. у межах нашого експериментального дослідження набув широкого застосування в контексті різних дисциплін метод проектів, а також використано такі типи індивідуальних завдань: підготовка матеріалів для нарад, написання есе, тез, відповіді на запит, створення презентацій, дослідницькі завдання тощо.

Метод проектів забезпечує органічну інтеграцію комунікації та інтелектуальної діяльності та спрямований не на узагальнення набутих курсантом знань, а на їх практичне використання, на здобуття нових знань шляхом самоосвіти. Відмінною рисою методу проектів є практична спрямованість дослідження. Як приклад проектного завдання можна навести стати підготовку аналітичного огляду (звіту), організацію дискусії тощо.

Відправним пунктом для реалізації третього етапу експерименту були індивідуальна й сумісна форми наукової діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з. Науково-дослідницька діяльність є одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання здобувачів, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу, самостійно вирішувати серйозні наукові завдання.

Поступове зростання обсягу набутих курсантами знань, умінь, навичок дозволяє: сформуванню наукового світогляду здобувачів, розвинути їх творче мислення, індивідуальні здібності, навички самостійної науково-дослідної роботи та навички використання інформаційно-комунікативних технологій, розвинути їх ініціативність, здатність застосовувати теоретичні знання у практичній роботі, розширити кругозір і наукову ерудицію майбутнього фахівця.

Серед завдань, які отримували майбутні офіцери під час семінарських і практичних занять та в системі самопідготовки для формування навичок і вмінь професійно орієнтованої комунікативної діяльності, слід зазначити такі:

- підготовка матеріалів для нарад, для газет, місцевого теле- і радіомовлення;
- підготовка відповідей на заяви, звернення громадян;
- оформлення службових документів державною мовою;
- «програвання» участі у прийомі громадян;
- виконання нетипових дослідницьких завдань, індивідуальних завдань;
- підготовка презентацій, доповідей із конкретної теми.

Останнє викликає найбільший інтерес з огляду на мету нашого дослідження. Метою наукової доповіді є формування у курсантів умінь пов'язувати теорію з практикою, користуватися літературою, статистичними даними, триматися перед аудиторією, опанування майбутніми офіцерами інформаційно-комунікативних технологій.

Із власного досвіду зауважимо, що оптимально практикувати не більше двох доповідей, презентацій на одному занятті, це сприятиме кращому засвоєнню матеріалу і не викликатиме у курсантів втоми. Час, передбачений для доповіді, презентації, не повинен перевищувати п'яти хвилин.

Ефективність підготовки презентації вмотивована активністю аналітичної діяльності, проведеної для виокремлення та опрацювання інформації, формулювання думок автора, високою концентрацією уваги. Серед основних вимог до рефератів та презентацій називають такі: об'єктивність, точність відтворення фактів, дотримання термінології в межах тем, що вивчаються.

Отже, організація навчальної науково-дослідної роботи майбутніх офіцерів с.ц.з. є важливим методом підвищення ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця, оскільки зумовлює індивідуалізацію навчання, збільшує активність, ініціативність, допитливість здобувачів, розвиває їх творче мислення, спонукає до самостійних пошуків.

Представлена методика професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту поетапно реалізується протягом усього періоду навчання у закладі вищої освіти та потребує дослідно-експериментальної перевірки її ефективності.

4.3. Підготовка професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованого комунікативного навчання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

Для апробації структурно-функціональної моделі системи професійно

орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. треба було, насамперед, заручитися підтримкою професорсько-викладацького та начальницького складу закладів вищої освіти ДСНС України, у яких відбувався формувальний експеримент, підвищити професійний інтерес викладачів до проблеми дослідження, забезпечити позитивну мотивацію викладачів щодо усвідомлення значущості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, здійснити теоретико-методичну підготовку викладачів тощо.

Зазначимо, що реалізація методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів відбувалася на кожному етапі їх фахової підготовки (відповідно до плану підготовки фахівця), відтак, до процесу поступово залучалися крім викладачів мовної підготовки, викладачі дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, фахових дисциплін, керівники науково-дослідної роботи курсантів, начальники курсів, офіцери-наставники курсантських взводів тощо.

Вивчення позиції професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України щодо проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. підкреслило необхідність представлення результатів дослідження широкому загалу.

Перше, на що варто звернути увагу: спеціальні та загальнотехнічні дисципліни викладають, здебільшого, педагоги, які мають інженерно-технічну освіту, однак, психолого-педагогічно вони недостатньо підготовлені. За результатами опитування, здійсненого на базі Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, станом на початок 2017 р. лише 20–25% викладачів мали педагогічну освіту. Переконані, що це може негативно впливати на процес професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів. Вирішення проблеми може відбутися за наявності спеціальної підготовки науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, залученого до педагогічного експерименту, покликання їх до активного навчання,

саморозвитку, самоосвіти. Проведення експерименту зумовило необхідність визначення ступеня розуміння викладачами, які здійснюють фахову підготовку курсантів, важливості формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності як професійно значущої якості фахівця у сфері цивільного захисту. Для цього було розроблено анкету (додаток П).

Анкетування професорсько-викладацького складу проводилось з метою виявлення ступеня їх поінформованості про сутність ключових понять дослідження. Більшість респондентів обґрунтовували власну думку, однак їх відповіді свідчать, що 37% викладачів мають досить нечіткі уявлення про зміст поняття «готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності». Ці дані засвідчили потребу здійснити певну теоретико-методичну підготовку викладачів до професійно орієнтованого комунікативного навчання курсантів.

Варто підкреслити, що майже всі викладачі називають важливим розв'язання порушеної в нашому дослідженні проблеми, але шляхи та способи ефективної професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів змогли чітко окреслити лише викладачі, що здійснюють мовну підготовку (97%) та викладачі дисциплін суспільно-гуманітарного циклу (67%).

Зазначимо, що лише 32% викладачів визнали, що впровадження у процес фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. активних та інтерактивних методів навчання сприятиме інтенсифікації та оптимізації навчального процесу.

Методом анкетування професорсько-викладацького складу було визначено, що 25,1% опитаних під час проведення занять (лекцій, семінарських, практичних) приділяють увагу комунікативному аспекту фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.; 46,5% інколи звертають увагу на цей аспект; 28,4% не переймаються питанням комунікативної підготовки фахівців. Тобто професорсько-викладацький склад не приділяє, на наше

переконання, в достатній мірі увагу професійному мовленню курсантів.

47% респондентів, згідно з результатами анкетування, хотіли б більше дізнатись про можливість застосування у навчальному процесі активних та інтерактивних методів навчання».

Аналіз відповідей на питання «Яку форму підвищення педагогічної компетентності щодо питань активізації професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів вважаєте для Вас найбільш оптимальною?» дозволив зробити певні висновки: 23% викладачів вважають достатнім обговорення зазначеної проблеми на нарадах; 53% вважають ефективним для підвищення власної професійної компетентності участь у конференціях, круглих столах, присвячених проблемам фахової комунікативної підготовки здобувачів освіти; 24% висловили бажання взяти участь у практичних тренінгах, проблемних семінарах та інших заходах у межах закладу вищої освіти, присвячених питанням професійно орієнтованої комунікативної підготовки перемінного складу.

Водночас встановлено, що значна кількість викладачів фахових дисциплін (72%) указують на недостатній рівень комунікативних навичок та вмінь перемінного складу і виявляють зацікавленість у підвищенні ефективності комунікативної підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України, проте вважають, що переважно викладачі мовної підготовки повинні приділяти увагу формуванню готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Підсумовуючи результати проведеного опитування, ми зробили такі висновки:

- викладачі не в повній мірі усвідомлюють актуальність проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки;
- значна кількість науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти не має достатнього запасу знань і досвіду організації професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів;

- педагози у своїй роботі використовують переважно традиційні методи навчання;

- існує обмежена кількість посібників та методичних рекомендацій щодо професійно орієнтованої комунікативної підготовки здобувачів у закладах вищої освіти ДСНС України;

- викладачі надають перевагу формуванню знань із фахових дисциплін, не акцентують увагу на формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- у фаховій підготовці майбутнього офіцера с.ц.з. використовується незначна кількість завдань, що мають комунікативний характер;

- цілеспрямованій професійно орієнтованій комунікативній підготовці перемінного складу приділяється надзвичайно мало уваги, а якщо цей аспект професійної діяльності і розглядається, то це відбувається стихійно та фрагментарно.

Отже, необхідність розв'язання цих проблем спрямувала нашу роботу на розроблення програми підготовки професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України до подальшої цілеспрямованої професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Говорячи про підготовку професорсько-викладацького складу ми маємо на увазі не лише надання певного обсягу культурологічних, педагогічних знань, умінь, навичок, безпосередньо пов'язаних із задоволенням професійних потреб педагогічних кадрів в удосконаленні професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів, а й переорієнтацію особистості педагога на постійний розвиток навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутніх фахівців на гуманістичних засадах, формування індивідуального стилю професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Формування професійного інтересу викладачів до досліджуваної проблеми ми забезпечували шляхом організації широкої роз'яснювальної роботи (під час тематичних бесід, на методичних радах, оперативних нарадах,

на науково-методичних семінарах, конференціях тощо).

Загалом зміст підготовки науково-педагогічних працівників до цілеспрямованої професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. був пов'язаний із виробленням таких конкретних умінь професорсько-викладацького складу:

- виявити потенційні можливості формування готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у процесі викладання своєї навчальної дисципліни;

- враховувати вікові та індивідуальні особливості курсантів, їх інтереси, здібності й потреби;

- добирати тільки такі методи та форми роботи з перемінним складом, що відповідають їх природі, краще підходять для формування готовності майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, налагодження діалогу та підтримання суб'єкт-суб'єктних відносин;

- уміти так організувати процес фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з., щоб у ньому легко і природньо виникав інтерес до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, виявлялися найкращі сторони і якості вихованців, їх активне прагнення до самовдосконалення.

Отже, на початку формувального етапу експерименту для професорсько-викладацького та начальницького складу відомчих закладів вищої освіти ДСНС з метою його підготовки до цілеспрямованої професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів було проведено низку заходів, на яких було конкретизовано проблему, відбулося планування роботи професорсько-викладацького та начальницького складу закладів вищої освіти ДСНС України на рівні окремих підрозділів та обговорено можливість упровадження моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту та можливість реалізації визначених педагогічних умов, які б відповідали сучасним тенденціям розвитку освітньої галузі та завданням дослідження.

Вважаємо за потрібне подати розширений опис заходів.

I. Засідання методичної ради, на яких було розглянуто такі питання:

1) аналіз роботи вищого закладу вищої освіти за минулий навчальний рік та обговорення плану роботи закладу на поточний навчальний рік; 2) опрацювання інструктивно-методичних матеріалів; 3) аналіз навчальних програм, посібників на поточний навчальний рік з позиції їх професійно комунікативної орієнтованості; 4) огляд навчально-методичної, фахової літератури з питань професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівця у закладі вищої освіти.

II. Науково-педагогічний семінар «Основні шляхи підвищення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти ДСНС України».

У ході семінару було обговорено такі питання: 1) основні вимоги до навчально-виховного процесу у вищій школі; 2) цілеспрямована професійно орієнтована комунікативна підготовка курсанта як вимога сьогодення; 3) підвищення професійної компетентності професорсько-викладацького та начальницького складу закладів вищої освіти ДСНС України та ефективності навчально-виховного процесу; 4) комунікативна спрямованість фахових дисциплін.

III. Проблемний семінар «Професійно орієнтована комунікативна діяльність сучасного фахівця у сфері цивільного захисту», у ході якого було презентовано доповідь на тему «Сутність та специфіка професійно орієнтованої комунікативної діяльності фахівця у сфері цивільного захисту» та відбулась дискусія щодо потенційних можливостей закладу вищої освіти ДСНС України для формування готовності перемінного складу до майбутньої професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

IV. Проблемний семінар «Інноваційна професійно орієнтована комунікативна підготовка курсанта». Теоретична частина містила такі питання:

1. Упровадження інноваційних технологій, активних та інтерактивних методів навчання як один із шляхів оптимізації професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсанта .

2. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу.

3. Переваги і недоліки організації роботи в малих групах на практичних заняттях.

Для надання методичної допомоги було активізовано роботу завідувачів кафедр, яка передбачала відвідування занять, бесіди, наукові семінари для викладачів кафедри, що здійснює мовну підготовку курсантів та для надання консультативної допомоги.

Також акцентовано на важливості самоосвіти викладачів: роботи з психолого-педагогічною та методичною літературою; аналіз досвіду колег (цілеспрямоване спостереження, міжособистісне спілкування); самоаналіз власної діяльності тощо.

Перевагу таким формам підготовки професорсько-викладацького складу було надано з огляду на те, що викладачі, які долучалися до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. на різних її етапах, могли в будь-який час взяти участь в заходах, спрямованих на підвищення педагогічної компетентності. Таким чином, теоретико-методична підготовка викладачів набула циклічної форми (при цьому підготовку розуміємо як набуття в процесі навчання запасу знань, навичок, досвіду, вмінь, прийомів [333] професійно орієнтованої комунікативної підготовки, збагачення знань професорсько-викладацького складу новою інформацією про пріоритетні напрямки фахової підготовки курсантів).

Для викладачів, які виявили бажання вдосконалити професійну майстерність, було організовано низку *комунікативних тренінгів*. Переконані, що тренінгові форми навчання розвивають рівень професійної, комунікативної, соціальної, емоційної компетентності, самостійність, здатність до прийняття рішення, до взаємодії.

Завданнями пропонованих комунікативних тренінгів ми вбачали:

- актуалізувати проблему професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.;
- розкрити роль професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України у професійно орієнтованій комунікативній підготовці вихованців;
- розширити уявлення педагогів сучасні активні та інтерактивні методи навчання.

Пріоритетами проведених комунікативних тренінгів було визначено таке:

- формування ціннісних гуманістичних орієнтації у роботі з курсантами;
- зміна професійно-психологічних установок;
- ознайомлення з теоретичною базою для подальшого використання у педагогічній діяльності,
- формування власне педагогічного осмислення професійно орієнтованої комунікативної діяльності;
- упровадження у повсякденну практику роботи з курсантами активних та інтерактивних методів професійно орієнтованої комунікативної підготовки;
- обмін досвідом на основі вербалізованої рефлексії, яка є надзвичайно важливим методичним і розвивальним елементом;
- стимулювання саморозвитку, осмислення і корекції власного професійного досвіду.

Уважаємо, що проведення зазначених тренінгів виконувало певні важливі функції, які визначали результативність подальшої професійної діяльності професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України:

- адаптаційну – набуття нових знань і умінь, що дозволяють фахівцям-практику відповідати вимогам до його професійно-педагогічної діяльності у закладах вищої освіти ДСНС;

- освітньо-компенсаторну – заповнення нестачі базової психолого-педагогічної підготовки для розвитку особистості викладача;

- виховно-розвиваючу – осмислення теоретичних основ виховної роботи, педагогізації мислення і діяльності, усвідомлення педагогом необхідності самовдосконалення;

- інноваційну – знайомство з сучасними досягненнями педагогічної науки і практики, сформованість потреби у творчому освоєнні педагогічних інновацій.

У процесі проведення тренінгів викладачам пропонувались вправи, які дають можливість розвинути або закріпити необхідні заняття та навички: активне слухання, розвиток вербальної та невербальної комунікації, регуляції емоційного напруження, створення ситуацій успіху тощо.

Оскільки обсяг дисертаційної роботи не дає змоги детально викласти структуру кожного тренінгу, проілюструємо прикладами комунікативних вправ, що застосовувались у межах тренінгів: «Артикуляційна гімнастика для губ», «Як читати скоромовки», що удосконалюють практичні комунікативні навички педагога – інтонація, голос, тембр голосу, гнучкість мовлення – та є необхідними для всіх викладачів; «Передавання інформації», «Незавершені речення» – такі вправи є засобом формування та вираження думок; «Подарунок», рольові ігри – для розвитку навичок невербальної комунікації та ін.

Передбачено, що у результаті відвідування комунікативних тренінгів викладач повинен **знати:**

- способи й засоби передачі інформації;
- особливості міжособистісного спілкування;
- сучасні методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців;

уміти:

- використовувати засоби впливу на аудиторію;

- використовувати нові підходи до професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.;
- володіти психологічними прийомами професійної комунікації;
- розробляти власну модель професійно орієнтованої комунікативної підготовки в межах своєї дисципліни.

Вбачаємо практичне значення проведених комунікативних тренінгів у тому, що кожен учасник набув комунікативний досвід, який упроваджує у власну педагогічну діяльність.

Узгодженість наявного у викладача педагогічного досвіду, базових та набутих у ході підготовки знань та вмінь дає змогу здійснювати ефективну професійно орієнтовану комунікативну підготовку перемінного складу закладів вищої освіти ДСНС України.

Наш досвід показує, що результативність та ефективність процесу підготовки професорсько-викладацького складу, крім оптимального його змісту та організації, багато в чому залежали від особистої зацікавленості і активності самого педагога. Тому серед найважливіших вимог до професорсько-викладацького та начальницького складу в ході експериментальної роботи було виокремлено таку: добровільність участі.

Як і передбачалося, після проведення вищезгаданих заходів було констатовано позитивні зміни. Так, на рівні закладів вищої освіти ДСНС України підвищився рівень психолого-педагогічної культури та фахової майстерності педагогів, що дозволило комплексно впроваджувати інноваційні технології та інтерактивні методи навчання, здійснювати ефективну професійно орієнтовану комунікативну підготовку курсантів і, відтак, забезпечити формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

На рівні окремої особистості відбулося усвідомлення актуальності професійно орієнтованої комунікативної підготовки перемінного складу, накопичення передового педагогічного досвіду, який може бути

запровадженням у закладах вищої освіти ДСНС України.

Висновки до четвертого розділу

У розділі схарактеризовано педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; визначено методику поетапної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; представлено підготовку професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованого комунікативного навчання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

Виокремлено педагогічні умови професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.: формування ціннісного ставлення курсанта до майбутньої професійно орієнтованої комунікативної діяльності; активізація інтерактивних методів навчання; удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

Розроблену структурно-функціональну модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту було реалізовано впродовж трьох послідовних етапів: підготовчого, основного, завершального.

Перший етап (1 курс) – підготовчий – спрямовано на формування позитивного ставлення та стійкого інтересу курсантів до обраної професії, стимулювання потреби спілкування та прагнення до самовдосконалення. На цьому етапі реалізовано таку педагогічну умову: формування ціннісного ставлення до майбутньої професії.

Другий етап (2–3 курс) – основний – мав на меті опанування курсантами основних понять, видів і функцій, морально-етичних норм і правил

професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту, засвоєння фахового термінологічного апарату й інформаційно-комунікативних технологій, набуття курсантами вміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, розвиток їхнього вміння залагоджувати конфлікти. На другому етапі реалізовували такі педагогічні умови: активізація інтерактивних методів навчання і вдосконалення навчально-методичного забезпечення.

Окрім перерахованих методів навчання, на другому етапі професійно орієнтованої комунікативної підготовки (III курс) було проведено «Комунікативний практикум», спрямований на актуалізацію проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки, усвідомлення майбутніми офіцерами власної поведінки в різних комунікативних ситуаціях і раціональне використання особистісних ресурсів.

Підтверджено доцільність корегування змісту навчальних програм дисциплін обов'язкового циклу, розширення їхнього змісту шляхом уведення додаткових модулів, що посилять практичний комунікативний складник загальної професійної підготовки та сприятиме формуванню готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Метою третього (4 курс) – завершальний – етапу реалізації моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту було закріплення знань, умінь і набуття стійких навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності. На цьому етапі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту реалізовано таку педагогічну умову: оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

Наголошено на потребі спеціальної підготовки професорсько-викладацького складу відомчих закладів вищої освіти до професійно орієнтованого комунікативного навчання курсантів. Обґрунтовано залучення

до професійно орієнтованої комунікативної підготовки, крім викладачів мовної підготовки, викладачів дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, фахових дисциплін, керівників науково-дослідної роботи курсантів, начальників курсів, офіцерів-наставників курсантських взводів тощо, а також наведено зміст підготовки останніх.

Матеріали, які увійшли до розділу, опубліковані автором у наукових статтях та матеріалах конференцій: [193], [196], [206], [207], [212], [213], [215], [220], [226], [233].

РОЗДІЛ 5

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

5. 1. Програма експериментального дослідження

Для перевірки гіпотези дослідження було проведено педагогічний експеримент (спеціально організована педагогічна діяльність із заздалегідь визначеною метою для спостереження розвитку досліджуваного явища у відповідно створених педагогічних умовах [97]), визначено етапи його проведення, зміст діяльності на кожному з етапів, контингент респондентів.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу проводили на базі відомчих закладів вищої освіти ДСНС України – Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, Національного університету цивільного захисту України, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. До експерименту на різних етапах залучено 422 курсанти, 163 викладача закладів вищої освіти ДСНС України, 87 фахівців територіальних органів і підрозділів ДСНС України.

Дослідно-експериментальна робота складалася із трьох послідовних етапів: констатувального, формувального та узагальнювального, кожен із яких виконував певні функції та завдання.

Констатувальний етап експерименту передбачав виявлення початкового рівня сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

У науково-дослідних роботах застосовуються різні критерії й показники оцінки ефективності педагогічних заходів експериментальної роботи [172, с. 137]. Складність вияву рівня сформованості досліджуваного явища полягала у відсутності єдиних рекомендацій щодо вироблення й

обґрунтування критеріїв результативності дослідницької діяльності, що обумовлює необхідність їхнього розроблення автором.

Відбір критеріїв, показників і методик вивчення ефективності моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. здійснено з урахуванням того, що діагностувальний інструментарій для дослідження не повинен бути громіздким, вимагати великої кількості часу і сил для підготовки, проведення та обробки отриманих результатів.

Ознайомлення зі стандартними методами діагностування засвідчило достатню кількість стандартизованих методик для діагностування сформованості готовності особистості до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Діагностування рівнів сформованості показників готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в ході дослідно-експериментальної роботи здійснено за допомогою діагностувального комплексу як стандартних, так і адаптованих та модифікованих або спеціально розроблених відповідно до критеріїв і показників досліджуваного феномена авторських методик (табл. 5. 1).

Таблиця 5. 1

**Діагностувальний комплекс
для оцінювання сформованості готовності курсанта
до професійно орієнтованої комунікативної діяльності**

Показник	Методики
Мотиваційно-ціннісний критерій	
Інтерес до майбутньої професії	«Методика вивчення мотивів вибору професії»; «Вивчення професійної мотивації кандидатів на службу в органи внутрішніх справ» (А. Москаленка)
Потреба спілкування	Тест для визначення потреби спілкування (Ю. Орлова, В. Шкуркіна, Л. Орлової)

Прагнення до самовдосконалення	«Потреба у самовдосконаленні» (Р. Бабушкіна)
Когнітивний критерій	
Знання основних понять, видів і функцій професійно орієнтованої комунікативної діяльності	Спеціальні тести, модульні контрольні роботи, зрізи знань, метод експертних оцінок
Знання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності	
Знання фахового термінологічного апарату	
Комунікативно-діяльнісний критерій	
Уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності	Тест соціально-комунікативної компетентності
Уміння розв'язувати професійні конфлікти	Методика оцінки способів реагування в конфлікті К. Томаса
Опанування інформаційно-комунікативних технологій	Метод самооцінки – анкета «Самоперевірка щодо відповідності знань, умінь та навичок у галузі інформаційно-комунікативних технологій сучасним вимогам інформаційного суспільства та ринку праці», анкетування, відгук з місця стажування

Окрім того ми вважали за доцільне використання професіографічного моніторингу, який передбачав збір та аналіз різнопланової інформації про діючі вимоги до рівня сформованості готовності фахівців органів та підрозділів цивільного захисту.

Також було застосовано традиційні педагогічні методи, як-то: спостереження за навчальною та практичною діяльністю курсантів (для виявлення індивідуальних комунікативних особливостей, готовності використовувати набуті знання, комунікативний досвід), проведення

спеціальних тестів, модульних контрольних робіт, зрізи знань, метод експертних оцінок, опрацювання й інтерпретація емпіричних даних (аналітичний і статистичний; порівняльний аналіз) тощо (для виявлення рівня сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності).

Представлений інструментарій дослідницької роботи відображає окремі компоненти готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. За їх сукупними результатами нами у ході дослідження оцінюється загальний рівень готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Зауважимо, що вибір діагностичних засобів здійснено з урахуванням таких позицій, як: інформативність (для результативності діагностування опрацьовано широке коло питань); економічність (використання оптимальної кількості часу та людських ресурсів); доступність (як для викладачів, так і для курсантів) [121, с. 125].

Уважаємо за доцільне здійснити обґрунтування обраних методів експериментального дослідження.

Із метою глибшого проникнення у суть проблеми, вивчення нахилів і бажань курсантів використовувалися опитувальники та анкети, які дають змогу одержувати інформацію про запити індивідів, їх ставлення, мотиви діяльності тощо.

Різномірний підхід до діагностування рівня сформованості досліджуваного явища дозволив охопити більш широкий тематичний спектр питань. Тому вважали за доцільне використання таких видів опитувань:

- за колом опитуваних (професорсько-викладацький склад, курсанти закладів вищої освіти ДСНС України, а також співробітники практичних підрозділів ДСНС України);
- за кількістю одночасно опитуваних респондентів (поодинокі та групові інтерв'ю);

- за рівнем стандартизації (схема стандартизована: «так/ні» або структурована: нестандартизована);

- за частотою опитування (одноразове опитування одних і тих самих респондентів, багаторазове опитування контингенту одного і того ж самого рівня) [263, с. 376].

Завдяки спостереженню за комунікативною діяльністю курсантів у навчальному процесі та частково у виробничій діяльності були зафіксовані отримані результати.

Констатувальний етап педагогічного експерименту характеризувався тим, що його учасникам була гарантована конфіденційність результатів із можливістю вільного індивідуального ознайомлення з ними.

На цьому етапі були проведені відповідні організаційно-методичні заходи, внесені необхідні поправки в план навчально-виховної роботи експериментальних груп, відбулось корегування змісту програм навчальних дисциплін таких, як «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Основи управління», «Основи інформаційних технологій», «Організація аварійно-рятувальних робіт», «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки», розроблено «Комунікативний практикум».

Інформація про процес реалізації дослідно-експериментальної перевірки структурно-функціональної моделі системи професійно-орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. обговорювалася на засіданнях методичної ради, Вченої ради, засіданнях кафедри іноземних мов, суспільних наук, педагогіки і психології, нарадах інших підрозділів за підсумками виконання програми кожного семестру.

Формувальний етап експерименту передбачав проведення дослідно-експериментальної перевірки гіпотези, концептуальних положень дослідження, апробацію розробленої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту і педагогічних умов її забезпечення;

удосконалення змісту навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти ДСНС України з урахуванням завдань дослідження. На цьому етапі було систематизовано й проаналізовано проміжні експериментальні дані, а також виконано розподіл курсантів на контрольну та експериментальну групи.

Зазначимо, що формувальний експеримент відбувався впродовж всього періоду фахової підготовки курсантів, оскільки майбутні офіцери є постійно включеними у процес професійно орієнтованої комунікативної діяльності, що характеризується активною взаємодією усіх суб'єктів цієї діяльності, тобто до процесу формування готовності фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності поступово залучалися (відповідно до моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки), крім викладачів мовної підготовки, викладачі дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, фахових дисциплін, керівники навчальної практики, науково-дослідної роботи тощо.

В основу дослідження було покладено інтегративний, гуманістичний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, професіографічний, професійно орієнтований, компетентнісний, культурологічний, інформаційно-комунікаційний підходи, контент-аналіз навчальної та практичної діяльності особового складу ДСНС України, які й визначили організацію та логіку експерименту, відбір методів, педагогічних умов, визначення критеріїв дослідження.

Для проведення експериментальної роботи було обрано експериментальні групи, у кожній реалізовувалося науково-методичне забезпечення моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

З метою забезпечення достовірності інформації про генеральну сукупність соціальних об'єктів дослідження, ми дотримувалися принципу репрезентативності (оптимальності) вибіркової сукупності. Нашими респондентами стали курсанти Черкаського інституті пожежної безпеки імені

Героїв Чорнобиля, Національного університету цивільного захисту України, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

На етапі формувального експерименту в основу професійно орієнтованої комунікативної підготовки всіх експериментальних груп було покладено спеціальну методику, яка органічно поєднувалася з традиційними навчальними дисциплінами. У дисертації розкрито стратегію методики. Викладачам та респондентам (в системі самопідготовки) було надано науково-методичне забезпечення: програми, опорні конспекти (електронний та друкований варіанти), методичні матеріали і рекомендації.

Полею для формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності нами були обрані такі навчальні дисципліни, як-то: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Основи управління», «Основи інформаційних технологій», «Організація аварійно-рятувальних робіт», «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки». Це зумовлено можливістю:

- ефективного застосування особистісно-орієнтованих технологій, зокрема, методів активного та інтерактивного навчання, інноваційних технологій проведення занять;

- конструювання нового образу мислення фахівця, спрямованого на формування загальної професійної компетентності і однієї з найважливіших його складових – готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;

- формування у курсантів адекватного уявлення про майбутню професійну діяльність, а також розвиток у них інтересу до професійно орієнтованої комунікативної діяльності та мотивації до самовдосконалення.

На *узагальнювальному* етапі здійснено систематизацію, узагальнення й аналіз одержаних результатів експериментальної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів; зіставлення одержаних експериментальних результатів із прогнозованими; опис ходу та результатів

дослідження на основі методів статистичної обробки даних; формулювання загальних висновків роботи та окреслення перспективи подальших наукових пошуків.

Згідно з програмою дослідження було сформульовано цілі та завдання дослідження, визначено зміст і проведено аналіз отриманих результатів. Кожний новий етап містив науково-методичну й корекційну роботу з учасниками експерименту, здійснювалося уточнення й доповнення у визначенні методик дослідження. З огляду на це відбувалася їх подальша експериментальна перевірка у наступні періоди дослідження.

Реалізація програми дослідження та отримані результати констатувального етапу дослідження довели доцільність попереднього вирішення таких завдань:

- здійснення аналізу науково-методичної літератури з метою з'ясування змісту поняття «готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності» як важливого складника професійної компетентності майбутнього офіцера с.ц.з.;
- обґрунтування структури та критеріїв сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності з урахуванням специфіки професійної діяльності офіцера с.ц.з.;
- відбір діагностувальних методик для виявлення рівня сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;
- з'ясування стану сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності;
- розроблення структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з. та педагогічних умов її забезпечення;
- впровадження в навчально-виховний процес у закладах вищої освіти ДСНС України структурно-функціональної моделі системи професійно

орієнтованої комунікативної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з. та педагогічних умов її забезпечення.

Вирішення перерахованих завдань забезпечувалося застосуванням відповідної системи дослідницьких (теоретичних та емпіричних) методів: аналіз і синтез, порівняння та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; детальний аналіз існуючого категоріального апарату; спостереження і протоколювання експериментальних занять; бесіди з викладачами та курсантами, які беруть участь в експерименті, анкетування, опитування, тестування викладачів і курсантів; педагогічні спостереження та самоспостереження; аналіз змісту навчальних планів, програм.

В експерименті простежувалася залежність розвитку готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності від виокремлених нами педагогічних умов.

Окремо слід зазначити, що під час дослідно-експериментальної роботи мали місце труднощі, пов'язані з відсутністю підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з формування готовності здобувачів освіти у закладах вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності; підготовленого професорсько-викладацького складу; вільного доступу до Інтернет-можливостей; системи апробованих форм, методів, технологій, що сприяють ефективній професійно орієнтованій комунікативній підготовці фахівців с.ц.з.; в значної кількості курсантів достатнього рівня готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності; відповідної матеріально-технічної бази, яка необхідна для здійснення повноцінної професійно орієнтованої комунікативної підготовки; загальної концептуальної стратегії ДСНС України, що орієнтує галузеву систему неперервної професійної освіти на формування готовності офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності як

невід'ємного складника професійної компетенції офіцера незалежно від рівня його посади.

Тривалість експериментальної роботи дозволила провести коригування окремих її положень, уточнити низку аспектів обґрунтування критеріїв і показників ефективності досліджуваного процесу, конкретизувати підходи до інтерпретації одержаних відомостей та їх узагальнення.

Детальний зміст кожного етапу експерименту подано у наступних підрозділах.

5.2. Аналіз результатів констатувального експерименту

Виявлені та обґрунтовані на етапі теоретичного дослідження рівні, критерії та показники готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності дозволяють перейти до визначення стану її сформованості.

У констатувальному етапі дослідження взяли участь 211 курсантів, що навчаються на першому курсі за спеціальністю 263 «Цивільний захист» та 261 «Пожежна безпека».

Із метою виявлення початкового рівня сформованості готовності курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності було проведено дослідження першого показника мотиваційно-ціннісного критерію – **інтерес до майбутньої професії**. Для цього було використано опитувальник «Методика вивчення мотивів вибору професії» (додаток Л. 1.), що містить 18 тверджень.

Психологічну основу мотивів вибору професії, поряд із потребами, становить активний інтерес до професії. У межах нашого дослідження виділяємо такі групи мотивів: зовнішні та внутрішні. Внутрішні мотиви вибору професії (соціальні, моральні, естетичні, творчі, пізнавальні) – суспільна або внутрішня значущість професії; задоволення, яке приносить робота; можливість спілкування; керівництво іншими людьми. Зовнішня

мотивація (матеріальні, утилітарні) – заробіток, прагнення престижу, страх осуду й невдач.

Для ефективної реалізації моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. важливим є визначення мотивації зробленого вибору, оскільки саме внутрішні мотиви визначають стратегію поведінки здобувачів у ході фахової підготовки.

Із метою отримання більш об'єктивної оцінки ступеню сформованості інтересу курсантів до майбутньої професії в межах експерименту було використано метод опитування та бесіди, у ході яких з'ясовувалося ставлення курсантів до обраної професії, усвідомлення ними свого вибору.

За методиками А. Москаленка, Д. Кобзіна, А. Стародубцева [293] нами були запропоновані питання щодо мотивів вибору професії та професійної мотивації.

1. Чому Ви бажаєте навчатися саме в цьому закладі вищої освіти?
2. Що вплинуло на ваше рішення продовжувати навчання?
3. Які фактори вплинули на вибір професії?
4. Які перспективи Ви вбачаєте у обраній професії?
5. Чим обрана Вами професія краща за інші?
6. Якби обраної Вами професії не існувало, яку б іншу професію Ви обрали? Чому?
7. Чому Ви вважаєте, що обрана професія Вам підходить?
8. Яких особистісних якостей, на Вашу думку, вимагає ця професія?
9. Як і коли Ви вперше зацікавились цією професією?

Обробка результатів опитування свідчила про те, що на початку експерименту у курсантів переважали другорядні мотиви. У більшості випробуваних не розвинена професійна мотивація, домінуючими мотивами є поверховий інтерес до престижної професії, утилітарні мотиви досягнення професійного статусу, романтична захопленість, матеріальна зацікавленість та ін.

Після анкетування ми обробили результати: за ступенем значущості кожного мотиву, вираженого в балах, робився висновок про те, наскільки вираженим є інтерес майбутнього офіцера с.ц.з. до майбутньої професії.

Було виявлено, що 55,9% курсантів мають низький рівень інтересу до майбутньої професії, у них домінують зовнішні мотиви: прагнення до самоствердження, престижу, можливість задовольнити своє прагнення до влади, сімейні обставини, недостатня кількість балів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання для вступу до більш престижного закладу вищої освіти.

Середній рівень інтересу до майбутньої професії виявлено у 35,1% респондентів; у цих курсантів майже немає позитивних внутрішніх мотивів та глибокого інтересу до майбутньої професії: прагнення допомагати людям у складних ситуаціях, повага оточуючих, усвідомлення важливості професії офіцера с.ц.з. для суспільства тощо.

9% курсантів мають стійкий високий інтерес до майбутньої професії.

Графічно показники рівнів сформованості інтересу курсантів до майбутньої професії відображені на рис. 5. 1.

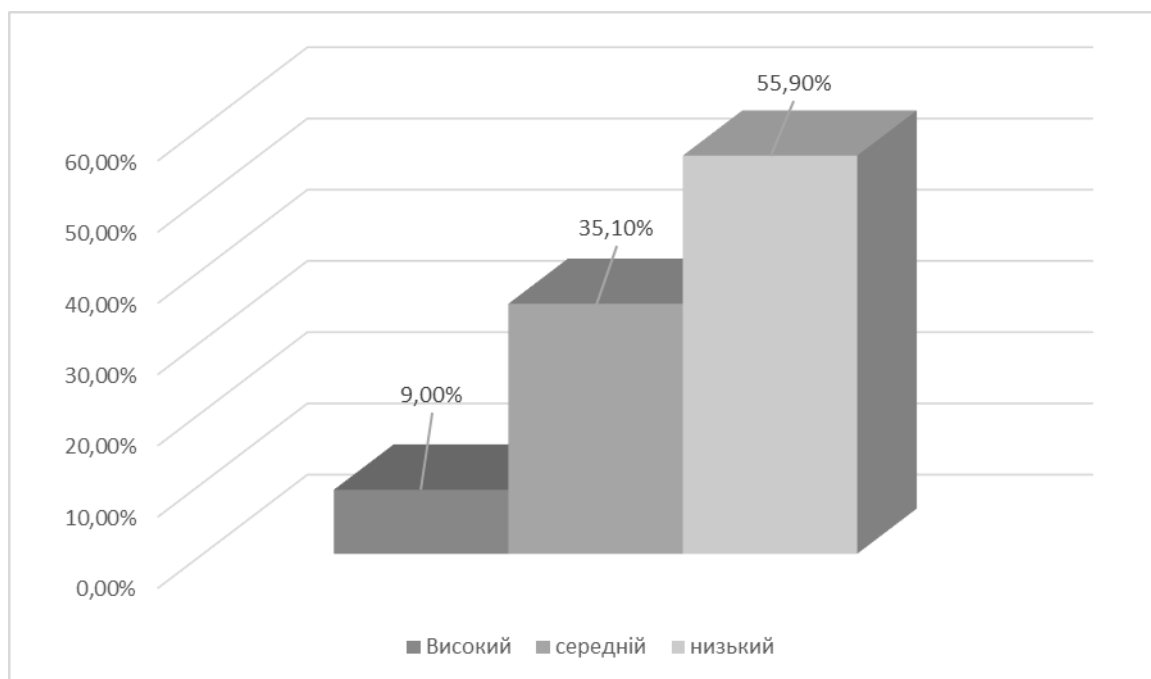

Рис. 5. 1. Рівні сформованості інтересу курсантів до майбутньої професії

Дані про рівні сформованості інтересу курсантів до майбутньої професії узагальнено в таблиці 5. 2.

Таблиця 5. 2

Рівні сформованості інтересу курсантів до майбутньої професії

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	19	9
Середній	74	35,1
Низький	118	55,9

Для діагностування рівня сформованості другого показника мотиваційно-ціннісного критерію –**потреби спілкування** – було використано тест Ю. Орлова, В. Шкуркіна, Л. Орлової «Визначення потреби у спілкуванні» (додаток Л.2).

Курсантам була запропоновано анкету, що складалася із 33 питань, на які потрібно було відповісти «так» чи «ні». Обрахунки результатів проводились за спеціальною шкалою, відповідно до якої можна було отримати такі результати: до 22 балів – низький рівень, 23–25 балів – нижче середнього, 26–27 – середній, 28–29 – вище середнього та 30–33 балів – високий. Оскільки у нашому дослідженні розрізнено три рівні – високий, середній, низький – нами було адаптовано результати досліджень: до 22 балів – низький рівень, 23–29 – середній рівень та 30–33 – високий рівень.

Результати анкетування відображені у таблиці 5. 3.

Таблиця 5. 3

**Показники сформованості потреби спілкування
(констатувальний зріз)**

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	27	12,8
Середній	82	38,9
Низький	102	48,3

Графічно рівні сформованості потреби курсантів у комунікативній діяльності відображені на рис. 5. 2.

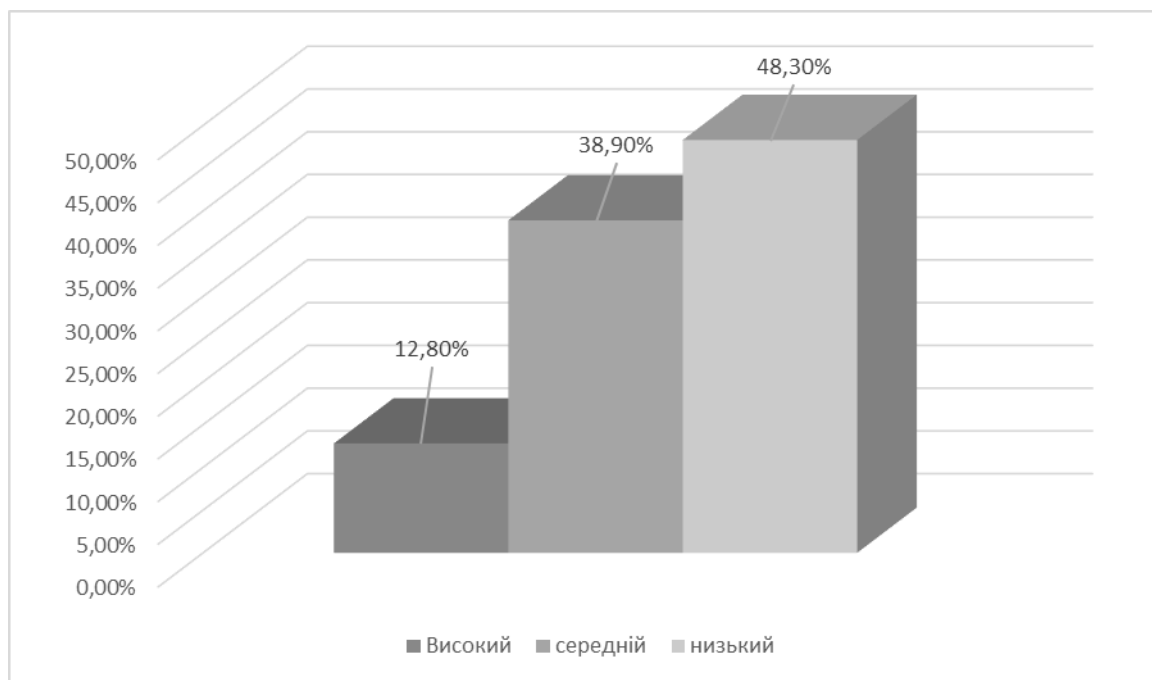

Рис. 5. 2. Рівні сформованості потреби спілкування

Результати, представлені в табл. 6. 3 і на рис. 6. 2 свідчать про те, що в респондентів переважає низький рівень потреби спілкування – 48,3%. Середній рівень виявлено у 38,9%, високий – 12,8%.

Визначення рівня сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за третім показником мотиваційно-ціннісного критерію – **прагнення до самовдосконалення** – відбувалось за допомогою методу експертних оцінок та методики «Потреба у самовдосконаленні» (за Р. Бабушкіним) (Додаток Л – 3).

Методика «Потреба у самовдосконаленні» дала змогу проранжувати сформованість прагнення курсантів до самовдосконаленням за показниками високого, середнього та низького рівнів. Респонденти відповідали на запитання одним із трьох запропонованих варіантів відповідей. Отримані дані диференціювалися за рівнями: висока потреба – (71–90 балів), достатня (середня у нашому випадку) потреба – (62–70 балів), низька потреба – (30–61 бал).

Дані про рівні сформованості прагнення майбутніх офіцерів с.ц.з. до самовдосконалення подано в таблиці 5. 4.

Таблиця 5. 4

**Рівні сформованості прагнення до самовдосконалення
(констатувальний зріз)**

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	27	12,7
Середній	77	36,4
Низький	107	50,9

Наочно рівні сформованості прагнення курсантів до самовдосконалення відображені на рис. 5. 3.

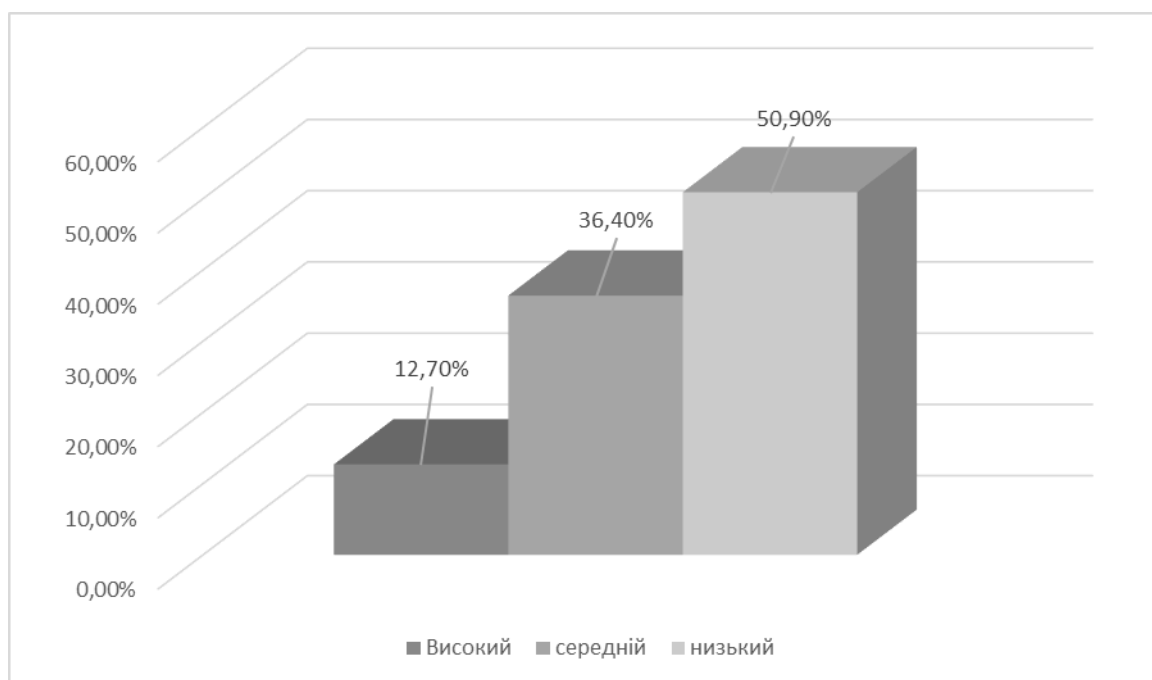

Рис. 5.3. Дані про рівні сформованості прагнення до самовдосконалення

Отже, на рис. 5. 3 та в табл. 5. 4 зафіксовано, що високий рівень прагнення до самовдосконалення виявляють 12,7% курсантів, середній рівень притаманний 36,4%, а низький – 50,9%.

Загальний рівень сформованості показників за мотиваційно-ціннісним критерієм готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно-орієнтованої

комунікативної діяльності визначено як середнє арифметичне кількісних значень кожного показника цього критерію. Отже, високий рівень сформованості досліджуваного феномену за мотиваційно-ціннісним критерієм виявлений лише у 15,8% курсантів, середній рівень представлений у 40,4%, а низький – у 43,8%.

Наочно узагальнені результати за мотиваційно-ціннісним критерієм подано в таблиці 5. 5 та на рис.5.4.

Таблиця 5. 5

**Загальні показники рівнів сформованості готовності за
мотиваційно-ціннісним критерієм (констатувальний зріз)**

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	24	11,5
Середній	78	36,8
Низький	109	51,7

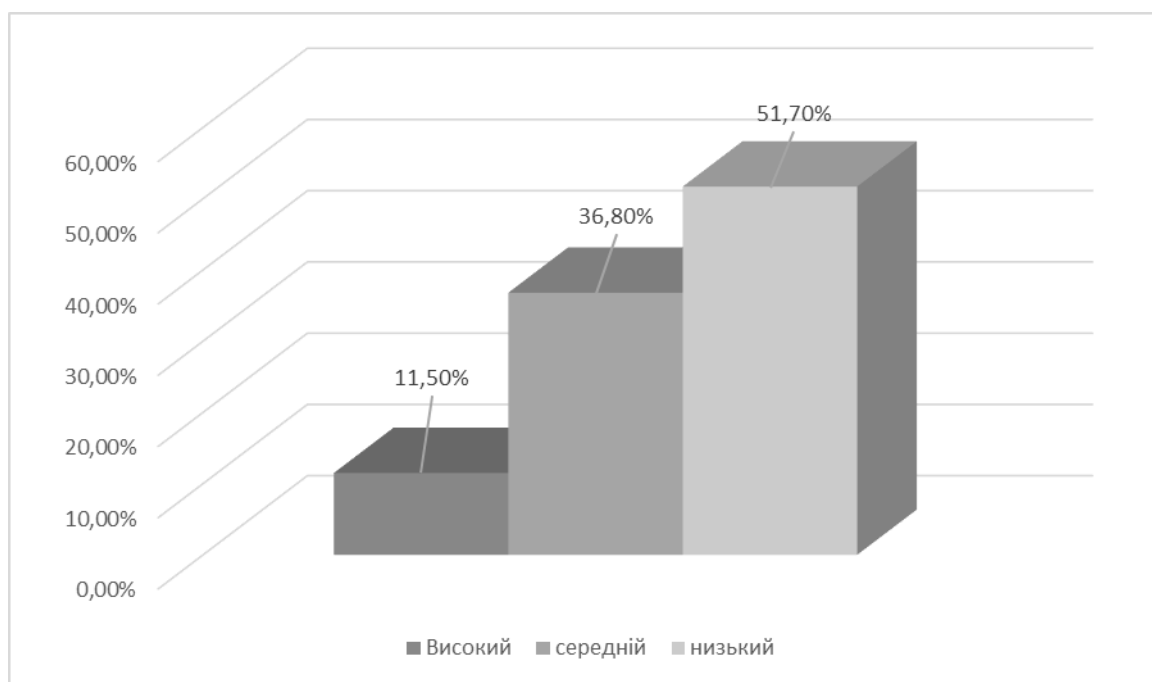

Рис. 5. 4. Узагальнені рівні сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм

Отже, результати дослідження свідчать про недостатній рівень сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм. Оскільки наявність зазначених характеристик є дуже важливою, на нашу думку, варто зацентрувати увагу на удосконаленні таких якостей майбутнього офіцера с.ц.з. як інтерес до майбутньої професії, потреба спілкування, прагнення до самовдосконалення.

Дослідження рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за когнітивним критерієм та його показниками – **знання основних понять, видів та функцій професійної комунікативної діяльності** (інтеграція знань змістової лінії курсу «Української мови (за професійним спрямуванням)»), серед них знання правил мовленнєвого етикету, базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні знання, знання базових мовленнєвознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства), **знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування офіцера с.ц.з.** та **знання фахового термінологічного апарату** – здійснювалася шляхом проведення спеціальних тестів, модульних контрольних робіт, зрізів знань, котрі дозволили виявити рівень володіння курсантами фаховим термінологічним апаратом. Нами було складено спеціальні тести та завдання з навчальних дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Основи управління» (до модуля «Комунікативна діяльність керівника»), «Основи інформаційних технологій» (до модуля «Інформаційні та комунікаційні технології»), «Організація аварійно-рятувальних робіт» (до модуля «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»), «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки» (до модуля «Загальні питання комунікації державного інспектора»).

Така система діагностування сформованості показників когнітивного критерію обрана з огляду на можливість перевірити різні аспекти досліджуваної проблеми за найменший проміжок часу.

Для визначення повноти знань майбутніми офіцерами с.ц.з. морально-етичних норм і правил професійного спілкування офіцера с.ц.з. та володіння ними фаховим термінологічним апаратом було розроблено рівневу шкалу (таблицю 5. 6). Крім того, було розроблено персональну картку курсанта (табл. 5. 7), в яку заносились бали, отримані під час опанування визначених навчальних дисциплін, потім робився розрахунок сумарного середнього балу, який округляється з правилами математичних перетворень чисел.

Таблиця 5. 6

Рівнева таблиця (у балах)

Рівень	Бали
Низький	0 – 49
Середній	50 – 80
Високий	79 – 100

Таблиця 5. 7

Персональна картка курсанта

Назва навчальної дисципліни	тест №1	тест №2	м. р.
«Українська мова (за професійним спрямуванням)»			
«Основи управління» (модуль «Комунікативна діяльність керівника»)			
«Основи інформаційних технологій» (модуль «Інформаційні та комунікаційні технології»)			
«Організація аварійно-рятувальних робіт» (модуль «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»)			
«Державний нагляд у сфері пожежної безпеки» (модуль «Загальні питання комунікації державного інспектора»)			
Середній бал			

Вивчення й аналіз отриманих результатів дозволили зробити висновок про рівень сформованості показників готовності за когнітивним критерієм (таблиці 5. 8–5. 10).

Таблиця 5. 8

Рівні сформованості знань основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності (констатувальний зріз)

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	24	11,4
Середній	85	40,1
Низький	102	48,5

Графічно рівні сформованості знань основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності відображено на рис. 5. 5.

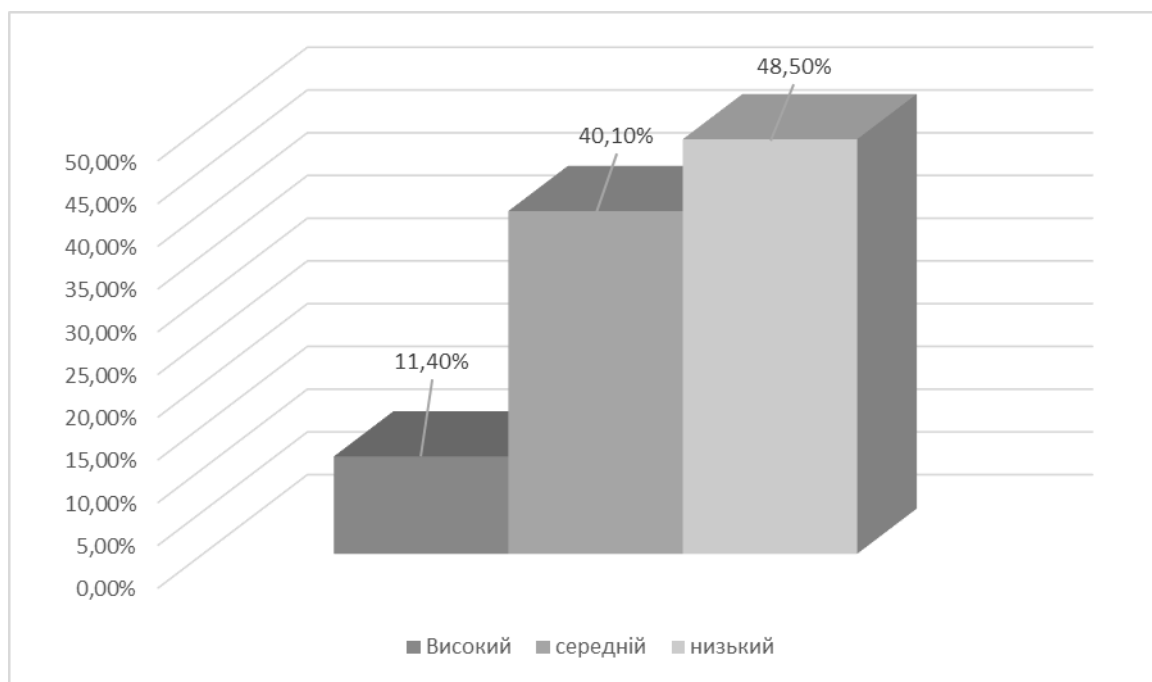

Рис. 5. 5. Рівні сформованості знань основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності

Результати, представлені у табл. 5. 8 та на рис. 5. 5 демонструють, що лише 11,4% курсантів притаманний високий рівень сформованості знань

основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності; 40,1% мають середній рівень, а 48,5% – низький.

Таблиця 5. 9

Рівні сформованості знань морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності офіцера с.ц.з.

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	22	10,4
Середній	76	36,1
Низький	113	53,5

Графічно рівні сформованості знань морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності офіцера с.ц.з. відображені на рис. 5. 6.

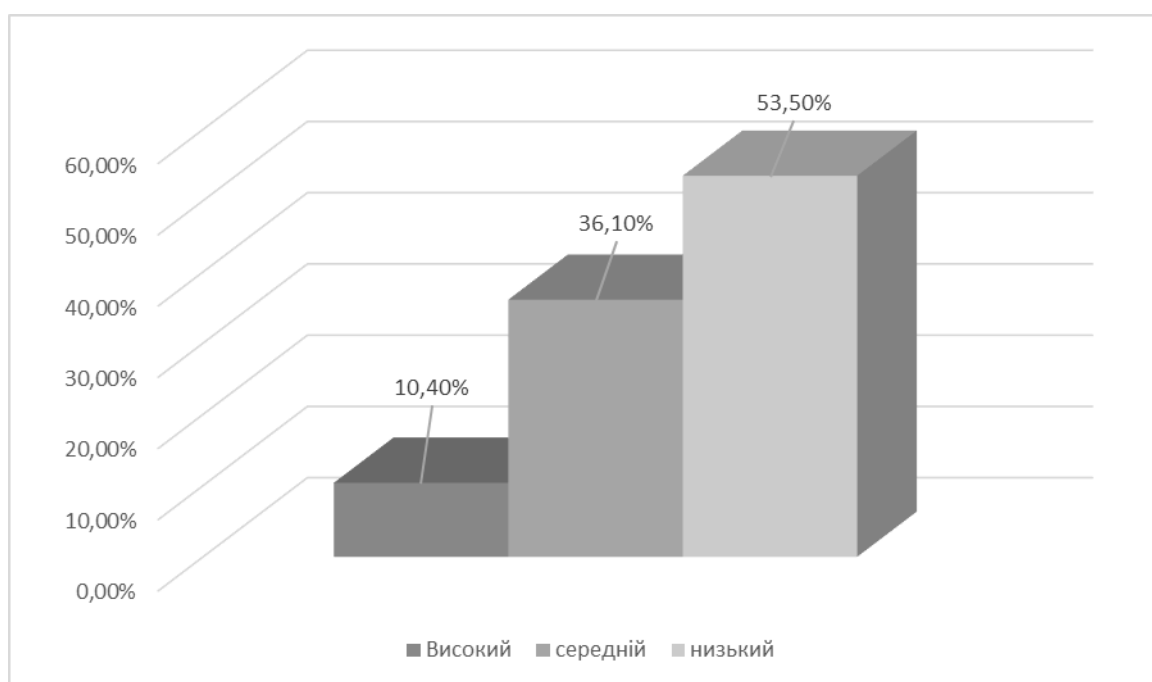

Рис. 5. 6. Рівні сформованості знань морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності офіцера с.ц.з.

Отже, 10,4% майбутніх офіцерів мають високий рівень сформованості знань морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності; 36,1% мають середній рівень знань, 53,5% – низький рівень.

Таблиця 5. 10

Рівні володіння курсантами фаховим термінологічним апаратом

Назва рівня	Абсолютне значення	%
Високий	29	13,8
Середній	64	30,4
Низький	118	55,8

Графічно рівні володіння курсантами фаховим термінологічним апаратом зображено на рис. 5. 7.

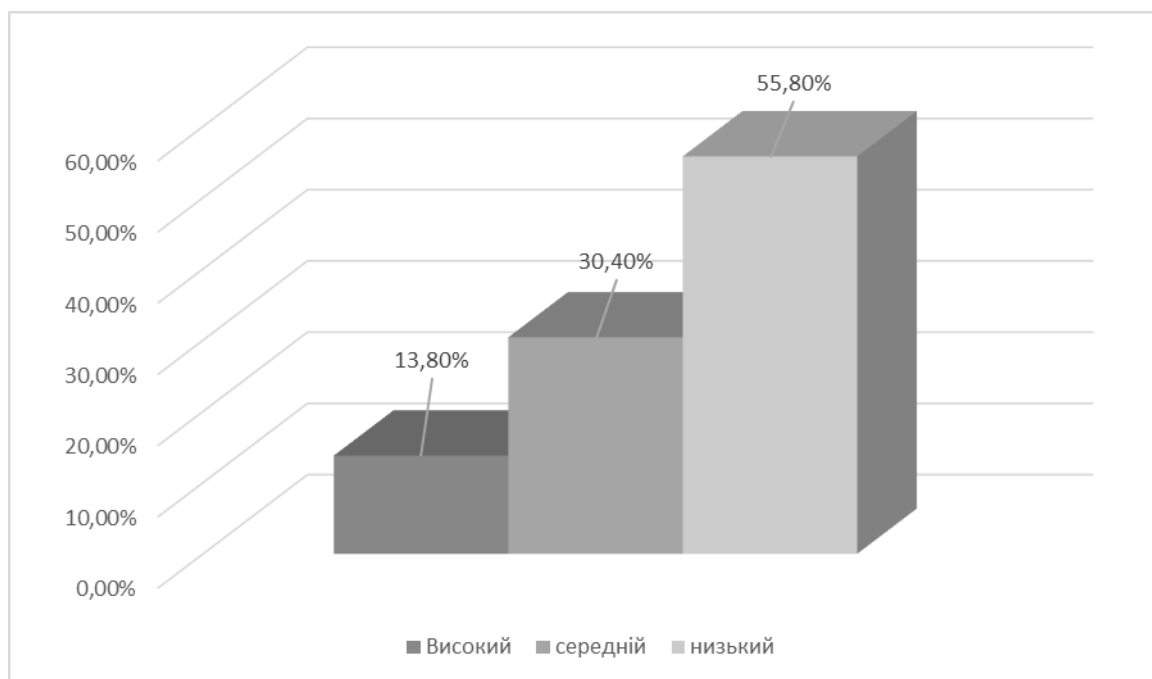

Рис. 5. 7. Рівні володіння курсантами фаховим термінологічним апаратом

Загальний рівень сформованості показників готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за когнітивним критерієм визначався як середнє арифметичне кількісних значень кожного показника цього критерію. Узагальнені дані про рівні сформованості показників когнітивного критерію подано в таблиці 5. 11.

Таблиця 5. 11

**Узагальнені дані щодо рівня сформованості показників
когнітивного критерію**

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	25	11,9
Середній	75	35,5
Низький	111	52,6

Графічне зображення рівнів сформованості показників когнітивного критерію (констатувальний зріз) подано на рис. 5. 8.

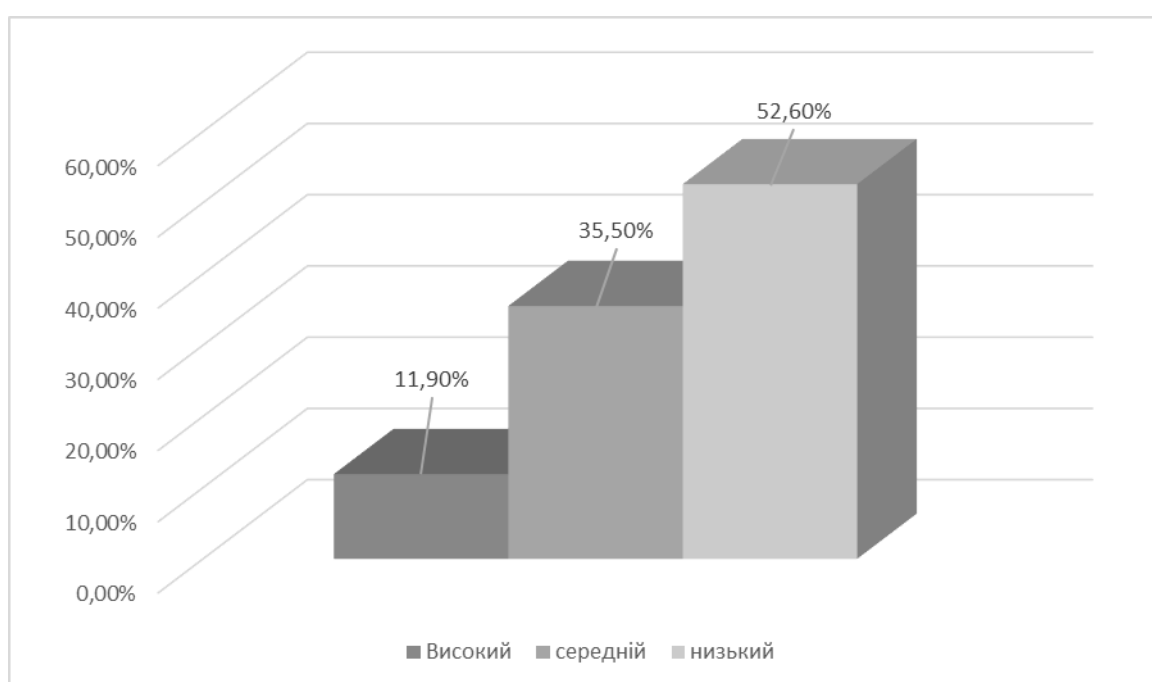

Рис. 5. 8. Узагальнені дані щодо рівня сформованості показників когнітивного критерію

Оскільки професія офіцера належить до професій типу «людина-людина» та передбачає взаємодію з різними групами населення, пропонуємо зосередити увагу на формуванні показників когнітивного критерію, як-то: знання основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності, знання морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності фахівця с.ц.з., знання фахового термінологічного апарату.

Зняття даних за першим показником комунікативно-діяльнісного критерію – **уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності** (викладачами, командирами, підлеглим особовим складом, цивільним населенням, постраждалими тощо), а також ініціювати та підтримувати процес професійного спілкування – здійснено за допомогою тесту соціально-комунікативної компетентності (Додаток М – 1).

Базуючись на тому, що низький рівень соціально-комунікативної компетентності знижує ефективність уміння фахівця налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, у дослідженні було зроблено спробу дослідити і визначити рівень сформованості цього показника у майбутніх офіцерів с.ц.з. Результати представлено на рис. 5.9 та в таблиці 5. 12.

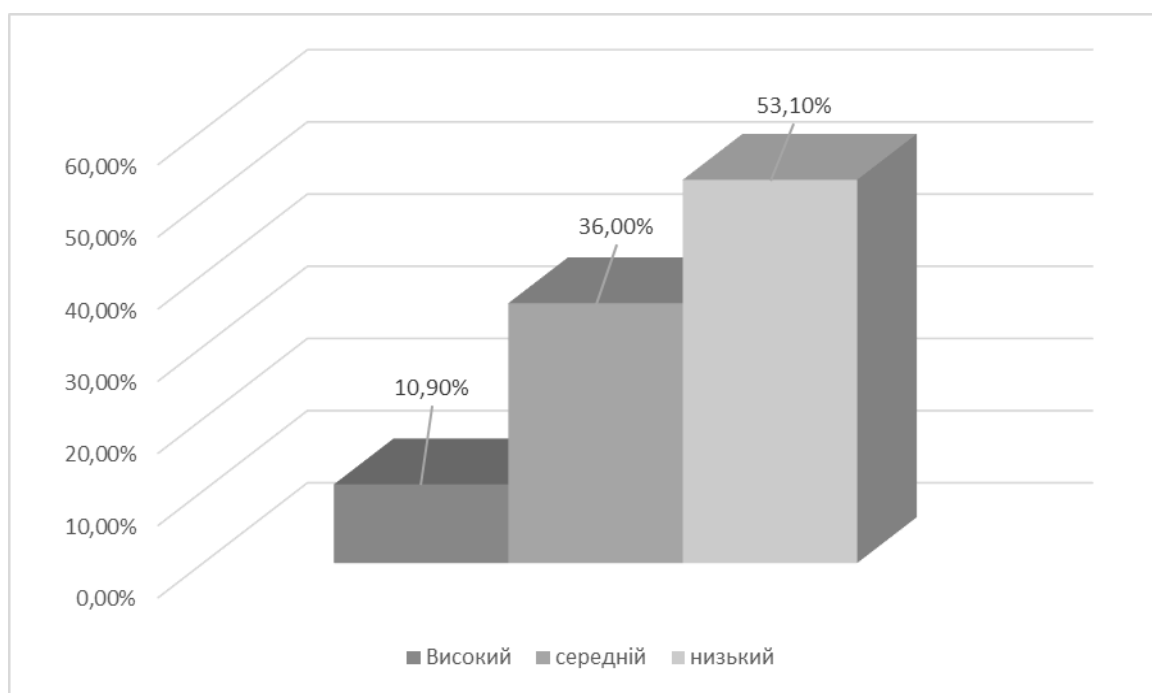

Рис. 5. 9. Рівні сформованості уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності

Таблиця 5. 12

**Рівні сформованості вміння налагоджувати та підтримувати
контакти із суб'єктами професійної діяльності**

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	23	10,9
Середній	76	36
Низький	112	53,1

Для діагностування другого показника комунікативно-діяльнісного критерію – **вміння вирішувати конфлікти** – застосовано методику оцінки способів реагування в конфлікті К. Н. Томаса (додаток М – 2), яка визначає типові способи реагування людини на конфліктні ситуації. Методика дозволила з'ясувати, наскільки курсанти схильні до суперництва і співпраці в колективі, чи прагнуть вони до компромісів, уникають конфліктів або, навпаки, намагаються загострити їх. За допомогою даної методики можна також оцінити ступінь адаптації кожного члена колективу до спільної діяльності, виявити найбільш бажані форми соціальної поведінки випробуваного в ситуації конфлікту з іншими курсантами, батьками, старшими за званням, а також ставлення респондентів до спільної діяльності.

Аналіз результатів констатувального зрізу засвідчив, що вміння вирішувати конфлікти сформовано на високому рівні в 16,6% респондентів, на середньому та низькому рівнях – у 36,5% та 46,9% відповідно. Результати узагальнено у таблиці 5. 13 та графічно зображено на рис. 5. 10.

Таблиця 5. 13

**Рівні сформованості вміння курсантів вирішувати конфлікти
(констатувальний зріз)**

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	35	16,6
Середній	77	36,5
Низький	99	46,9

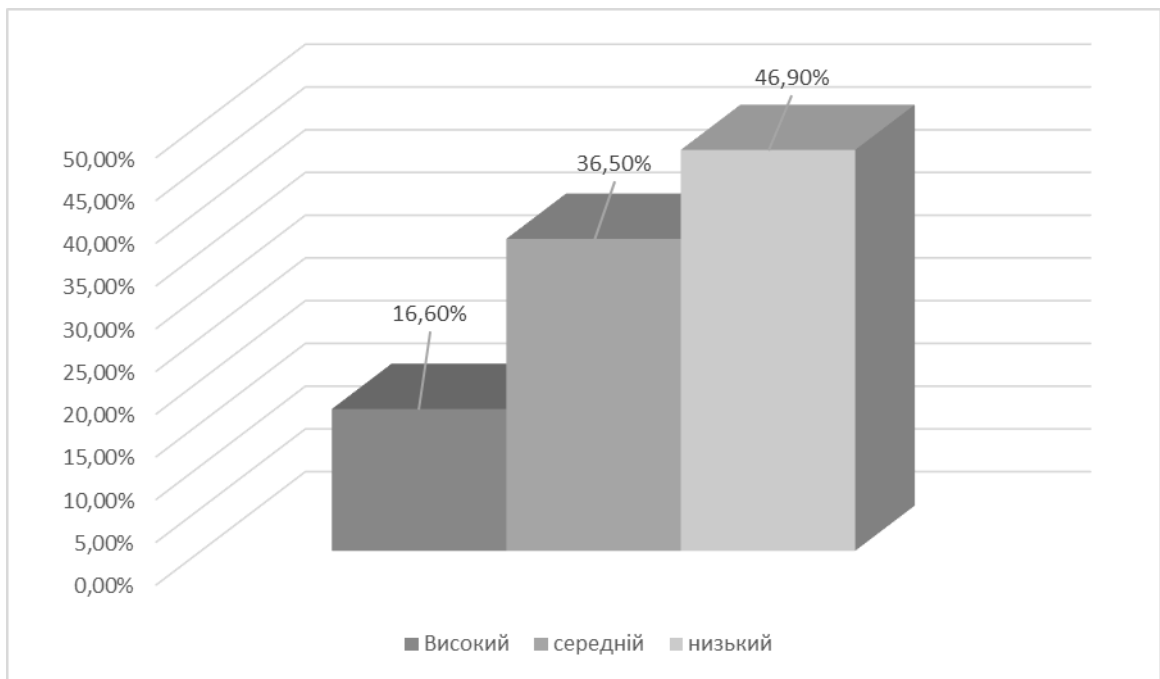

Рис. 5. 10. Рівні сформованості вміння вирішувати конфлікти

На рис. 5. 11. відображені результати дослідження за методикою оцінювання способів реагування в конфлікті К. Томаса, на підставі яких, ми можемо зробити висновок про те, що майбутні офіцери с.ц.з. найчастіше обирають такі стилі поведінки як пристосування (31,8%), співпраця (18,6%), компроміс (16,1%) та уникнення (20,7%). Найменше обирають такий стиль поведінки, як опір, його показник – 12,8%.

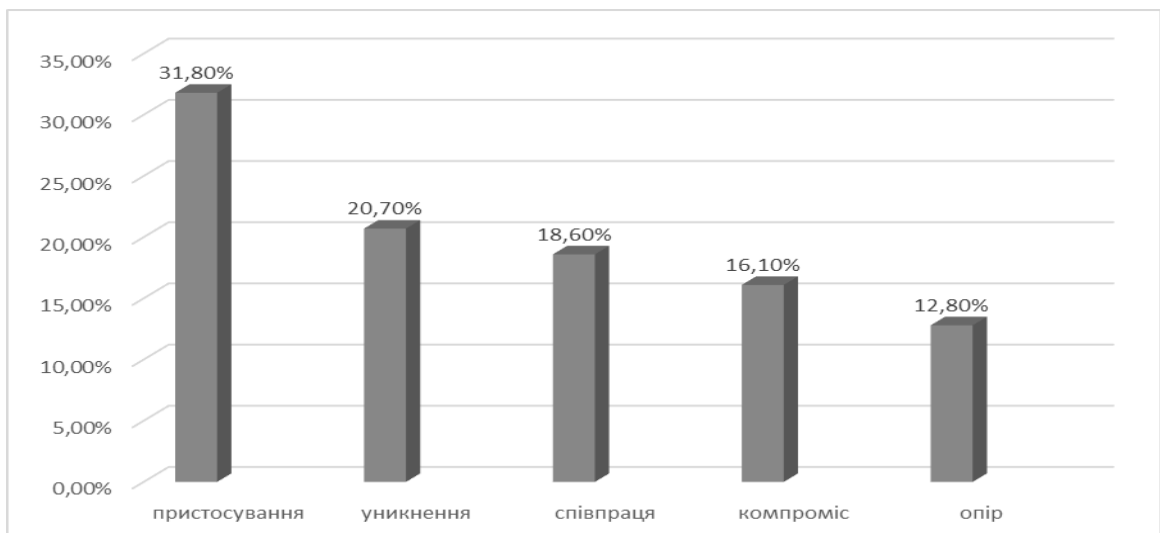

Рис. 5. 11. Типові форми поведінки курсантів у конфліктних ситуаціях

У закладі вищої освіти майбутній офіцер с.ц.з. має здобути знання, уміння та навички фахової діяльності, набуті не лише достатнього досвіду емоційно-ціннісних відносин, досвіду різних видів діяльності (прогнозування, моделювання, конструювання, проектування) [155], а й оволодіти інформаційно-комунікативними технологіями, оскільки професійна діяльність офіцера с.ц.з. відбувається за умов активного використання інформаційних технологій та значної інформаційної насиченості.

Визначення рівня володіння курсантами інформаційно-комунікативними технологіями сприятиме переосмисленню й оновленню змісту їхньої професійної підготовки відповідно до зростаючих потреб.

Третій показник комунікативно-діяльнісного критерію – **опанування інформаційно-комунікативних технологій** – розглядаємо як певний комплекс знань, умінь та навичок, що визначає рівень сформованості зазначеного показника, а саме: вміння працювати з інформацією (пошук, збір, аналіз, передача); вміння та навички виконання професійних завдань засобами інформаційно-комунікативних технологій; вміння здійснювати інтерактивний діалог у нових, нешаблонних комунікативних ситуаціях тощо.

Для діагностування рівня володіння курсантами інформаційно-комунікативними технологіями розроблено анкету «Самоперевірка щодо відповідності знань, умінь та навичок у галузі інформаційно-комунікативних технологій сучасним вимогам інформаційного суспільства та ринку праці» (додаток М. 3). Анкета складається з 15 питань, що дозволяють респонденту самооцінити вміння працювати з цифровим контентом, навички взаємодії за допомогою цифрових технологій, знання про заходи безпеки та захисту й врахування належним чином питань надійності та приватності.

Таблиця 5. 14 та рис. 5. 12 відображають рівні сформованості третього показника комунікативно-діяльнісного критерію – опанування інформаційно-комунікативних технологій.

Таблиця 5. 14

Рівні опанування інформаційно-комунікативних технологій

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	15	7,3
Середній	73	34,6
Низький	123	58,1

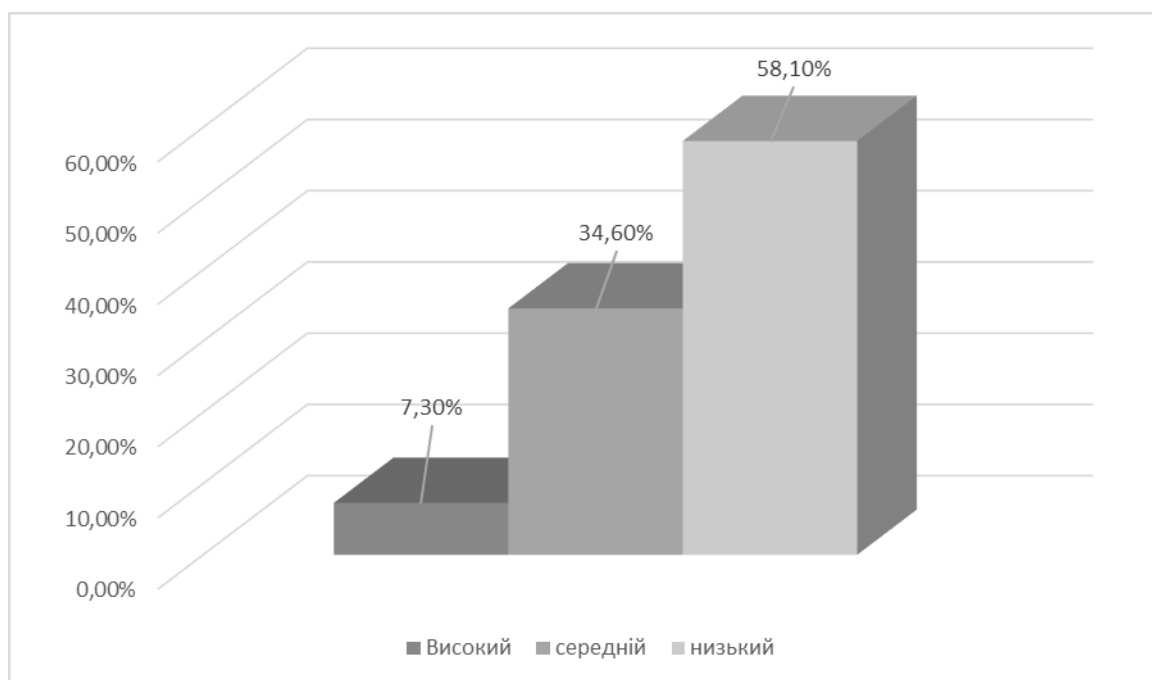

Рис. 5. 12. Рівні опанування інформаційно-комунікативних технологій

Узагальнений рівень сформованості показників комунікативно-діяльнісного критерію готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно-орієнтованої комунікативної діяльності представлено в таблиці 5. 15, на рис. 5. 13.

Таблиця 5. 15.

Узагальнені показники рівнів сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за діяльнісним критерієм

Назва рівня	абсолютне значення	%
Високий	24	11,6
Середній	75	35,7
Низький	112	52,7

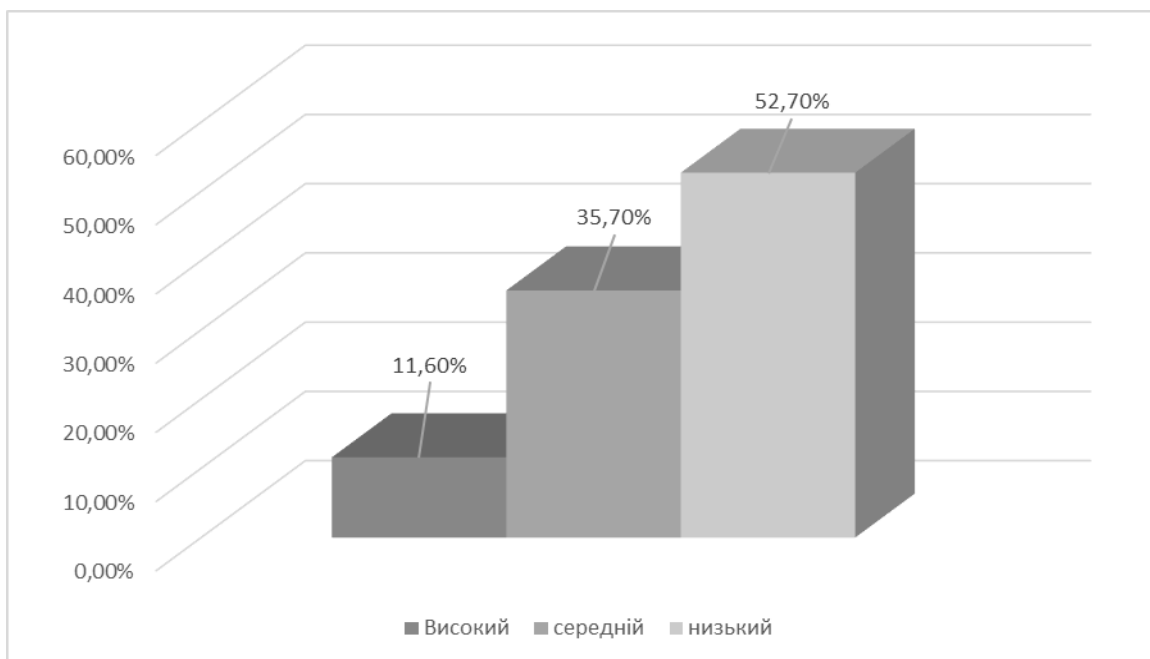

Рис. 5. 13. Узагальнені рівні сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за комунікативно-діяльнісним критерієм

Аналіз вхідного рівня сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за всіма критеріями (мотиваційно-ціннісним, когнітивним, комунікативно-діяльнісним) наведено на рис. 5.14 та у таблиці 5. 16.

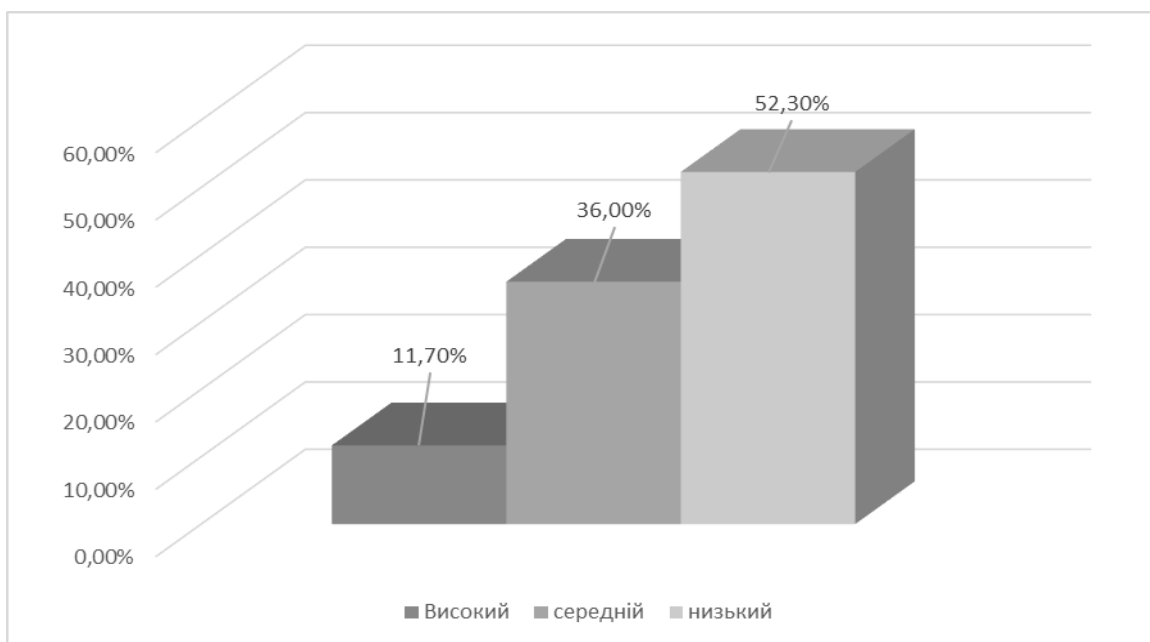

Рис. 5. 14. Узагальнені рівні сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за всіма критеріями

Зведені показники сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за всіма критеріями

критерій	показник	рівні		
		В	С	Н
мотиваційно - ціннісний	інтерес до майбутньої професії	19 / 9%	74 / 35,1%	118 / 55,9%
	потреба спілкування	27 / 12,8%	82 / 38,9%	102 / 48,3%
	прагнення до самовдосконалення	27 / 12,7%	77 / 36,4%	107 / 50,9%
	загальний показник	25 / 11,5%	77 / 36,8%	109 / 51,7%
когнітивний	знання основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності	24 / 11,4%	85 / 40,1%	102 / 48,5%
	знання морально-етичних норм спілкування офіцера с.ц.з.	22 / 10,4%	76 / 36,1%	113 / 53,5%
	знання фахового термінологічного апарату	29 / 13,8%	64 / 30,4%	118 / 55,8%
	загальний показник	25 / 11,9%	75 / 35,5%	111 / 52,6%
комунікативно-діяльнісний	уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності	23 / 10,9%	76 / 36%	112 / 53,1%
	вміння вирішувати конфлікти	34 / 16,6%	77 / 36,5%	99 / 46,9%
	опанування інформаційно-комунікативних технологій	15 / 7,3%	73 / 34,6%	123 / 58,1%
	загальний показник	24 / 11,6%	75 / 35,7%	111 / 52,7%
	узагальнені дані за всіма показниками	25 / 11,7%	75 / 36%	110 / 52,3%

Проведений вхідний зріз засвідчив низький рівень сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, що об'єктивно зумовлює необхідність упровадження розробленої моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів й виявлених педагогічних умов у закладах вищої освіти ДСНС України; підтвердив подібність дослідних груп у розподілі курсантів за рівнями початкової сформованості показників, що дало підстави вважати вихідні параметри вирівняними та розпочати здійснення формувального етапу експерименту.

У ході дослідження виявлено низку причин, що перешкоджають ефективній професійно орієнтованій комунікативній підготовці майбутніх офіцерів с.ц.з. зокрема:

- призначення на викладацькі посади офіцерів, що мають досвід практичної роботи в підрозділах с.ц.з., однак не мають педагогічної освіти;
- зниження загальноосвітнього та культурного рівня абітурієнтів;
- відсутня навчально-методична база з проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України, відсутність у професорсько-викладацького та командного складу чітких психолого-педагогічних знань про професійно орієнтовану комунікативну підготовку здобувачів освіти;
- недостатнє застосування педагогами активних та інтерактивних технологій навчання;
- відсутність у закладах вищої освіти ДСНС України цілеспрямованої системи формування готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Зазначене потребує перегляду змістового наповнення існуючих нормативних та вибіркових дисциплін. Висновки, що були зроблені в результаті теоретичного дослідження стали передумовою для визначення завдань та стратегії формувального етапу експерименту.

5.3. Хід експериментальної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

До формувального етапу експерименту залучено 211 курсантів (106 у ЕГ та 105 у КГ) та 36 викладачів закладів вищої освіти ДСНС України.

Викладачам, що були задіяні до формувального етапу експерименту, було надано науково-методичне забезпечення: опорні конспекти (електронний та/або друкований варіанти) додаткових модулів навчальних дисциплін, методичні матеріали й рекомендації.

Під час проведення формувального етапу експерименту ми, насамперед, орієнтувалися на рекомендації сучасної педагогічної науки щодо методів дослідження, серед яких експеримент розуміється як дослідження, що «проводиться в спеціально організованих умовах, коли дослідник активно втручається в навчально-виховний процес, змінює його відповідно до мети та завдань дослідження, створює умови, які викликають явище, що вивчається, видозмінює низку умов і, таким чином, визначає їхній вплив, установлює закономірності цього явища, вносить нове у побудову навчально-виховного процесу з метою його вдосконалення» [325, с. 152]. Таке розуміння педагогічного експерименту цілком збігається з нашою дослідницькою метою та завданнями.

У КГ процес фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. відбувався за звичним регламентом і не мав спеціальної спрямованості на формування готовності до професійно орієнтовної комунікативної діяльності.

У процесі фахової підготовки ЕГ упроваджено концепцію системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з, науково-методичне забезпечення та педагогічні умови її реалізації, описані у попередніх розділах дисертації. Концепція передбачала дотримання теоретично зумовлених етапів підготовки, застосування обґрунтованих форм, методів, прийомів роботи, різноманітних завдань.

Формувальний етап експерименту спрямовано на реалізацію структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України, яка дозволила оптимізувати та інтенсифікувати процес професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів з метою формування їх готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Зупинимось на детальному представленні ходу експериментальної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту .

Перший етап – *підготовчий* – охоплював роботу на першому курсі навчання у закладах вищої освіти ДСНС України. На цьому етапі передбачалося формування позитивного ставлення та стійкого інтересу до обраної професії, стимулювання потреби спілкування майбутніх офіцерів с.ц.з. та їхнього прагнення до самовдосконалення.

Для виконання завдань цього етапу формувального експерименту реалізовано таку педагогічну умову: формування ціннісного ставлення курсантів до майбутньої професії.

Вступ до закладу вищої освіти є переломною подією у житті молодих людей [103]. Зміна соціальної позиції при переході зі шкільного соціуму, зміна способів навчальної діяльності, зміна звичних для школяра зв'язків, відносин і стереотипів поведінки, адаптаційні процеси подекуди призводять до стану психологічного перенапруження [46].

Особливості переходу із середньої до вищої школи пов'язані не тільки зі зміною основних типів діяльності, але й зі входженням особистості в новий колектив. Нами було враховано, що специфіка організаційних засад, властива вищим навчальним закладам ДСНС України (єдиноначальність, субординація, необхідність дотримання статуту, службової дисципліни, особиста відповідальність), застосування дисциплінарної практики, надмірне фізичне та психологічне навантаження на початку навчання можуть викликали у курсантів негативну психологічну реакцію та спричинити формування стійкого негативного ставлення до професії офіцера.

Попри те, що в загальноосвітніх школах проводяться певні заходи, спрямовані на виховання культури спілкування учнів, констатувальний етап експерименту засвідчив недостатню підготовленість курсантів-першокурсників до міжособистісної комунікації. Відтак на першому етапі

формуального експерименту основний акцент було зроблено на позааудиторній роботі з діалоговою взаємодією.

Розглянемо деякі з форм позааудиторних занять більш детально. Упродовж педагогічного експерименту у закладах вищої освіти ДСНС України було проведено низку *бесід за «круглим столом»*: із офіцерами та курсантами, які мають значні досягнення в спорті (майстер спорту України міжнародного класу з кульової стрільби Д. Шаріпова; заслужений майстер спорту України з кульової стрільби С. Куліш; заслужений майстер спорту України з кікбоксингу І. Приходько; бронзовий призер Молодіжного чемпіонату з самбо А. Єфремов); з відомими особистостями сучасності: заступник гетьмана козацьких військ України, генерал-полковник козацтва І. Плахотнюк; професор університету «Кінгз коледж» м. Нью-Йорк Удо В. Мідельман і багатьма іншими.

При організації бесід за «круглим столом» нами враховано рівень підготовленості курсантів. Спочатку бесіди за «круглим столом» більше нагадували відкриту лекцію, коли запрошуються курсанти одного потоку і ведеться роз'яснення нового навчального матеріалу. Питань запрошеному гостю практично не задавали (ми пояснюємо це відсутністю такого досвіду в курсантів). Однак після кількох таких бесід курсанти стали активнішими, почали задавати більш ґрунтовні питання, відтак, зустрічі поступово набували форми діалогу.

Як засвідчила практика, ця форма позааудиторних занять повинна використовуватися не частіше 1-2 разів на місяць і не рідше 1 разу на 2 місяці. При цьому слід проводити підготовчу роботу, надавати курсантам інформацію про майбутнього гостя заходу для завчасної підготовки курсантами питань. Було вирішено складати плани виступів на початку кожного семестру з уточненням теми заходу та короткою інформацією про запрошеного.

Тематика бесід за «круглим столом» ускладнювалась залежно від курсу і рівня підготовки курсантів із урахуванням закономірності їх професійного

становлення. Серйозні розмови про шляхи становлення та професійного зростання запрошених викликали у курсантів інтерес, створювали основу для осмислених і доказових узагальнень, потребу в професійній самоосвіті.

Бесіди за «круглим столом» проходили в кількох формах: бесіди-розповіді, майстер-класи, бесіди-дискусії. Слід відзначити, що варіативний характер бесід за «круглим столом» забезпечував високий рівень мотивації курсантів до цієї форми позааудиторних заходів. Уважаємо, що така форма позааудиторних занять є дуже важливою для формування готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, і забезпечує високий зв'язок між теорією і практикою, оскільки дозволяє курсантам обговорити всі нещодавно отримані знання, з'ясувати, якою мірою вони ефективні в практичній діяльності.

Іншою актуальною формою позааудиторних занять став *випуск стінгазети «Курсантський вісник», оформлення стендів, виставок*. Робота над випуском стінної газети передбачала попередній збір та опрацювання інформації, обговорення макету, власне саму роботу над газетою та дозволила курсантам виявити свої здібності та інтереси. Зміст газети стосувався повсякденного курсантського життя та діяльності, містив цікаві розповіді про ветеранів служби (привітання, позитивний приклад тощо), відомі техногенні та природні катастрофи та їх ліквідаторів тощо.

Таким чином, позааудиторні заходи з діалоговою взаємодією стимулювали інтерес майбутніх офіцерів с.ц.з. до обраного фаху, прагнення самостійного пошуку нової інформації, розвивали культуру спілкування, активність тощо.

Другий етап реалізації структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів – *основний* – охоплював період фахової підготовки на другому та третьому курсі навчання у закладах вищої освіти ДСНС України. У цей час курсанти опановують знання, вміння та навички, пов'язані з професійною діяльністю, відбувається

формування професійних рис характеру офіцера с.ц.з., як-то: цілеспрямованість, активність, потреба в досягненнях, відповідальність за доручену справу тощо.

З розширенням кола уявлень про майбутню професію у курсантів зростає потреба в отриманні нових знань, а також сформувалася потреба діяльності, максимально наближеної до професійної.

Відповідно до мети нашого дослідження в межах експерименту було здійснено реалізацію таких педагогічних умов, як-то оптимізація навчального процесу шляхом упровадження інтерактивних методів навчання та вдосконалення навчально-методичного забезпечення.

Погоджуємося з Т. Головачук, що інтерактивним методам навчання характерна підвищена мотивація, прямий та зворотній зв'язок здобувача та викладача, висока активність розумової та професійно орієнтованої комунікативної діяльності [49].

При аналізі програмного змісту навчальних дисциплін, які визначають фахову підготовку курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, ми прийшли до висновку, що цілеспрямовано, як комплексний курс навчання, професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів не знайшла відображення в жодній з дисциплін.

Вищезазначене зумовило необхідність корегування змісту навчальних програм дисциплін обов'язкового циклу. Ми дійшли висновку про можливість розширити їх зміст за рахунок уведення додаткових модулів (табл. 6. 17), що посилять практичну комунікативну складову загальної професійної підготовки та сприятиме формуванню готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Уважаємо, що нововведений навчальний матеріал є значущим для професійного становлення офіцера с.ц.з., а реалізація змін у процесі фахової підготовки і сприятиме підвищенню рівня сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Перелік додаткових модулів

<i>Навчальна дисципліна «Основи управління»</i>	
Модуль «Комунікативна діяльність керівника»	Теми: «Психологія управлінського спілкування»; «Комунікативна поведінка керівника під час монологічного виступу»; «Конфлікт як іспит комунікативної культури»
<i>Навчальна дисципліна «Основи інформаційних технологій»</i>	
Модуль «Інформаційні та комунікаційні технології»	Теми: «Культура використання комунікаційних інтернет-технологій (електронна пошта та поштові реєстри, Інтернет-конференція, Інтернет-телефонія, Інтернет-факс, Всесвітня павутина)»
<i>Навчальна дисципліна «Організація аварійно-рятувальних робіт»</i>	
Модуль «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»	Теми: «Комунікативна поведінка керівника підрозділу в умовах надзвичайної ситуації», «Організація оперативного зв'язку в пожежно-рятувальних підрозділах», «Надання екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню внаслідок надзвичайної ситуації»
<i>Навчальна дисципліна «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки»</i>	
Модуль «Загальні питання комунікації державного інспектора»	Теми: «Особливості спілкування державного інспектора при проведенні перевірки об'єкта»

Окрім перерахованих методів на другому етапі професійно орієнтованої комунікативної підготовки було проведено «Комунікативний практикум» (додаток Н), спрямований на актуалізацію проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки, усвідомлення майбутніми офіцерами власної поведінки в різних комунікативних ситуаціях і раціональне використання особистісних ресурсів. На заняттях було використано метод аналізу конкретних ситуацій, елементи ділових та імітаційно-рольових ігор.

«Комунікативний практикум» розрахований на 20 годин практичних занять, зміст яких визначається потребами практичної професійної діяльності офіцерів служби цивільного захисту («Передавання та приймання інформації

про надзвичайну ситуацію», «Формули професійних команд», «Вимоги до професійно орієнтованої комунікативної діяльності керівника підрозділу», «Встановлення контакту з підлеглими, рівними за званням та керівниками», «Координація дій підрозділу під час ліквідації надзвичайної ситуації», «Психологічний вплив на підлеглих в умовах надзвичайної ситуації», «Надання психологічної допомоги постраждалим під час надзвичайної ситуації» та ін.).

Окрім того автором розроблено та впроваджено навчально-методичний комплекс дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Навчальний матеріал дисципліни містив опанування та відтренування таких аспектів комунікативної підготовки, як: знання основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності, уміння встановлення, підтримки, переривання контакту, побудова й аргументація в усному повідомленні, ведення навчально-наукової комунікативної діяльності тощо.

На досягнення мети в межах навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» спрямовано такі форми навчальної активності: інформаційне повідомлення, представлення (когось/себе), привітання, презентація, вправа-гра, «мозковий штурм», рольова гра, вправи на отримання зворотного зв'язку, письмове мовлення тощо.

Для системи самоосвіти було розроблено буклет із українського слововживання «Словничок освіченого офіцера». Фрагмент буклету подано у таблиці 5. 18.

Таблиця 5. 18

Фрагмент буклету з українського слововживання

Неправильно	Правильно
Моя автобіографія	Моя біографія
Сказано на мій адрес	Сказано на мою адресу
Інформативні бюлетні	Інформаційні бюлетені
Вияснити питання	З'ясувати питання

Через відсутність доказів	За браком доказів
Діловодство	Діловодство
Діяльність технічних засобів	Дія технічних засобів
Під керівництвом	Під керуванням
Матеріали порушень законодавства	Матеріали про порушення законодавства

Оскільки багато робочого часу офіцерів с.ц.з. йде на виконання професійних обов'язків у сфері міжособистісної комунікації, необхідним є опанування курсантами знань морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності, способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії. Досягненню намічених цілей сприяло широке застосовування *технологій колективної розумової діяльності*, як-то: «навчальні дискусії», метод «мозкового штурму» або «брейнстормінг», «відкриті обговорення», «навчальні партнери» та ін.

У процесі послугування перерахованими методами варто окремо добирати завдання і навчальний матеріал так, щоб його можна було поділити на компоненти, а зміст матеріалу був таким, що допускає різні погляди, вміщує проблему.

Процедура комунікативної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з. здійснювалася у кілька етапів:

- 1 етап – формулювання кожним курсантом у групі власної версії, своєї позиції (при цьому від інших курсантів вимагалася повага до чужих думок, безоцінне їх сприйняття);

- 2 етап – обговорення висловлених гіпотез, тобто продукування ідей щодо вирішення проблеми, яка стоїть у центрі групового завдання. Для цього курсантам необхідні соціально-комунікативні вміння (уміння слухати, виявляти зв'язок між явищами та фактами, застосовувати відповідну

термінологію, уміння відтворювати події, отримані в процесі комунікації та ін.) [301, с. 131].

Практичне значення інтерактивних методів навчання полягає в тому, що кожен курсант набуває комунікативний досвід, який упроваджує згодом у свою професійну діяльність, зокрема професійно орієнтовану комунікативну діяльність.

Послугування інтерактивними методами «мозкового штурму» або «брейнстормінг» уможливило вироблення у курсантів навичок комунікативної поведінки шляхом осмислення ними реальної життєвої ситуації. Так, у ході вивчення навчальної дисципліни «Медицина надзвичайних ситуацій» було запропоновано низку вправ для виконання методом «мозкового штурму»:

- Унаслідок нагрівання на сонці відбувся вибух каністри з бензином, що спричинило займання одягу робочого. Робочий отримав опіки обличчя, його стан нестабільний та погіршується. Відчувається слабкий пульс, дихання поверхневе. Поясніть послідовність дій домедичної допомоги.

- Унаслідок вибуху невідомої речовини вибухова хвиля з уламками будівельних конструкцій відкинула працівників пожежної охорони на три метра від будівлі. З'ясувалось, що один із бійців лежить непритомний та не рухається. У постраждалого виявлено на шиї рвану рану. Дихання відчувається, пульс прощупується. Поясніть послідовність дій домедичної допомоги.

- На навчаннях, внаслідок самоскладання незафіксованої трьохколінної драбини, курсант отримав удар по задній поверхні стегна біля колінного суглобу. Потерпілий скаржиться на біль при згинанні та розгинанні коліна, видно великий підшкірний крововилив. Поясніть послідовність дій домедичної допомоги та характер травми.

Інтерактивні методи у поєднанні з цікавим та професійно важливим контентом підвищили мотивацію курсантів та інтерес до професійно

орієнтованої комунікативної діяльності та забезпечили ефективність навчального процесу в цілому.

Під час «*відкритих обговорень*» викладач звертався із проблемним запитанням до всього взводу. Зауважимо, що коли викладач мав побоювання щодо неочікуваної тривалості дискусії, він/вона повідомляв(ла) на початку, що хотів(ла) би почути думки від обмеженої кількості учасників. Щоб заохотити курсантів до участі в обговоренні, педагог ставив питання: «Хто з вас має відповідь на моє запитання?» Після цього просив одного з курсантів висловити свою думку.

Наприклад, розглянемо метод «*батоги*», який був ефективним для розвитку спонтанного мовлення, що виключає можливість попереднього обмірковування і передбачає висування курсантами своїх ідей, гіпотез. Наприклад: «Забезпечує ефективність роботи пожежної бригади...» (педагог просив курсантів дати коротку відповідь на запитання або продовжити твердження і використовував умовний «*батіг*», щоб одержати швидку відповідь від кожного з учасників. Це могло бути кидання м'яча, визначення наступного відповідача вказівною паличкою, рукою тощо). Принагідно зауважимо, що курсантам давали змогу пропустити свій хід за бажанням. Задля уникнення повторів, викладач запрошував курсантів ділитися лише новими ідеями.

Як комунікативний інструмент «*прес-конференція*» використовувалася за наявності необхідного часу для ґрунтовних, обдуманих відповідей на запитання (викладач запрошував невелику групу курсантів для представлення своїх думок перед усім взводом). Як варіант проведення неформальної «*прес-конференції*» викладач міг запропонувати учасникам поставити запитання тим, хто перебуває в аудиторії. Зазначимо, що з метою залучення більшої кількості курсантів до занять необхідно було змінювати та перерозподіляти ролі між ними.

Як приклад застосування зазначеного методу в межах формувального експерименту можна навести проведення практичного заняття з навчальної дисципліни «Організація пожежно-профілактичної діяльності» (тема «Караульна служба»). Невелика група курсантів (4–5 осіб) грала роль працівників гарнізону та розповідала про особливості несення караульної служби. Так, у ході проведення практичного заняття було з'ясовано мету та завдання караульної служби, чисельність особового складу, кількість і типи автомобілів, що знаходяться на озброєнні підрозділів, перелік посадових осіб караулу.

Курсанти ставили запитання щодо техніки, обладнання і спорядження, яке знаходиться в оперативному розрахунку, функційних обов'язків начальника караулу, особливостей внутрішнього наряду, форменного і спеціального обмундирування тощо.

Метод *«пішохідний тур»* виявився ефективним під час вивчення теми, що містить складні епізоди, провокаційні думки, важливі цитати, суперечності тощо. Епізоди чи думки записували на окремих аркушах паперу, після чого учасники здійснювали «тур» від таблиці до таблиці, обговорюючи й інтерпретуючи їх. Метою було збільшити допитливість і зацікавленість курсантів, спонукати їх до теоретизування та допомогти їм зрозуміти ситуації, в яких учасники можуть опинитись пізніше під час професійної діяльності.

Проілюструємо наведене вище прикладом практичного заняття із дисципліни «Організація аварійно-рятувальних робіт» із теми «Алгоритм дій керівника аварійно-рятувального підрозділу на місці надзвичайної ситуації». Для закріплення теоретичних знань курсантів, на початку заняття курсантів було поділено на групи, кожна з яких отримала індивідуальне завдання: перерахувати способи збору інформації; описати оцінку обстановки; вказати склад штабу для координації дій підрозділів; розбір дій підрозділів.

Майбутні офіцери с.ц.з., підготувавши картки, детально обговорювали зміст кожної картки, конкретизували написане.

Картка № 1. Способи збору інформації: вивчення документації на об'єкт (кількість людей, планування, технологічний процес, системи захисту тощо); опитування (персонал об'єкта, громадяни і т.д.); зовнішній огляд (місце і параметри надзвичайної ситуації, характеристика будівель та їх можливі пошкодження і т.д.); розвідка місця надзвичайної ситуації.

Картка № 2. Для координації дій підрозділів створюється штаб у складі: начальник штабу; начальник тилу; помічники начальника штабу і начальника тилу; відповідальний за дотримання заходів безпеки; представники всіх служб, які залучаються для ліквідації надзвичайної ситуації та її наслідків: зв'язкові.

Картка № 3. Розбір дій підрозділів. По закінченні проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт старший начальник повинен провести аналіз дії підрозділів. Результати аналізу можуть бути розібрані: з особовим складом, який проводив роботи безпосередньо на місці надзвичайної ситуації; з начальницьким складом на службових нарадах; в огляді оперативних дій підрозділів гарнізону.

Позитивний вплив вказаних завдань полягає у тому, що курсанти набули навичок вирішення фахових проблем шляхом професійного спілкування, навчилися аргументувати свою позицію, переконувати опонента, вибудовувати власну тактику поведінки.

Для розвитку вміння висловлювати власні думки, заохочення мислення та рефлексії, особливо тоді, коли від учасників дебатів очікувалася точка зору, відмінна від інших, було застосовано «активні дебати». Цей метод дав змогу майбутнім офіцерам с.ц.з. поповнити та поглибити знання один одного, залучити кожного учасника. Під час «активних дебатів» розроблялось контрверсійне твердження, яке стосувалося теми заняття, наприклад: «Порошковий вогнегасник є єдиним надійним засобом ліквідації пожежі у службовому приміщенні».

Далі педагог розподіляв учасників на дві команди, кожна з яких розробляла свої аргументи «за» і «проти». Після того, як представники висловлювали свої ідеї, команди могли зібратися знову, щоб виробити нові стратегії та вибрати за бажанням нових представників.

Широкого застосування у межах формувального експерименту набули *ігрові технології* (ділові ігри, рольові, інтерактивні). Урахувавши той факт, що у сучасній практичній діяльності у сфері цивільного захисту існує серйозна проблема, що виникає у зв'язку з різницею між очікуваннями курсантів від майбутньої роботи та дійсністю, під час вивчення спеціальних навчальних дисциплін було використано рольові ігри, що дають змогу максимально наблизити навчальний процес до практичної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з.

Гру ми розуміємо як вид професійно орієнтованої комунікативної підготовки, спрямований на відтворення та засвоєння досвіду комунікації, сприяє вдосконаленню соціальної поведінки здобувача. Ігрова діяльність у контексті формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з. виконує такі функції: пізнавальну, комунікативну, ігротерапевтичну, діагностичну, корекційну, функцію соціалізації тощо [14; 37; 69 та ін.].

Ігри розподілено за:

- призначенням (формування навичок професійної комунікації);
- тематикою (офіцер с.ц.з. на завданні, вирішення начальником караулу конфлікту серед підлеглих, офіцер проводить інструктаж, профілактичну роботу серед населення тощо);
- спонтанністю (спонтанні та регламентовані правилами).

Завершення гри пов'язане з ухваленням продуктивного рішення та з його обговоренням. Гра сприяє формуванню здатності до рефлексії, самоаналізу, спонтанної комунікативної діяльності.

Ділова гра в контексті формування готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є засобом моделювання потенційних ситуацій професійної діяльності органів і підрозділів ДСНС України. Така гра має заздалегідь розроблений сценарій, розподілені ролі та прогнозований завершальний етап. Ділова гра відрізняється від інших ігор безумовністю, утилітарністю, обмеженістю, наближеністю до дійсності, що й оптимізує набуття професійної зрілості. Курсанти опиняються в певних актуальних ситуаціях та отримують роль конкретного персонажа (інспектора, начальника караулу, пожежника), що сприяє конкретизації мислення. Така гра спонукає курсанта до усвідомлення свого професійного обов'язку, підвищує мотивацію до набуття готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Використання рольової гри дає курсантам змогу навчатися виконувати соціальні, посадові ролі та в спеціально створеній ситуації відтворювати взаємини між людьми. Рольова гра сприяє усвідомленню курсантом власних комунікативних можливостей у тій або в тій ролі. Завдяки такій апробації курсант починає розуміти, які риси йому потрібно формувати та яких навичок бракує для ефективної комунікативної діяльності. Рольові ігри є одним із найефективніших методів діагностики ставлення та ступеня розвитку практичних комунікативних навичок курсантів. Ролі можуть бути розподілені викладачем або вибрані випадково чи за бажанням учасників.

Проілюструємо прикладом з навчальної дисципліни «Пожежна та виробнича автоматика», у ході якої курсанти мали змогу спробувати себе в ролі пожежного інспектора, котрий робив інструктаж щодо типу перекриття (покриття) при будівництві об'єктів різного типу, зокрема, глядацького залу театру, бібліотеки, швейного цеху, кабельних тунелів електростанцій, столярно-складальних цехів тощо; в ролі працівника приватної установи з організації пожежно-профілактичного обслуговування й гасіння об'єктів, котрий підбирав необхідний тип пожежної сигналізації (сповіщувачі, приймальні пристрої, джерела живлення та інше), визначав потрібну кількість

сповіщувачів та шлейфів пожежної сигналізації, креслив план розташування сповіщувачів тощо.

У процесі рольової гри увага акцентувалася на розвитку вміння курсантів швидко реагувати на ситуацію, на зміни в ній. Курсанти дістали змогу застосувати свої знання, вміння та навички в практичній діяльності, оцінити власні можливості, проаналізувати свою поведінку та в подальшій реальній практичній діяльності врахувати допущені помилки.

На практичному занятті з навчальної дисципліни «Організація пожежно-профілактичної роботи», викладач застосував метод рольової гри для перевірки знань курсантів із теми «Проведення перевірки протипожежного стану об'єкту». Для ефективної організації гри викладачем було враховано наступні вимоги: учасники гри повинні самостійно приймати всі рішення, викладач не втручався в хід гри та не коригував ігрові дії, теми та сюжет гри визначалися та розроблялися у співпраці викладачів та курсантів.

Відтак, курсанти, проводячи перевірку протипожежного стану таких об'єктів, як насосна станція перекачування горючих рідин, лабораторія загальної хімії науково-дослідного інституту, майстерня з ремонту трансформаторів, склад аміачної селітри та горючих хімікатів, аптечний склад, цех мукомельного виробництва та інших в ігровій формі продемонстрували свої знання з навчальної дисципліни та вміння налагоджувати взаємодію та співпрацю з цивільним населенням.

Уважаємо, що основною перевагою методу рольової гри було те, що гра приносить задоволення як курсантам, так і викладачеві. Таким чином, досягалася триєдина мета навчального процесу: створювався стимул для вивчення предмету, з'явилася мотивація для підготовки до занять; емоційна залученість до заняття допомогла курсантам після закінчення занять тримати у пам'яті весь пройдений матеріал; рольова методика дала курсантам навички активної практичної участі в житті суспільства.

На формувальному етапі експерименту рольові ігри, як правило, проводилися викладачами у чотири етапи. Проілюструємо на прикладі практичного заняття із навчальної дисципліни «Електротехніка та пожежна профілактика в електроустановках». На першому етапі викладач знайомив учасників із цілями, завданнями й умовами гри: поширення, поглиблення і закріплення знань курсантів із предмету; набуття навичок кваліфіковано читати електротехнічну документацію, розраховувати та складати схеми силової і освітлювальної мережі, а також навичок самостійної роботи з нормативно-технічною і довідниковою літературою, вмілого проведення пожежно-технічної експертизи електрообладнання та забезпечення пожежної безпеки електроустановок об'єкта.

На другому етапі викладач здійснював інструктаж щодо порядку проведення гри: група курсантів у ролі експертів науково-дослідного інституту пожежної безпеки доповідає про виконання розрахунків та обґрунтовує вибране силове і світлотехнічне обладнання для виробничого цеху деревообробного підприємства.

На третьому етапі відбувався поділ учасників на кілька рольових груп: експерти науково-дослідного інституту, учасники засідання, директор деревообробного цеху, інспектор з охорони цеху, запрошені гості з інших установ відповідного профілю, які ставлять експертам запитання, уточнюють інформацію тощо, та проводилася власне гра.

На четвертому етапі відбувався аналіз, оцінювання процесу і результатів гри: передбачено, що у процесі гри буде обговорено розрахунок блискавкозахисту виробничого корпусу; проведення пожежно-технічної експертизи силової частини мережі на відповідність вимогам електрообладнання, що розташоване в цеху, а також уточнено правила складання припису на стандартному бланку Державного пожежного нагляду.

Під час формування ігрової групи викладач ураховував такі показники: рівні навченості курсантів; їх індивідуальні якості; ступені підготовленості курсантів до ділової гри.

Підсумовуючи викладене вище, необхідно сказати, що застосування ігрових методів забезпечило високу мотивацію учасників, що, у свою чергу, полегшило особистісне сприйняття зразків поведінки, ідентифікацію проблем і рішень, сприяло перенесенню відпрацьованих у грі зразків поведінки на повсякденні та професійні взаємини. Гра допомогла у цікавій, невимушеній формі вдосконалити навички застосування фахового термінологічного апарату, забезпечила пізнання курсантами способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії та морально-етичних норм і правил професійного спілкування.

У процесі професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту доцільним є використання *інтернет-технологій*, застосування яких передбачає, насамперед, використання можливостей інтернет. Послугування інструментарієм інтернет-технологій уможливорює створення навчального середовища для вироблення навичок комунікативної поведінки особистості в глобальному інформаційному просторі залежно від певної ситуації [263, с. 349].

Технічний прогрес зумовлює зміни у професійної комунікації органів та підрозділів ДСНС України, все більше документації передається в електронному вигляді, найбільш поширеними, безперечно, є електронна пошта та поштові реєстри, інтернет-телефонія, онлайн спілкування.

У ході дослідження у межах навчальної дисципліни «Основи інформаційних технологій» розроблено низку вправ для роботи з пошуковими програмами, безкоштовними відкритими інтерактивними он-лайн службами, як-то «Календар Google», сервіс «Диск Google», інструменти Вікі-середовища, Google Hangouts on Air та Google+, засобами комунікації та співпраці, мережевими щоденниками (блогами), представлено їхні характеристики,

способи пошуку інформації, описано можливі методи перекладу іншомовної інформації.

Для курсантів експериментальних груп було розроблено завдання, спрямовані на розвиток навичок комунікативної діяльності засобами інтернет-технологій, опанування курсантами мережевого етикету, правил поведінки в інформаційному просторі. Наприклад такі:

1. Зареєструватися у Google. Переглянути веб-ресурс Google Календар. Створити новий календар «Розклад занять взводу» та надати вільний доступ усім користувачам. Налаштувати відправлення нагадувань на електронну пошту та мобільний телефон.

2. Створити текстовий документ «Графік консультацій з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» на веб-ресурсі Диск Google.

3. Для представлення вашого навчального закладу у Google Диск колективну мультимедійну презентацію (до 10 слайдів).

Розвиток комп'ютерних комунікацій перетворює професійно орієнтований діалог на засіб міжнародної та міжкультурної комунікації, оскільки залучити будь-якого фахівця до спільного вирішення проблеми. Крім того, особовим складом органів та підрозділів ДСНС України все частіше використовуються інтернет-технології для проведення нарад, відео-конференцій, у тому числі наукових, вирішення поточних виробничих питань, що потребують обговорення, дискусії тощо [263, с. 281–282]. Тому доречним вважаємо формування у курсантів інформаційно-пошукових комунікативних вмінь: пошук фахової інформації, робота з сайтами бібліотек тощо.

Наведемо приклади деяких пошуково-комунікативних вправ:

1. Використовуючи ресурси інтернет, проведіть відео-зв'язок із кадетами Головної школи пожежної безпеки (Республіка Польща).

2. Використовуючи поштовий сервер, надішліть підготовлений Вами звіт про відрядження.

3. Надішліть на запит відділу комплектування та проходження служби необхідні відскановані документи.

4. Використовуючи ресурси офіційного сайту закладу вищої освіти, проведіть віртуальну екскурсію закладом.

5. Здійсніть пошук і добірку літератури з визначеної теми, використовуючи ресурси сайту бібліотеки.

6. Підготуйте і надішліть запит до Управління персоналу про перелік осіб, яким надано доступ до роботи з мобілізаційними документами.

7. За допомогою пошукових серверів здійсніть пошук сайтів періодичних видань (журнали, газети) в галузі цивільного захисту та пожежної безпеки, узагальніть інформацію та перешліть на електронну пошту своїм однозводникам.

8. За допомогою інтернет ресурсів здійсніть пошук інформації про ключові вимоги до пожежників-волонтерів у Німеччині, Великобританії, порівняйте вимоги та в узагальненому вигляді подайте викладачеві в форматі Word.

Упровадження пошукових вправ, на думку О. Павленко, дозволяє відпрацювати навички передачі, збереження й представлення інформації, поведінки в глобальному інформаційному просторі, корекцію віртуальних прийомів комунікації, мобілізує ресурси писемного ділового мовлення, сприяє розвитку комунікативних умінь [263, с. 284].

Ефективним завданням на заняттях із фахових дисциплін є *перегляд відеосюжетів* за темою, що вивчається, та їх подальше коментування. Звичайно, робота з відео не повинна бути розвагою та забирати весь обсяг часу, запланованого для навчання. Відео потрібно застосовувати доцільно й умотивовано. Доцільно застосовувати не тільки перегляд відеосюжетів, а й низку завдань, що передбачають більш ретельне опрацювання теми.

Ми пропонуємо розглянути на прикладі навчальної дисципліни «Організація аварійно-рятувальних робіт». У ході вивчення теми «Організація

аварійно-рятувальних робіт при дорожньо-транспортних пригодах» при перегляді відеосюжету на тему «Лобове зіткнення двох легкових автомобілів» з метою його детального аналізу та висловлювання різних точок зору курсантів, нами були запропоновані завдання для обговорення до та після перегляду відеосюжету.

Завдання для обговорення до перегляду відеосюжету:

- з огляду на назву сюжету спробуйте передбачити хід подій;
- поясніть потенційні деформації при такому зіткненні;
- уявіть можливі наслідки зіткнення для пасажирів автомобіля.

Завдання для обговорення під час перегляду відеосюжету:

- час події;
- напрямок руху автомобіля;
- місце пригоди;
- вплив погодних умов на можливі причини дорожньо-транспортної пригоди;
- вплив погодних умов на перебіг ліквідації;
- інсценуйте телефонну розмову свідка пригоди та чергового диспетчера служби порятунку «101»;
- доведіть старшому за званням оперативну інформацію про обстановку на місці надзвичайної ситуації, її зміни та ускладнення;
- назвіть послідовність подій аварійно-рятувальної служби;
- прокоментуйте засобам масової інформації дії пожежного підрозділу та підрозділу аварійної служби.

Досвід професійної викладацької діяльності засвідчує ефективність проведення занять із залученням відео.

Важливим на першому етапі формувального експерименту є *опрацювання професійно орієнтованої літератури*. Ми вважаємо, що вже на першому етапі навчання у закладі вищої освіти необхідно включати в процес професійно орієнтованої комунікативної підготовки текстовий матеріал для

читання, пов'язаний з майбутньою професійною діяльністю курсанта. Перевага такого підходу видається нам доцільною, оскільки це дозволить вже на першому курсі вивчати конкретну професійну лексику.

Слід зазначити, що добір текстів для опрацювання був відповідальною і важливою роботою. Найбільш доцільним матеріалом на цьому етапі ми вважаємо науково-популярні тексти, відомчі періодичні видання. Лексичний склад таких текстів має відповідати загальнонавчаваному рівню мови. Що стосується вузькоспеціальних проблем, що доступні тільки за умови наявності відповідної професійної підготовки, якої першокурсники ще не мають, то вони не включаються в зміст тексту. Врахування відповідності рівня засвоєних знань курсантів, їх вікових інтересів та потреб є важливим принципом відбору текстового матеріалу, від якого залежить безпосередній успіх в навчанні професійно-орієнтовного читання.

Серед різноманітних форм навчальної роботи у закладі вищої освіти важливе місце належить лекції. У нашому педагогічному експерименті використовувався інноваційний підхід. Погоджуємося з Т. Головачук, що інтерактивні лекції характеризуються підвищеним ступенем мотивації і емоційності, прямими і зворотними зв'язками курсантів із викладачем, високою активністю розумової і навчальної діяльності [49].

У ході формувального етапу експерименту, змістивши акцент із засвоєння понять і фактів як готових результатів на їх пошук, аналіз, обґрунтування, було такі різновиди лекцій, як-то: проблемна лекція (проблемно-орієнтована), лекція-«конференція».

Розглянемо на прикладі *проблемної лекції*. Саме проблемна лекція припускає розумовий діалог викладача із курсантами: викладач постійно звертається до курсантів із питаннями, які збуджують думку, мобілізують до використання наявних знань для подальшого навчання нового матеріалу. Розумова діяльність курсантів на інформативних або орієнтуючих лекціях не виходить за межі репродуктивної; це сумлінне осмислення матеріалу, який

викладається. На проблемних лекціях здобувачі освіти залучаються до продуктивної діяльності, прагнуть поставити питання самому собі, своєму товаришу, викладачу, щоб дійти до істини.

При проблемному навчанні збільшується роль викладача як організатора навчального процесу, оскільки викладач керує процесом вирішення проблемної ситуації, допомагає курсантам в аналізі умов і виборі плану вирішення, надає консультації, допомагає у знаходженні засобів самоконтролю, розглядає помилки з тими, хто їх допустив, організує колективне обговорення проблеми.

Так, при викладанні навчальної дисципліни «Теорія розвитку і припинення горіння», яка є обов'язковою дисципліною циклу професійної підготовки, було проведено проблемну лекцію з теми «Матеріальний баланс процесу горіння».

На початку заняття курсанти отримали низку запитань, відповіді на які вже відомі їм зі шкільної програми та інших дисциплін. При цьому ці питання було задано в такому порядку, щоб поступово підвести до нової теми: що таке полум'я?; як за кольором полум'я визначити режим горіння для горючої речовини відомого складу?; що відбувається, якщо в підготовчій зоні є кисень або кисень?; що відбувається, якщо в зону горіння потрапляє молекулярний вуглець?; які компоненти взаємодіють з горючою речовиною?

Ці питання носили характер фронтального опитування і стимулювали розумову діяльність кожного курсанта; майбутні офіцери обговорювали та активно втручались у навчальний процес, що унеможливило їх інертність та слабку розумову діяльність. На наш погляд, при проблемні лекції збільшують інтерес перемінного складу до навчальної дисципліни, а знання засвоюються ними більш тривало.

Із-поміж актуальних методів для дослідження також обраний метод «лекції-конференції», що виходить за межі пожежно-рятувального дискурсу та розширює діапазон уживання стандартних слів і фраз. Цей вид лекцій

орієнтований на збільшення кругозору та професійних знань, його доцільно використовувати на старших курсах, коли в курсантів уже сформоване чітке уявлення про окремі аспекти пожежної безпеки, цивільного захисту, пожежно-рятувального обладнання. *«Лекції-конференції»* сприяли підвищенню пізнавальної самостійності та професійної компетентності курсантів за рахунок її наближення до реальних умов майбутньої професійної діяльності.

У ході дослідження нами запропоновано провести лекцію-конференцію з дисципліни «Організація служби і підготовки» на тему «Гарнізонна служба», на яку винести такі питання: сукупність яких органів створює гарнізон служби?; завдання гарнізонної служби; які сили і засоби є складовими гарнізонної служби?; яка мета створення оперативно-чергових служб?; хто здійснює керівництво гарнізоном служби?

Такий вид лекції, як ми переконалися, стимулює курсантів глибоко проаналізувати літературу з теми, вибудувати систему доповідей, що дозволяє різносторонньо розкрити актуальні проблеми та вдосконалити мовленнєві навички курсантів.

Таким чином, на другому етапі формувального експерименту було використано цілий арсенал форм, методів, прийомів та засобів, які були спрямовані, перш за все, на здобуття майбутніми офіцерами комунікативних знань та активізацію включення курсантів у професійно орієнтовану комунікативну діяльність.

Третій – заключний – етап реалізації структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. передбачав набуття курсантами уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності, розвиток їх уміння вирішувати конфлікти, опанування інформаційно-комунікативних технологій.

Цей етап формувального експерименту охоплював період, який збігається з четвертим курсом навчання курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

Для виконання завдань цього етапу формувального експерименту реалізовано таку умову: суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчального процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування. Відправним пунктом слугувало моделювання ситуацій професійного спілкування, що дало змогу курсантам апробувати в штучно створених умовах практичні навички комунікації, а також індивідуальна та сумісна науково-дослідна робота курсантів.

Професійна діяльність офіцерів с.ц.з. здійснюється у постійній взаємодії з людьми. Розуміння цього факту обумовило необхідність розглянути навчальний процес із тієї позиції, що формування досвіду професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів частково відбувається ще під час професійної підготовки у закладі вищої освіти протягом їх взаємодії у межах навчального середовища.

Суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладачів і курсантів ми організували таким чином, щоб максимально мобілізувати можливості майбутніх офіцерів с.ц.з., розширити спектр їх активної позиції. Професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів відбувалася в умовах вільного й продуктивного використання навчального матеріалу. Такий підхід забезпечував принцип зворотного зв'язку під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і курсантів і надавав можливість скоординувати діяльність групи в цілому та особистості зокрема у разі невідповідності мети й результату.

Окрім того, ми намагались, щоб у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутні фахівці зрозуміли, що завдання, які стоять перед ними, вимагають активної професійно спрямованої діяльності, але для виконання цієї діяльності їм не вистачає певних знань, умінь і навичок.

Особливої значущості набуває досвід викладача, який взаємодіє засобами діалогу та залучає курсантів до процесу пізнання. Під час суб'єкт-суб'єктних відносин курсант і викладач дотримуються гуманістичних принципів, і за таких умов курсанти навчаються критично мислити, аналізувати власні помилки, ухвалювати продуктивні рішення, дослухатися до порад інших.

Один із важливих інтерактивних методів – *метод аналізу конкретних ситуацій*, що допомагає прогнозувати поведінку суб'єкта в непередбачуваних умовах. Ситуації за своїм змістовим наповненням різні, їх використовують залежно від теми та завдань, що формує викладач. Формуючи готовність майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, теми ситуацій пов'язують із професійною тематикою та комунікативними аспектами роботи майбутніх офіцерів.

До конкретних ситуацій належать:

- ситуація-ілюстрація випадку, що запропонована викладачем для демонстрації теоретичного матеріалу, обговорення, огляду наявних шляхів її розв'язання;
- ситуація-вправа, де учасники повинні виокремити та запам'ятати певні елементи ситуації, що сприяють конструктивному її розв'язанню;
- ситуація-оцінювання, де запропонована проблемна ситуація вже розв'язана, а курсанти мають оцінити її та представити власні варіанти можливого розв'язання;
- ситуація-проблема, що актуалізує низку питань, які потрібно проаналізувати, така проблемна ситуація сприяє формуванню рефлексивності, здатності аналізувати та критично мислити [82].

Метод аналізу конкретних ситуацій ефективний у контексті розвитку мислення, оволодіння навичками професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Аналіз конкретної ситуації пов'язаний із творчим підходом, оскільки кожна ситуація індивідуально-неповторна. Для розвитку готовності

до професійно орієнтованої комунікативної діяльності виокремлено такі види ситуацій:

- невідома ситуація з конкретними шаблонами розв'язання, де переважають стандартні методи розв'язання;
- порівняння двох подібних ситуацій, що мають єдину основу, із різними варіантами розв'язання, курсанти повинні зазначити шляхи оптимізації складної ситуації та обрати оптимальне рішення;
- невідома ситуація, яка не має місця у фаховій діяльності та яку не можна порівняти з певним шаблоном, вимагає від курсантів пошуку нових рішень та способів вирішення [186].

Робота з конкретними ситуаціями може відбуватися в групах, що залежить від тематики ситуації та її актуальності. Така робота відбувається на засадах прийняття курсантами один одного, відкритості в спілкуванні, підтримки тощо.

Важливою для започаткованого експерименту була *індивідуальна та сумісна науково-дослідна діяльність* курсантів. Уважаємо, що науково-дослідна робота тісно пов'язана з професійно орієнтованою комунікативною діяльністю, оскільки передбачає наявність не лише певних показників до наукової роботи (критичне мислення, уміння творчо осмислювати, потреба в нових теоретичних знаннях, здатність самостійно аналізувати), а й уміння узагальнювати, опрацьовувати та транслювати одержану інформацію, виступати на нарадах, зборах, конференціях, «круглих столах», робити повідомлення для преси тощо.

Індивідуальну форму науково-дослідної діяльності ми розглядали як таку, що враховує індивідуальні можливості особистості, її потреби, інтереси. Сумісна науково-дослідна робота здійснюється шляхом залучення декількох курсантів, групи, колективу, сформованого з декількох груп до виконання професійно спрямованих завдань.

Упровадження зазначених типів науково-дослідної діяльності

здійснювалось за допомогою таких методів: метод проектів, виконання індивідуальних завдань (написання реферату, есе, статті, тез доповідей, конкурсної роботи), участь у олімпіадах, «круглих столах», конференціях тощо.

Переважна частка названих методів потребують більш широкого коментування. Для розвитку вміння висловити власні думки не лише вголос, а й уміння викладати їх на папері було використано практично-індивідуальне завдання – *есе*. Вважаємо, що вміння передати інформацію в писемній формі – запорука розвитку готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Метод есе передбачав індивідуальні міркування курсантів із конкретного питання, аналіз інформації, її інтерпретацію, порівняння фактів, формулювання висновків і т.п. Есе дає можливість творчого, оригінального висвітлення матеріалу.

На третьому етапі курсантам ЕГ запропоновано виконати есе на тему: «Комунікативна поведінка керівника при колективному обговоренні конфліктної ситуації», «Специфіка комунікативної взаємодії у курсантському взводі», «Одяг як невербальний засіб передачі інформації». Набуті під час написання есе вміння сприяли більш чіткому й грамотному формулюванню думок, передбачали вільне володіння мовою термінів і понять, навчили майбутніх офіцерів використовувати необхідні аргументи тощо.

У межах нашого дослідження *метод проектів* набув широкого застосування в контексті різних дисциплін, оскільки реалізація проектної діяльності дає змогу розвинути пізнавальні навички курсантів, їх уміння самостійно конструювати знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, виконувати різні соціальні ролі.

Вважаємо, що проектна діяльність надала курсантам можливість не лише продемонструвати ступінь володіння мовою, розмовними моделями, кліше професійно орієнтованого мовлення, вміння на інтегрувати знання,

уміння з різних навчальних дисциплін, а й можливість отримати задоволення від самостійної творчої дослідницької діяльності.

Під час організації підготовки курсантами проектів ми враховували, що молодим людям властивий потяг до практичних дій, бажання самостійно виконувати завдання, потреба в досягненнях, прагнення перевершити один одного в результатах, швидше побачити результати своєї роботи і продемонструвати їх іншим. Тому завданням було лише активізувати ці прагнення, не розгубити того інтелектуального, творчого, вольового потенціалу, який був у курсантів.

Отже, організація проектів дала змогу з'ясувати, що вихованці оволоділи навичками й уміннями, які б дозволили їм краще орієнтуватися у різноманітних ситуаціях, працювати в різних колективах і бути більш соціально адаптованими.

Так, у межах навчальної дисципліни «Організація служби і підготовки» курсантами був підготовлений проект «Пожежна служба рідного краю», адже питання історії розвитку пожежної охорони в Україні є актуальним, цікавим, однак недостатньо висвітленим у науковій літературі. Отже, між курсантами були розподілені назви областей та районів України і висунуто завдання: зібрати інформацію з різних джерел та підготувати презентацію місцевості в контексті розвитку у ній пожежної охорони. Як уже відзначалося, завдання було складним через брак інформації, однак майбутні офіцери с.ц.з. скористалися наявними в бібліотеках матеріалами, нормативними та історичними документами, мережею Інтернет і спромоглися успішно представити власний проект.

Дослідження показало, що проектна діяльність є перспективною для навчального процесу, оскільки в ній кожен із учасників не втрачає свого статусу активної діючої особистості, намагається зайняти позицію, що відповідає його можливостям: знанням, умінням, здібностям, мисленню тощо.

Це позначилося на загальному формуванні індивідуального стилю професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з.

На нашу думку, науково-дослідницька діяльність курсантів може бути організована не лише в процесі виконання ґрунтовних завдань, як-от написання творчих робіт, есе, статей, доповідей на конференцію, рефератів, а й під час виконання менш тривалих завдань, наприклад, завдання на виявлення суперечностей, завдання без повної вихідної інформації, створення презентацій, завдання на прогнозування, оптимізацію, рецензування наукових джерел, логічні завдання, дослідницькі завдання тощо.

Відзначимо, що така форма роботи успішно застосовувалася нами як на заняттях із гуманітарних дисциплін, так і на заняттях зі спеціальних дисциплін, як-от: «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки», «Правова основа цивільного захисту», «Медицина надзвичайних ситуацій» та інші.

Проілюструємо конкретними прикладами. У ході вивчення курсантами четвертого курсу навчальної дисципліни «Пожежна безпека територій, будівель та споруд» використовувалися завдання на аналітичне дослідження заданої проблеми. Зокрема, майбутні фахівці с.ц.з. обґрунтовували актуальність теми (наприклад, «Роль будівельних конструкцій у забезпеченні протипожежного захисту будівель»); аналізували останні публікації з теми (для цього курсанти опрацьовували матеріали науково-виробничого журналу «Пожежна безпека»; виробничо-практичного журналу «Охорона праці і пожежна безпека», газети «Черкаська вежа» та інших фахових друкованих видань, присвячених питанням пожежної безпеки в державі та функціонуванню пожежно-рятувальної служби); порівнювали зміст публікацій у друкованих виданнях з нормативними документами (накази ДСНС України, Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України тощо).

Під час навчальної дисципліни «Пожежна та аварійно-рятувальна техніка» курсантами було виготовлено проспекти та ескізи щодо першочергових дій, можливих наслідків та заходів щодо зменшення шкоди від повеней, землетрусів, аварій на вибухонебезпечних об'єктах, на хімічно небезпечних об'єктах, радіаційно небезпечних об'єктах.

Оскільки на третьому етапі реалізації педагогічної моделі передбачалося забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів та курсантів, то дії професорсько-викладацького та начальницького складу закладів вищої освіти ДСНС України були спрямовані на дотримання рівноправної позиції щодо курсантів. Викладачі, начальники курсів хоча й залишили за собою функцію загального контролю, але надавали можливість курсантам будувати науково-дослідний процес самостійно.

Ураховуючи положення про те, що успіх є основною передумовою самоусвідомлення особистістю власної значущості та самоповаги, важливим методичним прийомом було створення на заняттях ситуацій успіху, які дали змогу активізувати та формувати у курсантів мотивацію досягнення, суттєво підвищити рівень їхньої позитивної емоційності, попереджати перевтому та напруження, тривожність та інші негативні психологічні стани.

Особливе значення надавалося спілкуванню курсантів із безпосередніми начальниками та командирами (начальниками курсів та факультетів) як у навчальний час, так і у години дозвілля. Офіцери намагалися взаємодіяти з курсантами не у ролі «законодавців», а у ролі співрозмовників; не тільки визнавали право курсанта на власну думку, але й цікавилися нею.

Підбір викладачів, задіяних у формувальному етапі експериментальної роботи, здійснювався особливо ретельно, оскільки від особистості викладача та офіцера безпосередньо залежали результати роботи з формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Вважаємо, що зразок діяльності сприймається краще, якщо її демонструє значуща для курсанта особистість. У процесі фахової підготовки курсанти мали

можливість сприймати та переймати досвід професійно орієнтованої комунікативної діяльності викладача, цікаве подання ним навчального матеріалу, приклади нестандартного підходу офіцерів до виконання оперативно-службових завдань тощо.

Майбутні офіцери с.ц.з. брали участь у численних заходах, на яких мали змогу продемонструвати навички професійно орієнтованої комунікативної діяльності, як-то: засідання Наукового товариства курсантів (студентів), ад'юнктів (аспірантів), докторантів та молодих вчених, заходи першої Школи взаєморозуміння та молодіжного лідерства «Молодь об'єднує Україну», Міжнародні тактико-спеціальні навчання «Fenix», конкурс грантових проектів соціальної дії за програмою «Активні громадяни» (у галузі міжкультурного діалогу і соціального розвитку), конкурс «Кращий курсант (студент)-науковець», тренінг «Надання першої психологічної допомоги», Всеукраїнські олімпіади із фахових дисциплін, тактико-спеціальні навчання, міжнародні, всеукраїнські, міжвузівські конференції молодих науковців, курсантів, студентів та слухачів «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє», «Пожежна та техногенна безпека: теорія і практика», «Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту», «Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності», «Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту», Всеукраїнські конкурси наукових робіт, щорічна акція «Естафета поколінь», у дебатах «Адвокатська монополія: «За» і «Проти», флешмоб «ШевченкоЧелендж2017», регіональний форум «UAS active student», семінар-практикум Британської Ради «Активні громадяни» та безліч інших заходів.

Варто відзначити, що у науково-дослідній роботі брали участь не лише курсанти з високим рівнем сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, але й ті, у кого прагнення до самовдосконалення тільки зароджувалося. Викладачі при цьому виконували

функцію не тільки регулюючу й керівну, скільки намагалися, насамперед, мотивувати активність та ініціативу курсантів.

Суттєвим для формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. є набуття курсантами практичних навичок професійно орієнтованої комунікативної діяльності під час проходження навчальної практики на посаді пожежника-рятувальника, командира відділення, начальника караулу, інспектора державного пожежного нагляду, працівників райвідділів та управлінь.

Підсумовуючи, зазначимо, що у ході реалізації третього етапу педагогічної моделі формувального експерименту відбулося становлення індивідуально стилю професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів, майбутні фахівці у сфері цивільного захисту мали змогу набути та вдосконалити вміння налагоджувати та підтримувати необхідні контакти із суб'єктами професійної діяльності, вміння вирішувати конфлікти, оволоділи навичками застосовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології для вирішення завдань професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Таким чином, відповідно до мети й завдань дослідження нами поетапно реалізовано методику професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України.

Отже, вважаємо, що впровадження розглянутих етапів формувального експерименту забезпечує інтенсивний розвиток усіх виокремлених компонентів готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Результати перевірки ефективності реалізації структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України представлені у наступному підрозділі.

5. 4. Порівняльний аналіз результатів перевірки ефективності моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту

Основними завданнями узагальнювального етапу експериментальної роботи було визначено:

- якісний аналіз статистичних якісних і кількісних показників змін у рівнях сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у курсантів експериментальних груп і курсантів контрольних груп, отриманих в процесі експериментального дослідження за чіткими критеріями: мотиваційно-ціннісним, когнітивним, комунікативно-діяльнісним;

- на основі статистично опрацьованих узагальнених результатів дослідження сформулювати загальні висновки щодо дослідно-експериментальної роботи.

Для оцінювання сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності було проведено порівняння емпіричних даних, одержаних у КГ та ЕГ на констатувальному етапі, з результатами формувального етапу експерименту, що дало змогу оцінити динаміку розвитку показників за обраними показниками.

Щодо прийомів фіксації даних і результатів експериментальної роботи, то вони викладені попередніх підрозділах. Оскільки нас цікавили ті ж самі критерії та показники, що й на констатувальному етапі дослідження, то вважаємо за доцільне застосувати аналогічні методики. Ці прийоми збору даних виправдані, оскільки вже пройшли відповідну перевірку та дають змогу одержати різнобічні відомості про рівень сформованості готовності курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

В ЕГ і КГ було зроблено заміри вхідного та вихідного рівня сформованості досліджуваного феномену для розуміння дослідником ступеня ефективності впровадження структурно-функціональної моделі системи

професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. Для порівняння динаміки у рівнях сформованості критеріїв і їхніх показників використано методи математичної статистики: проаналізовано зміни статистичних характеристик ЕГ і КГ за певними критеріями значущості.

Проаналізуємо одержані результати сформованості готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним, когнітивним та комунікативно-діяльнісним критерієм.

Сформованість готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за кожним критерієм представлено у таблицях 5. 19–5. 21.

Таблиця 5. 19

**Сформованість готовності до професійно орієнтованої
комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм**

рівні	ЕГ (106 курсантів)			КГ (105 курсантів)		
	до експ.	після експ.	динаміка	до експ.	після експ.	динаміка
Інтерес до майбутньої професії						
високий	8,6%	19,1%	+10,5%	9,4%	12,3%	+2,9%
середній	34,3%	47,6%	+13,3%	35,8%	41,5%	+5,7%
низький	57,1%	33,3%	-23,8%	54,8%	46,2%	-8,6%
Потреба спілкування						
високий	12,4%	23,8%	+11,4%	13,2%	17,0%	+3,8%
середній	39,0%	48,6%	+9,6%	38,7%	45,3%	+6,6%
низький	48,6%	27,6%	-21,0%	48,1%	37,7%	-10,4%
Прагнення до самовдосконалення						
високий	11,4%	23,8%	+12,4%	14,2%	19,8%	+5,6%
середній	37,1%	50,5%	+13,4%	35,8%	43,4%	+7,6%
низький	51,4%	25,6%	-25,8%	50,0%	36,8%	-13,2%

Дані таблиці 5. 19. засвідчують, що кількість курсантів в ЕГ, які досягли високого рівня інтересу до майбутньої професії, збільшився на 10,5%, показник низького рівня інтересу до майбутньої професії зменшився на 23,8%. Кількість осіб із високим рівнем сформованості потреби спілкування збільшилась на 11,4%, водночас кількість курсантів із низьким рівнем сформованості цього показника зменшилась на 21,0%; за показником прагнення до самовдосконалення кількість курсантів збільшилась на 12,4%.

Динаміка зрушень в курсантів КГ за показниками мотиваційно-ціннісного критерію така: інтерес до майбутньої професії – +2,9% (високий рівень), +5,7% (середній рівень), – 8,6% (низький рівень); потреба спілкування – +3,8% (високий рівень), +6,6% (середній рівень), – 10,4% (низький рівень); прагнення до самовдосконалення – +5,6 % (високий рівень), +7,6% (середній рівень), – 13,2% (низький рівень).

Наочно динаміку змін сформованості показників готовності майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм: інтерес до майбутньої професії, потреба спілкування, прагнення до самовдосконалення представлено на рис. 5. 15, 5. 16 та 5. 17 відповідно.

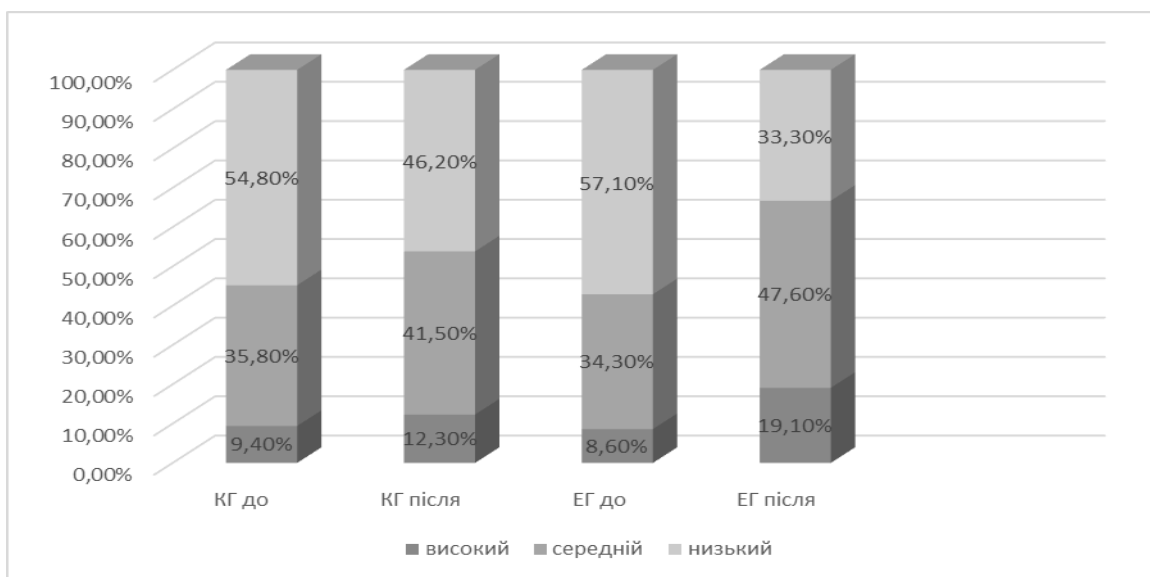

Рис. 5. 15. Порівняльна гістограма змін сформованості мотиваційно-ціннісного критерію за показником «інтерес до майбутньої професії» у курсантів ЕГ та КГ

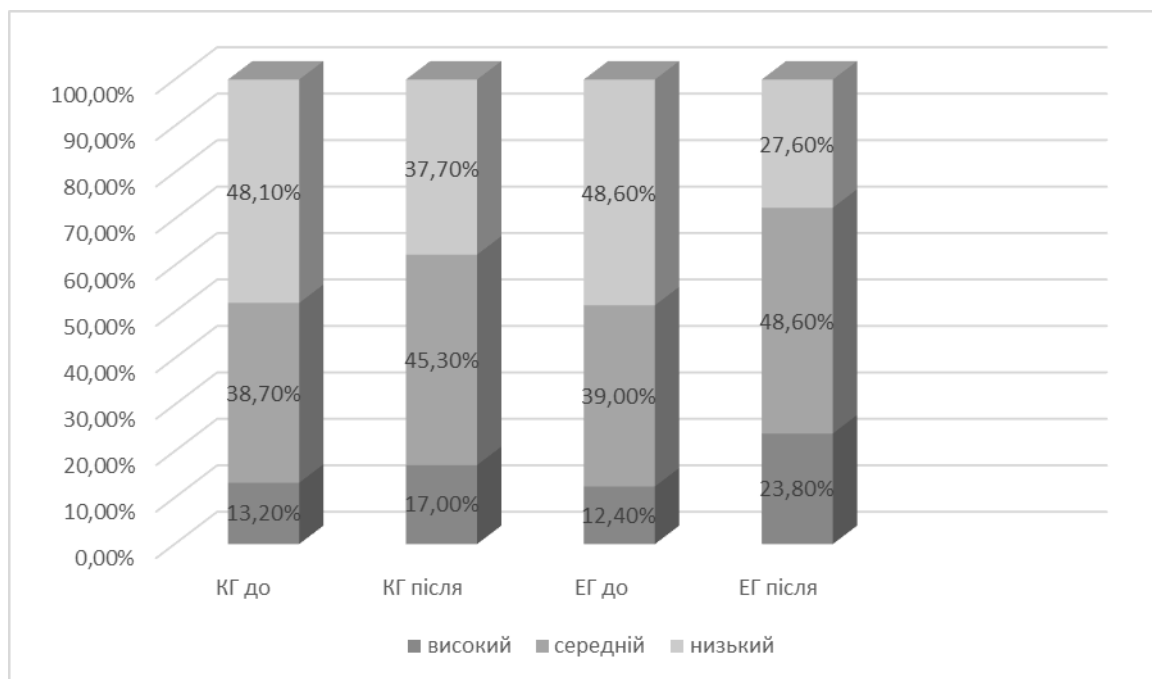

Рис. 5. 16. Порівняльна гістограма змін сформованості мотиваційно-ціннісного критерію (за показником «потреба спілкування») у курсантів ЕГ та КГ

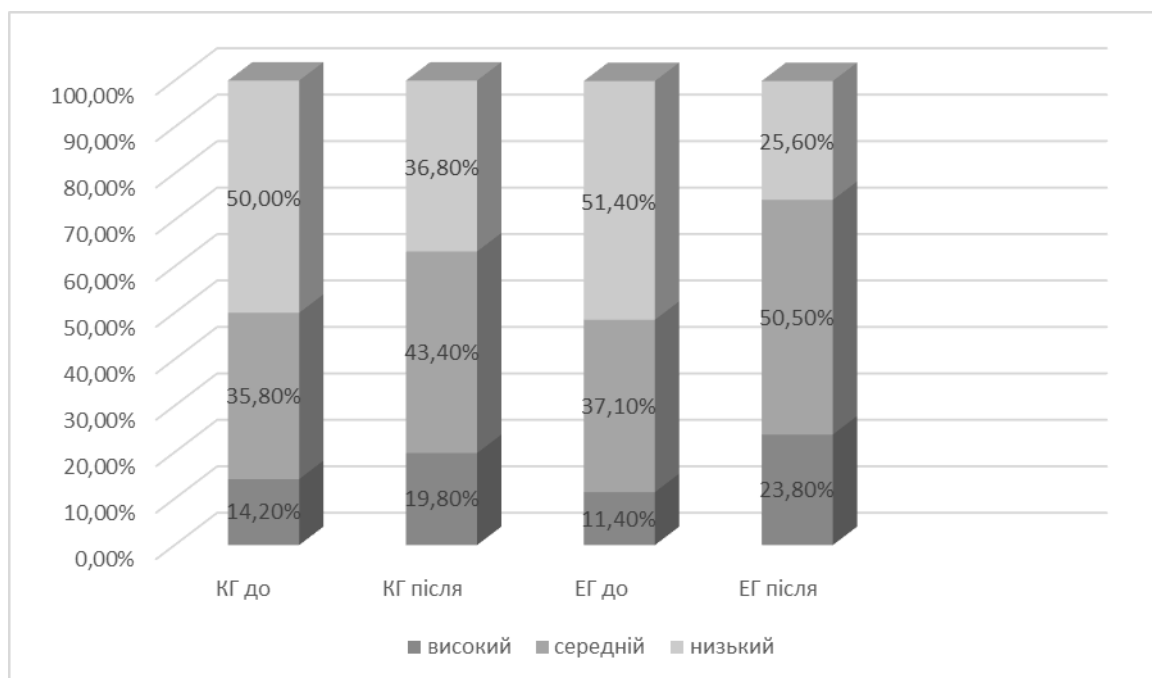

Рис. 5. 17. Порівняльна гістограма змін сформованості мотиваційно-ціннісного критерію (за показником «прагнення до самовдосконалення») у курсантів ЕГ та КГ

Встановлено, що позитивні кількісні та якісні зміни показників сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм обумовлюються впровадженням у процес фахової підготовки в закладах вищої освіти ДСНС України позааудиторних форм діяльності з діалоговою взаємодією, ігрових методів навчання, опрацювання професійно орієнтованої літератури, перегляду відеосюжетів та проведенням «Комунікативного практикуму».

Як свідчать отримані дані, у курсантів ЕГ відбулися значні зміни у якісних і кількісних показниках сформованості інтересу до майбутньої професії, потреби спілкування. Так, більшість із них почали виявляти прагнення до самовдосконалення, бажання брати участь в позааудиторних заходах.

Теоретичний аналіз наукових розвідок із проблеми дослідження засвідчив, що формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності неможливе без опанування ними необхідного обсягу знань.

Встановлено, що наприкінці експерименту в ЕГ, порівняно з констатувальним етапом, спостерігалися суттєві зміни у рівні знань основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності. На констатувальному етапі експерименту виявлено, що вхідний рівень зазначених комунікативних знань був майже однаковий для курсантів як ЕГ, так і КГ: курсанти з високим рівнем знань основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності склали незначну частину від загалу (10,5 % у ЕГ і 12,3 % у КГ); кількість курсантів із низьким рівнем сформованості знань основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності у ЕГ складала 47,6 %, у КГ – 49,1 %.

Поряд із цим, слід зауважити, що у КГ наприкінці експерименту принципів змін не відбулося (табл. 5. 20).

Таблиця 5. 20

**Сформованість готовності до професійно орієнтованої
комунікативної діяльності за когнітивним критерієм**

рівні	ЕГ (106 курсантів)			КГ (105 курсантів)		
	до експ.	після експ.	динаміка	до експ.	після експ.	динаміка
Знання основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності						
високий	10,5 %	20,9 %	+10,4 %	12,3 %	15,1 %	+2,8 %
середній	41,9 %	55,2 %	+13,3 %	38,6 %	42,5 %	+3,9 %
низький	47,6 %	23,9 %	-23,7 %	49,1 %	42,4 %	-6,7 %
Знання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера						
високий	9,5 %	20,0 %	+10,5 %	11,3 %	16,0 %	+4,7 %
середній	37,2 %	54,3 %	+17,1 %	34,9 %	38,7 %	+3,8 %
низький	53,3 %	25,7 %	-27,6 %	53,8 %	45,3 %	-8,5 %
Знання фахового термінологічного апарату						
високий	13,3 %	24,8 %	+11,5 %	14,2 %	19,8 %	+5,6 %
середній	29,6 %	42,9 %	+13,3 %	31,1 %	37,7 %	+6,6 %
низький	57,1 %	32,3 %	-24,8 %	54,7 %	42,5 %	-12,2 %

Динаміка сформованості показників когнітивного критерію представлена на рис. 5. 18–5. 20.

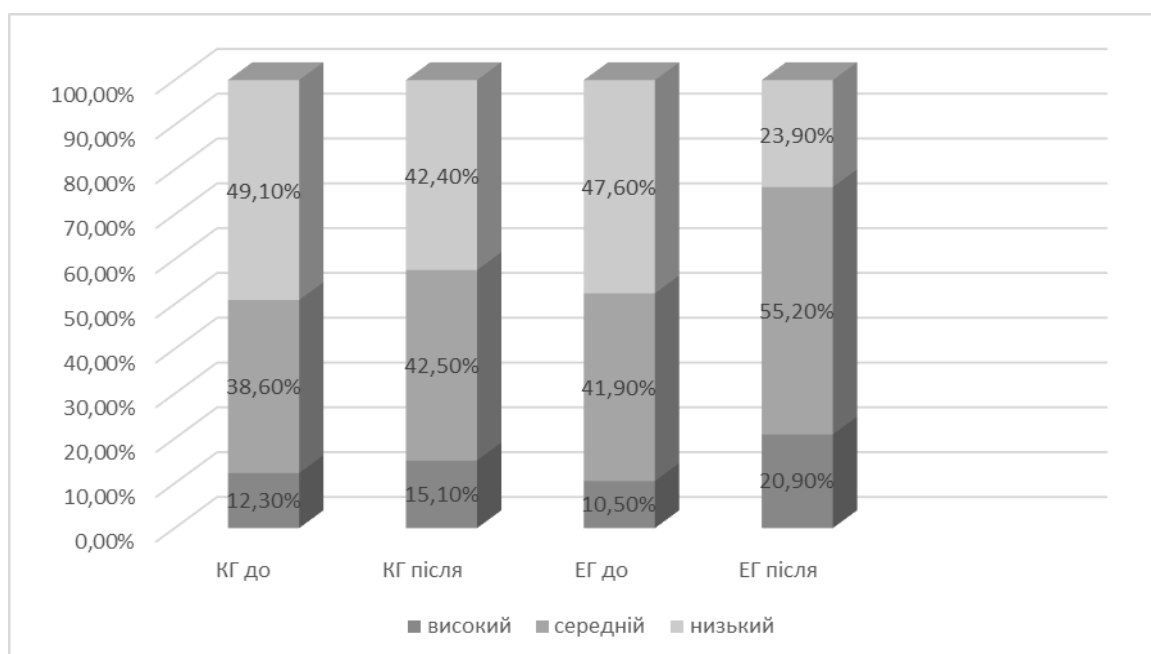

Рис. 5. 18. Порівняльна гістограма змін сформованості когнітивного критерію (за показником «знання основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності») курсантів ЕГ та КГ

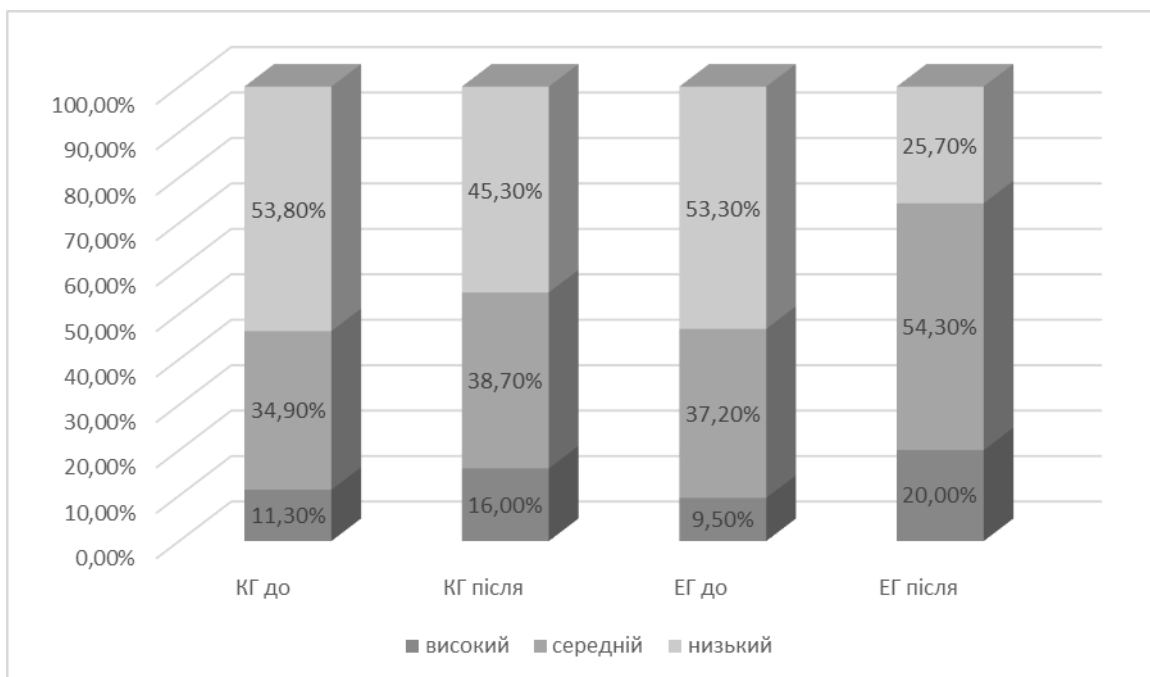

Рис. 5. 19. Порівняльна гістограма змін сформованості когнітивного критерію (за показником «знання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера») у курсантів ЕГ та КГ

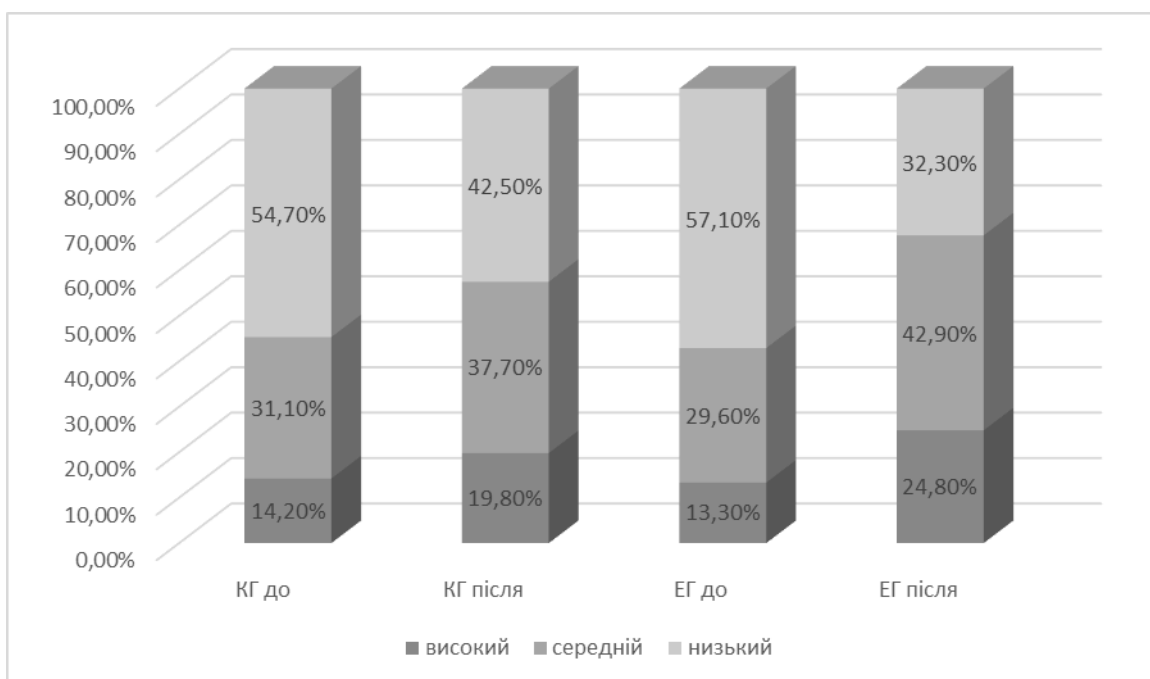

Рис. 5. 20. Порівняльна гістограма змін сформованості когнітивного критерію (за показником «знання фахового термінологічного апарату») у курсантів ЕГ та КГ

Як видно з рис. 5. 18–5. 20 кінцевий результат має суттєві розбіжності. В ЕГ приріст високого рівня сформованості показників готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за когнітивним критерієм майже вдвічі вищий, ніж у КГ.

Зміни рівнів сформованості показників готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за когнітивним критерієм досліджувалися шляхом проведення зрізів, тестів, контрольних робіт із навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», спостереження за професійно орієнтованою комунікативною діяльністю курсантів (усні відповіді на практичних заняттях, «Комунікативному практикумі» тощо).

Слід зазначити, що крім достатнього сформованості комунікативних знань, курсанти повинні виявляти ще й позитивні особистісні якості. Так, у ході фахової підготовки майбутні офіцери с.ц.з. активно долучались до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (в усній, письмовій, електронній формах тощо), виявляли бажання самостійно опрацьовувати термінологічний словник і фахову літературу, брали участь в позааудиторних заходах.

Зрушення у рівні сформованості готовності курсантів ЕГ до професійно орієнтованої комунікативної діяльності стали результатом застосування у навчальному процесі технологій колективної розумової діяльності, інтернет-технологій, інтерактивних та ігрових методів навчання.

У ході подальшого проведення дослідно-експериментальної роботи діагностування сформованості у майбутніх офіцерів с.ц.з. готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності відбувалось за комунікативно-діяльнісним критерієм (табл. 5. 21).

Проаналізуємо зрушення, які відбулися в ході формувального етапу дослідження. Так, у ЕГ до впровадження структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх

офіцерів с.ц.з. виявлено незначну кількість курсантів, які показали високий та середній рівні сформованості уміння налагоджувати та підтримувати контакти з суб'єктами професійної діяльності, що складає 47,6% від кількості курсантів у групі.

Аналіз динаміки сформованості вміння налагоджувати та підтримувати контакти з суб'єктами професійної діяльності засвідчив, що після проведення формувального експерименту кількість курсантів в ЕГ, які виявили високий та середній рівні сформованості досліджуваного показника, збільшилась відповідно на 21%, а кількість курсантів, які виявили низький рівень – зменшилась на 21,0%.

Таблиця 5. 21

Сформованість готовності до професійно орієнтованої

комунікативної діяльності за комунікативно-діяльнісним критерієм

рівні	ЕГ (106 курсантів)			КГ (105 курсантів)		
	до експ.	після експ.	динаміка	до експ.	після експ.	динаміка
Уміння налагоджувати та підтримувати контакти з суб'єктами професійної діяльності						
високий	11,4%	22,9%	+11,5%	10,4%	15,1%	+4,7%
середній	36,2%	45,7%	+9,5%	35,8%	40,7%	+4,9%
низький	52,4%	31,4%	-21,0%	53,8%	44,2%	-9,6%
Уміння вирішувати професійні конфлікти						
високий	16,2%	30,5%	+14,3%	17,0%	23,6%	+6,6%
середній	35,2%	48,6%	+13,4%	37,7%	45,3%	+7,6%
низький	48,6%	20,9%	-27,7%	45,3%	31,1%	-14,2%
Опанування інформаційно-комунікативних технологій						
високий	7,0%	20,5%	+13,5%	7,6%	11,8%	+4,2%
середній	36,1%	50,1%	+14,0%	33,1%	43,4%	+10,3%
низький	56,9%	29,4%	-27,5%	59,3%	44,8%	-14,5%

Такі зрушення пояснюємо тим, що було організовано «Комунікативний практикум», який передбачав виконання курсантами комплексу вправ, що

сприяють розвитку вміння вибудовувати гармонійні стосунки з оточуючим середовищем, саморегуляції емоційних станів.

Динаміка сформованості вміння налагоджувати та підтримувати контакти з суб'єктами професійної діяльності представлена на рис. 5. 21.

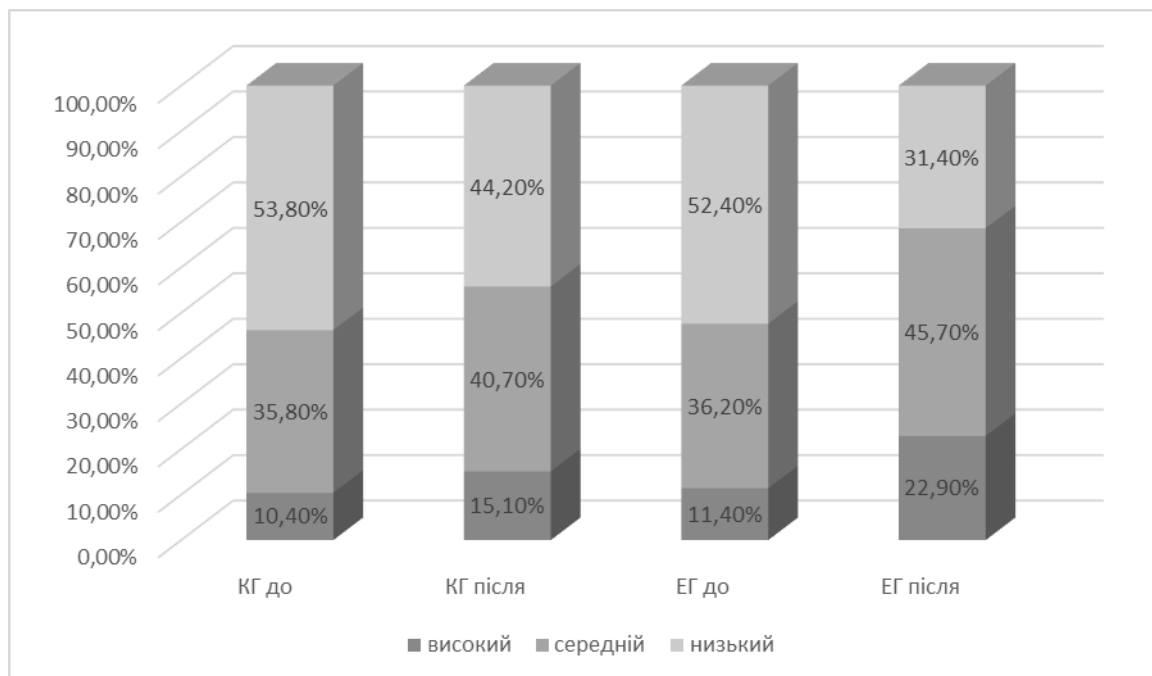

Рис. 5. 21. Порівняльна гістограма змін сформованості комунікативно-діяльнісного критерію (за показником «уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності») у курсантів ЕГ та КГ

Після формувального етапу експерименту здійснено діагностування стану сформованості у курсантів уміння вирішувати професійні конфлікти. З цією метою використано такі методи педагогічного дослідження, як спостереження, бесіда, а також визначені діагностувальні методики.

Аналіз динаміки змін сформованості показника «уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності» (представлено на рис. 5. 22) виявив, що наприкінці експерименту більшість курсантів ЕГ, на відміну від КГ, продемонстрували середній та високий рівень сформованості уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності – +13,4% та +14,3% відповідно.

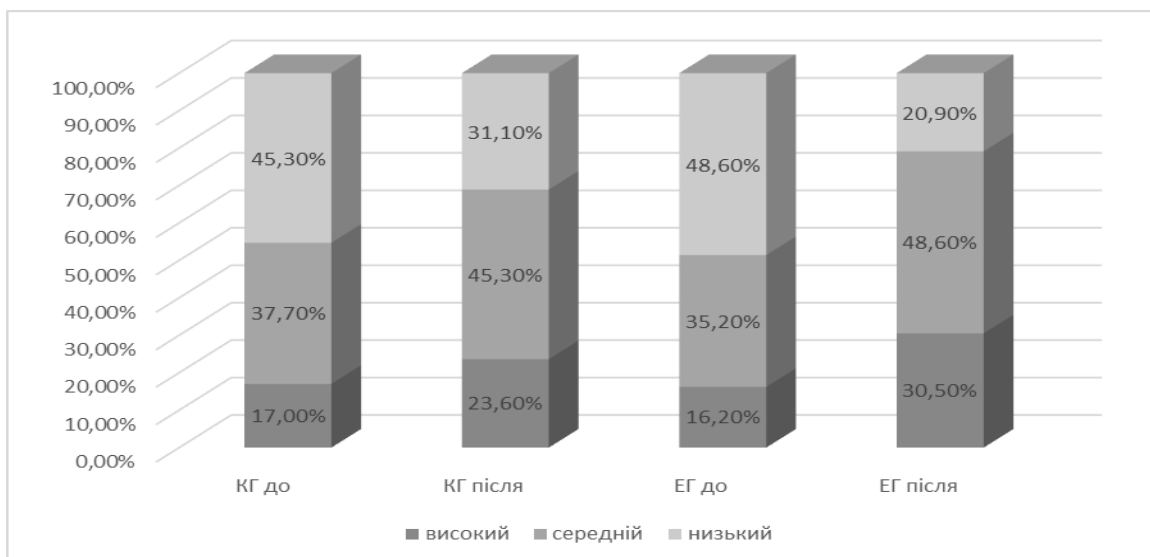

Рис. 5. 22. Порівняльна гістограма змін комунікативно-діяльнісного критерію (за показником «уміння вирішувати професійні конфлікти»)

Аналіз динаміки змін комунікативно-діяльнісного критерію готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності за показником «опанування інформаційно-комунікативних технологій» також засвідчив певні позитивні зміни (наочно представлено на рис. 5. 23). Так, високий рівень сформованості показника у курсантів ЕГ збільшився із 7,0% до 20,5% (+13,5%), середній рівень із 36,1% збільшився до 50,1%. Відповідно відсоток курсантів із низьким рівнем зменшився на 27,5%.

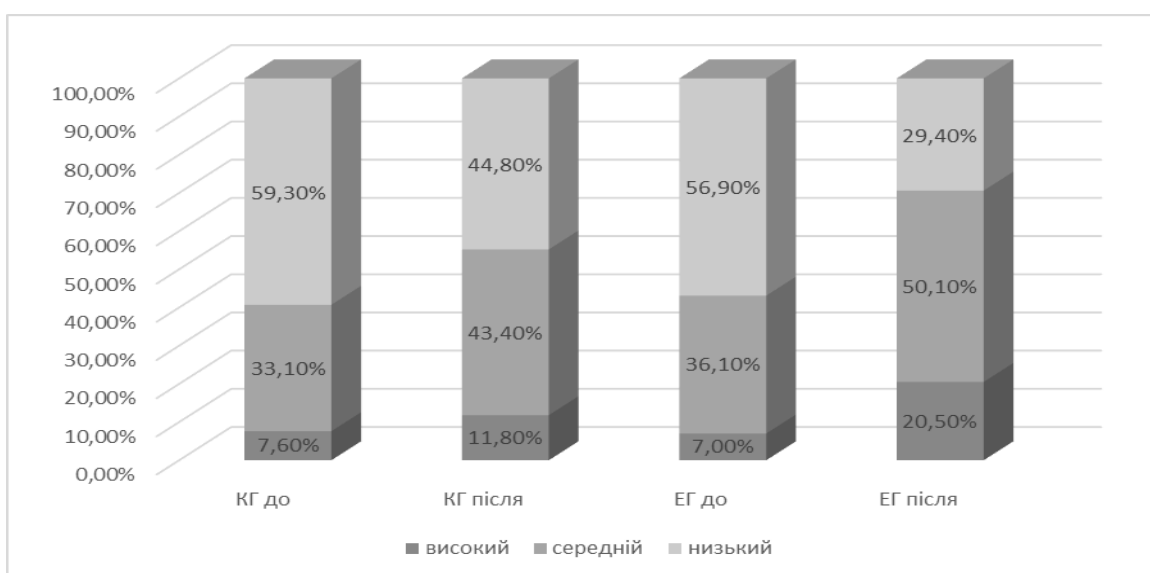

Рис. 5. 23. Порівняльна гістограма змін комунікативно-діяльнісного критерію (за показником «опанування інформаційно-комунікативних технологій») у курсантів ЕГ та КГ

Унаслідок формувального етапу експерименту, позитивних результатів досягнуто в обох групах, однак кількісні та якісні показники ЕГ суттєво перевищують показники КГ. Значущість різниці цих показників підтверджена статистичним аналізом експериментальних даних. Отже, можна стверджувати про позитивний вплив розробленої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. у закладах вищої освіти ДСНС України.

Узагальнення отриманих даних дозволило також визначити відсоток курсантів на початку та наприкінці експериментальної роботи, сформованість готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності яких відповідала визначеним рівням: високому, середньому або низькому. Дані розподілу курсантів за рівнями сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності на початку та після формувального етапу експерименту узагальнили на рисунку 5. 24 та в таблиці 5. 22.

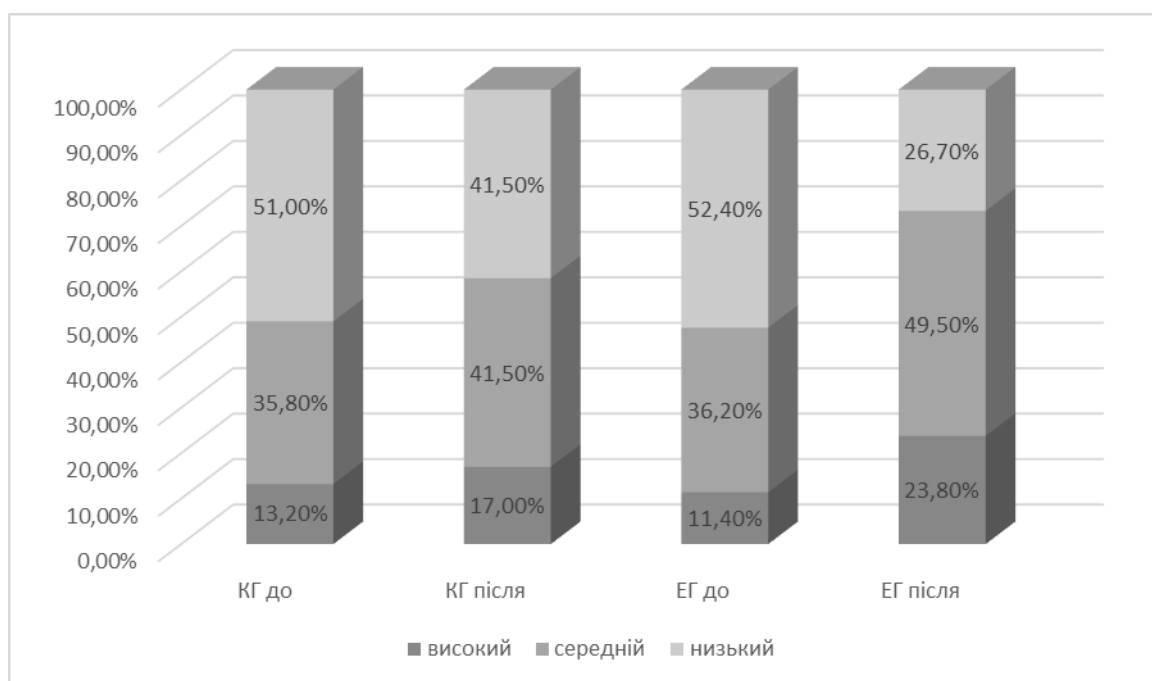

Рис. 5. 24. Порівняльна гістограма змін сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів ЕГ та КГ

**Динаміка зміни рівнів сформованості готовності до професійно
орієнтованої комунікативної діяльності**

рівні	ЕГ		КГ	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
високий	11, 4 %	23, 8 %	13, 2 %	17, 0 %
середній	36, 2 %	49, 5 %	35, 8 %	41, 5 %
низький	52, 4 %	26, 7 %	51, 0 %	41, 5 %

Гіпотеза щодо ефективності концепції та структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки підтверджується результатами математичної статистики.

Щоб визначити статистичну значущість різниці в змінах рівнів сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності використовували статистичний аналіз узагальнених даних таблиці 5. 23 з використанням описових статистик – середнього арифметичного $\bar{x}$, вибіркової дисперсії σ^2 та вибіркового середньоквадратичного σ відхилення рівнів сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Для визначення цих статистик використовуємо такі формули:

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k x_i n_i, \quad \sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k (x_i - \bar{x})^2 n_i. \quad (1)$$

Тут x_i – рівні сформованості показників (низькому рівню відповідає значення $x^1=0$, середньому рівню – значення $x^2=1$ та високому рівню – значення $x^3=2$), k – число рівнів відповідного показника, n_i – кількість курсантів певного рівня, n дорівнює 105 для ЕГ та 106 для КГ.

Крім того, обчислено відповідні вибіркові коефіцієнти варіації V для кожного з показників виділених критеріїв за формулою:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}}. \quad (2)$$

Результати статистичної обробки даних динаміки сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності у ЕГ та КГ наведено в таблиці 5. 23.

Таблиця 5. 23

Результати статистичної обробки даних сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності

показники	група	середнє арифметичне, $\bar{x}$		дисперсія, σ^2		середньо квадратичне відхилення, σ		коефіцієнт варіації, V	
		до	після	до	після	до	після	до	після
інтерес до майбутньої професії	ЕГ	0,514	0,857	0,421	0,503	0,649	0,709	1,262	0,827
	КГ	0,547	0,66	0,436	0,469	0,66	0,685	1,207	1,037
потреба спілкування	ЕГ	0,638	0,962	0,478	0,513	0,691	0,716	1,084	0,745
	КГ	0,657	0,792	0,491	0,504	0,701	0,71	1,066	0,896
прагнення до самовдосконалення	ЕГ	0,6	0,98	0,469	0,495	0,685	0,51	1,141	0,718
	КГ	0,641	0,83	0,513	0,537	0,716	0,733	1,117	0,883
знання основних понять, видів та функцій...	ЕГ	0,629	0,971	0,443	0,447	0,665	0,669	1,058	0,688
	КГ	0,638	0,726	0,478	0,501	0,691	0,708	1,084	0,975
знання морально-етичних норм...	ЕГ	0,562	0,943	0,437	0,454	0,661	0,673	1,176	0,715
	КГ	0,575	0,708	0,471	0,528	0,686	0,727	1,193	1,026
володіння фаховим термін. апаратом	ЕГ	0,562	0,924	0,513	0,566	0,716	0,752	1,274	0,814
	КГ	0,594	0,774	0,524	0,571	0,724	0,756	1,218	0,976
уміння налагоджувати... контакти	ЕГ	0,676	1,095	0,543	0,505	0,737	0,711	1,09	0,649
	КГ	0,716	0,925	0,543	0,541	0,737	0,736	1,029	0,795
уміння розв'язувати... конфлікти	ЕГ	0,59	0,914	0,47	0,538	0,686	0,731	1,162	0,802
	КГ	0,566	0,708	0,453	0,509	0,673	0,713	1,189	1,008
володіння ІКТ	ЕГ	0,620	0,963	0,402	0,435	0,649	0,652	1,009	0,655
	КГ	0,629	0,719	0,438	0,438	0,659	0,661	1,060	0,674

Статистичні характеристики динаміки сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності

група	середнє арифметичне		дисперсія		середньоквадратичне відхилення	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
ЕГ	0, 59	0, 971	0, 47	0, 504	0, 686	0, 71
КГ	0, 623	0, 755	0, 499	0, 523	0, 706	0, 723

Згідно з даними таблиці 5. 23 за формулою обчислимо коефіцієнти варіації для ЕГ та КГ. Для ЕГ до експерименту маємо наступний коефіцієнт варіації:

$$V \approx \frac{0,686}{0,59} \approx 1,162$$

Відповідно після експерименту:

$$V \approx \frac{0,71}{0,971} \approx 0,731;$$

Зафіксовано, що після експерименту дані є менш розсіяними, а, отже, результати дослідження є стабільнішими.

Для КГ у констатувальному зрізі маємо коефіцієнт варіації:

$$V \approx \frac{0,706}{0,623} \approx 1,133;$$

Відповідно у контрольному зрізі маємо:

$$V \approx \frac{0,723}{0,755} \approx 0,958$$

Можемо констатувати, що коефіцієнти варіації даних констатувального зрізу та контрольного зрізу для КГ мають незначні відмінності.

Таким чином, визначаємо, що одержані результати сформованості готовності майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності для ЕГ є стабільнішими.

Наступним етапом статистичного аналізу була перевірка гіпотези про збільшення узагальнених показників рівнів сформованості досліджуваного феномену в ЕГ за допомогою критерію Стюдента, який застосовують при нормальному розподілі сформованості рівнів показників готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. На нормальний симетричний розподіл і відповідно нормальний розподіл рівнів сформованості досліджуваної готовності вказує коефіцієнт асиметрії. Вибіркове оцінювання коефіцієнта асиметрії визначається за формулою:

$$A_k = \frac{1}{n\sigma^3} \sum_{i=1}^k (x_i - \bar{x})^3 n_i.$$

Тут, як і раніше, x_i – рівні сформованості показників, k – число рівнів певного показника, n_i – кількість курсантів певного рівня, n дорівнює 105 для ЕГ та 106 для КГ.

Перейдемо до перевірки нульових гіпотез щодо нульового значення коефіцієнту асиметрії та щодо нормального розподілу даних у ЕГ та КГ. Для цього використано та обраховано коефіцієнти асиметрії для ЕГ та КГ.

Вибірковий коефіцієнт асиметрії для ЕГ до формувального етапу експерименту такий:

$$A \approx \frac{77,42}{105} \approx 0,74;$$

відповідно після експерименту:

$$A \approx \frac{4,488}{105} \approx 0,043.$$

Для КГ при констатувальному зрізі маємо коефіцієнт асиметрії:

$$A \approx \frac{72,474}{106} \approx 0,684;$$

відповідно при контрольному зрізі маємо:

$$A \approx \frac{43,495}{106} \approx 0,41.$$

Виконаємо порівняння вибірових коефіцієнтів асиметрії з критичними значеннями для гіпотези щодо нормального розподілу груп. Останні визначаються об'ємом вибірки. Порівняння вибірових коефіцієнтів асиметрії з критичними значеннями для гіпотези щодо нормального розподілу груп дозволяє зробити висновок про несуттєву різницю коефіцієнту асиметрії для ЕГ та КГ від нуля. Це є індикатором нормального розподілу рівнів серед курсантів груп та дозволяє використання t-критерію Стюдента.

Для ЕГ та КГ необхідно сформулювати нульову та альтернативну гіпотези. Нульову гіпотезу H^0 сформульовано так: різниця сформованості середніх показників готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності для двох об'єктів – ЕГ та КГ – до та після впровадження структурно-функціональної моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки несуттєва для $k=N_1+N_2-2$, тобто високий рівень сформованості досліджуваного феномену у КГ пояснюється випадковими чинниками.

Альтернативну гіпотезу H^1 сформульовано таким чином: різниця сформованості середніх показників готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності для двох об'єктів – ЕГ та КГ – до та після впровадження структурно-функціональної моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки істотна для $k=N_1+N_2-2$, тобто саме запровадження обґрунтованої моделі системи детермінує високий рівень сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з. у ЕГ.

Емпіричне значення t-критерію Стюдента визначено за формулою:

$$t = \frac{\overline{x_2} - \overline{x_1}}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{N_1} + \frac{\sigma_2^2}{N_2}}} \quad (3)$$

де $\overline{x_2}$ та $\overline{x_1}$ – середні показники, що порівнюються;

N_1, N_2 – кількість курсантів у ЕГ та КГ до та після експерименту (у нашому випадку $N_1=N_2$);

σ_1^2, σ_2^2 , значення дисперсії аналізованої ознаки.

Аналіз експериментального матеріалу, порівняння результатів дослідження за підсумками формувального етапу експерименту в КГ та ЕГ виявив очікувані нами результати зростання показників сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, про що свідчать значення критичних точок розподілу t-критерію: $k^1 = 105 + 105 - 2 = 208$ (для ЕГ) та $k^2 = 106 + 106 - 2 = 210$ (для КГ). За умови рівня значущості $p=0,05$ відповідне табличне значення критерію Стьюдента є $t_{tab} = 1,96$.

Знайдемо фактичні значення критерію Стьюдента за даними таблиці та формулою 3.

$$t_{fact}^{EG} \approx \frac{0,971 - 0,59}{\sqrt{\frac{0,47 + 0,504}{105}}} \approx 4,28.$$

Для ЕГ маємо:

$$t_{fact}^{KG} \approx \frac{0,755 - 0,623}{\sqrt{\frac{0,499 + 0,523}{106}}} \approx 1,35.$$

Для КГ маємо:

У кінцевому підсумку фактичні значення різниці середніх для ЕГ більші табличного критичного, що уможливлює висновок про статистично значущу різницю між середніми величинами рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в ЕГ та дозволяє стверджувати, що різниця між двома сукупностями (курсантами ЕГ до та після впровадження структурно-функціональної моделі) суттєва та не випадкова. Такі статистичні результати обумовлюють необхідність відхилити нульову гіпотезу для ЕГ та прийняти альтернативну.

Фактичне значення різниці середніх для КГ навпаки є меншим за таблично критичне, відтак, можна стверджувати, що різниця між середніми величинами рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до

професійно орієнтованої комунікативної діяльності у КГ є статистично незначущою та є наслідком випадкових чинників. Такі статистичні результати обумовлюють необхідність прийняти нульову гіпотезу для КГ.

Унаслідок формувального етапу експерименту, позитивних результатів досягнуто в обох групах, однак кількісні та якісні показники ЕГ суттєво перевищують показники КГ. Значущість різниці цих показників із вірогідністю 95 % підтверджена статистичним аналізом експериментальних даних.

Отже, із вірогідністю 0,95 можна стверджувати, що запропонована структурно-функціональна модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. є більш ефективною, ніж традиційна та сприяє ефективному формуванню готовності курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Усі експериментальні результати узагальнені та статистично опрацьовані, що забезпечує їх достовірність та надійність. Таким чином, розроблена структурно-функціональна модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. та виявлені педагогічні умови пройшли переконливу перевірку і є суттєвими факторами підвищення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. в закладах вищої освіти ДСНС України. Отже, вихідна методологія правильна, мети досягнуто, завдання виконані, гіпотезу підтверджено.

Висновки до п'ятого розділу

У розділі розкрито логіку дослідно-експериментальної роботи; визначено основні етапи, завдання, зміст і комплекс методів експериментального дослідження; подано результати апробації структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної

підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту та доведено її ефективність.

Дослідно-експериментальна робота складалася із трьох послідовних етапів: констатувального, формувального та узагальнювального.

Констатувальний етап експерименту передбачав виявлення початкового рівня сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Діагностування рівнів сформованості показників готовності майбутнього офіцера с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності в ході дослідно-експериментальної роботи здійснено за допомогою діагностувального комплексу як стандартних, так і адаптованих та модифікованих або спеціально розроблених відповідно до критеріїв і показників досліджуваного феномена авторських методик.

У педагогічному експерименті задіяно репрезентативну вибірку курсантів відомчих закладів вищої освіти ДСНС України спеціальностей «Цивільний захист» і «Пожежна безпека» – 422 особи.

Результати діагностування дають підстави стверджувати, що високий рівень сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності мають 11,7% курсантів, середній – 36%, низький – 52,3%, що відображає переважання низького та середнього рівнів готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

За результатами констатувального етапу дослідження зроблено висновок, що рівень сформованості готовності майбутнього офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності не задовольняє сучасні вимоги ринку праці до висококваліфікованого фахівця.

Формувальний етап експерименту передбачав проведення дослідно-експериментальної перевірки гіпотези, концептуальних положень дослідження, апробацію розробленої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту і педагогічних умов її забезпечення;

удосконалення змісту навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти ДСНС України з урахуванням завдань дослідження.

На етапі формувального експерименту в КГ процес фахової підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту відбувався за звичним регламентом, не вирізнявся із загальної схеми навчально-виховної роботи й не мав спеціальної спрямованості на формування готовності до професійно орієнтовної комунікативної діяльності.

Основою професійно орієнтованої комунікативної підготовки всіх ЕГ було визначено спеціальну методику, органічно поєднувану із традиційними навчальними дисциплінами. Полем для формування готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності обрано навчальні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Основи управління», «Основи інформаційних технологій», «Організація аварійно-рятувальних робіт», «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки», «Комунікативний практикум».

На узагальнювальному етапі здійснено систематизацію, узагальнення й аналіз одержаних результатів експериментальної професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів; зіставлення одержаних експериментальних результатів із прогнозованими; опис ходу та результатів дослідження на основі методів статистичної обробки даних; формулювання загальних висновків роботи та окреслення перспективи подальших наукових пошуків.

Шляхом порівняння отриманих результатів, їхнього кількісного та якісного аналізу доведено ефективність структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту, яку було впроваджено у процес фахової підготовки ЕГ і яка зумовила суттєві статистично значущі зміни рівня сформованості кожного компонента готовності майбутнього офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Статистичну значущість отриманих результатів підтверджено за допомогою методів математичної статистики.

Після формувального експерименту в ЕГ відбулося збільшення кількості курсантів із високим і середнім рівнями сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (на 12,4% і 13,3% відповідно) та водночас зменшення чисельності курсантів із низьким рівнем сформованості готовності (на 25,7%).

Констатовано, що значуще зростання якісних показників ЕГ зумовлене створенням педагогічних умов і впровадженням у навчальний процес структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України.

Зафіксовано, що порівняно з суттєвим зростанням якісних показників ЕГ підвищення показників контрольних виявилось менш значущим: після формувального експерименту в КГ відбулося збільшення кількості курсантів із високим і середнім рівнями сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (на 3,8% і 5,7% відповідно) та зменшення чисельності курсантів із низьким рівнем сформованості готовності (на 9,5%).

Узагальнення результатів формувальної дослідно-експериментальної роботи дає підстави стверджувати про позитивну динаміку підвищення рівня сформованості готовності майбутнього офіцера служби цивільного захисту за виокремленими критеріями в курсантів ЕГ і менш значущу динаміку такого рівня у КГ.

За результатами педагогічного експерименту зафіксовано переважаючу позитивну динаміку рівнів сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів ЕГ порівняно з аналогічними показниками КГ. Це дає підстави стверджувати, що мету дослідження досягнуто, визначені завдання виконано, гіпотезу підтверджено.

Виклад матеріалу спонукає до висновку про підтвердження загальної та часткової гіпотез. Таким чином, мету дисертаційної роботи досягнуто, завдання виконано, це є підставою для формулювання **загальних висновків**.

Матеріали цього розділу викладені в публікаціях автора: [193], [195], [198], [199], [218], [219], [225], [227], [232].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично обґрунтовано та запропоновано новий підхід до розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України, що полягав у розробленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів, розкрито сутність експериментальної методики формування структурних компонентів готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, визначено критерії та показники низького, середнього та високого рівнів сформованості досліджуваного феномену. Результати проведеного науково-педагогічного пошуку дають підстави для формулювання таких висновків:

1. Для розуміння сутності й побудови наукового дослідження проведено дефінітивний аналіз його основних понять. Професійно орієнтовану комунікативну діяльність офіцера служби цивільного захисту розглянуто як активність, спрямовану на досягнення певних усвідомлюваних цілей, змістом якої є взаємне пізнання і обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації для встановлення взаємозв'язків, необхідних для професійної діяльності. Поняття «професійна підготовка» потрактовано як цілеспрямований процес опанування сукупністю світоглядних, загальнокультурних і спеціальних знань, умінь, навичок і досвіду для успішного виконання завдань за призначенням. Професійно орієнтовану комунікативну підготовку майбутнього офіцера служби цивільного захисту розуміємо як комплекс форм, методів і засобів навчання та виховання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в умовах відомчого закладу вищої освіти ДСНС України, які забезпечують розвиток інтегративного стану особистості майбутнього фахівця, вираженого в готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Авторська позиція щодо змістового наповнення поняття «готовність майбутнього офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності» полягає у його баченні як інтегративного стану особистості тривалого характеру та закономірного результату спеціальної підготовки, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання, що містить аксіологічний, знаннєвий і діяльнісний компоненти як сукупність знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей, котрі забезпечують повноцінну здатність випускника закладу вищої освіти ДСНС України до провадження професійно орієнтованої комунікативної діяльності у професійній сфері.

2. Проведено порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту. Простежено, що розвиток загальнокультурної грамотності з акцентом на професійно комунікативний аспект підготовки є обов'язковою частиною професійного навчання фахівця в зарубіжних закладах освіти.

Виявлено особливості професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту закордоном: практико-орієнтованість, високий відсоток практичного складника професійної підготовки фахівців; чітка регламентація дій усіх суб'єктів педагогічного процесу, потужне методичне забезпечення; наявність «зворотного зв'язку» між здобувачами освіти, викладачами, адміністрацією, випускниками, практичними працівниками на всіх рівнях навчання; жорстка система контролю засвоєних знань; використання активних методів навчання; значна кількість колишніх і теперішніх працівників, що поєднують службу з викладанням у закладах вищої освіти; складання навчальних планів і програм із урахуванням пропозицій керівництва практичних підрозділів.

Установлено, що у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів відбувається лише під час вивчення мовних дисциплін, що не забезпечує в достатньому

обсязі формування готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

3. Схарактеризовано сутність професійної діяльності офіцерів служби цивільного захисту. Підкреслено, що їхня професійна діяльність є однією із найбільш складних, відбувається у надзвичайних і динамічних обставинах за значного психологічного та фізичного напруження, у складних природних і погодних умовах.

Виокремлено й обґрунтовано особливості несення служби офіцером служби цивільного захисту, зокрема: автономність розміщення частин і підрозділів; тривалість і тіснота взаємодії з підлеглими; регламентованість; значна самостійність у проведенні заходів; колективний характер праці; надзвичайна відповідальність за результати особистих дій; динамічність у змінах умов оперативно-тактичної роботи; складність і небезпечність умов професійної діяльності; висока психологічна «ціна» рішень.

Констатовано, що комунікативна діяльність офіцерів служби цивільного захисту розгортається у трьох основних сферах – службово-функціональній, суспільній (соціально-комунікативній) та соціально-побутовій.

Проаналізовано специфіку професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в умовах профільного закладу вищої освіти, серед яких – особливий соціальний статус курсанта; постійне перебування в курсантських колективах, що мають спеціальну організацію, своєрідний побут, статутні відносини; чітка регламентація всієї життєдіяльності; службово-професійна спрямованість – підготовка фахівців до виконання спеціальних обов'язків із захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій і їхніх наслідків; виховання як органічна частина професійної підготовки особового складу.

4. Обґрунтовано концепцію професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. Педагогічна концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх

офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України – це система авторських ідей щодо закономірностей і сутності педагогічного процесу професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів, принципів його організації і методів здійснення, яку вибудовано на певній теоретико-методологічній основі й узагальненні сучасного педагогічного досвіду, зокрема власного, експериментально перевіреного.

Композиційне викладення педагогічної концепції професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України представлено такими структурними складниками: передумовами становлення й розвитку проблеми дослідження, понятійно-категорійним апаратом, теоретико-методологічними засадами, ядром концепції, її змістовно-смісловим вираженням, педагогічними умовами ефективного функціонування й розвитку досліджуваного педагогічного феномену та межами застосування концепції.

Запропонована педагогічна концепція слугувала теоретико-методологічним підґрунтям розроблення структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

5. Визначено критерії і показники сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності: мотиваційно-ціннісний (показники – інтерес до майбутньої професії; потреба спілкування; прагнення до самовдосконалення); когнітивний (показники – знання основних понять, видів і функцій професійно орієнтованої комунікативної діяльності; знання морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту; опанування фахового термінологічного апарату); комунікативно-діяльнісний (показники – уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами професійної діяльності (викладачами, командирами, підлеглим особовим складом, цивільним населенням,

постраждалими тощо), а також ініціювати та підтримувати процес спілкування; уміння залагоджувати професійні конфлікти; опанування інформаційно-комунікативних технологій).

За виявленими критеріями та їхніми показниками схарактеризовано рівні сформованості готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності – низький, середній, високий.

Для оцінювання рівня сформованості готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності було дібрано, модифіковано та розроблено методи педагогічного діагностування (опитувальники, письмові контрольні роботи, тестові завдання та ін.).

6. Теоретично обґрунтовано й експериментально підтверджено, що ефективна професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України можлива внаслідок реалізації сукупності таких педагогічних умов: формування ціннісного ставлення курсанта до майбутньої професії; активізація інтерактивних методів навчання; удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту; оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.

7. Розроблено структурно-функціональну модель і науково-методичне забезпечення її реалізації в системі професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

У структурі пропонованої структурно-функціональної моделі виокремлено та схарактеризовано цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну та контрольну-оцінювальну підсистеми.

Розроблено науково-методичне забезпечення реалізації структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України, а саме: навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни обов'язкового циклу підготовки «Українська мова (за професійним спрямуванням)», дидактико-методичний супровід проведення практичних занять із навчальних дисциплін «Основи управління» (модуль «Комунікативна діяльність керівника», «Комунікативний практикум»), «Основи інформаційних технологій» (модуль «Інформаційні та комунікаційні технології»), «Організація аварійно-рятувальних робіт» (модуль «Комунікативні аспекти діяльності керівника аварійно-рятувального загону»), «Державний нагляд у сфері пожежної безпеки» (модуль «Загальні питання комунікації державного інспектора»), укладено електронний посібник із навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», видано «Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-російсько-англійський)» (у співавторстві).

8. Експериментально перевірено та підтверджено ефективність структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України.

На основі зіставлення одержаних у проведеному педагогічному експерименті результатів, їхнього кількісного і якісного аналізу спостережено, що реалізація структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту зумовила суттєві статистично значущі зміни рівнів сформованості кожного компонента готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності та досліджуваного феномену загалом, що підтверджено за допомогою методів математичної статистики.

Після формувального експерименту простежено зростання в ЕГ кількості курсантів із високим і середнім рівнями сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності (на 12,4% і 13,3% відповідно) та водночас зниження чисельності курсантів із низьким рівнем сформованості готовності (на 25,7%).

У ході експерименту доведено, що упровадження структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту зумовило отримання на його завершальному етапі позитивної динаміки зростання рівня сформованості кожного критерію. Для перевірки розробленої загальної та робочих гіпотез було застосовано критерій χ^2 (хі-квадрат), при $\alpha = 0,05$.

Підсумки експериментальної роботи дають змогу стверджувати про ефективність упровадженої структурно-функціональної моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України, а відтак – слугують підтвердженням істинності окресленої наукової гіпотези. Результати експерименту є переконливою підставою для констатації про вирішення завдань дисертації та досягнення мети.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів і потребує подальшого розроблення науково-методичного супроводу. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків вважаємо розроблення інструментарію формування готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності для системи самоосвіти й дистанційного навчання. Висновками та положеннями дослідження можна послуговуватися у процесі вдосконалення наявної в різних галузях системи професійної комунікативної підготовки здобувачів у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Москва: Просвещение, 1990. 141 с.
2. Активні та інтерактивні методи навчання. URL: <http://www.edudirect.net/sopids-436-1.html> (дата звернення 10.01.2016).
3. Алфимов В. Н., Артёмов Н. Е., Тимошко Г. В. Творческая личность старшеклассника: модель и развитие. Киев, Донецк, 1993. 64 с.
4. Алякринский Б. С. Основы авиационной психологии: учебник. Москва: Воздушный транспорт, 1985. 315 с.
5. Ананьев Б. Г. О психологических эффектах социализации. Человек и общество. Л.: Изд-во ЛГУ, 1971. 145 с.
6. Андреев В. И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. Казань: Центр инновационных технологий. 2000. 600 с.
7. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Аспект Пресс, 2001. 384 с.
8. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для вузов. 5-е изд., испр. и доп. Москва: Аспект Пресс, 2004. 365 с.
9. Андронкіна Н. М. Проблеми навчання іноземному спілкуванню у викладанні іноземної мови як спеціальності. *Навчання іноземним мовам у школі та вищах*. С.–Пб., 2001. С. 150–160.
10. Антипова В. М., Колесина К. Ю., Пахомова Г. А. Компетентностный подход к организации дополнительного педагогического образования в университете. *Педагогика*. 2006. № 8. С. 59.
11. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України: наук.-практ. посіб. Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. 369 с.
12. Аришина Э. С. Формирование ценностного отношения у студентов вуза к профессиональной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. / Магнитогорский гос.ун-т. Магнитогорск, 2004. URL:

<http://www.dissercat.com/content/formirovanie-tsennostnogo-otnosheniya-u-studentov-vuza-k-professionalnoi-deyatelnosti>. (дата звернення 15.07.2016).

13. Афонін В. Теорія і практика професійної підготовки студентів інститутів фізичної культури (ІФК) як педагогічна проблема. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. праць у галузі фізичної культури і спорту. Львів: НВФ «Українські технології», 2004. Т. 4. С. 7–10.

14. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Москва: Просвещение, 1982. 192 с.

15. Банько Н. В. Развиваем творческое мышление младших школьников. *Педагогічна скарбниця Донеччини*. 1998. № 2. С. 32–33.

16. Баскаков А. Я. Методология научного познания. Киев: МАУП, 2002. 216 с.

17. Бережна В. С. Підготовка майбутніх менеджерів до інноваційної професійної діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_Gum/NiO/2009_7/1 (дата звернення 23.09.2016).

18. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / пер. с англ.; общ. ред. В. Я. Пилиповского. М.: Прогресс, 1986. 424 с.

19. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2001. 20 с.

20. Биочинский И. В. Организационно-педагогические основы подготовки офицерских кадров высших училищ сухопутных войск: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Казань, 1993. 170 с.

21. Блажук О. А. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційних технологій. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. №4. 2011. С. 5–8. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).

22. Блонский П. П. Память и мышление. *П. П. Блонский. Избр. педагогические и психологические сочинения: в 2 т.* Москва, 1979. 437 с.
23. Бойко А. М. Від теорії до практики: критеріальні ознаки, відбір і поетапний процес упровадження педагогічних інновацій: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. 268 с.
24. Бойко Ж. В. Становление ценностного отношения к профессиональной деятельности студентов технического вуза через освоение культурологических знаний: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Амур. гум. пед. гос. ун-т. Хабаровск, 2009. 233 с.
25. Бойченко О. В. Сутність поняття «підготовка майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін» на сучасному етапі. *Наука і освіта*, №1, 2014. С. 79–82.
26. Большая советская энциклопедия: в 30 т. М.: Сов. энцикл., 1975. Т. 21. 640 с.
27. Большой психологический словарь / ред. Б. Г. Мещерикова, В. П. Зинченко. 3-е изд. доп. С.–Пб.: Прайм-европринт, 2006. 672 с.
28. Бондаренко В. В., Журавльов В. В. Теоретичний аналіз проблеми готовності до професійної діяльності офіцерів по роботі з персоналом. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України* / Голов. ред. Потапчук Є. М. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2012. № 62. С. 153–156. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).
29. Бордовский Г. А. Актуальные направления реализации концепции непрерывного педагогического образования. *Непрерывное профессиональное образование*. Вып. 1. С.–Пб.: изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1993. С. 3–6.
30. Боярчук Н. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 85–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2013_1_15 (дата звернення: 15.04.2017).

31. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Кривий Ріг, 2001. 238 с.
32. Браим И. П. Этика делового общения. Минск: НКФ Экоперспектива, 1996. 208 с.
33. Бут В. П. Формування професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників МНС України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / К., 2008. 20 с.
34. Бушуєва Т. Структурно-змістові характеристики моделі психолога. *Український науковий журнал Social-science*. №2, 2016. URL: <http://social-science.com.ua/article/1056> (дата звернення:14.03.2017).
35. Вайсберг А. А. Организация профориентационной работы школы, ПТУ, предприятия. Москва: Просвещение, 1986. 149 с.
36. Васильєва М. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Х.: ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2003. 432 с.
37. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підруч. для педагогів. К.: Укр. видавнича спілка, 1997. 410 с.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови, з дод. і допов. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
39. Випускники українських ВНЗ очима роботодавців. URL: https://www.yourcompass.org/docs/Employees%20on%20University_Graduates.pdf (дата звернення:09.06.2017).
40. Вишнякова С. М. Профессиональное образование: словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. М.: НМЦ СПО, 1999. 538 с.
41. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 171 с.

42. Военный энциклопедический словарь в 2-х т. / редкол.: А. П. Горкин, В. А. Золотарев, В. М. Карев и др. М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2001. 848 с.
43. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації. Д.: РВВ ДНУ, 2002. 92 с.
44. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Х., 2006. 475 с.
45. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: монографія. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*, 2004. 376 с. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).
46. Гапонова С. А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения. *Психологический журнал*. 1994. №3. С.9–12.
47. Георгієв М. М. Діяльнісний та особистісний компоненти у структурі професійної компетентності майбутніх офіцерів високомобільних десантних військ. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. № 3(72), 2014. С.53–65. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).
48. Голованова Н. Л., Бишевец Н. Г. Современные подходы у профессионально-прикладной физической подготовки будущих рабочих. *Актуальные научные исследования в научном мире*. № 4-3 (24), 2017. С. 36–39. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29069626> (дата звернення: 23.03.2016).
49. Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття. *Проблеми освіти*. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2011/v2/NV-2011-V2_68.pdf (дата звернення: 02.05.2017).
50. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.

51. Гора В. А. Особливості системи професійної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. №14, 2013. С.107–111.

52. Горбатько К. М. Сутність та особливості змісту професійно-психологічної компетентності офіцерів-прикордонників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. № 4. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_4_7.pdf (дата звернення: 17.11.2016).

53. Горностай П. Життєва компетенція в умовах обмеженості життєвого світу. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб.* К.: Конспект, 2000. С. 44–47.

54. Горностай П. П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / НИИ психологии УССР. К., 1988. 149 с.

55. Горова О. Ціннісне ставлення до професійної діяльності як значущий чинник самореалізації майбутніх архітекторів й будівельників. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2016. № 4. С. 77. (Серія «Політологія, психологія, комунікації»). URL: <http://social-science.com.ua/article/1283>. (дата звернення: 21.03.2017).

56. Грибенюк Г. С. Розвиток самоактивності курсанта. *Пожежна безпека: теорія і практика*. 2014. № 16. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbtp_2014_16_5 (дата звернення: 23.03.2015).

57. Григоренко Н. В. Зарубіжний досвід побудови систем надання державних послуг у сфері цивільного захисту. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 2 (49). С. 290–297.

58. Григоренко Т. Роль освітньо-комунікативного середовища ВНЗ у підготовці майбутніх вчителів-філологів. С. 109–114. URL:

http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4792/1/rol_komunikativ_sere_d.pdf (дата звернення: 19.02.2017).

59. Грицай Н. Сучасні підходи до методичної підготовки майбутніх учителів біології. Репозитарій УДПУ. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2013/visnuk_49.pdf (дата звернення: 21.03.2017).

60. Гриця Т. Г. Значення відомчої освіти для підготовки працівників ОВС України. *Право і безпека*. № 4. 2002. С. 55–59.

61. Грішко-Дунаєвська В. А. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі вивчення іноземної мови у вищих військових навчальних закладах: сутність та її структурні компоненти. *Зб. наук. пр. Національної Академії державної прикордонної служби України, 2014*. № 1(70). С.209–224. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).

62. Громовий В. В. Компетентнісний підхід: реальність сучасної української освіти чи запізніле відлуння чергової педагогічної моди. Всеукраїнська експертна мережа. URL:<http://www.experts.in.ua> (дата звернення: 07.08.2016).

63. Грязнов І. О. Аналіз теоретико-методологічних підходів до самоствердження та соціалізації особистості у ранньому юнацькому віці. *Зб. наук. пр. Національної Академії державної прикордонної служби України, 2010*. № 53. С. 16–18. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).

64. Грязнов І. О. Теоретико-методичні засади морального виховання майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Т., 2005. 470 с.

65. Гуманізм. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Гуманизм>. (дата звернення: 19.06.2017).

66. Гуменна І. Р. Структура готовності майбутніх лікарів до професійної комунікації. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1 (38). С.101–104. (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).

67. Гурч Л. М. Впровадження інноваційних педагогічних технологій: вимоги сучасності. *Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України*. 2003. Вип. 9. С. 151–153.
68. Давыдов В. В., Варданян А. У. Учебная деятельность и моделирование. Ереван: Луйс, 1981. 213 с.
69. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. *Педагогика*. 2003. № 4. С. 21–26.
70. Демент М. О. Сформованість професійної мотивації в ході педагогічного експерименту майбутніх офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Вісник Львівського університету безпеки життєдіяльності*. № 7, 2013. С. 254.
71. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Хмельницький: ТУП, 2002. 334 с.
72. Деятельность: теории, методология, проблемы: сб. науч. ст. / сост. И. Т. Красавин. М.: Политиздат, 1990. 366 с.
73. Діяльнісний підхід у педагогіці. Енергодарська загальноосвітня школа № 7. Офіційний сайт. URL: <http://ezosh7.klasna.com/uk/site/diyalnisnii-pidkhd-u-nav.html> (дата звернення: 02.02.2017).
74. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
75. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України. Медична справа: офіційні документи. URL: <http://zakon.medsprava.com.ua/regulations/2341/8217/8218/464797> (дата звернення: 30.03.2017).
76. Драгомирецька Н. М. Теоретичний аналіз комунікативної діяльності державного службовця. Одеса: Астропринт, 2005. 279 с.
77. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / М., 1983. 356 с.

78. Дюшеева Н. К. Методологические подходы к профессионально-личностному формированию будущего учителя. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 9. С. 16–23.
79. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. М.: Просвещение, 1981. 383 с.
80. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 14. С.74–79.
81. Екстремальна та кризова психологія: термінологічний словник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Х.: ХНАДУ, НУЦЗУ, 2010. 291 с.
82. Енциклопедія освіти / голов. ред.: В. Г. Кремень. Акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
83. Энциклопедия профессионального образования в 3-х т. / под. ред. С. Я. Батышева. М.: АПО, 1999. Т. 2. 440 с.
84. Євсюков О. П. Реформування системи підготовки фахівців Державної служби цивільного захисту відповідно до нових освітніх стандартів. С.1–7. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/19.pdf> (дата звернення: 14.12.2016).
85. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Х., 2006. 172 с.
86. Жалдак М. Формування системи інформативних компетентностей майбутніх учителів інформатики у процесі навчання в педагогічному університеті. *Вища школа*. 2009. №10. С. 44–52.
87. Жаровцева Т. Г. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з неблагополучними сім'ями: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т. імені К.Д.Ушинського. Одеса, 2007. 44 с.

88. Желанова В. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія вихователя і вихованців як засіб творчої самореалізації особистості. *Педагогічний часопис Волині*. № 2 (3). (2016). С. 71-76. URL: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/12133/1/r_2-16-21.pdf (дата звернення: 31.10.2016).

89. Желтобрюх С. П. Педагогические условия социальной адаптации курсантов военно-экономического вуза: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ярославль, 1997. 137 с.

90. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. І. Єрмакова, Г. М. Нессен. К.: Богдана, 2003. 520 с.

91. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики в процесі виконавської діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ, 2007. 223 с.

92. Законодавство України про освіту: збірник офіційних текстів станом на 28 травня 2012 р. / упорядник Ю. І. Руснак. К.: «Центр учбової літератури», 2012. 274 с.

93. Закон України «Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту» від 05.03.2009 р. № 1068-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1068-17> (дата звернення: 11.04.2017).

94. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.04.2017).

95. Закон України «Про правові засади цивільного захисту» в редакції від 24.06.2004 р. № 1859-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1859-15> (дата звернення: 02.02.2017).

96. Закон України «Про професійно-технічну освіту» в редакції від 05.03.2017 №103/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.06.2017).

97. Зімниця Є. А. Педагогічні умови формування ергономічних компетенцій у майбутніх учителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Полт. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2009. 228 с.

98. Зудова Т. М. Управление психолого-педагогическим сопровождением образовательного процесса. Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». URL: <http://www.festival/1september.ru/articles/414232> (дата звернення: 30.11.2016).
99. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. С. –Пб.: Питер, 2000. 508 с.
100. Ильина Т. А. Педагогика. М.: Просвещение, 1969. 574 с.
101. Ипполитова Н. В., Колесников М. А., Соколова Е. А. Система профессиональной подготовки студентов педагогического вуза: личностный аспект: монография. Шадринск: Исеть, 2006. 236 с.
102. Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. М.: Политиздат, 1988. 319 с.
103. Казміренко В. П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С. 76–78.
104. Кайдалова Л. Г., Пляха Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Х.: НФаУ, 2011. 132 с.
105. Калинюк Н. В., Діденко О. В. Професійна комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Вип. 2. (Серія «Педагогічні науки»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_2_7 (дата звернення: 23.08.2016).
106. Капітанець О. М. Педагогічна підготовка менеджерів у вищих технічних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2001. 211 с.
107. Карпов А. В. Психология менеджмента: учеб. Пособие. М.: Гардарики, 2005. 584 с.
108. Картамышев П. В., Тарасов А. К. Методика летного обучения: учебн. Москва: Транспорт, 1987. 278 с.

109. Кіслов Д. В. Термінологія комунікації: теоретичний дискурс та його практичне використання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=551> (дата звернення: 27.05.2016).

110. Керницький О. М. Теоретичний аналіз проблеми формування психологічної готовності курсантів-льотчиків до військово-професійної діяльності. *Військова освіта*: зб. наук. пр. 2003. № 14. С. 50–59.

111. Кибальна Н. Дефініція «професійна відповідальність» у контексті підготовки майбутнього фахівця цивільного захисту. *Людинознавчі студії*. Вип. 29, 2014. С. 77–86. (Серія «Педагогіка»). URL: http://ddpu.drohobych.net/pedagogics/arhiv/29_ch3_2014/10.pdf (дата звернення: 14.03.2017).

112. Киряшов М. И. Социально-педагогические проблемы теории и практики, комплексного подхода к воспитанию в воинских коллективах. М.: Педагогика, 1980. 232 с.

113. Клак І. Є. Критерії, показники та рівні сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови. Науковий блог Національного університету «Острозька Академія». URL: <http://naub.oa.edu.ua/categoru/conf/page/2> (дата звернення: 18.06.2016).

114. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования игры и дискуссии. Рига: Эксперимент, 2007. 327 с.

115. Климов Е. А. Психология профессионала. М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.

116. Климова К. Я. Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. № 4. Бердянськ: БДПУ, 2009. С. 193–197. (Серія «Педагогічні науки»).

117. Коберник О. М. Проектно-технологічна система трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 4. С. 10–12.

118. Кодекс цивільного захисту України в редакції від 01.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення: 04.06.2016).
119. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_6/kov (дата звернення: 22.04.2016).
120. Коваль І. Теоретичні аспекти психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. №5, 2014. С.184–191.
121. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтава, 2015. 250 с.
122. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / К., 2005. 532 с.
123. Кокун О. М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*: збірник наукових праць. Вип. 7. Харків: УЦЗУ, 2010. С. 182–190.
124. Коломинский Я. Л. Психология общения. М.: Молодая гвардия, 1974. 311 с.
125. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. М., 1982. Т. 1. 1982. 236 с.
126. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти / за заг. ред. В. Д. Шинкарука. К.: МОН України, 2008. 68 с.
127. Кондаков І. М., Нілопець М. Н. Психологічний словник. М.: Наука. 1975. 720 с.
128. Конечкая В. П. Социология коммуникации: учебник. М.: Международный ун-т бизнеса и упр., 1997. 302 с.

129. Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки. URL: <http://osvita.ua/legislation/proftech/8836> (дата звернення: 17.12.2016).

130. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні: затверджена МОН України та першим віце-президентом АПН України 05.07.2004 р. *Професійно-технічна освіта*. 2004. № 3. С. 2–5.

131. Копилова О. М. Інтерес до професії, як складова професійних цінностей майбутнього педагога. URL: <http://intkonf.org/kopilova-om-interes-do-profesiyi-yak-skladova-profesiynih-tsinnostey-maybutnogo-pedagoga/> (дата звернення: 04.04.2017).

132. Корнетов Г. Сучасна педагогіка в пошуках педагогічної парадигми. *Новий педагогічний журнал*. 1996. № 1. С.17–23.

133. Кравець С. Г. Психолого-педагогічні основи проектної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка: зб. наук. праць. Вип. 11. Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України / ред. кол.: В. О. Радкевич (голова) та ін. К.: Міленіум, 2016. С. 44–54.

134. Кравцов С. В. Психологічні проблеми виховання дітей та молоді в дусі гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського. *Педагогічна газета*. № 1(97), січень 2008. С. 22–29.

135. Краткий словарь педагогических понятий: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / авт.-сост. А. А. Пермяков, В. В. Морозов, Э. Р. Зарединова. изд. 2-е, испр. и доп. Кривой Рог; Симферополь: Издавничий дім, 2010. 144 с.

136. Кремень В. Г. Психологічна наука в ідеологічній проекції. *Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: матеріали методологічного семінару АПН України (м. Київ, 12 лист. 1998 р.)*. К.: Гнозис, 1998. С. 3–6.

137. Кричфалушій М. Потреба у спілкуванні як фактор формування особистості майбутнього спортивного педагога в процесі професійної

підготовки. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: збірник наукових праць. 2012. №1. С. 26–28.

138. Крутецкий В. А. Психология. М.: Просвещение, 1986. 352 с.

139. Кубаєнко А. В. Професійно важливі якості особистості та спосіб життя працівника міліції. *Професійне становлення особистості*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 лютого 2013). Одеса: ОДУВС, 2013. С. 90–91.

140. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / К., 2001. 20 с.

141. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка С. –Пб: Норинт, 2008. 1536 с.

142. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 225 с.

143. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности. Хабаровск, 1997. 315 с.

144. Кульневич С. В. Педагогика личности от концепций до технологий: учеб.-практ. пособ. для учителей и классных руководителей, студентов, магистрантов и аспирантов пед. учеб. заведений, слушателей ИПК. Ростов н/Д: Творческий центр «Учитель», 2001. 160 с.

145. Кучеренко Н. С. Професійно важливі якості особистості як основа прогнозування успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю. *Науковий вісник Херсонського Державного університету*. (Серія «Психологічні науки»). URL: www.pj.kherson.ua/file/psychology_01/ukr/part_2/24.pdf (дата звернення: 14.01.2017).

146. Кучеренко Н.С. Формування психологічної готовності особистості, як складова професійної підготовки рятувника ДСНС України. *Наукове забезпечення діяльності оперативно-рятувальних підрозділів (теорія та практика): збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Ч. 2. Х.: НУЦЗУ 2014. 207 с.
147. Кушнар'ов С. В., Резнікова О. В. Формування професійної готовності майбутніх працівників правоохоронних органів у процесі навчальної практики та стажування. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2003. Вип. 31. С. 172–180.
148. Лазар'єв О. В. Критерії, показники та рівні сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Ч. 1, 2014. С.211–216.
149. Левадна Й. Формування творчої особистості засобами предмета. *Педагогічний вісник*. 1999. № 2. С. 7–9.
150. Лейбович А. Н. Структура и содержание государственного стандарта профессионального образования. М., 1991. 224 с.
151. Лебедєв Д. В. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Харків, 2008. 293 с.
152. Лийметс Х. И. Подготовка к общению в системе воспитательных устремлений общеобразовательной школы. Таллинн: ТалПИ, 1974. 104 с.
153. Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С. 125–132.
154. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / К., 1996. 378 с.

155. Лисенко С. А. Здатності до науково-дослідницької діяльності у майбутніх магістрів військового управління в міжнародних відносинах (теоретичний аспект). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Вип. 5, 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2013_5_16 (дата звернення: 29.12.2015). (Серія «Педагогічні науки»).

156. Литвиненко С. А. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / НПУ імені М. П. Драгоманова. К., 2005. 40 с.

157. Лісніченко Ю. М. Критерії та показники готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/328/514> (дата звернення: 16.11.2016).

158. Логачов М. Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Університет внутрішніх справ. Х., 2001. 184 с.

159. Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики. Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. Ч. І. Харків: ОВС, 2002. С.96–97.

160. Ломов Б. Ф. Особенности познавательных процессов в условиях общения. *Психологический журнал*, 1981. № 5. С. 23–45.

161. Макаренко Л. Л. Концепція процесу формування інформаційної культури майбутнього вчителя технології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 42, 2013. С.152–163. (Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи»).

162. Максименко С. Д. Поняття особистості в психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006, № 7. С. 1–7.

163. Максименко С. Д., Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). *Рідна школа*, 1994. № 3-4. С. 68–72.

164. Малеван О. Ю., Переверзін Ю. П., Тищенко В. О. Аналіз структури системи підготовки кадрів у сфері цивільного захисту. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=538> (дата звернення: 10.05.2017).

165. Мандрик Л. М. Формування гендерної культури майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Переяслав-Хмельницький, 2015. 25 с.

166. Матохнюк Л. О. Формування психологічної готовності майбутніх інженерів-прикордонників до професійної діяльності: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б.Хмельницького. Хмельницький, 2006. 20 с.

167. Мелибруда Е. Я – Ты – Мы: Психологическая возможность улучшения общения / пер. с польского. М. : Прогресс, 1986. 256 с.

168. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. М.: Педагогика, 1986. 253 с.

169. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / К., 2005. 40 с.

170. Миронець С. М., Тимченко О. В. Негативні психологічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації: монографія. К.: ТОВ «Видавництво Консультант», 2008. 232 с.

171. Моделирование педагогических ситуаций / под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г. С. Сухобской. М.: Педагогика, 1981. 120 с.

172. Можаровська О. Е. Формування готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування майбутніх фахівців у коледжах технічного профілю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниця, 2016. 278 с.

173. Моляко В. А. Особенности проявления паники в условиях экологического бедствия. *Психологический журнал* / гл. ред. Брушлинский А. В. 1992. Т. 13. № 2. С. 66–73.

174. Моляко В. А., Смульсон М. Л. Психологическая готовность к труду на современном производстве. К.: Знание, 1985. 14 с.
175. Моляко В. А. Техническое творчество, трудовое воспитание. М.: Знание, 1985. 80 с.
176. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. К.: Знання, 1989. 48 с.
177. Момот Л. Творчо-розвивальні технології навчання та умови їх реалізації. Українська педагогіка – портал для вчителя. URL: <http://www.ukrped.com/statt/teorija-navchannja/734.html> (дата звернення: 09.12.2016).
178. Мордюшенко С. М. Дослідження структури професійно важливих якостей кінологів-рятувальників. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 13, 2013. URL: http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol13/Pekp_2013_13_24.pdf (дата звернення: 18.03.2017).
179. Москаленко О. І. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Кропивницький, 2017. 591 с.
180. Мохнар Л. І. Роль викладача вищої школи у вихованні культури міжособистісної взаємодії курсантів. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2012/2012_3_31.pdf (дата звернення: 04.02.2017).
181. Муқан Н. В. Професійний розвиток педагогів: теоретичні та методологічні аспекти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2013. №5 (31). С.18–27.
182. Мул С. А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності: дис. док. псих. наук: 19.00.01 / Київ, 2016. 405 с.

183. Мухіна Г. В. Про особливості соціального статусу курсанта вищого навчального закладу МВС України. *Вісник Запорізького національного університету*. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/80/14005-pro-osoblivosti-socialnogo-statusu-kursanta-vishhogo-navchalnogo-zakladu-mvs-ukra%D1%97ni.html> (дата звернення: 14.03.2016).

184. Надежкин Е. Г. Педагогическое стимулирование профессиональной самореализации курсантов военных вузов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ярославль, 2002. 153 с.

185. Наказ МНС України від 26.09.2007 р. № 667 «Про введення в дію Тимчасового Статуту дій у надзвичайних ситуаціях. Частина I (Органи управління, аварійно-рятувальні підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту)». К.: МНС України, 2007. 82 с.

186. Наказ МНС України «Про введення в дію Тимчасового Статуту дій у надзвичайних ситуаціях. Ч. II (Гасіння пожеж. Органи управління, пожежно-рятувальні підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту)» від 07.02.2008 р. № 96. К.: МНС України, 2008. 123 с.

187. Наказ МНС України «Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України» від 01.12.2009 р. № 808. К.: МНС України, 2009. 127 с.

188. Наказ МНС України від 06.03.2008 №177 «Про затвердження Настанови з організації соціально-гуманітарної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту». URL: http://uazakon.com/documents/date_bo/pg_gwgcoo/index.htm (дата звернення: 27.06.2016).

189. Наказ МНС України «Про затвердження Настанови з організації професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового та начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» від 01.07.2009 р. № 444. К.: МНС України, 2009. 17 с.

190. Наказ МНС України «Про затвердження Тимчасового порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб МНС України» від 31.10.2008 р. № 794. К.: МНС України, 2008. 91 с.

191. Наумчук В. І. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2002. 19 с.

192. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті: затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 р., № 347/2002 . *Освіта*. 2002. № 26. С. 2–4.

193. Ненько Ю. П. Активные формы организации и проведения коммуникативно-направленного педагогического взаимодействия. *Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации: материалы Международной научно-практической конференции*. Гомель, 2014. Секция 3. С.367–368.

194. Ненько Ю. П. Актуальність проблеми культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежного спрямування. *Гуманитарные научные исследования*. Апрель, 2013. URL: <http://human.snauka.ru/?p=2626> (дата звернення: 11.01.2017).

195. Ненько Ю. П. Аналіз результатів констатувального експерименту з дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів вищих навчальних закладів ДСНС України. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Вип. LXXVII. Том 2. Херсон, 2017. 214 с. С. 89–95.

196. Ненько Ю. П. Деякі аспекти підготовки командного та професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів до формування культури професійного мовлення курсантів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України* / гол. ред. Потапчук Є. М. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2013. № 1(66). С. 138–147. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).

197. Ненько Ю. П. Гуманитаризация высшего технического образования как социально-педагогическая проблема. *Научно-практический журнал «Гуманитарные научные исследования»*. 2014. № 12. URL: <http://human.snauka.ru/?p=8601> (дата звернення: 23.09.2015).

198. Ненько Ю. П. Деякі практичні аспекти професійно-комунікативної підготовки курсантів у профільних ВНЗ ДСНС України. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 16. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. С.36–38.

199. Ненько Ю. П. Деякі практичні аспекти формування професійної мовленнєвої культури курсанта ВНЗ МНС України. *Нова педагогічна думка*. № 2 (74). Рівне, 2013. С.99–102.

200. Ненько Ю. П. До проблеми формування професійного мовлення майбутнього фахівця у сфері цивільного захисту. *Научно-практический журнал «Современная педагогика»*. 2014. №11. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/?p=3012> (дата звернення: 26.12.2015).

201. Ненько Ю. П. Змістовий аналіз поняття «готовність» системі професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту. *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 жовтня 2017 р.)*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. 160 с. С. 108–111.

202. Ненько Ю. П. Критерії сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2017»*: XIX Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. 532 с. С.297–300.

203. Ненько Ю. П. Культура професійного спілкування та її складові. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: матеріали*

II-ої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 лютого 2013). Одеса: Букаєв В. В., 2013. С.102–104.

204. Ненько Ю. П. Культура речи как залог успешной профессиональной коммуникации. *Научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика»*. 2014. №12. URL: <http://psychology.snauka.ru/?p=4054> (дата звернення: 11.04.2016).

205. Ненько Ю. П. Логіко-семантичний аналіз поняття «комунікація» та його похідних у контексті професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України / гол. ред. Лабунець В. М. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип.23 (2-2017). Ч.1. С.149–153.

206. Ненько Ю. П. Методика реалізації моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: (м. Харків, 12-13 січня 2018 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С.54–58.

207. Ненько Ю. П. Мовлення викладача як фактор формування мовленнєвої культури майбутнього фахівця у сфері пожежної безпеки. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2012. Спецвипуск 6. Ч.1. С.151–157.

208. Ненько Ю. П. Модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. *Нова педагогічна думка*. № 3 (91). Рівне, 2017. С. 10–14.

209. Ненько Ю. П. Оптимізація процесу вдосконалення професійної мовленнєвої культури курсантів у фаховій підготовці. *Вісник національного університету оборони України*: зб. наук. пр. К.: НУОУ, 2013. Вип. 1 (32). 352 с. С.115–119.

210. Ненько Ю. П. Організаційні аспекти підготовки офіцерських кадрів закордоном (на прикладі США). *Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Черкаси: ЧПБ, 2014. С.152–154.

211. Ненько Ю. П. Організаційно-педагогічні аспекти підготовки офіцерських кадрів за кордоном. *Вісник Черкаського університету*. № 21 (274), 2013. С.12–17. (Серія «Педагогічні науки»).

212. Ненько Ю. П. Організація професійно орієнтованої комунікативної підготовки на поза аудиторних заняттях. *Вісник Черкаського університету*. №8, 2017. С.77–82. (Серія «Педагогічні науки»).

213. Ненько Ю. П. Основні закономірності процесу формування та розвитку культури професійного мовлення курсантів ВНЗ ДСНС України. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє – 2014*: матеріали конференції. Черкаси: ЧПБ, 2014. С. 178–180.

214. Ненько Ю. П. Основні тенденції розвитку культури мовлення майбутніх офіцерів у ВНЗ радянського періоду. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 38. Ч. 1. С.131–136. (Серія «Педагогіка і психологія»).

215. Ненько Ю. П. Педагогічні умови забезпечення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Науковий журнал: Освітній простір України*. Випуск 11, 2017. С. 81–87.

216. Ненько Ю. П. Підготовка фахівця як предмет психолого-педагогічного аналізу. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. ІІТО НАПН України. Київ: ІІТО НАПН України, 2017. Випуск 12. С. 41–46.

217. Ненько Ю. П. Порівняльний контекст професійної підготовки майбутніх офіцерів сфери цивільного захисту у країнах-сусідах. *Тенденції розвитку психології та педагогіки*: матеріали міжнародної науково-

практичної конференції (м. Київ, 3-4 листопада 2017 р.). К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С.45–47.

218. Ненько Ю. П. Практичні проблеми формування професійного мовлення майбутніх фахівців служби цивільного захисту. *Образованието и науката на XXI век*: матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференция, 2015. Том 4. Педагогические науки. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. С. 46–48.

219. Ненько Ю. П. Програма експериментального дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Сучасна гуманітаристика*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м.Переяслав-Хмельницький, Київ. обл.,13 жовтня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 63–67.

220. Ненько Ю. П. Професійно важливі якості як складова готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Наукові записки* / ред. кол.: В.Ф.Черкасов, В.В.Радул, Н.Савченко та ін. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Випуск 156. С. 91–95. (Серія «Педагогічні науки»).

221. Ненько Ю. П. Професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту: сучасний стан, проблеми, суперечності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Вип. 2. Бердянськ: БДПУ, 2016. С.144–150. (Серія «Педагогічні науки»).

222. Ненько Ю. П. Професійно-орієнтована комунікативна підготовка офіцерів служби цивільного захисту як об'єкт наукового дослідження. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: збірник наукових праць. № 2 (16). Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. С. 177–186.

223. Ненько Ю. П. Профессиональный дискурс будущего специалиста в области пожарной безопасности. *Современная педагогика*. № 8. Август 2013. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2013/08/1886>. (дата звернення: 22.07.2015).

224. Ненько Ю. П. Психолого-педагогічні підходи до проблеми професійного спілкування офіцерів служби цивільного захисту. *Вісник Черкаського національного університету*. № 3 (336), 2015. С.140–144. (Серія «Педагогічні науки»).

225. Ненько Ю. П. Развитие мотивации курсантов до совершенства культуры професійного мовлення у ВНЗ ДСНС України. *Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи*: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2014. С. 323–325.

226. Ненько Ю. П. Система підготовки професорсько-викладацького складу ВНЗ ДСНС України до професійно орієнтованого комунікативного навчання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Науковий вісник Миколаївського університету ім. В. О. Сухомлинського* / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв, МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. №3 (58). С. 263–268. (Серія «Педагогічні науки»).

227. Ненько Ю. П. Специфіка самореалізації курсантів ВНЗ пожежної безпеки у фаховій підготовці. *«Гуманитарные научные исследования»*. 2012. № 1. URL: <http://human.snauka.ru/2012/01/549>.

228. Ненько Ю. П. Створення ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ: БДПУ, 2017. С.165–171. (Серія «Педагогічні науки»).

229. Ненько Ю. П. Сущность и характеристика профессионального общения офицеров службы гражданской защиты. *Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы*: зб. материалов XI междунар.

науч.-практ. конф. молодых ученых: курсантов (студентов), слушателей магистратуры и адъюнктов (аспирантов). Минск: УГЗ, 2017. С. 206.

230. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійної комунікативної взаємодії майбутніх працівників служби цивільного захисту України. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*: зб. наук. праць / ред. колегія: Доброскок І.І. (голов. ред.) та ін. Київ: Педагогічна думка, 2016. Вип. 3. С. 141–150.

231. Ненько Ю. П. Теоретичні аспекти вдосконалення процесу формування та розвитку культури професійного мовлення майбутніх офіцерів ДСНС України. *Вісник гуманітарного наукового товариства*. Черкаси: Вид-во ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2015. Вип. 15. С. 119–121.

232. Ненько Ю. П. Формування комунікативної компетенції майбутніх рятувальників через практичне оволодіння англійською мовою. *Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)*: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів та здобувачів. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. С.110–111.

233. Ненько Ю. П. Функції процесу формування та розвитку культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежної безпеки. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Черкаси, 9-10 жовтня 2015). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2015. С.418–420.

234. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти*: матеріали Міжнародної наукової конференції / за ред. С. О. Сисоевої і О. Г. Романовського. Харків: ХДПУ, 2000. С. 54–80.

235. Нікітіна Н. М. Розвиток ціннісної свідомості вчителя. *Педагогіка*. 2000. № 6. С.65–71.

236. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студентов пед. ВУЗов и системы повышения квалификации пед. кадров / под ред. Е. С. Полат. М.: Академия, 2002. 272 с.
237. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология: словарь системы основных понятий. М.: Либроком, 2013. 208 с.
238. Новейший философский словарь / сост. А. Грицанов. 2-е изд., перераб. и доп. Минск: Интер-прессервис; Книжный дом, 2001. 1280 с.
239. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти. Стратегія реформування освіти України. К.: К.І.С., 2003. 295 с.
240. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М.: Русский язык, 1975. 846 с.
241. Олексенко В. М. Інноваційні підходи в організації навчальної діяльності майбутніх інженерів. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. Харків: НТУ «ХП», 2005. № 3. С. 32–41.
242. Омельченко М. І. Стан та підходи до формування соціально-моральної готовності курсантів до професійної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Ч. 3, 2012. С. 245–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2012_3_36 (дата звернення: 15.09.2016).
243. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий та ін. К.: ІСДО, 1993. 336 с.
244. Орлов В. А. Элементы педагогических технологий, направленных на развитие творческих способностей школьников. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2001. URL: <http://www/eidos.ru/journal/2001/0523.htm> (дата звернення: 10.10.2016).
245. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

246. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: підручник / за заг. ред. В.П. Садкового. Х.: УЦЗУ, 2009. 244 с. URL: <http://extrpsy.nuczu.edu.ua/sites/all/books/zabezpech.pdf> (дата звернення: 31.10.2015).

247. Особливості процесу сучасного виховання фахівців цивільного захисту у вищих навчальних закладах цивільного захисту. Науковий портал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – URL: <http://nauka.udpu.org.ua/1-1-osoblyvosti-protsesu-suchasnoho-vyhovannya-fahivtsiv-tsyvilnoho-zahystu-u-vyschih-navchalnyh-zakladah-tsyvilnoho-zahystu/> (дата звернення: 03.09.2017).

248. Отич О. М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / К., 1997. 194 с.

249. Охитина Л. Т. Психологические основы урока. В помощь учителю. М.: Просвещение, 1977. 95 с.

250. Официальный сайт Академии государственной противопожарной службы МЧС России. URL: <http://academygps.ru/> (дата звернення: 19.09.2017).

251. Официальный сайт Академия гражданской защиты МЧС России. URL: <https://www.amchs.ru/> (дата звернення: 19.09.2017).

252. Официальный сайт Воронежского института – филиала Ивановской пожарно-спасательной Академии ГПС МЧС России. URL: <http://xn--b1aco3ak.xn--p1ai/> (дата звернення: 19.09.2017).

253. Официальный сайт Ивановской пожарно-спасательной Академии ГПС МЧС Росии. URL: <http://www.edufire37.ru/> (дата звернення: 18.09.2017).

254. Официальный сайт Санкт-Петербургского университета государственной противопожарной службы. URL: <http://www.igps.ru/> (дата звернення: 19.09.2017).

255. Официальный сайт Университета гражданской защиты МЧС Беларусь. URL: <http://ucsp.by/> (дата звернення: 28.08.2017).

256. Официальный сайт Уральского института Государственной противопожарной службы МЧС России. URL: <http://uigps.ru/> (дата звернення: 28.08.2017).

257. Офіційний сайт Academia «Stefan cel Mare». URL: <http://academy.police.md/structura> (дата звернення: 19.04.2017).

258. Офіційний сайт Anna Maria College. URL: <http://www.annamaria.edu/Documents/AMCUndergraduateAndGraduateCatalog.pdf> (дата звернення: 19.04.2017).

259. Офіційний сайт Grand Canyon University. URL: <https://www.gcu.edu/degree-programs/master-science-leadership-disaster-preparedness> (дата звернення: 19.04.2017).

260. Офіційний сайт Eastern Kentucky University. URL: <http://programs.eku.edu/academics/fire-protection-safety-engineering-technology> (дата звернення: 19.04.2017).

261. Офіційний сайт University of New Heaven. URL: <http://www.newhaven.edu/lee-college/undergraduate-programs/fire-protection-engineering> (дата звернення: 19.04.2017).

262. Павленко О. О. Педагогічні інновації в контексті митних служб. *Педагогічка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. Київ; Запоріжжя, 2003. Вип. 29. С. 375–379.

263. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: дис. ... д-ра. пед. н.: 13.00.04 / Дніпропетровський нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 560 с .

264. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. М.: «Современное слово», 2005. 720 с.

265. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 495 с.

266. Педагогика профессионального образования : учеб. пособие для студ. высш. пед. вузов / Е. П. Белозерцев и др.; под ред. В. А. Сластенина. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 368 с.

267. Педагогическая энциклопедия / И. А. Каиров, Ф. Н. Петров и др. М. Т. 3. Советская энциклопедия, 1966. С. 549.

268. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. М.: Большая рос. энцикл., 2003. 528 с.

269. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Пед. думка, 2001. 514 с.

270. Перспективи підготовки кваліфікованих кадрів для сфери цивільного захисту. *Формування ринкової економіки*: зб. праць. К., 2011. С. 204–210. URL: http://www.big-lib.com/book/79_Formyvannya_rinkovoi_ekonomiki/7691_PERSPEKTIVI_PIDGOTOVKI_KVALIFIKOVANIH_KADRIV_DLYa_SFERI_CIVILNOGO_ZAHISTY__ (дата звернення: 28.11.2015).

271. Петренко С. А. Підготовка майбутніх вихователів до формування у дітей дошкільного віку основних рухових умінь і навичок: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. К., 2007. 21 с.

272. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. М.: Изд-во МГУ, 1989. 216 с.

273. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видав. НУ «Львівська політехніка», 2009. 264 с.

274. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / К, 1997. 401с.

275. Платонов І. В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності. *Психологія*. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 11. С. 320–326.
276. Покалюк В. Готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 14, 2014. С. 222–228.
277. Положення про практичну підготовку курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МНС. URL: <http://edu-mns.org.ua/img/news/3450/Pologennya.pdf> (дата звернення: 11.08.2016).
278. Полторак С. Т. Педагогічні умови формування у майбутніх офіцерів МВС України умінь командира підрозділу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. Х., 2003. 190 с.
279. Попов С. В. Модель спеціальної підготовки майбутніх правоохоронців в контексті компетентнісного підходу. *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*. № 10 (221). Ч. 1. 2011. С. 114–121.
280. Попова О. К. Развитие творческих способностей студентов на занятиях по истории искусств. *Развитие творческих способностей студентов и школьников на занятиях изобразительным искусством*: межвузовский сб. науч. трудов. Ростов н/Д, 1986. С. 93–99.
281. Постанова Кабінету Міністрів України «Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» від 3 серпня 1998 р. № 1198. Кабінет Міністрів України. Офіційний вісник України. К., 1998. № 31. С. 21–36.
282. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 29.03.2016).

283. Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 593. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/593-2013-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2016).

284. Про удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. N 874. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/874-2001-%D0%BF> (дата звернення: 21.05.2016).

285. Потреби. Види потреб. Сайт вчителя економіки. URL: <http://economica.rv.ua/?p=28> (дата звернення: 05.11.2015).

286. Потреба в спілкуванні. Цілі і функції спілкування. Підручники для студентів онлайн. URL: http://stud.com.ua/49635/psihologiya/potreba_spilkuvanni_tsili_funktsiyi_spilkuvannya (дата звернення: 14.04.2016).

287. Приходько А.М. Формування професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський. Нац.. пед.. ун-т ім.. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 283 с.

288. Про Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 16.01.2014 р. Офіційне інтернет-представництво Президента Петра Порошенка. URL: <http://www.president.gov.ua> (дата звернення: 17.09.2015).

289. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін: лист МОН від 11.03.2015 р. №1/9-120. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343 (дата звернення: 17.09.2015).

290. Проблемы функциональной грамотности / под ред. В. Г. Онушкина, Ю. Н. Кулюткина. С. –Пб., 1993. С. 3–16.

291. Прокоф'єва М. Ю. Моделювання як метод підготовки вчителя початкових класів до диференційованого навчання молодших школярів. Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Додаток 2 до №3. Київ: Гнозис, 2011. Том IV (29). С. 343–349.

292. Проскурняк О. І. Комунікативна діяльність особистості як система. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Випуск 2(47), 2015. С.115–120. (Серія 12 «Психологічні науки»).

293. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція: науково-практич. посіб. / А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін, А. А. Стародубцев. Відп. редактор проф. В. О. Соколов. Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. 83 с.

294. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції / за ред. кол. С.У.Гончаренко, Н.А.Побірченко, Н.Г.Ничкало та ін. Хмельницький, 2009. 498 с.

295. Професійно важливі якості керівника в органах і підрозділах цивільного захисту. FIRE.OVERDOSE. URL: <https://sites.google.com/site/fireoverdose/organizacia-derzavnogo-upravlinna-v-sferi-pozeznoie-bezpeki/profesijno-vazlivi-akosti-kerivnika-v-organah-i-pidrozdilah-civilnogo-zahistu> (дата звернення: 19.09.2016).

296. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: монографія. М. А. Кришталь, В. П. Садковий, А. Г. Снісаренко, О. В. Тімченко. Х. Черкаси: АПБ, 2011. 229 с.

297. Професіографічний аналіз діяльності рятувальників гірських-пошуково-рятувальних загонів МНС України: монографія С. Ю. Лебедева,

Н. В. Оніщенко, Я. О. Овсяннікова, О. А. Олійников та ін. Х.: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 160 с.

298. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посібник / ред. рад: В. Даній, Г. Несен, Д. Сохань, І. Єрмаков та ін. К., 1996. 792 с.

299. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / авт.-сост. Мижериков В. А. Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1998. 544 с.

300. Пустовіт Г. П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів: наук.-метод. Посібник. К.: Грамота, 2005. 208 с.

301. Пушкар Т. М. Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомир, 2016. 262 с.

302. Радванський А. І. Методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування лінгвосоціокультурної компетентності у майбутніх офіцерів-правоохоронців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrps_2011_5_21 (дата звернення: 29.01.2016).

303. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. Том 1 (А-О): пер.с англ. М.: Вече, АСТ, 2000. 364 с.

304. Резанович А. Е. Развитие готовности студентов вузов к организаторской деятельности: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Магнитогорск, 2002. 22 с

305. Рыбакова Н. А. Условия художественно-творческой самоактуализации учителя музыки. *Музыка в школе*. 2005. № 5. С. 23–27.

306. Ринденко Н. М. Рекомендації щодо комунікативної підготовки молодших фахівців Державної прикордонної служби України з урахуванням найкращих ідей польського досвіду. *Вісник Черкаського університету*. № 17 (350), Черкаси, 2015. С. 90–97. (Серія «Педагогічні науки»).

307. Рогальська І. П. Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті компетентнісного підходу. *Освіта Донбасу*. 2009. № 6. С. 72–75.

308. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №1723-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1723-2010-%D1%80> (дата звернення: 03.02.2016).

309. Роман С. В. Применение системного подхода к формированию эколого-гуманистических ценностей в процессе школьного химического образования. *Вестник Казахского национального ун-та*. 2013. № 2(39). С. 16–22. (Серия «Педагогические науки»).

310. Романова К. Е. Методическая система формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей технологии: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08 / Шуя, 2010. 513 с.

311. Российская педагогическая энциклопедия / под. ред. А. М. Прохорова. М.: Науч. изд-во «Большая Российская энциклопедия», 1999. Т. 2. 423 с.

312. Руденко Л. А. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Львів, 2016. 509 с.

313. Рускуліс Л. В. Лекція за способом викладу навчального матеріалу в системі підготовки майбутнього вчителя української мови. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*; Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; голов. ред. О. М. Носко. Вип. 140. Чернігів: ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2016. С.263–268. (Серія «Педагогічні науки»).

314. Рютін В. В. Педагогічні умови соціалізації військово-службовців строкової служби Збройних Сил України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Харківський ун-т Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба. Харків, 2006. 219 с.

315. Садковий В., Горонескуль М. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту. *Новий колегіум*. 2016. № 3. С. 18–22.

316. Садова Т. А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок. URL: <http://vuzlib.com/content/view/331/84/> (дата звернення: 11.06.2016).

317. Садохин А. П. Введение в межкультурную коммуникацию: учебн. пособие. М.: Изд-во «Омега-Л», 2010. 189 с.

318. Сапогова О. Е. Психология развития человека. М.: Прогресс, 2001. С. 349–392.

319. Саприкіна О. В. Діяльнісний підхід до розвитку мовлення дітей раннього віку. *Дошкільна освіта*. 2009. № 1(23). С. 14–23.

320. Сейдаметова С. Реалізація діяльнісного підходу в умовах дистанційного навчання викладання курсу комп'ютерної графіки. Впровадження електронного навчання в освітній процес: концепції, проблеми, рішення: міжнародна інтернет-конференція. URL: <http://www.conf.fizmat.tnpu.edu.ua/?6=196> (дата звернення: 10.03.2017).

321. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учеб. пособие. М.: Народное образование, 1998. 256 с.

322. Селіванова О. Д. Мовленнєва культура професійного спілкування військовослужбовців – складова військової культури сучасної української армії. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 200–206

323. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии: монография. Волгоград: Перемена, 1994. 152 с.

324. Сидоренко О. С. Сутність і структура комунікативної діяльності у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Теоретико-методичні*

проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17(2). С. 264–273.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(2\)__31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(2)__31) (дата звернення: 18.07.2016).

325. Симонов В. П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в области управления образовательным процессом. М., 1997. 264 с.

326. Система підготовки кадрів для сил безпеки України: проблеми та перспективи розвитку: аналітична доп. / С. В. Сьомін, О. О. Резнікова; за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2016. 50 с.

327. Скопылатов И. А. Индивидуализация обучения в высшей военной школе России: дисс. ... канд.мед. наук / С.–Пб., 1995. 382 с.

328. Сластенин В. А. Педагогика. М.: Школа-Пресс, 2000. 512 с.

329. Сластенин В. А. Педагогика творчества. *Советская педагогика*. 1991. № 1. С. 147–149.

330. Сластенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. М.: Просвещение, 1976. 160 с.

331. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. Минск: Харвест, 1998. 800 с.

332. Словарь-справочник современного российского профессионального образования. Вып. 1 / авт.-сост.: В. И. Блинов, И. А. Волошина, Е. Ю. Есенина, А. Н. Лейбович и др. М.: ФИРО, 2010. 19 с.

333. Словник-довідник з професійної педагогіки / під ред. Семенової А. В. Одеса, Пальміра, 2006. 364 с.

334. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. К.: Головна редакція УРЕ, 1977. 775 с.

335. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.

336. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. С. 254.

337. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: дис. ... канд.. псих. наук: 19.00.09 / Х., 2011. 243 с.

338. Собченко О. М. Індивідуально-психологічні особливості поведінки рятувальників у стресогенних обставинах: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Хмельницький, 2006. 20 с.

339. Современный словарь по педагогике / сост. Рапацевич Е. С. Минск: «Современное слово», 2001. 928 с.

340. Современный философский словарь / под ред. В. Е. Кемерова. 3-е изд., испр. и доп. М.: Академический Проект, 2004. 864 с.

341. Соколова Л. А. Целеобразование как фактор эффективности процесса общения: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Московский гос. автомоб.-дор. ин-т (техн.. ун-т). Москва. 2000. 158 с.

342. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула. К.: «ЕксОб», 2004. 304 с.

343. Стельмах О. В. Психологічні умови формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Острог, 2016. 22 с.

344. Столяренко А. М. Общая и профессиональная психология. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 382 с.

345. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб. для студ. высш. учеб. зав. / наук. ред. Бандурка А. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 350 с.

346. Сущенко Т. І. Вузівський педагогічний процес, здатний формувати національну творчу еліту. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ «ХП». 2002. № 2. 128 с. С. 62–67.

347. Таймасов Ю. С., Бойчук Ю. Д. Науково-методична модель розвитку професійної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби у системі підвищення кваліфікації. *Засоби навчальної та науково-дослідної*

роботи. 2014. Вип. 43. С. 183–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2014_43_18 (дата звернення: 23.08.2016).

348. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. Х., 2004. 41 с.

349. Тарновская А. С. Формирование психологической готовности студентов университета к педагогической деятельности в школе: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / НИИ психологии УССР. К., 1991. 20 с.

350. Татур Ю. Г. Высшее образование: методология и опыт проектирования. М.: Университетская книга; Логос. 256 с.

351. Теория деятельности. *Википедия*. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Теория_деятельности (дата звернення: 11.01.2016).

352. Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-російсько-англійський). / В. К. Костенко, Ю. П. Ненько, В. М. Покалюк, А. О. Майборода та ін. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. 130 с.

353. Тимченко А. В. Проблема психологической готовности военного специалиста к экстренному действию в состоянии эмоционального стресса: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Харьков, 1998. 217 с.

354. Тимченко С. В. Формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2014. 295 с.

355. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПНУ. К., 1997. 54 с.

356. Труш О. О. Досвід побудови та функціонування систем цивільного захисту країн – членів Європейського Союзу Західної Європи. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. Вип. 4 (27). С. 441–447.

357. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 201 с.

358. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, 1961. 351 с.

359. Уколов А. В., Лагунов А. Н., Жернаков Д. В. О системе подготовки специалистов пожарно-спасательных служб США, Великобритании и России. *Международный научный журнал «Инновационная наука»*. № 3, 2016. С.199–203.

360. Український тлумачний словник. URL:[http:// www.br.com.ua](http://www.br.com.ua) (дата звернення: 29.06.2016).

361. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М, 1997. 576 с.

362. Философский словарь / под ред. А. П. Ярещенко. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 560 с.

363. Философско-психологические проблемы развития образования / под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1981. 176 с.

364. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003. 136 с.

365. Фіцула М. М. Педагогіка. К.: Академвидав, 2003. 527 с.

366. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 116 с.

367. Фомич М. В. Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Нац. ун-т оборони України. К., 2012. 235 с.

368. Фомич М. В. Теоретичні аспекти до формування моделі психологічної готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Пожарна безпека: теорія і практика*. № 16, 2014. С. 115–120.

369. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. М.: ИКАР, 2007. 478 с.

370. Фридман Л. М. Психопедагогика общего образования: пособие для студентов и учителей. М.: Издательство «Институт практической психологии», 1997. 288 с.

371. Фурманець Б. І. Психологічна готовність до дій в надзвичайних ситуаціях. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Нац. ун-т цивільного захисту України. Харків, 2007. Вип. 1. С.289–303.

372. Харламова Ю. Є. Дослідження механізмів підготовки фахівців служби цивільного захисту на прикладі європейських країн. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С.232–238.

373. Харламова Ю. Є. Механізми державного управління підготовкою фахівців служби цивільного захисту: дис. ... канд. наук з держ. управ.: 25.00.02 / Національний ун-т цивільного захисту України. Харків, 2017. 222 с. URL: http://nuczu.edu.ua/img/articles/1599/dis_Kharlamova.pdf (дата звернення: 09.03.2017).

374. Хлипавка Г. Г. Формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту в процесі професійної підготовки. *Вісник ЛДУ БЖД*. №13, 2016. URL: http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/3_nauka/visnyky/visnyk/13/13_34.pdf (дата звернення: 30.05.2016).

375. Хоменко О. В. Стан та проблеми іншомовної підготовки у вищій школі України. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Ніжин, 2012. № 6. С.73-79. (Серія: «Психолого-педагогічні науки»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_6_14 (дата звернення: 18.07.2016).

376. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 1998. 408 с.

377. Шерстова Е. В. Творчески учит и учится. Интернет-журнал «Эйдос». 2004. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0803-02.htm> (дата звернення: 16.03.2015).

378. Шибрук О. В. Формування професійних якостей курсантів ДСНС. Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку: науково-практична конференція. Львів: «СПОЛОМ», 2014. 226 с. С. 209–211.

379. Шилова Ю. В. Управление процессом творческой самоактуализации личности студента (на примере занятий по иностранному языку в неязыковом вузе): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М., 2004. 161 с.

380. Школяр Є. В. Обґрунтування результатів оцінювання професійно важливих якостей щодо формування психологічної готовності до діяльності в особливих умовах фахівця. *Вісник Національного університету оборони України*. К., 2013. № 1 (32). С. 333–336.

381. Шолох О. А. Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2017. Вип. 142. С.225–230. (Серія: «Педагогічні науки»). URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=3135 (дата звернення: 04.11.2016).

382. Шубнякова В. А. Организационно-педагогические условия профессиональной подготовки специалистов аварийно-спасательных служб МЧС в учреждениях среднего профессионального образования: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Учреждение Российской академии образования «Ин-т образования взрослых». Санкт-Петербург, 2010. С. 49–52.

383. Черкашин А. І. Формування емоційної стійкості фахівця пожежної охорони до впливу стресс-факторів підвищеної інтенсивності: автореф. дис. ...

канд. психол. наук: 19.00.01 / Ун-т внутрішніх справ МВС України. Харків, 1995. 24 с.

384. Чичикин И. В. Формирование коммуникативной компетентности в профессиональном образовании менеджеров: на примере специальности «Менеджмент организаций»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Курский государственный университет. Курск, 2010. 252 с.

385. Чудакова В. П. Прагнення до самовдосконалення» – показник сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 4. С. 47–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_4_13 (дата звернення: 06.06.2016).

386. Чудакова В. П. Психологічні засоби самовдосконалення і розвитку творчого потенціалу особистості. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект: науково-методичний посібник. К.: ЛОГОС. 2001. С. 144–168.

387. Чудакова В. П. Психолого-педагогічна технологія експертизи і корекції процесу самовдосконалення особистості членів педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: зб. наук. статей. К.: ЛОГОС, 2001. № 4. С. 38–44.

388. Юрьева Л. М. Кризисные состояния. Днепропетровск: АРТ-Прес, 1998. 164 с.

389. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

390. Яворська Г. Х., Рудницький В. Є. Професійна готовність до дій в нетипових ситуаціях у працівників особового складу спеціального підрозділу ОВС України. *Наука і освіта*, №1-2, 2013. С.242–243. (Серія «Педагогіка»).

391. Яковенко С. І. Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі постчорнобильської ситуації): дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 1998. 484 с.

392. Яковлев Е. В. Педагогическая концепция как результат современного научно- педагогического исследования. *Педагогическое образование и наука*. М.: МАНПО, 2012. № 12. С. 90–94.

393. Яковлева Е. Л. Развитие творческого потенциала личности как цель образования. *Вопросы психологии*. 1996. № 3. С. 28–43.

394. Яковліва О. П. Формування комунікативних умінь майбутніх учителів у процесі виховної роботи в оздоровчих таборах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2002. 222 с.

395. Якунин В. А. Педагогическая психология. 2-е изд. С.–Пб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. 349 с.

396. Ятчук М. С. Феноменологія змін особистості курсантів вищих навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України у процесі навчання. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т.10. Вип. 27. С.732–742. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v10/i27/73.pdf> (дата звернення: 19.02.2016).

397. Bartlett, F. Thinking: An experimental and social study. New York: Basic Books, 1958. 211 p., P. 51.

398. Beers Kylene. Notice and Note: Strategies for Close Reading. Heinemann, Portsmouth, NH, 2013. 267 p.

399. Brubacher, J.S. Modern Philosophies of Education. McGraw-Hill Book Company, New York, 1961. 373 p.

400. Burgess Dave. Teach Like A Pirate. Dave Burgess Consulting, Inc., 2012. 179 p.

401. Campos Eric. Cognitive Learning Activities for the Classroom. URL: <https://study.com/academy/popular/cognitive-learning-activities-for-the-classroom.html> (дата звернення: 18.04.2017).

402. Carr David. Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching. London: RoutledgeFalmer, 2003. 300 p.

403. Carr David. Professionalism and Ethics in Teaching. London: Routledge, 2000. 184 p.
404. Cunningham Earl C. First Principles for A Modern Philosophy of Education. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-5446.1955.tb01282.x/abstract> (дата звернення: 25.04.2017).
405. Dance F. The Concept of Communication. *Journal of Communication*. 1970. V. 20. P. 201–210.
406. Fire Administration Course Description: Eastern Kentucky University. URL: <http://fireandsafety.eku.edu/fire-administration-course-descriptions> (дата звернення: 19.06.2016).
407. Goban-Klas, Tomasz. The orchestration of the media: the politics of mass. Boulder, Colo.: Westview Press, 1994. 289 p.
408. Hacker Douglas J., Dunlosky John, Graesser Arthur C. Metacognition in Educational Theory and Practice. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1998. 200 p.
409. Heriot Watt University. URL: <https://www.hw.ac.uk/schools/energy-geoscience-infrastructure-society/about/safety-risk-reliability-engineering.htm> (дата звернення: 09.09.2016).
410. International Trends in Higher Education 2016-2017. Produced by the University of Oxford International Strategy Office, 2017. URL: http://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/trends%20in%20globalisation_WEB.pdf (дата звернення: 12.10.2016).
411. John M. Moschella, M. Phil., Efo and Annie Chou, M. A. Fire service higher education in the US and Taiwan. A Comparison. URL: <http://www.fireengineering.com/articles/print/volume-157/issue-11/features/fire-service-higher-education-in-the-us-and-taiwan-a-comparison.html> (дата звернення: 03.07.2016).

412. Latack J. C., Havlovic S. J. Coping with job stress: A conceptual evaluation framework for coping measures. *Journal of Organizational Behavior*. 1992. P. 479–508.

413. Lemov Doug, Atkins Norman. Teach Like Champion 2. 0. Jossey-Bass, San Francisco, CA, 2015. 455 p.

414. Liverpool John Moores University. URL: <https://www.ljmu.ac.uk/study/courses/postgraduates/forensic-bioscience-msc> (дата звернення: 09.08.2017).

415. Masters Degree // FindEMasters. URL: <https://www.findamasters.com> (дата звернення: 09.08.2017).

416. Mungazi Dickson A. The Evolution of Educational Theory in the United States. Westport, CT: Praeger Publishers, 1999. 300 p.

417. Nenko Y. The active and communicative aspects of competence-based approach as a basis for the formation of foreign language competence of future professionals. *Scientific horizons: materials of the XI International scientific and practical conference*. 2015. Volume 5. Pedagogical sciences. Sheffield. Science and education LTD. P. 3–5.

418. Nenko Y. Phenomenon of professional speech culture of the future officers of civil protection service of Ukraine. *Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький: «ФОП Домбровська Я.М.»*, 2016. Випуск 23. С.48–56. (Серія «Педагогіка»).

419. Nenko Y. Professional qualities as an important component of the readiness of officers of civil protection service to professionally oriented communicative activity. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 12 травня 2017 р.). Львів: ФОП Корпан Б.І., 2017. 176 с. С.156–157.

420. Nenko Y. Professional training of the officers of civil protection service in Ukraine. *News of Science and Education*. №5 (53). Science and Education Ltd, Sheffield, UK, 2017. P.73–78.

421. Nenko Y. The concept of learning principles. Psycho-pedagogical principles of formation and development of cadets' language culture. *News of Science and education*. Sheffield. Science and education LTD. 2015. P.5–11.

422. Nenko Y. Ways to improve cadets' professional speech culture during their training in higher educational establishment. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. № 4 (17). Praha, 2015. P.22–26.

423. Norwich Brahn. Education and Psychology in Interaction: Working with Uncertainty in Interconnected Fields. London: Routledge, 2000. 276 p.

424. O'Neill G., McMahon T. Student-Centred Learning: What does it mean for students and lecturers? URL: http://www.uai.cl/images/sitio/investigacion/centros_investigacion/innovacion_aprendizaje/literatura_especializada/Student%200centered%20learning.pdf (дата звернення: 18.04.2016).

425. Online Fire Science Courses. URL: <http://online.annamaria.edu/fire-science/online-courses> (дата звернення: 19.05.2017).

426. Oxford Dictionary of English. Revised Edition. Oxford University Press, C. Soanes and A. Stevenson, 2005. 973 pgs.

427. Program Curriculum. East Georgia State College. URL: http://www.ega.edu/programs/bachelor_of_arts_in_fire_and_emergency_services (дата звернення: 19.05.2017).

428. Słownik języka polskiego. URL: <http://sjp.pwn.pl/korpus/zrodlo/semantycznych;1709,1;3329.html> (дата звернення: 03.10.2015).

429. Staffordshire University. URL: <http://www.staffs.ac.uk/course/SSTK-08791.jsp> (дата звернення: 19.05.2017).

430. Struktura wydziału. Oficjalna strona Szkoła Główna Służby Pożarniczej. URL: <https://www.sgsp.edu.pl/wibp> (дата звернення: 16.05.2017).

431. The University of Edinburgh. URL: https://www.ed.ac.uk/studying?utm_source=Findamasters&utm_medium=InstProfile&utm_campaign=InstitutionProfiles&utm_content=MainLink (дата звернення: 16.05.2017).

432. Ulster University. URL: <https://www.ulster.ac.uk/courses/201819/fire-safety-engineering-15834> (дата звернення: 27.04.2017).

433. University of Central Lancashire. URL: http://www.uclan.ac.uk/courses/msc_pgdipl_pgcert_fire_investigation.php (дата звернення: 27.04.2017).

434. University of Wolverhampton. URL: <https://www.wlv.ac.uk> (дата звернення: 18.04.2017).

435. Wings for study: інформаційний портал. URL: <http://www.wingsforstudy.info/ws-bezpieczenstwa.html> (дата звернення: 05.12.2016).

ДОДАТКИ

Додаток А

Навчальний план спеціальності «Пожежна безпека» Інституту Державної протипожежної служби в м. Воронеж

КУРС 1 Учебный план специалистов '20.05.01-Пожарная-безопасность.2015.prl.xml', код специальности 20.05.01, год начала подготовки 2015

№	Индекс	Наименование	Контр.оль	Семестр 1										Семестр 2										Итого за курс										Каф.	Семестры		
				Всего	Контакт (по учеб. зан.)					ЗЕТ	Неделя	Контр.оль	Всего	Контакт (по учеб. зан.)					ЗЕТ	Неделя	Контр.оль	Итого за курс					ЗЕТ	Неделя									
					Лек	Лаб	Пр	СРС	Контр.оль					Лек	Лаб	Пр	СРС	Контр.оль				Всего	Лек	Лаб	Пр	СРС			Контр.оль	Всего	Лек	Лаб	Пр			СРС	Контр.оль
ИТОГО			900						24	18 3/6		1332						36	25		2232						60	43 3/6									
ИТОГО по ООП (без факультативов)			900						24			1332						36			2232						60										
ООП, факультативы (в период ТО)			47.8									53.2									90.5																
УЧЕБНАЯ НАГРУЗКА, (час/нед)			94									54									94																
Аудиторная (ООП - физ.к.) (чистое ТО)			32.9									36									34.5																
Ауд. (ООП - физ.к.) с расср. практ. и И/Аудиторная (физ.к.)			32.9									36									34.5																
			2.3									1.8									2.1																
ДИСЦИПЛИНЫ			(А) (Предельное) (План)	Δ 99						144	ТО: 15 5/6 ТО*: 15 5/6 Э: 2 2/3	Δ 18	130						216	ТО: 21 ТО*: 21 Э: 4	Δ 117	2349						360	ТО: 36 5/6 ТО*: 36 5/6 Э: 6 2/3								
			999									1332									Δ 219																
			900	956	154	18	304	200	144	24		1332	792	254	66	472	324	216	36		2232	1340	408	64	895	524	360	60									
1	Б1.Б.1	Философия	Эк	144	72	22		50	36	36	4	Эк КР	144	72	20	34	18	36	36	4	Эк	144	72	22		50	36	36	4	2	1						
2	Б1.Б.2	Информационные технологии	Эк	72	48	18		30	24	2		Эк	72	24	10	14	12	36	2	Эк	144	72	20	34	18	36	36	4	7	2							
3	Б1.Б.3	История	Эк	144	72	14	18	40	36	36	4	Эк	144	72	14	18	40	36	36	4	Эк	288	144	28	36	80	72	72	8	3	12						
4	Б1.Б.4	Химия	Эк	144	72	18		54	36	36	4	Эк	72	48		48	24	2		Эк	216	120	18	102	60	36	36	4	9	12							
5	Б1.Б.5	Начертательная геометрия, Инженерная графика	Эк	144	72	18		54	36	36	4	Эк	72	48		48	24	2		Эк	216	120	18	102	60	36	36	4	16	12							
6	Б1.Б.6	Иностранный язык	Эк	72	48			48	24	2		Эк	72	48		48	24	2		Эк	144	96		96	48		4		1	1234							
7	Б1.Б.7	Высшая математика	Эк	162	114	58		56	12	36	4.5	Эк	126	90	48	42	36	3.5		Эк	288	204	106	98	12	72	8		6	1234							
8	Б1.Б.8	Пожарно-строевая подготовка	Эк	36	28	4		24	8	1		Эк	36	24	4	20	12	1		Эк	72	52	8	44	20	2			21	123456							
9	Б1.Б.9	Подготовка газодымозащитника	Эк									Эк	36	24	12	12	12	1		Эк	72	48	22	26	24	2			21	234567							
10	Б1.Б.10	Социология (социальная безопасность)	Эк									Эк	72	48	22	26	24	2		Эк	72	48	22	26	24	2			2	2							
11	Б1.Б.11	Материаловедение и технологии материалов	Эк									Эк	72	48	30	2	16	24	2	Эк	72	48	30	2	16	24	2			15	2						
12	Б1.Б.12	Основы пожарной техники	Эк									Эк	72	48	22	26	24	2		Эк	72	48	22	26	24	2			21	2							
13	Б1.Б.13	Физика	Эк									Эк	108	48	22	12	14	24	38	3	Эк	108	48	22	12	14	24	36	3	8	234						
14	Б1.Б.14	Физическая культура	Эк	18	18			18		0.5		Эк	18	18			18	0.5		Эк	36	36						1		18	1234						
15	Б1.Б.ОД.2	Профессиональная этика и эстетическая культура	Эк									Эк	108	72	28	44	36	3		Эк	108	72	28	44	36	3			2	2							
16	Б1.Б.ОД.3	Основы природные процессы	Эк									Эк	144	72	22	50	36	36	4	Эк	144	72	22	50	36	36	4			10	2						
17	Б1.Б.ОД.4	Элективные курсы по физической культуре	Эк	36	36			36				Эк	36	36			36			Эк	72	72		72					16	12345678							
18	Б1.Б.ОД.1	Концепции современного естествознания	Эк	72	48	20		28	24	2		Эк	72	48	20		28	24	2	Эк	72	48	20		28	24	2			2	1						
19	Б1.Б.ОД.2	Управление общественными отношениями	Эк	72	48	20		28	24	2		Эк	72	48	20		28	24	2	Эк	72	48	20		28	24	2			2	1						
ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ КОНТРОЛЯ			Эк(4) Эк(4)										Эк(6) Эк(6) Эк(2) Эк(2) Эк(2)										Эк(10) Эк(10) Эк(2) Эк(2) Эк(2)														
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ИТОГОВАЯ АТТЕСТАЦИЯ																																					
КАНИКУЛЫ																																					

КУРС 2 Учебный план специалистов '20.05.01-Пожарная-безопасность.2015.prl.xml', код специальности 20.05.01, год начала подготовки 2015

№	Индекс	Наименование	Контроль	Семестр 3										Надпись	Контроль	Семестр 4										Надпись	Контроль	Итого за курс										Каф.	Семестры
				Всего	Часов					ЗЕТ	Всего	Часов					ЗЕТ	Всего	Часов					ЗЕТ	Всего			Надпись											
					Лек	Лаб	Пр	СРС	Контр-оль			Лек	Лаб			Пр			СРС	Контр-оль	Лек	Лаб	Пр						СРС	Контр-оль									
																															Контакт.р. (по учеб. зан.)								
ИТОГО				990						26.5	17	1314						35.5	24	2304						62	41												
ИТОГО по ООП (без факультативов)				918						24.5		1314						35.5		2232						60													
УЧЕБНАЯ НАГРУЗКА, (час/нед)		ООП, факультативы (в период ТО)	58.8							55							57																						
		ООП, факультативы (в период экз. сес.)	54							54							54																						
		Аудиторная (ООП - физ.к.) (чистое ТО)	34.7							36							35.4																						
		Ауд. (ООП - физ.к.) с расср. практ. и И/Аудиторная (физ.к.)	34.7							36							35.4																						
			2.4							1.9							2.2																						
ДИСЦИПЛИНЫ				(А) (Предельное) (План)	Δ-72						106	ТО: 15 ТО*: 15 Э: 2	Δ-18 1296						252	ТО: 19 1/3 ТО*: 19 1/3 Э: 4 2/3	Δ-90	2214						360	ТО: 34 1/3 ТО*: 34 1/3 Э: 6 2/3										
1	Б1.Б.6	Иностранный язык	Эк	72	48			48	24	2		Эк	108	48		48	24	36	3	Эк	180	96		96	48	36	5		1	1234									
2	Б1.Б.7	Высшая математика	Эк	162	78	22		56	48	36	4.5		Эк	162	78	22	56	48	36	4.5	Эк	324	156	44	112	96	72	9		8	1234								
3	Б1.Б.8	Пожарно-строевая подготовка	Эк	36	24	2		22	12	1		Эк	36	18		18	18	1		Эк	72	42	2	40	30	2			21	123456									
4	Б1.Б.9	Подготовка газодымозащитника	Эк	36	24	8		16	12	1		Эк	36	18	2	16	18	1		Эк	72	42	10	32	30	2			21	234567									
5	Б1.Б.13	Физика	Эк	144	72	28	20	24	36	36	4		Эк	108	48	20	14	24	36	3	Эк	252	120	48	94	60	72	7		8	234								
6	Б1.Б.14	Инженерная элита населения	Эк	108	52	18		34	20	36	3		Эк	90	36	12	24	18	36	2.5	Эк	144	72	24	48	36	36	4		11	3								
7	Б1.Б.15	Экономическая теория	Эк	54	36	12		24	18	1.5		Эк	144	72	28	64	18	38	4	Эк	282	162	52	110	54	36	7		15	34									
8	Б1.Б.16	Психология	Эк	72	48	22		26	24	2		Эк	144	72	26	46	36	3	Эк	282	162	52	110	54	36	7		15	34										
9	Б1.Б.17	Прикладная механика	Эк	108	72	26		46	36	3		Эк	144	72	24	28	20	36	36	4	Эк	72	48	18	30	24	2		16	4									
10	Б1.Б.18	Экология	Эк									Эк	108	54	18	36	18	36	3	Эк	216	108	36	72	36	36	3		10	4									
11	Б1.Б.19	Гидравлика	Эк									Эк	108	54	18	36	18	36	3	Эк	216	108	36	72	36	36	3		10	4									
12	Б1.Б.20	Военная подготовка	Эк									Эк	108	54	18	36	18	36	3	Эк	216	108	36	72	36	36	3		10	4									
13	Б1.Б.21	Организация и ведение аварийно-спасательных работ	Эк									Эк	108	54	18	36	18	36	3	Эк	216	108	36	72	36	36	3		10	4									
14	Б1.Б.22	Детали машин	Эк									Эк	108	54	18	36	18	36	3	Эк	216	108	36	72	36	36	3		10	4									
15	Б1.Б.23	Пожарная тактика	Эк									Эк	108	54	18	36	18	36	3	Эк	216	108	36	72	36	36	3		10	4									
16	Б1.Б.52	Финансовая культура	Эк	18	18			18		0.5		Эк	18	18		18		0.5		Эк	36	36		36		1		22	456789										
17	Б1.Б.52.1	История пожарной охраны	Эк	72	48	16		32	24	2		Эк	72	48	16	32	24	2	0.5	Эк	144	84	34	24	24	2		22	456789										
18		Экспресс-курсы по финансовой культуре	Эк	36	36			36				Эк	36	36		36				Эк	72	72		72		2		3	3										
19	ФТД.1	Культура речи	Эк	72	36			36	36	2		Эк	72	36		36	36			Эк	144	72		72		2		10	12345678										
ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ КОНТРОЛЯ				Эк(3) Эк(5) Эк(10)										Эк(7) Эк(4) Эк(2																									

КУРС 3 Учебный план специалистов '20.05.01-Пожарная-безопасность.2015.plr.xml', код специальности 20.05.01, год начала подготовки 2015

№	Индекс	Наименование	Семестр 5										Семестр 6										Итого за курс										Каф.	Семестры
			Контроль	Часы						ЗЕТ	Надпись	Контроль	Часы						ЗЕТ	Надпись	Контроль	Часы						ЗЕТ	Надпись					
				Всего	Лек	Лаб	Пр	СРС	Контр.оп.				Всего	Лек	Лаб	Пр	СРС	Контр.оп.				Всего	Лек	Лаб	Пр	СРС	Контр.оп.							
ИТОГО				1116						29.5	21 3/6		1224						32.5	22		2340						62						
ИТОГО по ООП (без факультативов)				1116						29.5	21 3/6		1224						30.5			2340						60		43 3/6				
ООП, факультативы (в период ТО)				53.7									56									53.9												
ООП, факультативы (в период эс. сем.)				54									54									54												
Аудиторная (ООП – физ.к.) [число ТО]				34.4									35.4									35												
Ауд. (ООП – физ.к.) с расср. практ. и ИИ				38									35.4									38												
Аудиторная (физ.к.)				2.9									2.9									3												
(Δ)				Δ 45							ТО: 18 5/6 ТО*: 18 5/6 З: 2 2/3		Δ -36							180		Δ 9							324		ТО: 37 1/2 ТО*: 37 1/2 З: 6			
(Предельное)				1161									1188									2349												
(План)				1116	700	218	98	384	272	144	29.5		1224	799	214	74	462	294	180	32.5		2340	1450	432	172	846	566	324	62					
1	Б1.Б.8	Пожарно-спасовая подготовка	Эк	36	24	2		22	12	1			Эк	72	24	2		22	12	36	2	Эк	108	48	4		44	24	36	3		21	123456	
2	Б1.Б.9	Подготовка граждан к эвакуации	Эк	36	24	2		22	12	1			Эк	72	24	2		22	12	36	2	Эк	108	48	4		44	24	36	3		21	234567	
3	Б1.Б.23	Пожарная тактика	Эк	80	78	28		50	12	2.5			Эк	162	132	32		100	30		4.5	Эк	262	210	60		150	42	7		22	456789		
4	Б1.Б.24	Противопожарное водоснабжение	Эк	108	72	24	8	40	36	3			Эк	108	72	24	8	40	36	3		Эк	108	72	24	8	40	36	3		17	5		
5	Б1.Б.25	Правоведение (основы теории права)	Эк	108	54	24		30	18	36	3		Эк	108	54	24		30	18	36	3	Эк	108	54	24		30	18	36	3		4	5	
6	Б1.Б.26	Психология и педагогика	Эк	72	46	22		24	26	2			Эк	72	46	22		24	26	2		Эк	72	46	22		24	26	2		4	5		
7	Б1.Б.27	Менеджмент	Эк	108	62	22		40	10	36	3		Эк	108	62	22		40	10	36	3	Эк	108	62	22		40	10	36	3		12	5	
8	Б1.Б.28	Теория горения и взрыва	Эк	144	72	26	24	22	36	36	4		Эк	144	72	26	24	22	36	36	4	Эк	144	72	26	24	22	36	36	4		16	5	
9	Б1.Б.29	Мониторинг среды обитания	Эк	144	72	26	16	30	36	4			Эк	144	72	26	16	30	36	4		Эк	144	72	26	16	30	36	4		14	6		
10	Б1.Б.30	Электроника и электроника	Эк	144	72	26	16	30	36	4			Эк	144	72	26	16	30	36	4		Эк	144	72	26	16	30	36	4		13	5		
11	Б1.Б.31	Пожарная и аварийно-спасательная техника	Эк	72	48	6	6	36	24	2			Эк	72	48	6	6	36	24	2		Эк	72	48	6	6	36	24	2		19	56789		
12	Б1.Б.32	Экстремальная психология	Эк	108	54	18		30	18	36	3		Эк	108	54	18		30	18	36	3	Эк	108	54	18		30	18	36	3		4	6	
13	Б1.Б.33	Производственная и пожарная автоматика	Эк	144	72	34		38	36	36	4		Эк	144	72	34		38	36	36	4	Эк	144	72	34		38	36	36	4		24	6	
14	Б1.Б.34	Физико-химические основы развития и тушения пожаров	Эк	144	72	26	28	18	36	36	4		Эк	144	72	26	28	18	36	36	4	Эк	144	72	26	28	18	36	36	4		18	6	
15	Б1.Б.35	Правовые основы организации обеспечения пожарной безопасности	Эк	72	48	22		20	24	2			Эк	72	48	22		20	24	2		Эк	72	48	22		20	24	2		4	6		
16	Б1.Б.36	Здания, сооружения и их устойчивость при пожаре	Эк	72	66	24	8	34	6				Эк	72	66	24	8	34	6			Эк	72	66	24	8	34	6		2		20	67	
17	Б1.Б.37	Прогнозирование опасных факторов пожара	Эк	72	46	16	16	14	26	2			Эк	72	46	16	16	14	26	2		Эк	72	46	16	16	14	26	2		17	5		
18	Б1.Б.38	Телемеханика	Эк	144	72	26	22	24	36	36	4		Эк	144	72	26	22	24	36	36	4	Эк	144	72	26	22	24	36	36	4		17	6	
19	Б1.Б.39	Экспертные курсы по физической культуре	Эк	54	54			54					Эк	54	54			54				Эк	108	108			108				16	12345678		
20	Б1.Б.ДВ.2.1	Прикладное программирование	Эк	72	48	20	28		24	2			Эк	72	48	20	28		24	2		Эк	72	48	20	28		24	2		7	5		
21	Б1.Б.ДВ.2.2	Моделирование процессов и систем	Эк	72	48	20	28		24	2			Эк	72	48	20	28		24	2		Эк	72	48	20	28		24	2		7	5		
22	ФПД.2	Русский язык в деловой документации	Эк	72	36			36	36	2			Эк	72	36			36	36	2		Эк	72	36			36	36	2		5	6		
ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ КОНТРОЛЯ			Эк(4) Эк(3) Эк(5) Эк(1) Эк(2) Эк(6) Эк(7) Эк(8) Эк(9) Эк(10) Эк(11) Эк(12) Эк(13) Эк(14) Эк(15) Эк(16) Эк(17) Эк(18) Эк(19) Эк(20) Эк(21) Эк(22) Эк(23) Эк(24) Эк(25) Эк(26) Эк(27) Эк(28) Эк(29) Эк(30) Эк(31) Эк(32) Эк(33) Эк(34) Эк(35) Эк(36) Эк(37) Эк(38) Эк(39) Эк(40) Эк(41) Эк(42) Эк(43) Эк(44) Эк(45) Эк(46) Эк(47) Эк(48) Эк(49) Эк(50) Эк(51) Эк(52) Эк(53) Эк(54) Эк(55) Эк(56) Эк(57) Эк(58) Эк(59) Эк(60) Эк(61) Эк(62) Эк(63) Эк(64) Эк(65) Эк(66) Эк(67) Эк(68) Эк(69) Эк(70) Эк(71) Эк(72) Эк(73) Эк(74) Эк(75) Эк(76) Эк(77) Эк(78) Эк(79) Эк(80) Эк(81) Эк(82) Эк(83) Эк(84) Эк(85) Эк(86) Эк(87) Эк(88) Эк(89) Эк(90) Эк(91) Эк(92) Эк(93) Эк(94) Эк(95) Эк(96) Эк(97) Эк(98) Эк(99) Эк(100) Эк(101) Эк(102) Эк(103) Эк(104) Эк(105) Эк(106) Эк(107) Эк(108) Эк(109) Эк(110) Эк(111) Эк(112) Эк(113) Эк(114) Эк(115) Эк(116) Эк(117) Эк(118) Эк(119) Эк(120) Эк(121) Эк(122) Эк(123) Эк(124) Эк(125) Эк(126) Эк(127) Эк(128) Эк(129) Эк(130) Эк(131) Эк(132) Эк(133) Эк(134) Эк(135) Эк(136) Эк(137) Эк(138) Эк(139) Эк(140) Эк(141) Эк(142) Эк(143) Эк(144) Эк(145) Эк(146) Эк(147) Эк(148) Эк(149) Эк(150) Эк(151) Эк(152) Эк(153) Эк(154) Эк(155) Эк(156) Эк(157) Эк(158) Эк(159) Эк(160) Эк(161) Эк(162) Эк(163) Эк(164) Эк(165) Эк(166) Эк(167) Эк(168) Эк(169) Эк(170) Эк(171) Эк(172) Эк(173) Эк(174) Эк(175) Эк(176) Эк(177) Эк(178) Эк(179) Эк(180) Эк(181) Эк(182) Эк(183) Эк(184) Эк(185) Эк(186) Эк(187) Эк(188) Эк(189) Эк(190) Эк(191) Эк(192) Эк(193) Эк(194) Эк(195) Эк(196) Эк(197) Эк(198) Эк(199) Эк(200) Эк(201) Эк(202) Эк(203) Эк(204) Эк(205) Эк(206) Эк(207) Эк(208) Эк(209) Эк(210) Эк(211) Эк(212) Эк(213) Эк(214) Эк(215) Эк(216) Эк(217) Эк(218) Эк(219) Эк(220) Эк(221) Эк(222) Эк(223) Эк(224) Эк(225) Эк(226) Эк(227) Эк(228) Эк(229) Эк(230) Эк(231) Эк(232) Эк(233) Эк(234) Эк(235) Эк(236) Эк(237) Эк(238) Эк(239) Эк(240) Эк(241) Эк(242) Эк(243) Эк(244) Эк(245) Эк(246) Эк(247) Эк(248) Эк(249) Эк(250) Эк(251) Эк(252) Эк(253) Эк(254) Эк(255) Эк(256) Эк(257) Эк(258) Эк(259) Эк(260) Эк(261) Эк(262) Эк(263) Эк(264) Эк(265) Эк(266) Эк(267) Эк(268) Эк(269) Эк(270) Эк(271) Эк(272) Эк(273) Эк(274) Эк(275) Эк(276) Эк(277) Эк(278) Эк(279) Эк(280) Эк(281) Эк(282) Эк(283) Эк(284) Эк(285) Эк(286) Эк(287) Эк(288) Эк(289) Эк(290) Эк(291) Эк(292) Эк(293) Эк(294) Эк(295) Эк(296) Эк(297) Эк(298) Эк(299) Эк(300) Эк(301) Эк(302) Эк(303) Эк(304) Эк(305) Эк(306) Эк(307) Эк(308) Эк(309) Эк(310) Эк(311) Эк(312) Эк(313) Эк(314) Эк(315) Эк(316) Эк(317) Эк(318) Эк(319) Эк(320) Эк(321) Эк(322) Эк(323) Эк(324) Эк(325) Эк(326) Эк(327) Эк(328) Эк(329) Эк(330) Эк(331) Эк(332) Эк(333) Эк(334) Эк(335) Эк(336) Эк(337) Эк(338) Эк(339) Эк(340) Эк(341) Эк(342) Эк(343) Эк(344) Эк(345) Эк(346) Эк(347) Эк(348) Эк(349) Эк(350) Эк(351) Эк(352) Эк(353) Эк(354) Эк(355) Эк(356) Эк(357) Эк(358) Эк(359) Эк(360) Эк(361) Эк(362) Эк(363) Эк(364) Эк(365) Эк(366) Эк(367) Эк(368) Эк(369) Эк(370) Эк(371) Эк(372) Эк(373) Эк(374) Эк(375) Эк(376) Эк(377) Эк(378) Эк(379) Эк(380) Эк(381) Эк(382) Эк(383) Эк(384) Эк(385) Эк(386) Эк(387) Эк(388) Эк(389) Эк(390) Эк(391) Эк(392) Эк(393) Эк(394) Эк(395) Эк(396) Эк(397) Эк(398) Эк(399) Эк(400) Эк(401) Эк(402) Эк(403) Эк(404) Эк(405) Эк(406) Эк(407) Эк(408) Эк(409) Эк(410) Эк(411) Эк(412) Эк(413) Эк(414) Эк(415) Эк(416) Эк(417) Эк(418) Эк(419) Эк(420) Эк(421) Эк(422) Эк(423) Эк(424) Эк(425) Эк(426) Эк(427) Эк(428) Эк(429) Эк(430) Эк(431) Эк(432) Эк(433) Эк(434) Эк(435) Эк(436) Эк(437) Эк(438) Эк(439) Эк(440) Эк(441) Эк(442) Эк(443) Эк(444) Эк(445) Эк(446) Эк(447) Эк(448) Эк(449) Эк(450) Эк(451) Эк(452) Эк(453) Эк(454) Эк(455) Эк(456) Эк(457) Эк(458) Эк(459) Эк(460) Эк(461) Эк(462) Эк(463) Эк(464) Эк(465) Эк(466) Эк(467) Эк(468) Эк(469) Эк(470) Эк(471) Эк(472) Эк(473) Эк(474) Эк(475) Эк(476) Эк(477) Эк(478) Эк(479) Эк(480) Эк(481) Эк(482) Эк(483) Эк(484) Эк(485) Эк(486) Эк(487) Эк(488) Эк(489) Эк(490) Эк(491) Эк(492) Эк(493) Эк(494) Эк(495) Эк(496) Эк(497) Эк(498) Эк(499) Эк(500) Эк(501) Эк(502) Эк(503) Эк(504) Эк(505) Эк(506) Эк(507) Эк(508) Эк(509) Эк(510) Эк(511) Эк(512) Эк(513) Эк(514) Эк(515) Эк(516) Эк(517) Эк(518) Эк(519) Эк(520) Эк(521) Эк(522) Эк(523) Эк(524) Эк(525) Эк(526) Эк(527) Эк(528) Эк(529) Эк(530) Эк(531) Эк(532) Эк(533) Эк(534) Эк(535) Эк(536) Эк(537) Эк(538) Эк(539) Эк(540) Эк(541) Эк(542) Эк(543) Эк(544) Эк(545) Эк(546) Эк(547) Эк(548) Эк(549) Эк(550) Эк(551) Эк(552) Эк(553) Эк(554) Эк(555) Эк(556) Эк(557) Эк(558) Эк(559) Эк(560) Эк(561) Эк(562) Эк(563) Эк(564) Эк(565) Эк(566) Эк(567) Эк(568) Эк(569) Эк(570) Эк(571) Эк(572) Эк(573) Эк(574) Эк(575) Эк(576) Эк(577) Эк(578) Эк(579) Эк(580) Эк(581) Эк(582) Эк(583) Эк(584) Эк(585) Эк(586) Эк(587) Эк(588) Эк(589) Эк(590) Эк(591) Эк(592) Эк(593) Эк(594) Эк(595) Эк(596) Эк(597) Эк(598) Эк(599) Эк(600) Эк(601) Эк(602) Эк(603) Эк(604) Эк(605) Эк(606) Эк(607) Эк(608) Эк(609) Эк(610) Эк(611) Эк(612) Эк(613) Эк(614) Эк(615) Эк(616) Эк(617) Эк(618) Эк(619) Эк(620) Эк(621) Эк(622) Эк(623) Эк(624) Эк(625) Эк(626) Эк(627) Эк(628) Эк(629) Эк(630) Эк(631) Эк(632) Эк(633) Эк(634) Эк(635) Эк(636) Эк(637) Эк(638) Эк(639) Эк(640) Эк(641) Эк(642) Эк(643) Эк(644) Эк(645) Эк(646) Эк(647) Эк(648) Эк(649) Эк(650) Эк(651) Эк(652) Эк(653) Эк(654) Эк(655) Эк(656) Эк(657) Эк(658) Эк(659) Эк(660) Эк(661) Эк(662) Эк(663) Эк(664) Эк(665) Эк(666) Эк(667) Эк(668) Эк(669) Эк(670) Эк(671) Эк(672) Эк(673) Эк(674) Эк(675) Эк(676) Эк(677) Эк(678) Эк(679) Эк(680) Эк(681) Эк(682) Эк(683) Эк(684) Эк(685) Эк(686) Эк(687) Эк(688) Эк(689) Эк(690) Эк(691) Эк(692) Эк(693) Эк(694) Эк(695) Эк(696) Эк(697) Эк(698) Эк(699) Эк(700) Эк(701) Эк(702) Эк(703) Эк(704) Эк(705) Эк(706) Эк(707) Эк(708) Эк(709) Эк(710) Эк(711) Эк(712) Эк(713) Эк(714) Эк(715) Эк(716) Эк(717) Эк(718) Эк(719) Эк(720) Эк(721) Эк(722) Эк(723) Эк(724) Эк(725) Эк(726) Эк(727) Эк(728) Эк(729) Эк(730) Эк(731) Эк(732) Эк(733) Эк(734) Эк(735) Эк(736) Эк(737) Эк(738) Эк(739) Эк(740) Эк(741) Эк(742) Эк(743) Эк(744) Эк(745) Эк(746) Эк(747) Эк(748) Эк(749) Эк(750) Эк(751) Эк(752) Эк(753) Эк(754) Эк(755) Эк(756) Эк(757) Эк(758) Эк(759) Эк(760) Эк(761) Эк(762) Эк(763) Эк(764) Эк(765) Эк(766) Эк(767) Эк(768) Эк(769) Эк(770) Эк(771) Эк(772) Эк(773) Эк(774) Эк(775) Эк(776) Эк(777) Эк(778) Эк(779) Эк(780) Эк(781) Эк(782) Эк(783) Эк(784) Эк(785) Эк(786) Эк(787) Эк(788) Эк(789) Эк(790) Эк(791) Эк(792) Эк(793) Эк(794) Эк(795) Эк(796) Эк(797) Эк(798) Эк(799) Эк(800) Эк(801) Эк(802) Эк(803) Эк(804) Эк(805) Эк(806) Эк(807) Эк(808) Эк(809) Эк(810) Эк(811) Эк(812) Эк(813) Эк(814) Эк(815) Эк(816) Эк(817) Эк(818) Эк(819) Эк(820) Эк(821) Эк(822) Эк(823) Эк(824) Эк(825) Эк(826) Эк(827) Эк(828) Эк(829) Эк(830) Эк(831) Эк(832) Эк(833) Эк(834) Эк(835) Эк(836) Эк(837) Эк(838) Эк(839) Эк(840) Эк(841) Эк(842) Эк(843) Эк(844) Эк(845) Эк(846) Эк(847) Эк(848) Эк(849) Эк(850) Эк(851) Эк(852) Эк(853) Эк(854) Эк(855) Эк(856) Эк(857) Эк(858) Эк(859) Эк(860) Эк(861) Эк(862) Эк(863) Эк(864) Эк(865) Эк(8																															

№	Индекс	Наименование	Семестр 9										Надпись	Семестр А										Надпись	Итого за курс										Надпись	Киф.	Семестры			
			Контроль	Часов					СЕТ	Контроль	Часов					СЕТ	Контроль	Часов					СЕТ		Контроль	Часов					СЕТ									
				Всего	Лек	Лаб	Пр	СРС			Всего	Лек		Лаб	Пр			СРС	Всего	Лек	Лаб	Пр				СРС	Всего	Лек	Лаб	Пр		СРС								
ИТОГО			1728							48	31	216							12	8	1944							60	39											
ИТОГО по ООП (без факультативов)			1728							48	31	216							12	8	1944							60	39											
ООП, факультативы (в период ТО)			56.4																		28.3																			
ООП, факультативы (в период эс. сес.)			54																		27																			
Аудиторная (ООП - физ.к.) (часов ТО)			35.1																		17.6																			
Ауд. (ООП - физ.к.) с расср. прив. и ИР			35.1																		17.6																			
Аудиторная (физ.к.)																																								
ДИСЦИПЛИНЫ			(Δ)																ТО: 23		Δ - 34							216		ТО: 23										
(Предельное)			1458							216									ТО*: 23		1458							216		ТО*: 23										
(План)			1512		806	286	14	506	490	216	42								1512	806	286	14	506	490	216	42														
1	Б1.Б.23	Пожарная тактика	Экз КР	126	68	22	46	22	36	3.5								Экз КР	126	68	22	46	22	36	3.5							22	456789							
2	Б1.Б.31	Пожарная и аварийно-спасательная техника	Экз КР	108	44	16	6	22	28	3	3							Экз КР	108	44	16	6	22	28	3	3						19	56789							
3	Б1.Б.41	Расследование и экспертиза пожаров	Экз	108	48	16		32	24	36	3							Экз	108	48	16		32	24	36	3						25	789							
4	Б1.Б.42	Пожарная безопасность технологических процессов	Экз КР	108	64	26		38	8	36	3							Экз КР	108	64	26		38	8	36	3						23	789							
5	Б1.Б.43	Пожарная безопасность в строительстве	Экз КР	144	68	26	8	32	42	36	4							Экз КР	144	68	26	8	32	42	36	4						20	89							
6	Б1.Б.44	Экономика пожарной безопасности	Зач	54	32	12		20	22	1.5								Зач	54	32	12		20	22	1.5						12	89								
7	Б1.Б.47	Государственный пожарный надзор	Экз КР	126	62	22		40	28	36	3.5							Экз КР	126	62	22		40	28	36	3.5						25	89							
8	Б1.Б.48	Государственный надзор в области защиты населения и территорий от ЧС	Зач	72	44	18		28	28	2								Зач	72	44	18		28	28	2						11	9								
9	Б1.Б.49	Надежность технических систем техногенный риск	Зач	72	44	16		28	28	2								Зач	72	44	16		28	28	2						10	9								
10	Б1.Б.50	Государственный надзор в области гражданской обороны	Зач	72	44	18		28	28	2								Зач	72	44	18		28	28	2						10	9								
11	Б1.Б.51	Организация работы с кадрами в системе МЧС	Зач КР	90	40	10		30	50	2.5								Зач КР	90	40	10		30	50	2.5						4	89								
12	Б1.Б.ОД.4	Организация и управление в области обеспечения пожарной безопасности	Зач КР	72	42	12		30	30	2								Зач КР	72	42	12		30	30	2						12	89								
13	Б1.Б.ОД.5	Безопасность людей при пожаре	Зач	72	64	20		44	8	2								Зач	72	64	20		44	8	2						20	9								
14	Б1.Б.ОД.7	Специальная профессионально-прикладная подготовка	Зач	72	32	8		24	40	2								Зач	72	32	8		24	40	2						21	9								
15	Б1.Б.ДБ.3.1	Организация управленческого труда в пожарной охране	Зач	72	36	16		20	36	2								Зач	72	36	16		20	36	2						12	9								
16	Б1.Б.ДБ.3.2	Разработка управленческих решений	Зач	72	36	16		20	36	2								Зач	72	36	16		20	36	2						12	9								
17	Б1.Б.ДБ.4.1	Медиа-технологии в условиях ЧС	Зач	72	48	18		30	24	2								Зач	72	48	18		30	24	2						12	9								
18	Б1.Б.ДБ.4.2	Связи с общественностью	Зач	72	48	18		30	24	2								Зач	72	48	18		30	24	2						12	9								
19	Б1.Б.ДБ.5.1	Изучение пожаров	Зач	72	28	10		18	44	2								Зач	72	28	10		18	44	2						22	9								
20	Б1.Б.ДБ.5.2	Организация тушения пожаров	Зач	72	28	10		18	44	2								Зач	72	28	10		18	44	2						22	9								
ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ КОНТРОЛЯ			Экз(6) За Зач(10) КР(5) КР(2)										Экз(6) За Зач(10) КР(5) КР(2)										Экз(6) За Зач(10) КР(5) КР(2)																	
ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ПРАКТИКА			(План)	216						6	4									216						6	4													
Профориентация			Зач	216						9	4									216						9	4													
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА			(План)									216								216								6	4	Зач	216						6	4		
Преддипломная												Зач	216								Зач	216								6	4	Зач	216						6	4
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ИТОГОВАЯ АТТЕСТАЦИЯ																			6	4									6	4										
КАНИКУЛЫ										2									9														11							

Додаток Б

Робоча програма навчальної дисципліни «Російська мова і культура мовлення» Воронежського інституту державної протипожежної служби МНС Росії

Бакалавриат

РУССКИЙ ЯЗЫК И КУЛЬТУРА РЕЧИ

Рабочая программа дисциплины «Русский язык и культура речи» составлена в соответствии с Рабочим учебным планом Воронежского института ГПС МЧС России по специальности 20.03.01 Техносферная безопасность квалификация (степень) «бакалавр» и определяет содержание и структуру дисциплины.

Цели и задачи дисциплины

Цель изучения дисциплины «Русский язык и культура речи» направлена на формирование знаний о том, что такое национальный русский язык и культура речи, на овладение нормами русского литературного языка, усвоение и развитие навыков отбора и употребления языковых средств в процессе профессионального общения.

Задачами дисциплины являются:

- выявить сущность понятия «культура речи»;
- рассмотреть стили современного русского литературного языка;
- дать анализ этических аспектов устной и письменной речи;
- раскрыть специфику профессиональной речевой культуры сотрудников МЧС;
- воспитать чувство уважения к русскому языку как части общенациональной культуры.

Количество часов на изучение дисциплины

Количество часов 108 ч. Аудиторных занятий 54 ч.

Самостоятельная работа 54 ч.

Перечисление основных разделов дисциплины (или тематическое планирование с указанием количества часов)

№ п/п	Наименование раздела (темы) дисциплины	Лекции	Практ. занятия	Лаборат. занятия	Семинары	СР	Всего
1	Тема 1. Понятие «культура речи». Коммуникативные качества речи. Функциональные стили современного русского языка.	6	-	-	-	6	12
2	Тема 2. Устная и письменная разновидности литературного языка. Особенности устной публичной речи.	6	-	-	-	6	12
3	Тема 3. Разговорная речь в системе функциональных разновидностей русского литературного языка.	6	-	-	-	6	12
4	Тема 4. Трудные случаи орфографии и пунктуации. Языковые конструкции служебных документов.	-	34	-	-	36	70
5	ЗАЧЕТ	-	-	-	-	-	2
6	ИТОГО	18	34	-	-	54	108

Периодичность и формы текущего контроля и промежуточной аттестации.

2 семестр – зачет.

курсанти

РУССКИЙ ЯЗЫК И КУЛЬТУРА РЕЧИ

Рабочая программа дисциплины «Русский язык и культура речи» составлена в соответствии с Рабочим учебным планом Воронежского института ГПС МЧС России по специальности 20.05.01 «Пожарная безопасность» и определяет содержание и структуру дисциплины.

Цели и задачи дисциплины

Цели дисциплины «Русский язык и культура речи»: формирование современной языковой личности с высокой общей речевой культурой, владеющей нормами устного и письменного литературного языка, а также умеющей эффективно применять техники общения в различных коммуникативных ситуациях.

Задачами дисциплины являются:

- выявить сущность понятия «культура речи»;
- рассмотреть стили современного русского литературного языка;
- дать анализ нормативных, коммуникативных и этических аспектов устной и письменной речи;
- раскрыть специфику профессиональной речевой культуры сотрудников МЧС;
- воспитать чувство уважения к русскому языку как части общенациональной культуры.

Количество часов на изучение дисциплины

Количество часов 72 ч. Аудиторных занятий 48 ч.

Самостоятельная работа 24 ч.

Перечисление основных разделов дисциплины (или тематическое планирование с указанием количества часов)

№ п/п	Наименование раздела (темы) дисциплины	Лекции	Практ. занятия	Лаборат. занятия	Семинары	Самост. работа	др.	Всего
1	Раздел 1. Язык и его свойства	2	4	-	-	4	-	10
2	Раздел 2. Языковая норма, ее роль в функционировании современного русского литературного языка	2	14	-	-	8	-	24
3	Раздел 3. Культура речи	2	14	-	-	6	-	22
4	Раздел 4. Основы ораторского искусства	2	6	-	-	6	-	14
5	ЗАЧЕТ	-	-	-	-	-	2	2
6	ИТОГО	8	38	-	-	24	2	72

Периодичность и формы текущего контроля и промежуточной аттестации.

1 семестр – зачет.

Додаток В

Анотація робочої програми навчальної дисципліни «Професійна етика співробітників МНС Росії»

Аннотация рабочей программы по дисциплине **«Профессиональная этика сотрудников МЧС России»**

Учебный курс «Профессиональная этика сотрудников МЧС России» занимает важное место в становлении и развитии профессиональной культуры обучаемых в образовательных учреждениях системы МЧС России. Он объясняет и обосновывает роль моральных ценностей в жизни человека и общества, дает практические рекомендации по нормативному регулированию существующих общественных отношений с позиций общегражданской и профессиональной морали.

Значение курса обусловлено возрастающими нормативными требованиями к морально-нравственным качествам лиц, занятых в системе государственной (правоохранительной) службы России.

Основная цель учебного курса – формирование высоконравственной личности, оценивающей факты и явления профессиональной деятельности в соответствии с нормами и принципами морали. Для достижения данной цели в процессе изучения дисциплины «Профессиональная этика» решаются следующие задачи:

1) усвоение содержания и назначения основных категорий этики (профессиональной этики), норм и принципов морали (профессиональной морали);

2) изучение особенностей нравственных отношений в служебных коллективах системы МЧС России;

3) анализ содержания служебного этикета сотрудников МЧС России и сознательное его исполнение;

5) применение в служебной деятельности профессиональных норм морали и нравственности, общения и поведения, содержащихся в законодательстве Российской Федерации, нормативных правовых актах, ведомственных нормативных правовых актах, в том числе в Кодексе чести рядового и начальствующего состава МЧС России и Кодексе этики и служебного поведения государственных служащих МЧС России, а также локальных нормативных актов учреждений и организаций системы МЧС России.

Структурно дисциплина состоит из десяти тем. В первых трех темах представлены базовые понятия (этика, профессиональная этика), мораль (профессиональная мораль), нравственность, этикет, высшие моральные ценности, моральная норма, моральный принцип, моральная оценка, моральная категория, предмет методы и функции этики). Здесь, также рассмотрены вопросы о роли и значение морали (нравственности) в жизни общества и человека, история возникновения этики и этикета, а также показано место и значение этики в системе общественных наук.

В темах 4 - 10 подробно раскрыто содержание профессиональной этики и этикета сотрудника МЧС России, а также проблемные моменты, возникающие в процессе служебной деятельности:

- основные понятия профессиональной морали (нравственности) сотрудника МЧС России;

- нормативный характер профессиональной морали сотрудника МЧС России;

- вопросы взаимоотношений и правил поведения (общения) сотрудников МЧС в процессе служебной деятельности и за ее пределами;

- сущность и содержание служебного этикета сотрудника МЧС России;

- особенности нравственных отношений в служебной деятельности сотрудников МЧС России;

- соотношение целей и средств в служебной деятельности сотрудника МЧС России;

- проблемы профессионально-нравственной деформации сотрудников ГПС МЧС России;

- система воспитательной работы в ГПС МЧС России;

- содержание государственно-правового информирования личного состава и героико-патриотическое воспитание сотрудников МЧС России.

Изучение курса «Профессиональная этика» осуществляется на аудиторных занятиях и в процессе самостоятельной работы курсантов, студентов и слушателей, и заканчивается сдачей зачета.

В процессе изучения данной дисциплины у обучающихся формируются компетенции, представленные ниже:

общекультурные:

- способность к абстрактному мышлению, анализу, синтезу (ОК – 1);

- способность использовать основы философских знаний для формирования мировоззренческой позиции (ОК – 2);

- способность анализировать основные этапы и закономерности исторического развития общества для формирования гражданской позиции (ОК – 3);

- способность использовать основы правовых знаний в различных сферах жизнедеятельности (ОК – 5);

- способность действовать в нестандартных ситуациях, нести социальную и этическую ответственность за принятые решения (ОК – 6);

- способность к саморазвитию, самореализации, использованию творческого потенциала (ОК – 7);

Общепрофессиональные (организационно-управленческая деятельность):

- способность руководить коллективом в сфере своей профессиональной деятельности, толерантно воспринимать социальные, этические, конфессиональные и культурные различия (ОПК – 3);

профессиональные:

- способность к решению правовых, социальных и кадровых вопросов, связанных с деятельностью пожарно-спасательных подразделений на территориальном уровне (ПК – 25).

Додаток Д

Анотація навчальної дисципліни «Організація роботи з кадрами в системі МНС Росії»

Аннотация рабочей программы по дисциплине **«Организация работы с кадрами в системе МЧС России»**

Цель изучения дисциплины «Организация работы с кадрами в системе МЧС России» состоит в формировании у обучающихся знаний, умений и навыков, необходимых для организации и проведения кадровой и воспитательной работы, а так же для эффективного использования творческого потенциала кадров.

Задачами дисциплины являются:

- изучение основных элементов системы работы с кадрами в организациях ГПС;
- изучение системы отношений, возникающей в процессе реализации кадровой функции в системе ГПС;
- изучение принципов, форм и методов работы с кадрами ГПС;
- отработка практических навыков по работе с законодательными, ведомственными и другими нормативными актами, регламентирующими организацию работы с кадрами;
- формирование умений по применению многообразных форм и методов работы с кадрами.

Дисциплина «Организация работы с кадрами в системе МЧС России» относится к вариативной части профессионального цикла основной образовательной программы подготовки специалиста.

Содержание курса базируется на знаниях по дисциплинам «Правоведение», «Организация управленческого труда в пожарной охране», «Основы защиты государственной тайны», «Организация службы и подготовки», «Правовое регулирование в пожарной безопасности».

В результате изучения дисциплины обучающийся должен:

Знать:

- основные законодательные, ведомственные и другие нормативные акты, регулирующие служебно-трудовые отношения в системе работы с кадрами ГПС;
- правовой статус личного состава ГПС;
- права, обязанности и ответственность начальников ГПС в процессе подбора, расстановки, подготовки и воспитания кадров;
- организацию работы по служебно-профессиональному продвижению кадров в организациях ГПС;
- технологию управления поведением личного состава ГПС;
- основные направления, формы и методы воспитательной работы в организациях ГПС;
- основные методы сбора и анализа информации о работе с кадрами в организациях ГПС.

Уметь:

- применять нормы, регулирующие условия прохождения службы в ГПС;
- применять многообразные формы и методы работы с кадрами, координировать и направлять их на успешное выполнение служебных задач.

Владеть:

- навыками работы с кадрами ГПС в правовом поле;
- навыками разработки локальных нормативно-правовых актов;
- навыками по работе с законодательными, ведомственными и другими нормативными актами, регламентирующими организацию работы с кадрами в организациях ГПС;
- навыками применения многообразных форм и методов этой работы, координировать и направлять ее на успешное выполнение служебных задач.

Процесс освоения дисциплины «Организация работы с кадрами в системе МЧС России» направлен на формирование следующих компетенций:

общекультурных:

- способность к абстрактному мышлению, анализу, синтезу (ОК-1);
- способность использовать основы правовых знаний в различных сферах жизнедеятельности (ОК-5);
- способность действовать в нестандартных ситуациях, нести социальную и этическую ответственность за принятие решения (ОК-6);
- способность к саморазвитию, самореализации, использованию творческого потенциала (ОК-7);

общепрофессиональных профессиональных:

- способность решать задачи профессиональной деятельности на основе информационной культуры с применением информационной безопасности (ОПК-1);

Организационно-управленческая деятельность:

- способностью к решению правовых, социальных и кадровых вопросов, связанных с деятельностью пожарно-спасательных подразделений на территориальном уровне (ПК-25);
- способностью организовывать и управлять деятельностью пожарно-спасательных подразделений на уровне территориального гарнизона пожарной охраны (ПК-26);
- знанием основ информационного обеспечения, противопожарной пропаганды и обучения в области пожарной безопасности (ПК-29);
- знанием системы документационного обеспечения, учетной документации и управления в подразделениях пожарной охраны (ПК-30).

Курс состоит из восьми тем, в которых рассмотрены основные вопросы служебно-трудовых отношений и прохождения службы сотрудниками ФПС ГПС.

Додаток Е

Робоча програма навчальної дисципліни «Медійні технології в умовах надзвичайних ситуацій»

курсантам

МЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ЧС

Рабочая программа дисциплины «Медийные технологии в условиях ЧС» составлена в соответствии с Рабочим учебным планом Воронежского института ГПС МЧС России по специальности 20.05.01 «Пожарная безопасность» и определяет содержание и структуру дисциплины.

Цели и задачи дисциплины

Цели дисциплины: Формирование у обучающихся знаний по общим принципам организации и функционировании медиа-средств (массовой) коммуникации-технических средства создания, записи, копирования, тиражирования, хранения, распространения, восприятия информации и обмена ее между субъектом (автором медиатекста) и объектом (массовой аудиторией) как области практической деятельности и объекте научных исследований.

Задачи дисциплины: Получение обучающимися знаний в области медиаобразования, которое связано со всеми видами медиа (печатными и графическими, звуковыми, экранными и т.д.) и различными технологиями; медиаобразование дает возможность людям понять, как массовая коммуникация используется в их социумах, овладеть способностями использования медиа в коммуникации с другими людьми.

Количество часов на изучение дисциплины

Количество часов 108 ч. Аудиторных занятий 72 ч.

Самостоятельная работа 36 ч.

Перечисление основных разделов дисциплины (или тематическое планирование с указанием количества часов)

№ п/п	Наименование раздела (темы) дисциплины	Лекц ии	Прак т. занят ия	Лабора т. занят ия	Семина ры	СР	Всего
1.	Сущность и содержание работы со средствами массовой информации (СМИ), значение для МЧС.	2			6	4	12
2.	Система, типология и функции СМИ	2			4	4	10
3.	Общественность и основы коммуникации в сфере СМИ	2			6	4	12
4.	Изучение и формирование общественного мнения.	2			6	4	12
5.	Понятие и структура, общие принципы информационной деятельности МЧС России	2			4	4	10
6.	Стратегия и тактика взаимодействия сотрудников МЧС со средствами массовой информации	2			6	4	12
7.	Специфика функционирования российских СМИ в условиях ЧС: кризисные коммуникации	2			6	4	12
8.	Виды сообщений в СМИ, используемые сотрудниками МЧС.	2	4		2	4	12
9.	Технологии публичных выступлений с структуре МЧС России	2	2		6	4	14
	ЗАЧЕТ		2				2
	ВСЕГО	18	8		46	36	108

Периодичность и формы текущего контроля и промежуточной аттестации.

2 семестр – зачет.

Додаток Ж

Програма навчальної дисципліни «Міжкультурні комунікації»

COMM 3620: Intercultural Communication Spring 2016

Brittany Hale
Office Location: GAB 318
Office Hours: Tues. & Thurs. 1:00 pm – 2:00 pm
E-mail: Brittany.Hale@unt.edu

Required Texts:

Martin, J. N., & Nakayama, T. K. (2013). *Intercultural communication in contexts* (6th edition). New York: McGraw Hill. (Please note that you may use the 5th edition in this course)

Journal Articles will be posted on Blackboard.

Course Description:

This course explores issues related to the intercultural communication process. We will consider the role of context (social, cultural, and historical) in intercultural interactions. We will examine the complex relationship between culture and communication from three conceptual perspectives: social psychological, interpretative, and critical.

Course Goals and Objectives:

The goal of this course is to provide students with a better understanding of Intercultural Communication and Communication between cultures and co-cultures. Thus, the following course objectives will be explored:

- **Critical Thinking Skills**, including creative thinking, innovation, inquiry, and analysis, evaluation and synthesis of information. Specifically, we will engage in a critical analysis of a cultural text in order demonstrate critical thinking process.
- **Communication Skills**, including effective development, interpretation and expression of ideas through written and oral communication. Specifically, we will complete a group presentation project and two individual papers.
- **Personal Responsibility**, including the ability to connect choices, actions and consequences to ethical decision-making. Specifically, we will promote a learning process that enhances self-reflection, flexibility, and sensibility in intercultural encounters.
- **Social Responsibility**, including intercultural competence, knowledge of civic responsibility, and the ability to engage effectively in regional, national, and global communities. Specifically, we will examine the barriers impeding successful communication between peoples with different cultural backgrounds and explore the relationship between culture and communication in various cultural contexts.

Disclaimer

This syllabus should not be construed as a binding contract between the instructor and the students. The professor reserves the right to change any aspect of the course without notice.

Assignments:**Exams (40% of your grade)**

There will be two exams given during the semester. Each exam will include objective (i.e., multiple choice, true-false, matching, etc.) and three essay questions. A review sheet will be provided. **Each exam is worth 200 points.**

Regional Report Group Project (20% of your grade)

Regional reports will be completed in groups of four or five. The report has three graded components: Creative Presentation, Annotated Bibliography and Peer Evaluation. Each group will select a region (e.g., Middle East, Central Africa, South Africa, Central America, South America, and China/Taiwan) or specific country to complete their project:

- **Creative Presentation (70 points):** Each group will conduct a portion of class. During the class period, groups are expected to provide a creative presentation regarding the culture of the assigned region that incorporate activities, media clips, music, etc. to help the class better understand the culture from a COMMUNICATION perspective. You may record a video, engage in a performance, etc. Presentation approach will be discussed and approved in advance. Research from the annotated bibliography as well as other references should be used during the presentation. Incorporating material from the annotated bibliography is REQUIRED.
- **Annotated Bibliography (100 points):** Each group will complete an annotated bibliography for at least 8 sources that focus on communication aspects of the cultural region assigned. Note that you will likely need to expand your research base beyond Communication Studies journals to other areas. However, it is expected that all journal articles, book chapters, etc. have a specific focus on communication within the cultural region assigned. Your research base should include Academic Peer-Reviewed Journals and Edited Books with citations in APA style. You must turn in a copy of the annotated bibliography via turnitin.com on Blackboard. Specific directions will be discussed in class and provided on Blackboard.
- **Peer Evaluation (30 points):** Each group will have the opportunity to evaluate the group's performance by answering questions regarding the duties and assignments that each member was assigned in the group. Based on these evaluations participation points will be assigned. A form will be provided for each group member to complete. Group members will complete forms individually and the forms will not be provided to other group members. Groups can decide on the duties of each member. Each member must work on some aspect of the project, but groups may assign specific members to either the presentation or the annotated bibliography.

Movie Analysis Paper (15% of your grade—150 points)

You will complete a 4-5 page paper (typed; double-spaced) critically evaluating a movie using concepts discussed in class and course readings. Detailed description of the course concept with citations. Outside research is required- you will need at least three academic peer-reviewed sources beyond the textbook to complete this assignment. Please use APA style for in-text citations AND references.

Cultural Identity Project (15% of your grade – 150 points)

Creative Project (100 points): You will produce a poster, scrapbook photo collage, video, or other visual/multi-media piece in which you explore your own cultural identity. This project is reflexive and should draw on your personal experience as well as your cultural understanding of your identity.

Projects will be displayed publically during an open forum during class time.

Reflection (50 points): You will need to provide a one to two page (typed single spaced list/paragraphs will work) explanation detailing how your project demonstrates the following.

- **How do you define your identity?** What role do race, gender, ethnicity, orientation, geographic region, groups you belong to etc. play in this definition?
- **What factors influenced your identity development?** Consider the influence of parents, grandparents, other family, communities, education experiences, religion, race, ethnicity, gender, ancestors, etc.
- **What are some of the communication practices that reflect your cultural identity?** How do you express your cultural identity in your nonverbal and verbal communication behaviors?

Participation (10% of your grade—100 points)

This course consists of lectures, class discussions, group and individual activities, special presentations and reflective writing. The lectures are designed to promote dialogue on issues addressed in text chapters and to provide additional information beyond what is included in the text. Class discussions are designed to encourage students to express opinions, observations, share experiences, and ask questions. Group activities are designed to provide opportunities for students to learn from each other. You will often be asked to engage in reflective writing in preparation for class discussion. You will be provided a blue book for this purpose (I know old school right!). You will be expected to turn in your blue book at midterm and then again at the final. Your blue book will be used to aid in evaluating participation. You may be asked to complete quizzes, summaries of discussion, speakers, activities, or other homework for participation credit. Participation will be graded holistically based on your overall performance throughout the semester.

ДОДАТОК 3

Перелік навчальних модулів Університету Вулверхемптона

Module	Title	Credits	Period	Type
4FF001	Introduction to the Modern Aviation Fire and Rescue Service	20	SEM1	Core
4FF003	Fire Engineering Science Study Skills	20	SEM1	Core
4FF006	Fire Risk Management	20	SEM1	Core
4FF005	Introduction to Fire Leadership and Command	20	SEM2	Core
4FF002	Fire Dynamics and Suppression	20	SEM2	Core
4FF007	Fire Engineering Science	20	SEM2	Core
5FF009	Emergency Planning	20	SEM1	Core
5FF006	Hazardous Materials and the Environment	20	SEM1	Core
5FF007	Fire Scene Investigation	20	SEM1	Core
5FF002	Design and management of risks in airport buildings	20	SEM2	Core
5FF001	Aircraft Design,Risks and Hazards	20	SEM2	Core
5FF010	Operational Fire Leadership and Command	20	SEM2	Core
6FF010	Fire and Rescue Service Law	20	SEM1	Core
6FF012	Strategic Fire Leadership and Command	20	SEM1	Core
6FF003	Design, risks and hazards of large civilian and military aircraft	20	SEM1	Core
6FF002	Chemical, Biological, Radiation, Nuclear and Explosive Risks	20	SEM2	Core
6FF001	Fire and Rescue Project	20	SEM2	Core
6FF004	Interoperability, risk, crisis and disaster management in the aviation sector	20	SEM2	Core

Додаток И

Перелік базових компетентностей випускника Університету Вулверхемптона

Learning, Teaching and Assessment

Learning Outcomes:

Demonstrate knowledge of the underlying concepts and principles associated with your area(s) of study, and an ability to evaluate and interpret these within the context of that area of study.

Demonstrate an ability to present, evaluate and interpret qualitative and quantitative data, in order to develop lines of argument and make sound judgements in accordance with basic theories and concepts of your subject(s) of study.

Evaluate the appropriateness of different approaches to solving problems related to your area(s) of study and/or work.

Communicate the results of your study/work accurately and reliably, and with structured and coherent arguments.

Demonstrate the qualities and transferable skills necessary for employment requiring the exercise of some personal responsibility.

Demonstrate knowledge and critical understanding of the well-established principles of your area(s) of study, and of the way in which those principles have developed with an understanding of the limits of your knowledge, and how this influences analyses and interpretations based on that knowledge.

Demonstrate the ability to apply underlying concepts and principles outside the context in which they were first studied, including, where appropriate, the application of those principles in an employment context.

Demonstrate knowledge of the main methods of enquiry in the subject(s) relevant to the named award, and ability to evaluate critically the appropriateness of different approaches to solving problems in the field of study.

Use a range of established techniques to initiate and undertake critical analysis of information, and to propose solutions to problems arising from that analysis.

Effectively communicate information, arguments and analysis in a variety of forms to specialist and nonspecialist audiences, and deploy key techniques of the discipline effectively.

Demonstrate the qualities and transferable skills necessary for employment, requiring the exercise of personal responsibility and decision-making and undertake further training, developing existing skills and acquire new competences that will enable them to assume significant responsibility within organisations.

Demonstrate knowledge, understanding and skills appropriate to graduate employment within the fire and rescue services and related areas, for example aviation/commercial / industrial fire & rescue sector.

Demonstrate an understanding of the key concepts and theoretical positions that have been developed, or are developing, within the fire & rescue professions;

Utilise a broad range of transferable skills, both personal and academic, enabling the individual to maximise graduate employment within the fire & rescue sector.

Demonstrate a personal commitment to professional standards within the fire & rescue sector and recognise their obligations to the 'profession' and society

Demonstrate knowledge, understanding and skills appropriate to graduate employment within the fire and rescue services and related areas, for example aviation/commercial / industrial fire & rescue sector;

Demonstrate a critical and reflective approach to the academic and practical application of fire & rescue theories and practices.

Додаток К

**Програма нормативної навчальної дисципліни
«Українська мова (за професійним спрямуванням)»
підготовки бакалавра
напряму 6.170201 «Цивільний захист»**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Академії пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
генерал-майор служби
цивільного захисту

_____ **М.А. Кришта**

_____ 2013 року

Українська мова (за професійним спрямуванням)

(назва навчальної дисципліни)

ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни
підготовки _____ бакалавра _____
(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)
напряму 6.170201 «Цивільний захист»
(шифр і назва спеціальності)

(Шифр за ОПП 1.01.)

Черкаси
2013 рік

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра напряму (спеціальності) 6.170201 «Цивільний захист».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є система лексичних, граматичних, орфографічних та стилістичних норм.

Міждисциплінарні зв'язки:

Вивчення цієї дисципліни тісно пов'язане з матеріалом таких дисциплін, як «Мовознавство», «Лексикологія», «Українське народознавство», «Діловодство», «Культурологія», «Історія України», «Педагогіка», «Психологія», «Організація пожежно-профілактичної роботи» тощо.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є формування навичок правильного оформлення службових документів щодо забезпечення пожежної безпеки населення та об'єктів праці, що базується на підвищенні рівня орфографічної та пунктуаційної грамотності курсантів, студентів і слухачів за рахунок осмислення мовних явищ сучасної української літературної мови з урахуванням принципів правопису, морфемного складу мовних одиниць різних лексико-граматичних розрядів слів, а також докладного розбору речення як синтаксичної одиниці.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є:

- надати курсантам (студентам) і слухачам необхідних теоретичних знань і практичних навичок усного професійного спілкування, аналізу особливостей писемного мовлення, складання ділових документів;
- сформувати навички усвідомленого аналізу особливостей писемного мовлення, розвивати логічне мислення курсантів та студентів шляхом проведення розумових операцій аналізу орфограми та пунктограми, порівняння лінгвістичних умов їх вияву, встановлення причинно-наслідкових відношень;
- сформувати навички огляду наукової літератури;
- удосконалювати вміння користуватися орфографічним, тлумачним та перекладними словниками.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми курсанти (студенти) та слухачі повинні:

знати :

- мовленнєвий етикет спілкування: мовні моделі звертання, ввічливості, вибачення, погодження тощо;
- особливості професійного спілкування та його складові;

- специфіку мовлення фахівця;
- нормативність і правильність мовлення: орфоепічні норми, норми слововживання, граматичні норми;
- вимоги до професійних текстів: об'єктивність викладу, логіка, послідовність, повнота інформації, точність, лаконічність, стандартність;
- стиль і типи мовлення: використання прийомів новизни, персоніфікації, проблемної ситуації у публічному виступі;
- види підготовки до виступу;
- композицію мовлення;
- прийоми активізації уваги слухачів;
- форми проведення дискусії;
- культуру мовлення під час дискусії;
- особливості мовлення;
- управління мовленням та його структурування за допомогою тематичної організації, зв'язності та злитості;
- вибір форми комунікації (співбесіда, нарада, засідання, семінар тощо) та визначення об'єкту, мети, виду спілкування;
- набір відповідних тактичних та мовних засобів в межах конкретного виду усного вербального спілкування;
- аналітичне оброблення текстової інформації;
- лексичний матеріал для опису професійно-орієнтованої галузі графічної, звукової та відеоінформації;
- правила складання професійних документів;
- лексичні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні;
- орфографічні норми сучасної української літературної мови;
- морфологічні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні;
- синтаксичні норми сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні;
- терміни, професіоналізми та фразеологізми;
- номенклатурні назви в професійній мові;
- складноскорочені слова, аббревіатури та графічні скорочення;
- географічні назви з номенклатурними словами та без них;
- техніку перекладу: комп'ютерний переклад текстів;
- складні випадки слововживання;
- синонімічний вибір слова;
- багатозначні слова і контекст;
- пароніми та омоніми;
- структуру складнопідрядного речення. Формальні ознаки: побудовчі слова — сполучники, сполучні слова, відносні займенники;
- лексичний мінімум комп'ютерних (інформаційних) технологій;
- рецептивні й продуктивні навички словотворення;

- структуру діалогу загальнонаукового характеру;
- особливості діалогу професійно-орієнтованого характеру;
- лексичний мінімум ділових контактів, ділових зустрічей, нарад;
- граматичні форми й конструкції, що означають суб'єкт дії, дію, об'єкт дії, характеристики дії, необхідність, бажаність, можливість дії, умовні дії, логіко-сміслові зв'язки;
- методику та порядок презентацій;
- лексико-граматичний мінімум забезпечення презентацій;
- мовно-комунікативний рівень проведення презентацій;
- мовні особливості ділового листування: лексика, граматики, синтаксис, діловий етикет, культурологічний аспект;
- лексико-граматичні особливості оглядів наукової літератури.

вміти :

- У виробничих або побутових умовах за допомогою відповідних методів вербального спілкування:
 - здійснювати регламентування спілкування;
 - здійснювати ефективне слухання;
 - доречно використовувати мовні моделі звертання, ввічливості, вибачення, погодження тощо;
 - структурувати тексти;
 - готуватися до публічного виступу;
 - користуватися правилами спілкування мовця і слухача;
 - застосовувати певні форми проведення дискусії;
 - використовувати у виступі супралінгвістичні одиниці.
- В умовах усних ділових контактів з використанням прийомів і методів усного спілкування і відповідних комунікативних методів застосовувати прагматичну компетенцію з метою ефективного виконання професійних завдань.
- Управління мовленням та його структурування за допомогою тематичної організації, зв'язності та злитості
- У виробничих умовах, використовуючи ключові слова у певній галузі на базі професійно-орієнтованих (друкованих та електронних) джерел, за допомогою відповідних методів проводити:
 - пошук нової текстової інформації (робота з джерелами навчальної, наукової та довідкової інформації);
 - пошук нової графічної, звукової та відеоінформації.
- На основі виробничих завдань, використовуючи методику складання фахової документації, термінологічні словники тощо, дотримуючись норм сучасної української літературної мови, складати професійні тексти та документи.
- Використовуючи принципи професійного спілкування на рівні сучасної української літературної мови здійснювати спілкування з учасниками трудового процесу.

- У виробничих умовах, працюючи з джерелами фахової інформації, здійснювати аналіз і коригувати тексти відповідно до норм української літературної мови.
- Складаючи тексти фахової документації, використовувати слова іншомовного походження, на основі певних критеріїв добирати українські відповідники.
- Працюючи з іншомовними фаховими текстами, використовуючи термінологічні двомовні словники, електронні словники, перекладати тексти українською мовою.
- Складаючи професійні тексти та спілкуючись на професійному рівні, використовувати українські виробничо-професійні фразеологізми та номенклатурні назви.
- У виробничих умовах, опрацьовуючи професійно-орієнтовані іншомовні (друковані та електронні) джерела за допомогою відповідних методів:
 - пристосовуватися до нових умов (нових людей, нових мовних засобів, нових способів дії), мобілізувати інші власні компетенції (шляхом спостереження, інтерпретації результатів спостереження, індукції, запам'ятовування тощо) та поповнювати лексичний і граматичний матеріал;
 - використовуючи інформаційні технології (інформативні бази даних, гіпертексти, системи навігації, пошуку інформації тощо) та іншомовну інформацію (текст, звук, відео) на електронних носіях (включаючи CD-ROM носії та мережу Internet), розширювати лексичний та граматичний мінімум.
- Застосовуючи лексико-граматичний мінімум у певній галузі, під час усних ділових контактів, із використанням прийомів і методів усного спілкування і відповідних комунікативних методів:
 - проводити обговорення проблем загальнонаукового та професійно-орієнтованого характеру, що має на меті досягнення порозуміння;
 - проводити усний обмін інформацією в процесі повсякденних і ділових контактів (ділових зустрічей, нарад тощо) з метою отримання інформації, необхідної для вирішення певних завдань діяльності;
 - готувати доповідь-презентацію у певній професійно-орієнтованій галузі;
 - розуміти монологічне повідомлення в рамках визначеної сфери й ситуації спілкування;
 - будувати діалог за змістом тексту.
- Використовуючи лексико-граматичний мінімум у певній галузі та іншомовні (друковані та електронні) джерела, в умовах письмових ділових контактів із використанням прийомів і методів письмового спілкування та відповідних методів оформлення ділової документації:
 - робити записи, виписки, складання плану тексту, письмове повідомлення, що відображає певний комунікативний намір;
 - вести ділове листування, використовуючи фонові культурологічні та країнознавчі знання;
 - заповнювати анкети;
 - проводити анотування;
 - фіксувати інформацію, отриману під час читання тексту;

- реалізувати комунікативні наміри на письмі.
- У виробничих умовах, на основі лексико-граматичного мінімуму, користуючись професійно-орієнтованими іншомовними (друкованими та електронними) джерелами, за допомогою відповідних методів здійснювати ознайомче, пошукове та вивчаюче читання.
- У виробничих умовах, користуючись лексико-граматичним мінімумом та професійно-орієнтованими іншомовними (друкованими та електронними) джерелами, за допомогою відповідних методів проводити:
 - аналітичне опрацювання іншомовних джерел з метою отримання інформації, що необхідна для вирішення певних завдань професійно-виробничої діяльності.
- Під час виконання професійних обов'язків, використовуючи комп'ютерні системи автоматизованого перекладу та електронні словники, робити переклад іншомовної інформації.
- У виробничих умовах під час усного та письмового спілкування за допомогою відповідних методів застосовувати компоненти соціолінгвістичної компетенції для досягнення взаємного порозуміння.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 108 години / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль № 1.

Тема І. Орфографічні, морфологічні і синтаксичні норми сучасної української літературної мови

Предмет і завдання курсу. Вимоги, рекомендації. Мова – найважливіший засіб спілкування. Класифікація мов. Статус і становлення української літературної мови. Літературна мова – показник розвиненої нації. Норми літературної мови, її типи. Основні вимоги до мовлення. Поділ літературної мови на стилі. Поняття „стиль”. Основні ознаки, мовні засоби, сфера використання, мета стилів сучасної української літературної мови. Велика буква у власних назвах. Відмінювання прізвищ та імен по батькові. Варіанти та правила відмінювання українських прізвищ та імен по батькові. Творення чоловічих та жіночих імен по батькові. Правила написання НЕ з повнозначними та службовими частинами мови. Випадки написання слів з апострофом після губних приголосних перед я, ю, є, ї: на початку кореня, після р та після голосного звуку; вживання апострофа після к у слові Лук'ян та похідних; апостроф після р перед я, ю, є, ї; апостроф після префіксів, що закінчуються на приголосний звук перед я, ю, є, ї. Розподіл числівників за розрядами та їх правопис. Відмінювання числівників. Загальна грамотність документа, що виражається в чіткості і логічності викладу, дотриманні правописних норм, а також дотриманні правил, обов'язкових для ділових документів, досягається за рахунок синтаксису. Характеристика простого речення: односкладне чи двоскладне; поширене чи непоширене; повне чи неповне, ускладнене чи неускладнене. Розділові знаки в

простому реченні. Визначення складного речення. Відмінності між простим та складним реченням. Види складних речень. Розділові знаки в складному реченні.

Тема II. Лексичний аспект сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні

Термін – це слово, або усталене словосполучення, що чітко й однозначно позначає наукове чи спеціальне поняття. Ознаки термінів. Способи творення термінів. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів. Творення термінів шляхом вторинної номінації, запозичення, синтаксичним та словотвірним способами. Синоніми в діловому мовленні. Поняття синонімії. Синонімія в пожежно-технічній терміносистемі.

Тема III. Документи і документування

Особливості наукового стилю літературної мови. Вимоги до оформлювання результатів наукових робіт. Структура офіційно-ділового стилю, поле функціонування. Підстилі та жанри. Риси офіційно-ділового стилю. Поняття документа. Основи діловодства. Класифікація документів Функції документів. Категорії, що лягли в основу класифікації ділових паперів. Стандартність як основна ознака документів. Реквізити документів. Поняття „реквізит”, „формуляр”, „формуляр-зразок”. Вивчення основних реквізитів ділових документів за професійним спрямуванням: Основні вимоги. Особливості документів по особовому складу. Рапорт, мета подання рапорту, його реквізити. Складання рапорту, форма викладу, вимоги. Застосування набутих знань норм літературної мови при складанні тексту документу. Вимоги до оформлення автобіографії. Реквізити. Повторення реквізитів документа. Особливості викладу тексту документа. Написання автобіографії. Визначення та функції доповідних та пояснювальних записок. Дві групи пояснювальних та доповідних записок, реквізити. Особливості викладу тексту документа. Особливості ділового листування. Види листів. Службовий лист. Реквізити ділової документації.

Тема IV. Професійна комунікація

Поняття етики професійного спілкування. Основні принципи ввічливого професійного спілкування. Деякі особливості спілкування на рівні «керівник-підлеглий» тощо. Поняття «професійного спілкування». Особливості ділового етикету. Невербальні засоби спілкування. Основні ознаки професійного спілкування. Основні види публічного виступу. Вимоги до мовлення оратора. Способи переконання слухачів. Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу.

Модульна контрольна робота

Перевірити набуті знання. Виконання тестових, граматичних, практичних і творчих завдань.

Додаток Л - 1

**Діагностувальний комплекс для визначення сформованості показників
мотиваційно-ціннісного критерію**

ВАШІ ПРІОРИТЕТИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ?

(за матеріалами інтернет-ресурсу proforientator.info)

У запропонованому опитувальнику подано 18 тверджень про професію. Оцініть, якою мірою кожне з даних тверджень відноситься до обраної Вами професії.

Відповіді можуть бути 5 видів:

- «так» – 5 балів;
- «швидше так, ніж ні» – 4 бали;
- «важко відповісти» – 0 балів;
- «швидше ні, ніж так» – 2 бали;
- «ні» – 1 бал.

Особиста праця за цією спеціальністю...

1. Дозволяє приносити користь нашому суспільству.
2. Дозволяє зміцнювати мир на землі.
3. Дозволяє бути завжди в колективі, брати участь у його справах.
4. Дозволяє вдосконалювати свій духовний світ.
5. Дозволяє відчувати радість праці.
6. Сприяє усвідомленню краси праці.
7. Дозволяє використовувати всі свої здібності.
8. Дозволяє постійно самовдосконалюватися.
9. Дає великі можливості для творчості.
10. Дозволяє бути оригінальним у роботі.
11. Вимагає великої розумової напруги.
12. Вимагає великої фізичної напруги.
13. Добре оплачується.
14. Забезпечує стабільне майбутнє.
15. Цінується серед друзів і знайомих.
16. Забезпечує швидке підвищення кваліфікації та професійне зростання.
17. Дає можливість працювати в місті.
18. Забезпечує вступ та навчання у виші.

Обробка даних

Для визначення основних мотивів вибору професії необхідно підрахувати суми за кожною групою мотивів. Групи мотивів, що мають максимальну кількість балів, є основними у виборі професії особисто Вами.

Виявлення внутрішньо індивідуально та соціально значимих та зовнішніх позитивних та негативних мотивів вибору професії проводиться за допомогою Ключа до методики.

Групи мотивів:

Соціальні (твердження 1 і 2) – бажання своєю працею сприяти суспільному прогресу, соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі та потреби.

Моральні (твердження 3 і 4) – прагнення до вдосконалювання свого морального стану, духовного світу, розвитку моральних якостей.

Естетичні (твердження 5 і 6) – прагнення до естетики праці, її краси, гармонії, сприйняття прекрасного, одержання відчуття радості від діяльності.

Пізнавальні (твердження 7 і 8) – прагнення до опанування спеціальних знань, пізнання змісту конкретної праці.

Творчі (твердження 9 і 10) – прагнення бути оригінальним у роботі, здійснення наукових відкриттів, одержання можливостей для творчості.

Пов'язані зі змістом праці (твердження 11 і 12) – чіткі знання про процес праці, спрямованість на розумову та фізичну працю.

Матеріальні (твердження 13 і 14) – прагнення одержувати певні блага.

Престижні (твердження 15 і 16) – прагнення до професій, які цінуються серед знайомих, дозволяють досягти високого положення в суспільстві, забезпечують швидке просування по службі.

Утилітарні (твердження 17 і 18) – прагнення керувати людьми, розподіл на роботу тощо.

Додаток Л – 2

ДІАГНОСТИКА ПОТРЕБИ У СПІЛКУВАННІ (ЗА Ю. ОРЛОВИМ)

Інструкція. Відповідайте «так» або «ні» на нижче наведені твердження.

Опитувальник

1. Я отримую задоволення від участі у позааудиторних заходах.
2. Я можу притамувати свої бажання, якщо вони суперечать бажанням моїх друзів.
3. Мені приємно виявляти прихильність до когось.
4. Я більш зосереджений на здобутті впливу, аніж дружби.
5. Я відчуваю, що по відношенню до моїх друзів у мене більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюся про успіхи свого друга, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен комусь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я опиняюся серед товаришів по роботі.
9. Мої товариші мені добре-таки набридли.
10. Коли я роблю погано роботу, присутність людей мене дратує.
11. Припертий до стіни, я кажу лише ту частину правди, яка, на мою думку, не шкодить моїм друзям чи знайомим.
12. У важкій ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності у друзів викликають у мене такий стан, що я можу захворіти.
14. Мені приємно допомагати друзям, навіть якщо це завдасть мені клопотів.
15. Із поваги до товариша я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він не має рації.
16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, аніж оповідання про кохання.
17. Сцени насилля у кіно мені огидні.
18. У стані самотності відчуваю тривогу і напругу більше, ніж коли я знаходжуся серед людей.
19. Я вважаю, що основною радістю у житті є спілкування.
20. Мені шкода покинутих собак та кішок.
21. Я віддаю перевагу мати менше друзів, але більш близьких.
22. Я люблю бувати серед друзів.
23. Я довго переживаю сварки з близькими.

24. У мене більше близьких людей, ніж у багатьох інших.
25. У мене більший потяг до досягнень, ніж до дружби.
26. Я більше довіряю власній інтуїції та поглядам на людей, ніж судженням про інших людей.
27. Я надаю більшого значення матеріальному благополуччю та престижу, ніж радості спілкування з приємними мені людьми.
28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
29. Стосовно мене люди часто невдячні.
30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу та любов.
31. Заради друга я можу пожертвувати усім.
32. У дитинстві я входив до однієї «тісної» компанії.
33. Якби я був журналістом, мені подобалося б писати про дружбу.

Обробка та інтерпретація результатів: За кожну відповідь, що відповідає ключеві, нараховується один бал.

Ключ:

Відповіді «так» на твердження 1, 2, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 33.

Відповіді «ні» на твердження 3, 4, 5, 6, 10, 15, 16, 25, 27, 29.

Підраховується загальна сума балів: чим вища оцінка, тим більша потреба спілкування.

Додаток Л – 3

Діагностика потреби самовдосконалення (За Р. Бабушкіним)

Інструкція. Відповідаючи на питання, Ви повинні вибрати одну з трьох запропонованих відповідей та записати її в опитувальному листі напроти номера питання.

1. Становить для вас інтерес участь у конкурсах, олімпіадах, виставках, змаганнях?

а) так; б) не дуже; в) немає.

2. Як Ви вважаєте, чи повинна людина доводити свої вміння та навички до досконалості?

а) так; б) не завжди; в) ні.

3. Характерно для вас прагнення виконувати лідерські функції, чи подобається вам це?

а) так; б) не завжди; в) ні.

4. Самовиховання та самоосвіта повинна бути обов'язковою, якщо людина хоче досягти досконалості в чомусь?

а) так; б) не завжди; в) ні.

5. Програючи на змаганнях або отримуючи низьку оцінку (наприклад, на іспиті) ви:

а) переживаєте і прагнете в майбутньому зайняти більш високе місце, підвищити оцінку;

б) не завжди;

в) немає таких почуттів.

6. Якою мірою у вас виражено прагнення до досягнення поставлених цілей?

а) швидше недостатньо;

б) напевно достатньо;

в) достатньо.

7. Поразки і невдачі мобілізують мене на досягнення поставленої мети:

а) так; б) не завжди; в) ні.

8. Завжди вас задовольняли оцінки, отримані на екзаменах?

а) так; б) не завжди, інколи; в) ні.

9. У житті людина повинна керуватися перспективними цілями

- а) швидше найближчими;
- б) важко відповісти;
- в) так, перспективними.

10. Характерно для вас постійне відчуття незадоволеності досягнутим?

- а) ні; б) не завжди, інколи; в) так.

11. Приступаючи до гри в шахи, шашки, футбол, теніс і т. п. головним для учасників є:

- а) перемога; б) процес гри; в) не знаю.

12. Характерно для виконання будь-якої роботи з найвищою якістю?

- а) так; б) не завжди; в) ні.

13. Постійного азарту в чому-небудь у мене не проявляється.

- а) проявляється; б) іноді; в) так, так і є.

14. Для мене краще працювати самостійно, ніж з ким-то.

- а) так; б) не завжди; в) ні.

15. Виступаючи в будь-яких змаганнях людина повинна прагнути до найвищих результатів.

- а) так; б) не завжди; в) ні.

16. Перебуваючи в компанії друзів, я вважаю за краще більше слухати, ніж говорити.

- а) так; б) не завжди; в) ні.

17. В незнайомій компанії я не відчуваю незручності від присутності незнайомих мені людей.

- а) відчуваю; б) не завжди; в) так, відчуваю.

18. Як ви вважаєте, що спонукає людей до відмінного навчання, до високих показників у роботі, спорті?

- а) важко відповісти;
- б) матеріальне стимулювання;
- в) прагнення бути першим.

19. Оточуючі вважають мене безініціативним людиною.

- а) так; б) не завжди; в) ні.

20. Кожна людина, яка поважає себе, повинен постійно ставити все більш високі цілі.

- а) ні; б) не завжди; в) так.

21. Як ви вважаєте, чи приємно людині читати про себе позитивні відгуки в газетах, чути на зборах?

а) так; б) не всі; в) не знаю.

22. Чи вважаєте ви, що знайшли своє покликання в житті?

а) так; б) не впевнений; в) немає.

23. Якій геометричній фігури ви віддаєте перевагу?

а) кулі; б) кубу; в) циліндру.

24. Як багато часу ви приділяєте своєму улюбленому заняттю?

а) дуже багато; б) не багато; в) напевно, мало.

25. У процесі виконання будь-якої роботи я контролюю себе, щоб переконатися, що я роблю все правильно.

а) так; б) не завжди; в) ні.

26. Ви погоджуєтесь, коли вас обирають ватажком в якій-небудь грі?

а) ні; б) іноді; в) так.

27. Чи часто ви критикуєте своїх товаришів, фільм, газетну статтю і т. п.?

а) рідко; б) іноді; в) часто.

28. Якби на зборах вас запропонували обрати керівником (старостою в класі, групі, начальником цеху, командиром студентського загону тощо), а в процесі голосування вибрали б іншого, то:

а) це мене не зачепило;

б) не знаю, не бувало такого;

в) було б трохи неприємно.

29. Я б волів хоча і не помітну роботу, але престижну і високооплачувану.

а) так; б) не знаю; в) ні.

30. Я не завжди досягаю поставленої мети, які б труднощі не доводилося долати.

а) рідко; б) не завжди; в) так, так і є.

Ключ до опитувальника: відповіді на питання 1–5, 11–15, 21–25 оцінюються наступним чином: а–3 бали; б–2 бали; в–1 бал; питаннях 6–10, 16–20, 26–30: а–1 бал; б–2 бали; в–3 бали.

Підраховується загальна сума балів за відповіді на всі питання.

Вираженість потреби самовдосконалення визначається за шкалою:

- висока ступінь вираженості потреби – 71-90 балів;
- середня ступінь вираженості потреби – 62-70 балів;
- низька ступінь вираженості потреби – 30-61 бал.

Додаток М

Діагностувальний комплекс для визначення сформованості показників комунікативно-діяльнісного критерію

Опитувальник «Оцінка уміння налагоджувати контакт»

Інструкція. Уміння налагоджувати контакт відіграє важливу роль в організації продуктивної і безконфліктної взаємодії. Дайте відповіді на питання тесту «Так» або «Ні» і позначте вибраний вами варіант відповіді.

№	Питання	Так	Ні
1	У вас багато друзів, з якими ви постійно спілкуєтеся?		
2	Чи довго вам заважає відчуття образи, спричиненої кимось з друзів?		
3	Ви прагнете до нових знайомств?		
4	Чи приємніше вам проводити час з книгами або комп'ютером, аніж з людьми?		
5	Ви легко установлюєте контакти із старшими за віком людьми?		
6	Чи важко вам включатися у нові стосунки, колектив?		
7	Ви легко установлюєте контакти з незнайомими людьми?		
8	Чи важко вам адаптуватися у новому колективі?		
9	Чи прагнете ви при зручному випадку познайомитися і поспілкуватися з новою людиною?		
10	Чи часто у вас виникає роздратування при спілкуванні з людьми і вам хочеться побути на самоті?		
11	Вам подабається постійно перебувати серед людей?		
12	Ви відчуваєте відчуття незручності, якщо змушені проявляти ініціативу для знайомства з новою людиною?		
13	Ви любите брати участь у колективних заходах і розвагах?		
14	Чи відчуваєте себе невпевненим серед малознайомих людей?		
15	Ви вважаєте, що вам не стане труднощів внести пожвавлення в малознайому компанію?		
16	Ви прагнете обмежити коло своїх знайомих незначною кількістю людей?		
17	Ви відчуваєте себе невимушено у незнайомій компанії?		

18	Ви не відчуваєте себе достатньо впевненим і спокійним, коли необхідно говорити великій групі людей?		
19	У вас багато друзів?		
20	Ви часто ніякуєте при спілкуванні з малознайомими людьми?		
21	Коли ви розмовляєте, то уважно слідуєте за тим, щоб інший вас зрозумів?		
22	Чи підбираєте ви слова відповідно рівню підготовки та розуміння слухаючої людини?		
23	Чи обмірковуєте ви побажання, накази, вказівки, перш ніж їх озвучити?		
24	Якщо ви висловили нову думку, а співбесідник не задає запитань, то ви вважаєте, що вас зрозуміли?		
25	Ви слідуєте за тим, щоб ваші висловлювання були короткими, визначеними, ясними?		
26	Чи обдумуєте ви попередньо свої ідеї та пропозиції, аби не говорити незрозуміло і сплутано?		
27	Ви заохочуєте запитання до себе?		
28	Ви вважаєте, що знаєте думки оточуючих, задаєте їм запитання, аби це з'ясувати?		
29	Ви розрізняєте факти і думки?		
30	Чи шукаєте ви нові заперечення проти аргументів співрозмовника?		
31	Ви прагнете, щоб друзі (співрозмовники) в усьому погодилися з вами?		
32	Ви завжди говорите ясно, чітко, повно, увічливо?		
33	Чи робите ви у розмові паузи для того, щоб самому зібратися з думками і співрозмовникам дати час обмірковувати ваші пропозиції?		

Обробка та інтерпретація результатів: Відповіді зрівняти з поданим ключем.

Так – питання 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 32, 33.

Ні – питання 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 24, 28, 30, 31.

Оцінка рівнів сформованості уміння налагоджувати контакт:

0–11 – низький; 12–23 – середній; 24–33 – високий.

Додаток М – 2

Методика К. Томаса «Оцінка способів реагування в конфлікті»

Методика проведення. В опитувальнику описано 5 можливих варіантів поведінки у конфліктній ситуації, які згруповані у 30 пар. З кожної пари пропонується обрати те судження, яке піддослідний вважає найбільш характерним для своєї поведінки.

1. а) Іноді я уявляю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання;

б) Чим обговорювати те, у чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, в чому ми обоє згодні.

2. а) Я намагаюся знайти компромісне рішення;

б) Я намагаюся залагодити його з урахуванням інтересів іншої людини і моїх власних.

3. а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого;

б) Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

4. а) Я намагаюся знайти компромісне рішення;

б) Я намагаюся не зачепити почуттів іншої людини.

5. а) Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюся знайти підтримку в іншого;

б) Я намагаюся робити те, щоб уникнути марної напруженості.

6. а) Я намагаюся уникнути неприємності для себе;

б) Я намагаюся домогтися свого.

7. а) Я намагаюся відкласти рішення спірного питання, з тим щоб з часом вирішити його остаточно;

б) Я вважаю за можливе в чому - чомусь поступитися, щоб добитися в іншому.

8. а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого;

б) Я першою справою намагаюся визначити те, у чому полягають всі порушені інтереси і спірні питання.

9. а) Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось можливих розбіжностей;

б) Я прикладаю зусилля, щоб домогтися свого.

10. а) Я твердо прагну домогтися свого;

б) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. а) Першим ділом я прагну ясно визначити те, у чому полягають всі порушені інтереси і спірні питання;

б) Я намагаюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші стосунки.

12. а) Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки;

б) Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде назустріч.

13. а) Я пропоную середню позицію;

б) Я наполягаю, щоб все було зроблено по-моєму.

14. а) Я повідомляю іншому свою точку зору і запитую про його погляди;

б) Я намагаюся довести іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

15. а) Я намагаюся заспокоїти іншого і зберегти наші відносини;

б) Я намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруження.

16. а) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого;

б) Я зазвичай намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17. а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого;

б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

18. а) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму;

б) Я дам наполягти на своїй думці іншому, якщо він йде мені назустріч.

19. а) Першим ділом я намагаюся визначити те, у чому полягають всі порушені питання і інтереси;

б) Я намагаюся відкласти спірні питання, з тим щоб з часом вирішити їх остаточно.

20. а) Я намагаюся негайно перебороти наші розбіжності;

б) Я намагаюся знайти найкраще сполучення вигод і втрат для нас обох.

21. а) Під час переговорів намагаюся бути уважним до іншого;

б) Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми.

22. а) Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю і позицією іншої людини;

б) Я відстоюю свою позицію.

23. а) Як правило я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас;

б) Іноді уявляю іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

24. а) Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я намагаюся йти йому назустріч;
б) Я намагаюся переконати іншого піти на компроміс.
25. а) Я намагаюся переконати іншого у своїй правоті;
б) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до аргументів іншого.
26. а) Я звичайно пропоную середню позицію;
б) Я майже завжди прагну задовольнити інтереси кожного з нас.
27. а) Найчастіше прагну уникнути суперечок;
б) Якщо це зробить іншу людину щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму.
28. а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого;
б) Улагоджуючи ситуацію, я звичайно прагну знайти підтримку в іншого.
29. а) Я пропоную середню позицію;
б) Думаю, що не завжди варто хвилюватися через виникаючі розбіжності.
30. а) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого;
б) Я завжди займаю таку позицію в суперечці, щоб ми спільно могли досягти успіху.

Ключ для опитувальника.

Суперництво: 3а, 6б, 8а, 9б, 10а, 13б, 14б, 16б, 17а, 22б, 25а, 28а.
Співпраця: 2б, 5а, 8б, 11а, 14а, 19а, 20а, 21б, 23а, 26б, 28б, 30б.
Компроміс: 2а, 4а, 7б, 10б, 12б, 13а, 18б, 20б, 22а, 24б, 26а, 29а.
Уникнення: 1а, 5б, 7а, 9а, 12а, 15б, 17б, 19б, 21а, 23б, 27а, 29б.
Пристосування: 1б, 3б, 4б, 6а, 11б, 15а, 16а, 18а, 24а, 25б, 27б, 30а.

Обробка результатів. Кількість балів, яку набрав піддослідний за кожною шкалою, свідчить про вираженість у нього тенденції до вияву відповідних форм поведінки у конфліктних ситуаціях. Бали підраховуються за ключем

Інтерпретація результатів. Стиль поведінки, що має найбільше кількісне вираження, вважається домінуючим. Можливі випадки, коли людина у конфліктних ситуаціях використовує різні стилі поведінки, що є найбільш корисними.

Стиль суперництва (конкуренції). Прагнення досягти задоволення власних інтересів, незважаючи на інтереси інших. Активність дій та вольових зусиль. Орієнтація на власні ідеали та здібності. Авторитарність, яка

спрацьовує в ситуаціях, коли потрібно швидко прийняти рішення; якщо людина, що приймає рішення – досвідчений керівник; якщо ситуація є критичною зусібіч або інші люди розгубилися і комусь потрібно зрештою прийняти рішення.

Стиль співпраці. Активна участь у вирішенні конфлікту з відстоюванням як своїх інтересів, так і інтересів партнерів. Спільне обговорення проблем та потреб сторін спрацьовує в ситуаціях, де рішення важливе для обох сторін; якщо стосунки з партнерами довготривалі й корисні; якщо є час і можливість попрацювати над подальшим вирішенням складної ситуації; якщо бажання обох сторін збігаються; якщо між партнерами є статусна рівновага.

Стиль компромісу. Здатність поступитися своїми інтересами з обох сторін, що беруть участь у конфлікті. Прагнення прийняти рішення, що задовольняє обидві сторони спрацьовує в ситуаціях, якщо обидві сторони мають однакову владу, але протилежні інтереси; якщо треба виграти час і вас задовольняє часткове рішення; якщо рішення потрібно прийняти швидко, тому що це найбільш економічний і ефективний шлях; інші підходи до вирішення проблеми здаються неефективними; є бажання зберегти стосунки з протилежною стороною.

Стиль уникнення. Відсутність прагнення до кооперації. Пасивність у відстоюванні своїх прав через неважливість для вас вирішення проблеми або у безвихідній ситуації. Перенесення відповідальності за вирішення проблеми на інших спрацьовує в ситуаціях, коли напруженість конфлікту досить висока і треба її послабити; якщо рішення настільки незначні, що не слід витрачати сили на його зміну; якщо треба виграти час на збирання доказів і підтримки щодо іншого рішення; якщо виникає відчуття, що інші мають більше шансів на вирішення проблеми.

Стиль пристосування. Здатність діяти спільно з партнером заради його інтересів. Прагнення до гармонії у стосунках, комфортності обох сторін спрацьовує в ситуаціях, коли треба зберегти мирні стосунки з партнерами; якщо наслідок конфлікту важливіший для партнерів, ніж для вас; якщо у вас мало влади або шансів на перемогу; якщо важливіші інтереси партнера, а не власні; якщо ви вважаєте, що для партнера таке рішення буде певним уроком, навіть якщо воно неправильне.

Рівні розвитку конфліктності: 14–26 – низький рівень; 27–35 – середній; 36–42 – високий.

Додаток М – 3

Анкета

«Самоперевірка щодо відповідності знань, умінь та навичок у галузі інформаційно-комунікативних технологій сучасним вимогам інформаційного суспільства та ринку праці»

Оцініть, будь ласка, рівень Ваших знань, умінь та навичок за наступною шкалою: 1 – маю первинні уявлення та навички; 2 – маю достатні уявлення та навички, але не використовую в повному обсязі; 3 – досконало володію та постійно використовую.

№	Параметр	Оцінка
1	Знання про можливості комп'ютера, призначення його пристроїв та телекомунікаційних пристроїв	
2	Навички використання базових пристроїв, програмного забезпечення та програм	
3	Навички роботи зі стандартними офісними застосунками	
4	Уміння використовувати ІКТ відповідно до професійних завдань	
5	Знання етики спілкування в інтернеті, поведінки в чатах і форумах, мережевого етикету	
6	Навички перегляду, пошуку і фільтрації даних, інформації та цифрового контенту	
7	Уміння формулювати інформаційні потреби, пошуку даних, інформації та контенту в цифрових середовищах, отримання доступу до даних, інформації та контенту і переміщення між ними	
8	Уміння використовувати програмне забезпечення (Power Point, Flash) для представлення різного роду матеріалів	
9	Знання про безпеку в Інтернеті: використання антивірусів, спам-фільтрів; контролювання електронної пошти щодо спаму та вірусів	
10	Знання про можливості взаємодії за допомогою широкого спектра цифрових технологій та розуміння, які засоби цифрового зв'язку доречні для певного контексту	
11	Уміння ефективно будувати процес спілкування з різними об'єктами професійної діяльності засобами: - внутрішньої мережі	

	- електронної пошти	
	- соціальної мережі (Facebook, Twitter тощо)	
	- сайту	
	- аркушу розсилки пошти	
	- форуму, мережевої спільноти	
	- блогу	
	- підкасту (новинної розсилки з аудіо- або відео-змістом)	
12	Знання про базові інтернет-сервіси та технології	
13	Уявлення про організацію телеконференції, роботу Skype	
14	Навички спільного використання контенту	
15	Пошук можливостей самовдосконалення та реалізації активної громадянської позиції за допомогою відповідних цифрових технологій	

Опрацювання результатів: рівень сформованості опанування інформаційно-комунікативних технологій визначається підрахунком загальної суми оцінок, вказаних респондентом.

Інтерпретація результатів:

Високий рівень: 22–36 балів

Респондент обізнаний із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями на рівні користувача, має сформовані практичні вміння і навички розв’язання професійних завдань засобами інформаційно-комунікативних технологій та здатний їх раціонально використовувати з метою підвищення продуктивності професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Середній рівень: 37–52 бали

Респондент подекуди має прогалини щодо обізнаності із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями на рівні користувача, відчуває труднощі у розв’язанні професійних завдань засобами інформаційно-комунікативних технологій за умови виникнення нових, нешаблонних завдань та комунікативних ситуацій.

Низький рівень: 53–66 балів

Респондент має слабкі професійно-значущі знання щодо інформаційно-комунікативних технологій, не завжди розуміє особливості застосування інформаційно-комунікативних технологій при розв’язанні професійних завдань та підвищення продуктивності професійно орієнтованої комунікативної діяльності; володіє окремими вміннями і навичками розв’язання професійних завдань із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій.

Додаток Н

Програма «Комунікативного практикуму»

«Комунікативний практикум» передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України, зокрема: практичне опанування основ професійно орієнтованої комунікативної взаємодії, розвиток особистісних якостей майбутнього офіцера, розуміння особливостей свого професійного статусу, передумов та наслідків професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Мета «Комунікативного практикуму»: формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності через засвоєння знань про принципи, норми та правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера в типових та нетипових ситуаціях професійного спілкування; сучасні інформаційно-комунікативні технології та практичне відпрацювання навичок їхнього використання.

Завдання «Комунікативного практикуму»:

- розкриття соціальної значущості комунікації у професійній діяльності сучасного фахівця у сфері цивільного захисту;
- ознайомлення курсантів із принципами, нормами і правилами професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера;
- розвиток комунікативної культури на рефлексивній основі, спонукання курсантів до самоаналізу власних професійних учинків;
- визначення типових помилок комунікативної діяльності;
- опанування базових моделей спілкування.

У результаті вивчення «Комунікативного практикуму» курсанти повинні **знати:**

- формули професійних команд;
- норми, правила та засоби ефективної професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера с.ц.з.;

- сутність поняття комунікації: цілі, етапи, функції;
- сучасні канали професійної комунікації;
- ефективні способи переконання співрозмовників;
- способи подолання комунікативних бар'єрів спілкування;
- основні прийоми маніпуляцій під час комунікації;
- особливості здійснення комунікативного впливу.

У результаті вивчення «Комунікативного практикуму» курсанти повинні набути таких **умінь**:

- володіти основами професійно орієнтованої комунікативної діяльності, вільно вести бесіду, формулювати запитання та відповідати на них за умов дефіциту часу;

- здійснювати усну та письмову комунікацію за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій;

- кваліфікувати види комунікації;

- володіти елементарними навичками психологічного впливу на співрозмовника;

- застосовувати вербальні та невербальні засоби комунікації у діловій розмові;

- врегульовувати конфліктні ситуації засобами комунікативної діяльності;

- застосовувати навички активного слухання у процесі комунікації;

- реалізовувати лінгвістичні норми комунікативної ефективності для різних типів комунікації.

Мова викладання: українська.

СТРУКТУРА «КОМУНІКАТИВНОГО ПРАКТИКУМУ»

№	Назва теми	ВСЬОГО ГОДИН
1.	Специфіка міжособистісної взаємодії офіцерів служби цивільного захисту в системі ДСНС України	4

2.	Роль комунікації у системі управління	2
3.	Культура мовлення офіцера служби цивільного захисту	2
4.	Сучасні інформаційно-комунікаційні технології	4
5.	Морально-етичні норми професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера с.ц.з.	2
6.	Уміння слухати у професійно орієнтованій комунікативній діяльності офіцера с.ц.з.	2
7.	Конфліктні ситуації у професійній діяльності офіцера с.ц.з.	2
8.	Поняття вербальних і невербальних засобів комунікації	2
	ВСЬОГО	20

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1.

1. Міні-дискусія на тему «Етичні складові міжособистісної взаємодії офіцерів с.ц.з. в системі ДСНС України».

2. Вправи на закріплення формул професійних команд.

3. Відпрацювання навичок використання фахового термінологічного апарату: переклад російськомовних текстів українською та пошук українських відповідників запозичених слів.

Практичне заняття 2.

1. Завдання. Необхідно розділити групу на пари, кожна з яких самостійно обирає собі тему для бесіди. Після обговорення, кожна з пар повинна розіграти діалог на обрану тематику, в процесі якого необхідно застосувати різноманітні прийоми маніпуляції.

Практичне заняття 3.

1. Відпрацювання дикції.

2. Вправи на вироблення логічного наголосу та правильної інтонації.

3. Відпрацювання навичок комунікативного впливу.

Завдання №1. Уявіть, що Ви – начальник відділу. Переконайте слід молодого офіцера кинути палити; попередьте водіїв про небезпеку їзди в зимовий період; поясніть власнику автомобіля важливість вогнегасника в машині.

Практичне заняття 4.

1. Комунікативна дистанція.
2. Проблема забезпечення комунікативної мети в багатовекторній та розмежованій у часі комунікації.
3. Робота над збагачення і активізацією термінологічного апарату.
4. Командна робота над проектом «Модель ідеального офіцера».

Мета: концептуалізація уявлень про професійну діяльність працівників органів та підрозділів ДСНС України, формування загальногрупової думки про сутність цієї діяльності, критерії її ефективності, закріплення навичок взаємодії під час роботи у команді та виявлення проблем, які утруднюють комунікативну взаємодію.

Хід роботи: підготовка проекту здійснюється в два етапи: на першому етапі відбувається обговорення проблеми в мікрогрупах (по 4-5 осіб), на другому етапі – презентація проекту.

1етап. Викладач розподіляє взвод на мікрогрупи для виконання завдання. Бажано, щоб група оформила свої напрацювання у вигляді схеми, рисунку або іншого зображення на аркушах ватману (для кращого візуального сприйняття).

2 етап. Після невеликої перерви вся група збирається разом для презентації проектів. Від кожної групи протягом 5–8 хв. виступає одна чи кілька делегованих осіб. Після виступу учасники інших груп можуть ставити запитання, висловити свою згоду чи незгоду з тими чи іншими позиціями (10–15 хв.). Після виступу кожної групи викладач разом із учасниками підбиває підсумки, визначаючи найбільш конструктивні моменти у виступах.

Практичне заняття 5.

1. Відпрацювання навичок створення та колективного редагування Google-документів: робота з текстовими файлами, електронними таблицями, малюнками, формами.

2. Використання телекомунікацій у професійній діяльності.

3. Створення аккаунтів у соціальних мережах.

Практичне заняття 6.

1. Мультимедійні формати комунікації та візуалізації даних.

2. Вправа «Інтерв'ю». Мета вправи: розвивати вміння слухати партнера та скоротити комунікативну дистанцію між учасниками тренінгу. Учасники об'єднуються в пари й упродовж 10 хвилин розмовляють зі своїм партнером, намагаючись дізнатися про нього якомога більше. Потім кожний готує коротке представлення свого співрозмовника. Головне завдання – підкреслити його індивідуальність, несхожість на інших. Після чого учасники по черзі представляють одне одного.

Практичне заняття 7.

1. Обговорення стратегій поведінки у конфліктній ситуації.

2. Відпрацювання навичок налагоджувати комунікативний контакт із суб'єктами професійної діяльності – підлеглими, рівними за званням.

3. Завдання. Використовуючи методи впливу на партнера, розгляньте модель Вашого спілкування в декількох «стандартних ситуаціях»:

1. Ви (керівник) даєте завдання підлеглому, що знаходиться в опозиції до Вас, але вважає завдання розумним.

2. Ви (керівник) даєте завдання підлеглому, що позитивно ставиться до Вас, але негативно до завдання (мотиви оберіть самостійно). Складіть план ділової бесіди (за кожним з варіантів), оцініть передбачувані відповіді підлеглого та Ваші способи впливу на нього.

Практичне заняття 8.

1. Відпрацювання навичок передавання та приймання інформації про надзвичайну ситуацію.

2. Рольова гра «Сніжний ком».

Мета: відпрацювання вміння слухати та точно відтворювати інформацію.

Хід виконання: викладач вигадує першу фразу, наприклад: «За 10 хвилин до півночі в американському місті Санта Моніка до служби 911 надійшов дзвінок... », і передає хід наступному учаснику, котрий вигадує своє продовження, повторивши фразу викладача. Наступний учасник повинен повторити фразу викладача, попереднього учасника, а потім сказати свою. Передавати хід можна в будь-якій послідовності.

По завершенню гри викладач підводить короткий підсумок, акцентує на важливості для офіцера при виконанні службових обов'язків уміння слухати.

Практичне заняття 9.

1. Рольова гра «Дискусія»:

Мета: досягнення взаєморозуміння партнерів з комунікації на невербальному рівні.

Хід вправи. Група поділяється на трійки. У кожній трійці розподіляються обов'язки: один із учасників грає роль «глухого та німого», він нічого не чує та не може говорити, але може бачити, використовувати жести, пантоміміку; другий учасник грає роль «глухого»: він може говорити і бачити; третій – роль «сліпого і німого»: він не бачить, тільки чує та може жестикувати. Уся трійка отримує завдання, наприклад, повідомити про пожежу та її місце. Час на виконання завдання однією трійкою – до 5 хв.

Практичне заняття 10.

1. Зв'язки із засобами масової інформації.

2. Надання засобам мас-медіа офіційного коментаря про надзвичайну ситуацію.

3. Відповідь на офіційний запит.

Додаток П
Анкета
для професорсько-викладацького складу
закладів вищої освіти ДСНС України

Мета: виявити ступінь усвідомлення науково-педагогічним складом значущості проблеми готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності як професійно важливої якості офіцера служби цивільного захисту.

Шановні респонденти! Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке дозволить нам надалі ефективніше здійснювати організацію професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.

1. Ваше ПІБ, посада, науковий ступінь.
2. На якому факультеті Ви викладаєте? Яку навчальну дисципліну Ви викладаєте?
3. З курсантами яких курсів Ви працюєте?
4. Поясніть, будь ласка, як Ви розумієте поняття «готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності»?
5. Чи вважаєте Ви готовність до професійно орієнтованої комунікативної підготовки одним із показників професійної компетентності офіцера служби цивільного захисту?
6. Чи вважаєте Ви професійно орієнтовану комунікативну підготовку курсантів необхідною у вищому навчальному закладі?
4. Оцініть, будь ласка, рівень готовності курсантів, з якими ви працюєте, до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.
5. Чи виникають у Вас проблем у спілкуванні з курсантами? (зовсім не виникають; є небагато; регулярно; дуже багато)?

6. Якщо Ви викладаєте на декількох курсах, у роботі з курсантами якого курсу у Вас виникає більше проблем у професійному спілкуванні?

7. Які, на Ваш погляд, є методи/засоби формування готовності майбутнього фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності?

8. Чи вважаєте Ви, що професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів повинна відбуватись на всіх етапах його фахової підготовки? (так\ні)

9. Ви залучаєте Ви курсантів до активної комунікативної діяльності під час занять? Якщо так, то які форми, методи та засоби активізації мовленнєвої діяльності Ви використовуєте? Якщо ні, то чому?

10. Чи відчуваєте Ви потребу у підвищенні власної педагогічної майстерності?

11. Яка форма підвищення педагогічної майстерності є для Вас найбільш оптимальною? Оберіть варіант відповіді.

- а) наради для викладачів, методичні ради;
- б) участь у конференціях, семінарах, круглих столах;
- в) курси підвищення кваліфікації;
- г) самостійне ознайомлення із методичними рекомендаціями.

12. Чи вважаєте Ви, що активізація інтерактивних методів навчання сприятиме оптимізації фахової підготовки курсантів? (так\ні\частково)

13. У процентному співвідношенні вкажіть, будь ласка, наскільки активно Ви застосовуєте інтерактивні методи навчання у Вашій педагогічній діяльності (від 1 до 100%)?

14. Чи звертаєтесь Ви за порадою до викладачів мовних дисциплін (рідко, час від часу, ніколи)?

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Р
Анкета-відзив
про проходження стажування курсанта

Шановний товаришу!

Ми звертаємось до Вас, як до досвідченого фахівця, який добре знає особливості діяльності за конкретною посадою. Саме тому Ви можете надати нам суттєву допомогу в підготовці достовірних матеріалів, які надалі використовуватимуться в практиці професійної підготовки курсантів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України.

ПОРЯДОК РОБОТИ

У запропонованій Вам анкеті представлені характеристики професійно орієнтованої комунікативної діяльності, які були виділені як критерії її успішності. Вам необхідно оцінити вираженість цих ознак у курсантів, що проходять стажування у ввіреному вам підрозділі за 10-бальною шкалою, яка умовно розділена на три ступеня: відмінно – 8–10 балів; добре – 5–7 балів; середньо – 1–4 бали. Для цього напроти кожної ознаки в межах діапазону рівня оцінок обведіть потрібну цифру.

П.І.Б. курсанта _____

Стать _____

Рік народження _____

Місце проходження стажування _____

Загальна кількість порушень дисциплінарного статуту _____

№	Оцінювані показники	Оцінка в балах									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	інтерес до майбутньої професії	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	потреба спілкування	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	прагнення до самовдосконалення	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4	знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування офіцера с.ц.з.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	знання фахового термінологічного апарату	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	уміння налагоджувати та підтримувати контакти із суб'єктами комунікативної діяльності	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7	вміння вирішувати конфлікти	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	опанування інформаційно-комунікативних технологій, а саме:										
	- вміння працювати з інформацією (пошук, збір, аналіз, передача);	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	- здатність організовувати професійну діяльність з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій;	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	- вміння здійснювати інтерактивний діалог тощо	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Безпосередній командир (начальник)

Посада, звання _____ П.І.Б.

(підпис)

Додаток С

Теми рефератів

1. Проблема та практика спілкування.
2. Етика професійної комунікації офіцера.
3. Ділова розмова. Бесіда, обговорення, співбесіда.
4. Організація та проведення наради.
5. Комунікативний вплив на підлеглих.
6. Комунікативний вплив на постраждалих.
7. Комунікативний вплив на особовий склад під час надзвичайної ситуації.
8. Підготовка до публічного виступу.
9. Писемні комунікації.
10. Порівняльна характеристика видів комунікацій.
11. Значення невербальних засобів комунікації.
12. Міміка та жести в комунікаціях.
13. Національні особливості вербальних та невербальних засобів комунікації.
14. Основні прийоми ораторського мистецтва.
15. Мова жестів.
16. Вплив міміки і голосу на ефективність комунікацій.
17. Причини комунікативних бар'єрів.
18. Види комунікативних бар'єрів.
19. Способи подолання комунікативних бар'єрів.
20. Прийоми активного слухання.

Додаток Т

Витяг із навчального плану

EASTERN KENTUCKY UNIVERSITY

Спеціальність «Управління у сфері пожежного захисту»

General Education: 36 hours

Wellness: 3 hours

Writing Intensive Course (Hrs. incorporated into Major/Supporting/Gen Ed/Free Electives category)

Upper division courses (42 hrs. distributed throughout Major/Supporting/Gen Ed/Free Electives categories)

ACCT - Fire Protection Administration majors will fulfill ACCT with FSE 400.

(Credit hours are incorporated into major requirements below.)

Total Hours University Graduation Requirements: 40 hours

MAJOR REQUIREMENTS

The Department of Safety, Security, and Emergency Management requires that each graduate of Fire Protection Administration (B.S.) must complete a minimum of 32 credit hours in the College of Justice and Safety at Eastern Kentucky University and must complete a minimum of 18 upper division credits from the Safety, Security and Emergency Management Department.

Core Courses: 66 hours

FSE 101, 120, 200, 201, 221, 223, 225, 230, 300W, 305, 320, 322, 349(3), 350, 355, 360, 365, 375, 400, 425; OSH 261, 390.

Supporting Course Requirements: 17 hours

CHE 101/101L(4) (^GElement 4), 102/102L(4); MAT 114 (^GElement 2); PSY 200(^GElement 5B); TRS 235.

^G = Course also satisfies a General Education element. Hours are included within the 36 hr. General Education requirement above. A maximum of 3 cr. hrs. will count toward Element 4.

Free Electives: 6 hours

TOTAL HOURS TO COMPLETE DEGREE: 120 hours

Анотації навчальних дисциплін

EASTERN KENTUCKY UNIVERSITY

Спеціальність «Управління у сфері пожежного захисту»

Fire Prevention. (3) A. An introduction to fire and safety related codes; fire prevention methods; mechanical systems; and engineering solutions for hazards. An in-depth look at the Life Safety Code, the function and testing of fire related building components.

Fire Behavior and Combustion. (3) A. Introduction to the chemistry and dynamics of fire; including basic terminology and concepts that are applied to the physical and chemical properties of the development and spread of fire in a structure; hazardous materials and the Computer Fire Analysis.

Applied Fire and Safety Analysis (3) A. Cross-listed as OSH 200. Analytical and statistical concepts and procedures for the treatment of fire and safety related data. Includes quantitative and qualitative techniques, descriptive and inferential statistics. Credit will not be awarded for both FSE 200 and OSH 200.

Building Construction. (3) A. A review of the analysis of building construction methods and terminology. A systems approach to designing building fire safety; the Life Safety Code; the function of and testing of rated building components, evaluating plans for code compliance.

Building Construction. (3) A. A review of the analysis of building construction methods and terminology using a service learning approach. A systems approach to designing building fire safety; the Life Safety Code; the function of and testing of building components, evaluating plans for code compliance. Credit will not be awarded for both FSE 201 and FSE 201S.

Fire Protection Systems. (3) A. Prerequisites: FSE 101, FSE 120. Introduction to fire detection, protection, control systems and extinguishment. Fixed and portable systems of the following types will be studied: automatic sprinklers, standpipes, dry chemical, foam, halogenated agents, fire alarm systems and diction.

Fire and Emergency Scene Operations (3) A. Prerequisite: FSE 201 or FSE 201S. Principles of Incident Management including emergency scene decisions, strategies, and tactics. Utilizing emergency control resources such as personnel, apparatus, and equipment.

Human Behavior In Fire.(3) Prerequisites: FSE 101 and FSE 120. Examine current and past research on human behavior, systems models, life safety education and building design to determine interactions emergency situations. Develop a best practice building life safety system.

Legal Aspects of Fire Protection and Safety. (3) A. Cross-listed as OSH 225. A study of legislative and legal decisions relating to personnel practices, employee safety, and public protection. Emphasizes the legal responsibilities, liabilities, and authority of the fire service practitioner. Credit will not be awarded for both FSE 225 and OSH 225.

Fire Prevention Organization and Management. (3) A. Prerequisite: FSE 101. An introduction to management issues related to fire prevention systems. Overview of the

requirements for fire prevention codes, managing inspections, relations with public and officials and implementation of fire education programs.

Introduction to Fire Arson and Explosion Investigations. (3) A. An introduction to fire, arson, and explosion investigation. Topics include a historical overview of arson and terrorism statutes, sources of information, the federal role in fire and explosion investigation, explosives and improvised explosive devices.

Proving Criminal Acts. (3) A. A study of crimes and the methodical steps in the investigation and proving of criminal acts. Explore defenses/legal remedies to enable the student to understand the obligations of managing an investigation.

Constitutional Criminal Procedure. (3) A. Examines the legal implications of obtaining evidence directly from the suspect. Fourth, Fifth, and Sixth Amendments, and rules of evidence are discussed as they relate to the investigation of criminal acts.

Technical Report Writing for Emergency Services. (3) A. Prerequisite: ENG 102 and FSE 200. Develop oral and written communication skills specific to the public emergency service sector's needs. Focusing on the technical aspects involved in supporting public initiatives operating within the legal system and learning the specific requirements for submitting documentation to various technical committees. Credit will not be awarded for both FSE 300 and 300W.

Hazardous Materials. (3) A. Prerequisite: FSE 120. Cross-listed with OSH 305. Study of hazardous material problems in transportation, storage, and use. Chemical properties relating to specific reactions, engineering controls, and control in an emergency situation. Emphasis on the role of pre-emergency planning, combating, coordinating, and controlling a hazardous materials incident. Credit will not be awarded for both FSE 305 and OSH 305.

WMD/Hazardous Materials. (3) A. Study of different Weapons of Mass Destruction (WMD) materials, deployment, and use. Evaluation of hazardous materials, usage, storage, and transportation. Preventing and controlling WMD/Hazardous Materials incidents.

Principles of Emergency Services. (3) A. An overview of organizational and management practices in the fire and safety fields. Emphasis on supervision and leadership styles, motivation, morale, and organizational behavior.

Fire Protection Structures and System Design (3) A. Prerequisite: FSE 221. Analysis and evaluation of specific code requirements related to the design, inspection, testing and maintenance of fire protection systems. Design projects will be included.

Principles of Criminal Investigation. (3) A. Prerequisites: FSE 300 or FSE 300W, FSE 260, and FSE 280. A detailed study of the investigative procedure as it applies to fire, arson, explosion and other personal property crimes.

Applied Learning in Fire and Safety Engineering. (.5-8) A. Cross-listed with OSH 349. Prerequisite: departmental approval. Work in placements related to academic studies. One to eight hours credit per semester or summer. Total hours: eight, associate; sixteen, baccalaureate. A minimum of 80 hours employment required for each semester hour credit. Credit will not be awarded for both FSE 349 and OSH 349.

Cooperative Study: Fire and Safety Engineering. (.5-8) A. Cross-listed with OSH 349 A-N. Prerequisite: departmental approval. Work in placements related to academic studies. One to eight hours credit per semester or summer. Total hours: eight, associate; sixteen, baccalaureate. A minimum of 80 hours employment required for each semester hour credit. Credit will not be awarded for both FSE 349 A-N and OSH 349 A-N.

Fire Arson and Explosion Investigation I. (3) A. Prerequisite: FSE 120. An in-depth study in the analysis of fire, arson, and explosion scenes. Emphasis will be placed on the principles and techniques of scene preservation and analysis, management of investigative functions, documentation of the scene, and determination of the cause and origin of fire.

Fire Dynamics. (3) A. Prerequisites: CHE 101(or higher), FSE 120, and MAT 107 or 114(or higher). An introduction to fire-related measurement techniques, advanced fire and combustion concepts and associated terminology. This courses includes basic numerical methods for understanding fire dynamics.

Fire Protection Hydraulics and Water Supply (3) A. Prerequisites: FSE 120 and MAT 107, 114 or higher. A study of water at rest and in motion, Bernoulli's and Pascal's theorems; water distribution systems, velocity, friction loss, pump and nozzle pressures required for fire protection.

Instructional Methodology for Emergency Service. (3) A. Course provides students with opportunities to develop presentation skills used in classroom instruction. Develop lesson plans, prepare audio-visual aids and props for the class. Prepare evaluation methodologies that competently assure learning objectives during delivery of presentations.

Electrical and Mechanical Systems Failure Analysis. (3) A. Overview of design criteria for electrical and mechanical systems and components relative to fire safety via laboratory experiments, exemplar components and photographs that depict system and component failures that result in fire. Learning opportunities include engaging in destructive and non-destructive analysis of components and systems.

Emergency Service Resource Management. (3) A. Introduction to management issues related to obtaining and accounting for resources. Included are financial management processes, acquisition strategies, strategies for maintenance of effort and resource prioritization, resource replacement planning and processes to audit program success.

Fire and Explosion Scene Analysis. (3) A. Prerequisite: FSE 350. An in-depth study of fire, arson, and explosive investigations. Emphasis will be placed on the principles and techniques of scene preservation, analysis, management of investigations, documentation of the scene and determination of cause and origin.

Advanced Emergency Services. (3) A. Prerequisites: FSE 300 or FSE 300W, and FSE 320. A study of environmental management including the identification and analysis of key managerial issues confronting contemporary fire services managers. Application in current methods and planning, organizing, developing and evaluating public fire/emergency services organizations.

Disaster & Community Fire Defense Planning. (3) A. Prerequisite: FSE 300 or FSE 300W. Overview of the ever changing demographics of the departmental jurisdictions and response during community service master planning, identifying hazards then assessing risks associated with those hazards. Analysis of potential disaster and recovery methods.

Advanced Structural Fire Protection. (3) A. Prerequisite: FSE 355. Examines principles involved in structural fire protection: behavior of materials and design considerations for each material in regards to a structure's design under fire attack and resistive protection methods.

Advanced Explosion and Bombing Investigation. (3) A. Prerequisite: FSE 380. An in-depth study of explosion scene investigation. Emphasis will be placed on the principles and techniques of scene preservation analysis, management of investigative functions, documentation of scene, and determination of the cause of explosions.

Industrial Fire Safety. (3) A. Prerequisites: FSE 101 and FSE 120. Fire scenario analyses for industrial installations using test data, loss experience and simplified theoretical modeling focusing on warehousing, storage of flammable liquids and safety of electrical equipment and computers.

Fire Protection Design. (3). Comprehensive project emphasizing a team approach to the design process. Problem formulation; project management; drawings and specifications; cost estimating; and various project components. Engineering and professional ethics.

Topical Seminar: (1-3) A. Prerequisite: FSE 200 or departmental approval. Development and presentation of research in contemporary methods, techniques, and devices in the field. May be retaken under different topics to a maximum of 12 hours.

Fire and Safety Research and Evaluation (3) A. Prerequisite: senior standing. Development of competency relating to concepts of fire and safety research analysis. Each student develops a research design and carries out a study project. Individual studies are culminated with project paper and presentation.

Fire Arson and Explosion Case Preparation. (3) A. Prerequisite: FSE 450. Preparation of the fire, arson, and explosion case for trial, including preparation of demonstrative evidence, scene documentation for presentation, rules of evidence, case review and analysis, and testimony.

Independent Study. (1- 3) A. Prerequisite: Departmental approval. Individual reading and research on a problem or area within the field of Fire and Safety, after student consultation with the instructor. Student must have the independent study proposal form approved by faculty supervisor and department chair prior to enrollment. May be retaken to a maximum of six hours providing the project title differs.

Practicum. (1-12) A. Prerequisite: departmental approval. Supervised field observation, research, and/or experience.

Додаток У

ДОВІДКИ ТА АКТИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ (СКАНОВАНІ КОПІЇ)

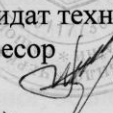

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ
вул. Онопрієнка, 8, м.Черкаси, 18034, тел.: (0472)55-09-53, тел/факс: (0472)55-09-71
www.fire.ck.ua код ЄДРПОУ 39117736 E-mail: chipb@mns.gov.ua, fire@fire.ck.ua

04.01.18 № 542/03

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В. о. начальника
Черкаського інституту
пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету
цивільного захисту України
кандидат технічних наук,
професор

 О. М. Тищенко
«__» 2018 року

Акт

упровадження результатів дисертаційного дослідження
Ненько Юлії Петрівни

**«Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної
підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 –
теорія і методика професійної освіти**

Комісія у складі голови: начальника навчально-методичного відділу
кандидата технічних наук, доцента, підполковника служби цивільного захисту
О. М. Джулая

та членів комісії: начальника факультету цивільного захисту, кандидата
педагогічних наук, підполковника служби цивільного захисту Гори В. А. та
завідувача кафедри суспільних наук, доктора історичних наук, професора
Чубіної Т. Д.

цим актом засвідчує, що матеріали та результати дисертаційної роботи
Ненько Юлії Петрівни пройшли апробацію у період з 2013 по 2017 роки і були
впроваджені у навчально-виховний процес Черкаського інституту пожежної
безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного
захисту України.

У навчальному закладі була впроваджена система професійно орієнтованої
комунікативної підготовки курсантів, розроблена Ю. П. Ненько. Запропонована

дисертанткою методика професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю «Цивільний захист» та «Пожежна безпека» була реалізована впродовж трьох послідовних етапів та передбачала органічне поєднання традиційних форм навчання із сучасними методами та технологіями, серед яких варто виокремити ігровий метод, інтернет-технології, активізацію позааудиторної роботи з діалоговою взаємодією, технології колективної розумової діяльності, інтерактивні лекції, метод проектів, дослідницькі завдання та інші.

Окрім запропонованої дисертанткою методики професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців, в інституті було проведено спецкурс «Професійно орієнтована комунікативна діяльність офіцера служби цивільного захисту», тренінги комунікативної компетентності.

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Ненько Ю. П. «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» забезпечує актуальний характер навчання, високий науково-методичний рівень викладання дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова» та зумовлює підвищення рівня сформованості готовності перемінного складу Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, що підтверджено експериментальними даними.

Голова комісії:

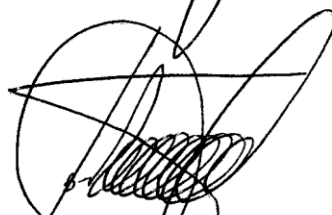
начальник навчально-методичного відділу
кандидат технічних наук, доцент,
підполковник служби цивільного захисту

О. М. Джулай

Члени комісії:

начальник факультету цивільного захисту,
кандидат педагогічних наук,
підполковник служби цивільного захисту

В. А. Гора

завідувач кафедри суспільних наук,
доктор історичних наук, професор

Т. Д. Чубіна

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35; тел.: (032)233-32-40, факс: 233-00-88
www.ldubgd.edu.ua E-mail: ldubzh.lviv@mns.gov.ua

« 11 » 01 18 № 8/592/04-21

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Ненько Юлії Петрівни

на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної
підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту»,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Експериментальна частина дослідження Ненько Юлії Петрівни пройшла апробацію у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності у 2013-2017 рр. У результаті експерименту було виявлено перспективні напрямки підвищення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх фахівців, методика якої запропонована дисертанткою.

В експерименті брали участь курсанти (спеціальність «Цивільний захист» та «Пожежна безпека») і науково-педагогічні працівники університету. Ефективність педагогічних умов професійно орієнтованої комунікативної підготовки, які запропонувала Юлія Петрівна, забезпечувалась технічною і матеріальною базою навчального закладу.

Під час проведення дослідження здійснювалось педагогічне спостереження, порівняльний аналіз, тестування, результати яких використовувались з метою діагностики сформованості готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Позитивні результати проведеного дослідження Ненько Юлії Петрівни підтвердили його наукову та практичну значущість. Запропонована дисертанткою методика, зокрема, навчально-методичний комплекс дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», спецкурс «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту», виявили значний ефект щодо посилення сформованості рівня готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Навчально-методичний комплекс дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», опорні електронні конспекти авторського спецкурсу «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту», завдання для самостійної роботи курсантів, методичні матеріали щодо впровадження в навчальний процес системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби були позитивно сприйняті науково-педагогічними працівниками та курсантами університету.

Їхне апробаційне впровадження засвідчило, що розроблена модель професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів Ненько Юлії Петрівни може з успіхом використовуватись в інших закладах вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

В. о. ректора Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
кандидат педагогічних наук, професор

М. С. Коваль

007772

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Бульвар Т.Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, тел./факс: (0472) 35-44-63, 37-21-42,
e-mail: cic@cdu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125622

22.12.2017 № 4.11/03-а
на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження

Ненько Юлії Петрівни

**«Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної
підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Матеріали дослідження Ю.П. Ненько впровадженоя в освітній процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького впродовж 2016–2017 н.р. під час викладання таких навчальних дисциплін: «Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи» та «Корпоративна культура викладача вищої школи». Впроваджені авторські методики та пропонувані дисертанткою комунікативні тренінги мають теоретико-практичну цінність.

Запропоновані критерії сформованості готовності особистості до професійно орієнтованої комунікативної діяльності сприяли внесенню коректив у зміст та структуру виховної роботи як важливого чинника професійної компетентності випускника, формування соціального іміджу.

Експериментальне впровадження в університеті елементів розробленої автором педагогічної системи підтвердило її ефективність та доступність.

Результати дослідження обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 8 від 15 грудня 2017 р.).

Проректор з наукової, інноваційної та
міжнародної діяльності

С.В. Корновенко

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ
(ГУ ДСНС України у Хмельницькій області)

вул.Героїв Чорнобиля,1/2, м.Хмельницький, 29000, тел.: (0382) 65-65-53, факс (0382) 66-45-23
www.km.mns.gov.ua код ЄДРПОУ 38662200 E-mail: odsokc@km.mns.gov.ua

20.12.2014 № 566

На № _____ від _____

Довідка

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ненько Юлії Петрівни
на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої
комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного
захисту» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дослідження Ненько Юлії Петрівни впроваджені у практичну діяльність Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Хмельницькій області.

Методичні рекомендації для науково-педагогічного та командного складу щодо проведення професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту, розроблені дисертанткою, було враховані відділом соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення.

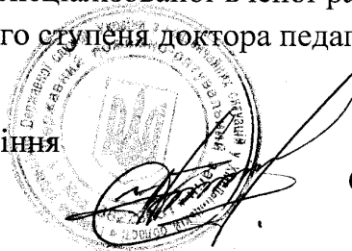
Комплекс комунікативних тренінгів, запропонований Ю. П. Ненько рекомендований для використання під час проведення службової підготовки особового складу.

Критерії та показники готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності застосовуються для оцінки курсантів при проходженні ними стажування та навчальної практики, а також при професійному відборі кандидатів на службу.

Довідка не є підставою для одержання премій та інших винагород.

Довідка складена для подання до спеціалізованої вченої ради у зв'язку із захистом дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

Заступник начальника Головного управління
полковник служби цивільного захисту

С.П. Нікітішин

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
Інститут державного управління у сфері цивільного захисту
ІДУЦЗ

вул. Вишгородська, 21, м. Київ, 04074, тел.: (044) 430-82-17, факс: (044) 430-91-91
www.iducz.gov.ua код ЄДРПОУ 09511660 E-mail: iducz.kyiv@mns.gov.ua

03.01.2018 № 219-0450-19/1

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження

Ненько Юлії Петрівни

на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дослідження Ненько Ю. П. присвячені вирішенню актуальної наукової проблеми – розробці цілісного погляду на методiku професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту у закладах вищої освіти ДСНС України, пошуку шляхів її удосконалення.

Розроблені дослідницею критерії, показники, пакет діагностичних матеріалів для визначення рівня сформованості готовності майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності та спецкурс «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту» впроваджені в навчальний процес Інституту державного управління у сфері цивільного захисту при викладанні дисципліни: «Робота з персоналом в органах та підрозділах цивільного захисту» (заочна форма, термін навчання 2 роки, освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», спеціальність 261 «Пожежна безпека», галузі знань 26 «Цивільна безпека») та при проведенні підвищення кваліфікації державних службовців V-VII категорій посад («Б», «В») за напрямом 07 «Управління та адміністрування».

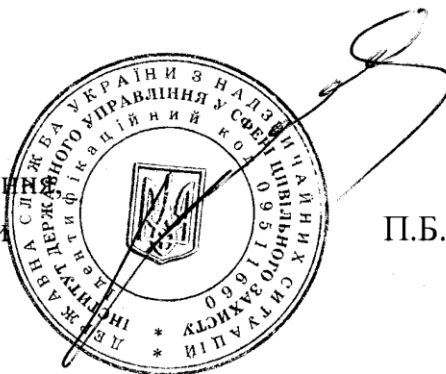
Результати дослідження дозволяють стверджувати, що застосування запропонованої дисертантом педагогічної системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту дає змогу сформувати готовність фахівця до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Апробація результатів дисертаційного дослідження Ненько Ю. П. на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» засвідчила доцільність їх використання у навчально-виховному процесі системи освіти ДСНС України.

Дана довідка не є підставою для одержання премій та інших винагород із фондів Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.

Довідку складено для представлення в спеціалізовану раду в зв'язку з захистом дисертації на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук.

В.о. начальника Інституту
доктор наук з державного управління
доцент, Заслужений лікар України

П.Б. Волянський

ДСНС України
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(У ДСНС України у Черкаській області)

вул. Ярославська, 1, м. Черкаси, 18029 тел. (0472)37-33-45, факс (0472)66-69-71
Web: <http://www.ck.mns.gov.ua> код ЄДРПОУ 38646021 E-mail: resque@ck.mns.gov.ua

05.01.18 № 01-1866/б1-10

На № _____ від _____

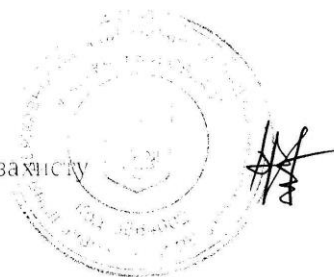
Довідка
про впровадження результатів дослідження
Ненько Юлії Петрівни
на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої
комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного
захисту» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Зростання вимог до рівня підготовки фахівців служби цивільного захисту випереджає зростання рівня підготовки фахівців у закладах вищої освіти ДСНС України. Для забезпечення ефективної професійної діяльності особового складу органів і підрозділів ДСНС України з-поміж іншого важливим є його професійно орієнтована комунікативна підготовка у відомчих закладах вищої освіти та сформованість готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Таким чином, теоретичні положення дисертації Ненько Ю. П. «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» щодо професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів заслуговують на увагу та мають перспективу практичного використання.

Елементи комунікативних тренінгів, спрямованих на формування готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, розроблених дисертанткою, отримали схвальні відгуки фахівців відділу персоналу Управління ДСНС України в Черкаській області та застосовуються під час проведення службової підготовки офіцерів.

Начальник У ДСНС України
у Черкаській області
генерал-майор служби цивільного захисту

В. М. Гвоздь

00005400

ДСНС України
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ
СИТУАЦІЙ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(У ДСНС України у Кіровоградській області)

вул. Пашутінська, 1, м. Кропивницький, 25015, тел/факс: (0522) 22-54-34, черг. 22-54-14
код ЄДРПОУ № 38613719 E-mail: udsnskirov@mns.gov.ua

09. 07. 2018 № 79/5-а

На № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дослідження
Ненько Юлії Петрівни
на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої
комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного
захисту» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Апробація результатів наукового дослідження Ю. П. Ненько «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту», спецкурсу «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту», пакету діагностичних матеріалів для визначення рівня сформованості готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності засвідчила їх науково-теоретичну та і практичну значущість, доцільність використання як у навчально-виховному процесі у закладах вищої освіти, так і у практичних підрозділах ДСНС України.

Беззаперечною цінністю дослідження є розроблений дисертанткою спецкурс «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту», що застосовується у системі службової підготовки особового складу Управління ДСНС України у Кіровоградській області.

Діагностичні матеріали для визначення сформованості готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності використовуються при оцінюванні курсантів під час проходження ними навчальної практики та стажування.

Заступник начальника Управління
ДСНС України у Кіровоградській області
з реагування на надзвичайні ситуації
полковник служби цивільного захисту

М. В. Крутін

ДСНС УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

(ГУ ДСНС України у Дніпропетровській області)

вул. Короленка, 4, м. Дніпро, 49600, тел.: (056) 770-18-91, телефон/факс: (056) 744-30-19

www.dp.dsns.gov.ua; e-mail: dniproperovsk@mns.gov.ua

код ЄДРПОУ 38598371

26.12.2018 № 94/01

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дослідження

Ненько Юлії Петрівни

**на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої
комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» на
здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Динамічний розвиток сучасних технологій, євроінтеграційні процеси зумовили зростання соціальних вимог до українських фахівців, необхідність набуття та підтримання належного професійно-кваліфікаційного рівня в умовах високої конкуренції на ринку праці. Готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності є однією із професійно важливих якостей фахівця у сфері цивільного захисту. Саме тому дослідження Ю.П. Ненько «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» у теоретичній та експериментальній площині набуває особливої актуальності.

Апробація результатів наукового дослідження Ю.П. Ненько «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» засвідчила їх науково-теоретичну та і практичну значущість, доцільність використання як у навчально-виховному процесі у закладах вищої освіти, так і у практичних підрозділах ДСНС України.

Розроблений дисертанткою спецкурс «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту» адаптовано до використання у системі службової підготовки особового складу ГУ ДСНС України у Дніпропетровській області.

Діагностичні матеріали для визначення сформованості готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності використовуються при оцінюванні курсантів під час проходження ними навчальної практики та стажування.

Начальник управління персоналу ГУ
ДСНС України у Дніпропетровській
області

О.Є. Кухарев

Вопрос (067) 301 53 99
027253

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА
ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Родини Барвінських, 10, м. Тернопіль, 46001 тел./факс (0352) 25-37-45 e-mail: nmc.ternopil@mns.gov.ua

“04” 01 2018 р. № 4

Довідка
про впровадження результатів дослідження
Ненько Юлії Петрівни
на тему «Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої
комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного
захисту» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Основні результати та висновки дисертаційної праці Ненько Ю. П. здобули позитивну оцінку та набули практичної реалізації у навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Тернопільської області, а саме:

методичні рекомендації, розроблені Ненько Ю. П. для науково-педагогічного та командного складу з питань професійно орієнтованої комунікативної підготовки офіцерів, ураховані та рекомендовані для використання фахівцями навчально-методичного центру;

елементи комплексу комунікативних тренінгів, запропонованого дисертанткою, успішно використовуються при проведенні курсів удосконалення керівних кадрів.

Аналіз результатів упровадженого теоретичного та практичного забезпечення процесу професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України підтвердив їх педагогічну доцільність і рекомендується для використання як у відомчих закладах вищої освіти, так і у підрозділах ДСНС України.

Начальник Центру
полковник служби цивільного захисту

Ю.П. Григорович

Додаток Ф

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту: монографія. Черкаси: Видавець Олександр Третяков, 2017. 380 с.
2. Ненько Ю. П. Мовлення викладача як фактор формування мовленнєвої культури майбутнього фахівця у сфері пожежної безпеки. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Спецвипуск 6. Ч. 1. Слов'янськ, 2012. С. 151–157.
3. Ненько Ю. П. Оптимізація процесу вдосконалення професійної мовленнєвої культури курсантів у фаховій підготовці. *Вісник національного університету оборони України*: зб. наук. пр. Київ: НУОУ, 2013. Вип. 1 (32). С. 115–119.
4. Ненько Ю. П. Актуальність проблеми культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежного спрямування. *Гуманитарные научные исследования*. Апрель, 2013. URL: <http://human.snauka.ru/?p=2626> (дата звернення 18.04.2015).
5. Ненько Ю. П. Основні тенденції розвитку культури мовлення майбутніх офіцерів у ВНЗ радянського періоду. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 38. Ч. 1. С. 131–136. (Серія «Педагогіка і психологія»).
6. Ненько Ю. П. Деякі практичні аспекти формування професійної мовленнєвої культури курсанта ВНЗ МНС України. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2013. № 2 (74). С. 99–102.
7. Ненько Ю. П. Профессиональный дискурс будущего специалиста в области пожарной безопасности. *Современная педагогика*. 2013. № 8 (Август). URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2013/08/1886> (дата звернення 08.12.2016).
8. Ненько Ю. П. Організаційно-педагогічні аспекти підготовки офіцерських кадрів за кордоном. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. Вип. № 21 (274). С. 12–17. (Серія «Педагогічні науки»).
9. Ненько Ю. П. Деякі аспекти підготовки командного та професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів до

формування культури професійного мовлення курсантів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України* / гол. ред. Потапчук Є. М. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2013. № 1(66). С. 138–147. (Серія «Педагогічні та психологічні науки»).

10. Ненько Ю. П. До проблеми формування професійного мовлення майбутнього фахівця у сфері цивільного захисту. *Научно-практический журнал «Современная педагогика»*. 2014. №11. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/?p=3012>

11. Ненько Ю. П. Гуманитаризация высшего технического образования как социально-педагогическая проблема. *Научно-практический журнал «Гуманитарные научные исследования»*. 2014. № 12. URL: <http://human.snauka.ru/?p=8601>

12. Ненько Ю. П. Культура речи как залог успешной профессиональной коммуникации. *Научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика»*. 2014. №12. URL: <http://psychology.snauka.ru/?p=4054>

13. Ненько Ю. П. Використання інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі вищої школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ: БДПУ, 2014. № 4. С. 205–210. (Серія «Педагогічні науки»).

14. Ненько Ю. П. Психолого-педагогічні підходи до проблеми професійного спілкування офіцерів служби цивільного захисту. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького. № 3 (336), 2015. С. 140–144. (Серія «Педагогічні науки»).

15. Nenko Yuliya. Ways to improve cadets' professional speech culture during their training in higher educational establishment. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. Praha, 2015. № 4 (17). P. 22–26.

16. Nenko Yuliya. The concept of learning principles. Psycho-pedagogical principles of formation and development of cadets' language culture. *News of Science and education*. Science and Education Ltd, Sheffield, UK, 2015. P. 5–11.

17. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійної комунікативної взаємодії майбутніх працівників служби цивільного захисту України. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*: зб. наук. пр. / ред. колегія: Доброскок І. І. (голов. ред.) та ін. Київ: Педагогічна думка, 2016. Вип. 3. С. 141–150.

18. Ненько Ю. П. Phenomenon of professional speech culture of the future officers of civil protection service of Ukraine. *Теоретична і дидактична*

філологія: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. Вип. 23. С. 48–56. (Серія «Педагогіка»).

19. Ненько Ю. П. Професійно-орієнтована комунікативна підготовка офіцерів служби цивільного захисту як об'єкт наукового дослідження. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: зб. наук. пр. Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. № 2 (16). С. 177–186.

20. Ненько Ю. П. Професійно орієнтована комунікативна підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту: сучасний стан, проблеми, суперечності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2016. Вип. 2. С. 144–150. (Серія «Педагогічні науки»).

21. Ненько Ю. П. Професійно важливі якості як складова готовності офіцера служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Наукові записки* / ред. кол.: В. Черкасов, В. Радул, Н. Савченко та ін. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 156. С. 91–95. (Серія «Педагогічні науки»).

22. Ненько Ю. П. Організація професійно орієнтованої комунікативної підготовки на позааудиторних заняттях. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького. № 8. 2017. С. 77–82. (Серія «Педагогічні науки»).

23. Ненько Ю. П. Створення ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2017. Вип. 1. С. 165–171. (Серія «Педагогічні науки»).

24. Ненько Ю. П. Система підготовки професорсько-викладацького складу ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій до професійно орієнтованого комунікативного навчання майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Науковий вісник Миколаївського університету ім. В. О. Сухомлинського*: зб. наук. пр. / за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. № 3 (58), вересень 2017. С. 263–268. (Серія «Педагогічні науки»).

25. Ненько Ю. П. Підготовка фахівця як предмет психолого-педагогічного аналізу. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*: зб. наук. праць. Київ: ПІТО НАПН України, 2017. Вип. 12. С. 41–46.

26. Ненько Ю. П. Логіко-семантичний аналіз поняття «комунікація» та його похідних у контексті професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. / гол.

ред. Лабунець В. М. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України, 2017. Вип. 23 (2-2017). Ч. 1. С. 149–153.

27. Nenko Yuliya. Professional training of the officers of civil protection service in Ukraine. *News of Science and Education*. Science and Education Ltd, Sheffield, UK, 2017. № 5 (53). P. 73–78.

28. Ненько Ю. П. Аналіз результатів констатувального експерименту з дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки курсантів вищих навчальних закладів ДСНС України. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Вип. LXXVII. Том 2. С. 89–95.

29. Ненько Ю. П. Модель системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2017. № 3 (91). С. 10–14.

30. Ненько Ю. П. Педагогічні умови забезпечення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». №11, 2017. С. 81–87.

31. Ненько Ю. П. Концепція професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Вип. LXXIX. Том 1. С. 162–167.

Опубліковані праці апробаційного характеру

32. Ненько Ю. П. Культура професійного спілкування та її складові. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матеріали II-ої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 лютого 2013). Одеса: видавець Букаєв В. В., 2013. С. 102–104.

33. Ненько Ю. П. Основні тенденції підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України в контексті розвитку культури їх професійного мовлення. *Achievement of high school – 2014*: матеріали 10-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, 17–25 листопада 2014 р.). Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД. Том 9. С. 53–55. (Серія «Педагогічні науки»).

34. Ненько Ю. П. Активные формы организации и проведения коммуникативно-направленного педагогического взаимодействия. *Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Гомель, 22–23 травня 2014 р.). Гомель, 2014. Секция 3. С. 367–368.

35. Ненько Ю. П. Організаційні аспекти підготовки офіцерських кадрів закордоном (на прикладі США). *Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 3–4 квітня 2014 р.). Черкаси: ЧПБ, 2014. С. 152–154.

36. Ненько Ю. П. Професійний дискурс і мовна особистість курсанта-першокурсника – майбутнього фахівця ДСНС України. *Wspolczesna nauka. Nowe perspektywy: zbior raportow* (м. Варшава, 30–31 січня 2014 р.). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. С. 96–99.

37. Ненько Ю. П. Розвиток мотивації курсантів до вдосконалення культури професійного мовлення у ВНЗ ДСНС України. *Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2–3 жовтня 2014 р.). Харків, 2014. С. 323–325.

38. Ненько Ю. П. Функції процесу формування та розвитку культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежної безпеки. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Черкаси, 9–10 жовтня 2015 р.). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2015. С. 418–420.

39. Nenko Yuliya. The active and communicative aspects of competence-based approach as a basis for the formation of foreign language competence of future professionals. *Scientific horizons – 2015: materials of the XI International scientific and practical conference* (м. Шеффілд, 30 вересня–7 жовтня 2015 р.). Sheffield. Science and education LTD. Vol. 5. P. 3–5. («Pedagogical sciences»).

40. Ненько Ю. П. Практичні проблеми формування професійного мовлення майбутніх фахівців служби цивільного захисту. *Образование и наука на XXI век*: матеріали 11-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, 17–25 жовтня 2015 р.). Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. Том 4. С. 46–48. («Педагогически науки»).

41. Ненько Ю. П. Деякі практичні аспекти професійно-комунікативної підготовки курсантів у профільних ВНЗ ДСНС України. *Вісник гуманітарного наукового товариства*: матеріали Міжвузівської наукової інтернет-конференції молодих науковців, курсантів, студентів та слухачів «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Черкаси, 23 квітня 2015 р.). Вип. 16. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. С. 36–38.

42. Ненько Ю. П. Формування комунікативної компетенції майбутніх рятувників через практичне оволодіння англійською мовою. *Організаційно-*

управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ): матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів та здобувачів (м. Черкаси, 11 березня 2016 р.). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. С. 110–111.

43. Ненько Ю. П. Formation of foreign language competence of future officers of civil protection service. *Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 1–2 березня 2017 р.). Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2017. С. 147–149.

44. Ненько Ю. П. Сутність та зміст фахової підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. *Сучасна гуманітаристика*: зб. матеріалів І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 28 квітня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. Вип. 1. С. 73–78.

45. Ненько Ю. П. Критерії сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2017»*: матеріали ХІХ Всеукраїнської наукової конференції молодих учених (м. Черкаси, 27–28 квітня 2017 р.). Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017. С. 297–300.

46. Ненько Ю. П. Professional qualities as an important component of the readiness of officers of civil protection service to professionally oriented communicative activity. *Особистість в екстремальних умовах*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 12 травня 2017 р.). Львів: ФОП Корпан Б. І., 2017. С. 156–157.

47. Ненько Ю. П. Professionally oriented communication during training as a condition of forming cadets' readiness to professionally oriented communicative activity. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 18–19 травня 2017 р.). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2017. С. 301–302.

48. Ненько Ю. П. Readiness for professional communication as a part of general readiness of future civil protection service officers for work in practical divisions. *Іношомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 21 квітня 2017 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 110–112.

49. Ненько Ю. П. Сущность и характеристика профессионального общения офицеров службы гражданской защиты. *Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы*: сб. материалов XI Международной научно-практической конференции молодых ученых: курсантов (студентов), слушателей магистратуры и адъюнктов (аспирантов) (м. Мінськ, 18–19 травня 2017 р.). Минск: УГЗ, 2017. С. 206.

50. Ненько Ю. П. Програма експериментального дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного. *Сучасна гуманітаристика*: зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 13 жовтня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. Вип. 3. С. 63–67.

51. Ненько Ю. П. Змістовий аналіз поняття «готовність» у системі професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту. *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії*: зб. наук. робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20–21 жовтня 2017 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. С. 108–111.

52. Ненько Ю. П. Порівняльний контекст професійної підготовки майбутніх офіцерів сфери цивільного захисту у країнах-сусідах. *Тенденції розвитку психології та педагогіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 3–4 листопада 2017 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 45–47.

53. Ненько Ю. П. Методика реалізації моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості*: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 12–13 січня 2018 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 54–58.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

54. Костенко В. К., Ненько Ю. П., Покалюк В. М., Майборода А. О., Нуянзін О. М., Нестеренко А. А. Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-російсько-англійський). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. 130 с.

55. Ненько Ю. П. Теоретичні аспекти вдосконалення процесу формування та розвитку культури професійного мовлення майбутніх офіцерів ДСНС України. *Вісник гуманітарного наукового товариства*. Черкаси: Вид-во ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2015. Вип. 15. С. 119–121.

56. Ненько Ю. П. Поняття професійної компетентності фахівців в теорії та практиці педагогів. *Проблемы современного педагогического образования*: сб. статей. Ялта: РИО ГПА, 2016. Вып. 51. Ч. 4. С. 296–302. (Серия «Педагогика и психология»).

57. Єремєєва Н. Ф., Ненько Ю. П., Іващенко О. А., Добрянська Т. В. та ін. Англійська мова за професійним спрямуванням (практичний курс). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2013. 152 с.

Додаток Х

Відомості про апробацію результатів дисертації

Науково-практичні конференції міжнародного рівня

1. «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток», м. Одеса, 15–16 лютого 2013 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Культура професійного спілкування та її складові.
2. «Achievement of high school – 2014», м. Софія, Болгарія, 17–25 листопада 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Основні тенденції підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України в контексті розвитку культури їх професійного мовлення.
3. «Wspolczesna nauka. Nowe perspektywy», м. Варшава, Республіка Польща, 30–31 січня 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Професійний дискурс і мовна особистість курсанта-першокурсника – майбутнього фахівця ДСНС України.
4. «Чрезвычайные ситуации: теория, практика, инновации» м. Гомель, Республіка Білорусь, 22–23 травня 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Активные формы организации и проведения коммуникативно-направленного педагогического взаимодействия.
5. «Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи», м. Харків, 2–3 жовтня 2014 р., очна форма участі. Тема доповіді: Розвиток мотивації курсантів до вдосконалення культури професійного мовлення у ВНЗ ДСНС України.
6. «Scientific horizons – 2015», м. Шеффілд, Великобританія, 30 вересня–7 жовтня 2015 р., заочна форма участі. Тема доповіді: The active and communicative aspects of competence-based approach as a basis for the formation of foreign language competence of future professionals.
7. «Образование и наука на XXI век», м. Софія, 17–25 жовтня 2015 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Практичні проблеми формування професійного мовлення майбутніх фахівців служби цивільного захисту.
8. «Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців», м. Кривий Ріг, 1–2 березня 2017 р., очна форма участі. Тема доповіді: Formation of foreign language competence of future officers of civil protection service.
9. «Сучасна гуманітаристика», м. Переяслав-Хмельницький, 28 квітня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Сутність та зміст фахової підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.
10. «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій», м. Черкаси, 18–19 травня 2017 р., очна форма участі. Тема доповіді:

Professionally oriented communication during training as a condition of forming cadets' readiness to professionally oriented communicative activity.

11. «Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы», м. Мінськ, 18–19 травня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Сущность и характеристика профессионального общения офицеров службы гражданской защиты.

12. «Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії», м. Одеса, 20–21 жовтня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Змістовий аналіз поняття «готовність» у системі професійної підготовки офіцера служби цивільного захисту.

13. «Сучасна гуманітаристика», м. Переяслав-Хмельницький, 13 жовтня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Програма експериментального дослідження системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного.

14. «Тенденції розвитку психології та педагогіки», м. Київ, 3–4 листопада 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Порівняльний контекст професійної підготовки майбутніх офіцерів сфери цивільного захисту у країнах-сусідах.

Науково-практичні конференції всеукраїнського рівня

15. «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту», м. Черкаси, м. Черкаси, 3–4 квітня 2014 р., очна форма участі. Тема доповіді: Організаційні аспекти підготовки офіцерських кадрів закордоном (на прикладі США).

16. «Надзвичайні ситуації: безпека та захист», м. Черкаси, 9–10 жовтня 2015 р., очна форма участі. Тема доповіді: Функції процесу формування та розвитку культури професійного мовлення курсантів ВНЗ пожежної безпеки.

17. «Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)», м. Черкаси, 11 березня 2016 р., очна форма участі. Тема доповіді: Формування комунікативної компетенції майбутніх рятівників через практичне оволодіння англійською мовою.

18. «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2017», м. Черкаси, 27–28 квітня 2017 р., очна форма участі. Тема доповіді: Критерії сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

19. «Особистість в екстремальних умовах», м. Львів, 12 травня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Professional qualities as an important

component of the readiness of officers of civil protection service to professionally oriented communicative activity.

20. «Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки», м. Київ, 21 квітня 2017 р., очна форма участі. Тема доповіді: Readiness for professional communication as a part of general readiness of future civil protection service officers for work in practical divisions.

21. «Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості», м. Харків, 12–13 січня 2018 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Методика реалізації моделі професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту.

Регіональних

23. «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє», м. Черкаси, 23 квітня 2015 р., очна форма участі. Тема доповіді: Деякі практичні аспекти професійно-комунікативної підготовки курсантів у профільних ВНЗ ДСНС України.